Herkül Millas

Zamandan Bir Ses

'Milliyetçi' Olmayan Yorumlar 2002-2008

Kitap Yayınevi

ZAMANDAN BİR SES
'MİLLİYETÇİ' OLMAYAN YORUMLAR
2002-2008

KİTAP YAYINEVİ – 201
İNSAN VE TOPLUM DİZİSİ – 42

ZAMANDAN BİR SES: 'MİLLİYETÇİ' OLMAYAN YORUMLAR 2002-2008/HERKÜL MİLLAS

© 2009, KİTAP YAYINEVİ LTD.
TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HİÇBİR YÖNTEMLE ÇOĞALTILAMAZ

DÜZELTİ
FEYZİ GÖLOĞLU

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR

KAPAK RESİMLERİ
WASSILY KANDINSKY
PARADIES, 1909
LYRISCHES, 1911

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
KÂĞIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KÂĞITHANE
SERTİFİKA NO. 12055
T: 0212 294 10 00 F: 212 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
NİSAN 2009, İSTANBUL

ISBN 978 605-105-021-8

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂĞIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1-A
34408 KÂĞITHANE İSTANBUL
SERTİFİKA NO. 12348
T: 212 294 65 55 F: 212 294 65 56
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

Zamandan Bir Ses

'Milliyetçi' Olmayan Yorumlar 2002-2008

HERKÜL MİLLAS

Kitap YAYINEVİ

İçindekiler

Önsöz/Ekrem Dumanlı 9
Önsöz/Baskın Oran 11
Giriş 15

Çevrem ve ben
Zaman'da İki Yıl 25
Taraf Olan 'Tarafsızlar' 28
Evimizde Yabancı 31
Tereddüt 34
Seçim, Sol ve Baskın Oran 37
Bush'un Büyük Başarısı 40
Aynaros Datça'da Olsaydı 42

Bizi esir alan tarih
Vahdettin ve 'Bilim' 47
Müzik, Önyargı, Kimlik ve Tarih 50
Tarih ve Kimlik 53
Geçmişle mi Yüzleşiyoruz? 56
Balkanlar'da Hayali Miras 59
Rigas'tan 250 Yıl Sonra Dertleşme 62
Tarihin Yeniden Yazılması 65
1908 Ne Değildi? 68

Kimlikler
Kimlikler: Kimin Çocuklarıyız? 73
'Öteki' ve 'Biz' 76
Kimlik ve sınırlamaları 78
Hayali Kimlik Hikâyesi 81
Kimlikler 84
Sorun Kimlik mi Yurttaşlık mı? 87
Neden Hâlâ Sorun? 90

Milliyetçilik, Irkçılık

Milliyetçilik 95

'Biz' Kimiz? 98

Irkçılık veya Yabancı Düşmanlığı 101

Kıyımlar ve Irkçılık 104

Ulusal Çıkar, Sorumluluk... 107

Hüzün, korku, öfke 109

Türkiye'de siyaset

Zina ve Güvensizlik 115

Tıkanan Çıkış Yolları 118

Türk Solu'nu Nasıl Anlatsam? 121

Aydın Sorumluluğu ve Psikanalizm 124

İhanetin paradoksu 127

Gülüp Geçeceğim Ama Pek Olmuyor 130

Dostlara da Şamar 132

Gül ve Gülistan 135

Heyecan ve Medeni Cesaret 138

Mahalle Baskısı ve Ulusalaşma 141

Velev türban... 144

Örnek Olmak 147

Bir Dava ve Meşruiyet 150

Cumhuriyet, Darbeler ve Meşruiyet 153

Demokrasi, İnsan Hakları, İfade Özgürlüğü

Savaşa Karşı Olmak 159

Böylesine mi Kavgalıyız? 162

Batının Çifte Standardı 165

Farklılık ve Yasaklar 168

Hakaret, Alınganlık ve Yasaklar 171

Giyim ve Özgürlük 174

Değişen Gündem ve Öncelik 177

Bilim ve 301 180

Duyarlılık mı, Bilek Güreşi mi? 183

Empati 186

Zorunlu Bir Din Dersi ve Laiklik 189
Perşembenin Gelişi... 192
Asgari Müşterekler ve Farklılık 195

Azınlıklar

6-7 Eylül 1955 Olayları 201
Sessiz Azınlığın Kâbusu 204
Azınlıkların Uyumlu Birliği 207
İstanbul Rumlarının Konferansı ve Yankıları 210
Batı Trakya'da Eğitim 213
Ülkemizde Hain Yok 216
Vatandaş Nasıl Olunmaz 219
Vatandaş-Matandaş ve Anayasa 222
AB ve Batı Trakya Türkleri 225

Avrupa Birliği, ABD ve Türkiye

AB'en Gelen Uyarı Değil! 231
AB ve Yeni Söylem 234
17 Aralıkta Kazandık mı Başardık mı? 236
Yeni Toplum Düzeni 239
Irak'ta Yanlışlar mı? 242

Yunanistan

Kızıl Elmanın Yunancası 247
Yunanistan'da Amerikan Karşıtlığı 250
Yunanistan'da Irkçılığın Düşündürdükleri 252
Yunanistan'da Skandaller 254
Yunanistan'da Devlet-Kilise İlişkisi 257
Heyecanlandıran Metinler 260
Bir Askeri Darbenin Öğrettikleri 263
Okul Kitaplarında Yunan Kimliği 266
Atina'da İki Din Adamı 269
Balkanlarda Etnik Arındırma 272
Yunanistanda Değerler Krizi 275

Türk-Yunan İlişkileri

Yunanistan'la İlişkilerin Görünmeyen Yanı 281
Simitis Ne Dedi? 284
Yunanistan'da Yabancı Gelin 286
Türk-Yunan İlişkileri ve Algılamalar 289
Siyah-Beyaz Masal Dünyamız 292

Kıbrıs

Mitoslar, Paradigmalar 297
Denktaş'ın Yumurtası 300
Kıbrıs'ta 'Çözüm' Ne Demek? 302
Kıbrıs'ta Sözde Sorun mu? 304

Sanat ve bilim dünyamız

Stefanos Yerasimu ve Empati 309
İmagoloji ve Sansür 312
Orhan Pamuk ve Tartışma Kültürü 314
Milli Futbol ve Kaos 317

Sondeyiş

Popüler Milliyetçilik ve Karşıtları 323

Ekrem Dumanlı

Önsöz

Herkül Millas, Kasım 2002'den beri Genel Yayın Yönetmenliğini yaptığım *Zaman Gazetesi*'nde yazı yazıyor. Çok da güzel yazıyor. Meselenin bir yönü kamuoyuna bakıyor, bir cephesi yazara; diğeri yayıncıya. Bu üçlü denklemin her birinin kendine mahsus zorluğu ve avantajı bulunuyor. Türkiye'de kamuoyunun önemli bir bölümü kara propagandadan etkileniyor ve o hadiselere önyargıyla bakabiliyor. Kökü çok eskilere dayanan cepheleşme ve çatışma kültürünün kaçınılmaz bir yansıması var: Toplum insanları / kurumları gruplara ayırıyor ve kimini dost kimini düşman, bazısını hain bazısını kahraman olarak niteleyebiliyor. Öteden beri yürütülen kutuplaştırma psikolojisinde sağcılık-solculuk, laikçilik-antilaikçilik gibi kavramların oluşturduğu ezber var; bu ezberi bozmak adına yaptığınız her hamle şaşkınlığa, hatta öfkeye dönüşebiliyor. Gücünü çatışma söyleminden alan ve koro halinde konuşup tümen halinde yazı yazan insanların *Zaman Gazetesi*'nde birbirine zıt görüşlerin yazı yazmasını anlaması çok zor. "Sağcılık"tan gelmiş, "solculuk"tan yükselmiş, "İslamcılıktan"tan yetişmiş insanların ortak bir paydaları var aslında: Temel insan hakları, düşünce ve ifade özgürlüğü, katılımcı ve çoğulcu demokrasi.

Herkül Millas gibi farklı kimlikleri bulunan bir yazar için Türkiye'deki bir gazetede yazı yazmak çok da kolay değil. "Türkiye'de doğmuş Yunanistan'da yaşayan bir Rum-Hristiyan" olarak bilinen birinin dini bir kimlikle de anılan bir gazetede yazması meseleyi daha karmaşık hale getiriyor. Aslında kafası karışanlar ne Sayın Millas'ı tanıyor ne *Zaman*'ı. Herkül Bey, düşüncenin namusuna inanan, ciddi bir aydın. Farklı ve aykırı bulunan fikirlerini bile samimi bir dille anlatan bir insan. Yanlış yaptığını düşündüğünde kendini de sorgulayabilen olgun bir entelektüel. Böyle bir insan niçin düşünce özgürlüğüne yürekten inanan bir gazetede yazı yazmasın ki!

Aslında gözden kaçan üçlü denklemin en çetin sınavını yayıncılar verir. Tek ses, tek nefes haline gelen bir gazeteyi yönetmek çok daha kolaydır. Böyle gazeteler var Türkiye'de. Otuz yazardan hiçbiri farklı konuşmuyorsa bu kadar çok insana köşe açmanın ne anlamı olabilir ki? *Zaman* bir-

birine zıt düşüncelerin özgürce ifade edildiği, bir platform olmak istiyor. Bunun somut adımlarını attı. Birçok farklı görüşte yazar *Zaman*'da yazıyor. Ancak meselenin yayıncıya bakan değişik zorlukları olduğunu itiraf etmek zorundayım. En önemlisi okuru ikna etmek.

Çünkü Türkiye'deki genel zihni kodlamanın yol açtığı, genel refleksler sonuçta sizin okurunuzu da etkiliyor. Okur da bazen hoşuna giden yazılar istiyor ve bekliyor ki yazar(lar) kendi hissiyatına tercüman olsun. Konu, okurun hissiyatını okşamak ya da yaklaşımını teyit etmekse yazar çeşitliliğine gerek yok. Okurun ezberini bozacak her hamle onları tedirgin edebilir; ancak çok sesli ve özgürlükçü bir ortamın tesisi için her türlü bedeli ödemeye ihtiyaç olduğu da kesindir. Sadece sizin okurunuz değil; bir de size karşı olan (bazen de niçin karşı olduğunu dahi bilmeyen) bir kitle vardır karşınızda. Siz özgürlükçü adımlar attıkça onlar "takiye" suçlamasına sığınır. Kendi değişim; hatta dönüşüm riskini ezip geçerek ortaya konan samimiyet böyle mevhum ve menhus bir tabirle bertaraf edilebilir mi?

Kamuoyu, yazar ve yayıncı denkleminin zorlukları içinde Herkül Millas'ın *Zaman*'da yazı yazması Türkiye'nin birikimleri açısından çok önemli. Elbette farklı düşündüğü görüşleri var Herkül Bey'in, asıl önemli olan da bu değil mi? Farklılığın zenginliğe dönüşmesi demokratik bir tahammül geleneği oluşturmayı kaçınılmaz kılıyor. Türkiye'de bu çoğulcu tarzın ezber bozduğu muhakkak. Bu nedenle de şaşırtıcı sonuçlar çıktığı gibi tartışmaya neden olan krizler de doğabiliyor. Bir bakıma hiç önemli değil. "Öteki"ni anlamak kendimizi anlamak; "karşıt"la barışmak kendimizle barışmaktır. Bu doğal süreçte Herkül Millas *Zaman* ilişkisi önemli bir sayfadır. Umarım bu sayfalar çoğalacak yeni bir demokratik eser ortaya çıkacak...

Baskın Oran

Önsöz

Ben Herkül Millas orijinalini 1986'da tanıdım; yirmi yıldan çok olmuş. (Daha önce de duyardım. Babası tüccar-terzi olan Ankara doğumlu bir Rum idi. Atletizmde Türkiye birincisi oldu. Tip'liydi. Robert Kolej'de okumuş bir inşaat mühendisi). 1986'da Batı Trakya kitabının ilk baskısı çıkmış, hemen ardından ortak dostumuz Özdemir İnce telefon etti (Özdemir o zamanlar ince adamdı). Herkül kitabı okumuş, üzerine bir makale yazmış, yayınlamadan önce benim de görmemi istiyormuş. Aldım, okudum, çarpıldım. Çünkü ben çok objektif yazdığımı sanıyordum ama o çok milliyetçi (ulusalcı!) yerlere işaret ediyordu.

Oturup düşündüm, maalesef haklıydı. Bu maalesef'i bertaraf etmek için ikinci baskıyı onun uyarıları paralelinde A'dan Z'ye gözden geçirdim ve makalesini de eklere koydum. Türkiye'deki gayrimüslimlerin ve sonra da Kürtlerin sorunlarına eğilmeye başlayışım sanıyorum bu olay üzerinedir.

Azınlık içinde azınlık

Azınlık olmak güç meslektir. Hani sezaryen doğumdan sonraki doğumlar da sezaryen olmak zorundadır anlamında "Bir kere sezaryen, her zaman sezaryen" derler ya, ben bunu azınlık olayına şöyle tercüme ederim: "Bir yerde azınlık, her yerde azınlık". Dünyanın herhangi bir ülkesinde azınlık olan kişi her ülkede azınlık muamelesi görür; "anavatan"ında bile. Türkiye'de Rum'dur, Yunanistan'a gider "Türk tohumu" olur (Turkosporos). Yunanistan'daki Türk Türkiye'ye gelir, bizim Dalavera Memet uzun uzun anlatır bunu, "Yarı cavır" olur.

Türkiye'de Türk olmanın bir mütemmim cüzü vardır: Müslüman olmak. Aynı şey Yunanlılar ve Rumlar (Yunanistan dışındaki Helenlere Rum diyoruz) için de vardır: Ortodoksluk. Bu Herkül bırakın Ortodoksluğu, Hıristiyan bile değildi; lâdinî bir adamdı. Üstelik Marksist'ti. Türkiye artık gayrimüslimler için yaşanabilecek yer olmaktan çıktıktan sonra Yunanistan'a göçtü, orada *Turkosporos* olarak gamı tamamladı. Tabii, orijinallik-

lerinden biri de (AB pasaportu taşıyabilecekken) hâlâ Türkiye vatandaşı ve TC pasaportu hamili olmasıdır.

Nihilizm ve Süblimasyon

Nihilizm kelimesi nil'den gelir. Yani sıfır. Hiç. Her şeyi, özellikle de yaygın olan her şeyi büyük bir kuşkuyla karşılama ve hatta reddetme anlamında.

Herkül Türkiye'de Rum olarak doğmuş ama ne Türk ne Rum olabilmişti. İkisi için de gerekli olan temel niteliklerden yoksundu ve hatta her iki toplumun da dışladığı biriydi. Kim olacaktı peki? Kimliksiz mi? Kompleksli mi? Bütün ortamlar tarafından reddedilen, ezilmeye çalışılan bir insanın en temel direklerinden birinin kompleks olması çok doğaldır. Hatta "Ezilen, ezmeye eğilimli olur" diye berbat bir kural vardır. Dayakla büyüyen kişi çocuğuna dayak atmaya, çocukluğunda cinsel tacize uğrayan sübyancılığa, ayrım gören ayrım yapmaya eğilimlidir, vb. Herkül çok sıkıntı çekmiş bir Rum olarak, Yunanistan'a gidince birçok benzerleri gibi Yunan milliyetçisi olabilirdi. Çünkü muhtemelen ciddi kompleksler taşıyordu. Zaten muhtemelen bu nedendir ki Virjin değil ama Huysuz oldu. Her şeye itiraz eden, her şeye mesafeli kalan, doğuştan muhalif, nihilist.

Ama hayrettir, bu nitelikleri süblime etmeyi becerdi. Yani çok olumsuzdan kaçabilmek için çok olumluya attı kendini. Bu da onu Herkül Millas yaptı: "Varlığını Türk-Yunan varlığına (dostluğuna) armağan eden". Her türlü milliyetçiliğe, her türlü ırkçılığa, her türlü din ayrımcılığına ve saireye blok biçimde karşı çıkan. Farklılıklar arasında mutlaka bir uzlaşma zemini olduğuna inanan ve onu arayan. Kurbanlarından olduğu ayrımcılığı ortadan kaldırmaya çalışan. Her iki devletin ders kitaplarını röntgene koyup olumsuzlukları teşhir eden. Batı Trakya Türklerine Türkçe ders kitabı yazan. Sayınız.

Yunanistan'da yaşayan Marksist kökenli bir Rum olan bir inşaat mühendisinin Mülkiye'de siyaset bilimi doktorası yaparak İslamcı *Zaman* gazetesinde köşe yazarı olması, kültürel olarak parçalanmış Türkiye'de parçalararası ortak bir dil araması bunun sonuçlarından sadece biri olsa gerek. Ve bu sonucun anlamının üzerinde durmak gerek.

Bu kitabın önemi

Zaman'da çıkan yazılardan oluşan bu kitabın ciddi özellikleri var:

Hem Türkiye'de hem Yunanistan'da okunacak biçimde yazılmış olması. Hiç taraf tutmadan, her iki tarafın da zülfü yârine dokunması.

"Dokunulmaz" temalara saldırması: Tarihin bizi nasıl köleleştirdiği. "Öğrenilen" ulusal/dinsel kimliklerin bizi nasıl birbirimizin gözünü oymaya götürdüğü.

Bunları AB felsefesi ve ilkeleri bağlamında mutlaka aşmak gerektiği.

Son bölüm, yeni Türkiye'yi tahlil açısından daha da ilginç gelebilir: Milliyetçiliği yermek yüzünden Türk ulusalcılarının kendisine ve yazdığı gazeteye yönelttiği saldırılara karşı solcuların değil İslamcıların destek vermesi olayı. Bu husus, daha düne kadar din ile milliyetçiliğin can ciğer kuzu sarması olduğu bir Türkiye'de, İslamcı hareketin ekonomik ve toplumsal gelişmeler sonucu nasıl kendi "klâsik" kalıpları dışına çıkmaya başladığına ilişkin ipuçları verebilir.

Giriş

Bu kitap iki bölümden oluşuyor. Önce on iki ayrım ve konu başlıkları altında *Zaman Gazetesi*'nin Yorum sayfasında yayınlanmış olan yazılarım bulunuyor. Sondeyiş'te "popüler milliyetçilik" dediğim bir olgu ele alınıyor. *Zaman*'da çıkan bir yazımla başlayan bir polemik toplumun pek bilinmeyen bir yanını su yüzüne çıkardı: sıradan vatandaşların 'milliyetçiliği' nasıl algılamakta oldukları. Bu iki bölümünün bu sıra ile okunması şart değildir.

Kasım 2002 tarihinden başlayarak 2008'in sonuna kadar *Zaman Gazetesi*'nde 160 yazım çıktı. Aşağıda bulacağınız '*Zaman*'da İki Yıl' başlıklı yazımı bu gazete ile hâlâ süren işbirliğinden neler edindiğimden söz etmek için yazmıştım. O yazıdan birkaç cümleyi aktarıyorum:

'Bu, sıradan bir işbirliği değil. Her iki taraf için öz ve simgelerle ilgili bir anlamı var. Gazetenin geçmişi, muhafazakâr veya İslami diyebileceğimiz bir çevre ve tutumla özdeşleşmiş. Ben ise, kendi çapımda Türk solu içinde büyümüş ve çalışmış biriyim. Üstelik aşılması olanaksız olan başka bir 'kusurum' daha var: gayrimüslim denen azınlığın üyelerindenim. *Zaman*'daki buluşma Türkiye'nin kat ettiği yolu simgelemesi açısından bence ilginç ve anlamlı...

Kanımca *Zaman* gazetesi bilinçli seçimiyle son on yıllardaki olumsuz (kavgacı) geçmişe karşı farklı bir yol izledi: 'Barışı' önermekten de öte, çok sesliliği bilfiil uyguladı. Özellikle Yorum sayfası bu çabanın örneği. Öncü bir girişimle farklılığa söz hakkı tamdı. 'Gerçeğe' yaklaşmanın ve yanlışlarımızı bulmanın başka yolunu düşünemiyorum. En azından ben kendi rolümü gazetede öyle algılıyorum.'

2 Kasım 2004 tarihinde yazılmış olan bu sözlerin bugün de arkasındayım. Ama şimdi Türk basının havasını daha bir öğrenmiş olduğumdan şunu da eklemek istiyorum. Kuşkunun, güvensizliğin ve korkunun çok yaygın olduğu bir ortamdayız. (Tepkilere neden olduğu için 'paranoya' ve 'fobi' kelimelerini kullanmıyorum!) Yukarıda söylediklerime itiraz edeceklerin bulunduğunu biliyorum. Görüşlerime katılmayanlara göre *Zaman* güvenilmezdir, takiye yapmaktadır, kimi iyi niyetli yazarları 'kul-

lanarak' demokrat bir imaj edinmek için farklılığa açıkmış gibi davranmaktadır, ve bir gün gelecek gerçek yüzünü ortaya çıkaracaktır. Gelecekle ilgili bu itirazlara ne denir? İleride ne olacağını bilebilecek bir kahin değilim. Ama aklımdan şunu da çıkaramıyorum: Şu 'takiye' dedikleri uygulamayı yalnız bir kesimi değil, bütün gazetelerimiz bir süre yapsa, kendi ideolojilerine uygun yayın yaparken farklı görüşteki yazarlara da sayfalarında yer verseler, çok sesliliğe açık olsalar ne güzel olurdu! Yani şu anda görebildiğim *Zaman*'da olumlu bir yaklaşımın uygulandığıdır. İlerdeki mümkün olan (ama muhtemel olmayan) bir kötü gidiş endişesiyle neden bugün iyi olana karşı çıkayım, neden olumlu bir davranışın yanında olmayayım? İşte güvensiz ve hele önyargılı ortam dediğim, bu tür ileriye dönük olumsuz senaryoları besleyen anlayıştır. Benim korkularım ileriye değil bugüne dönüktür.

Ama *Zaman*'da kendi evimdeymişim gibi olmadığımı da eklemeliyim. Ortak paydamız ifade özgürlüğüne, insan haklarına, parlamenter rejime ve uyumlu yaşama özlemli ve saygılı olmamızdır sanıyorum. Bu çok önemli ortak değerler yüzünden İslami kesimin birçok isteğine ben gönülden destek verdim. İktidarlarını, doğal olarak, meşru saydım; takiye yakıştırmasım kanıtlanamaz bir yakıştırma ve dolayısıyla haksız sayıyorum; giyim biçiminin seçimini tartışmasız bir insan hakkı saydım, vb. Herkesin yaşam biçimini seçme hakkına sahip olmasının tartışılmaması bile gereken bir hak bildiğimden, kendim böyle bir yaşamı izlememekle birlikte muhafazakâr yaşam biçiminin sorun olarak gösterilmesini içime sindiremedim. Ama 'muhafazakâr' kesimle temel bir alanda farklıyız. Ben her değerimin konjonktürel, dolayısıyla göreceli ve hele zamanla değişeceğine inanırım. Ütopyam benim beğenimdir. Yani geleceğin hoşuma gittiği gibi olmasını isterim. (Olur mu olmaz mı, o ayrı bir şey!) Dine bağlı olanlar ise mutlak bir doğruyu (bazen de bir emri) izlerler. Ben başörtüsü yasağına karşı çıkarken, insan haklarına bir gönderme ve liberal bir anlayışla 'bırakınız yapsınlar' dedim; 'onlar' insan haklarına da dayandırılabilen bir 'doğruyu' savundular. Bana göre insan hakları amaçtır, onlara göre araç. Benim için insan haklarının, insanın kendisi dışında başka bir referansa gereği yoktur ve doğan her yeni insan talebine açık olmalı-

dır; oysa onlara göre 'meşru' taleplerin kutsal bir referansı vardır ve bu referansın bazı sınırları. Yani ben tam bir kaos ve dolayısıyla kuşkular içindeyim; onlar kendilerini çok sağlam temeller üzerinde hissedip, çok güvenlidirler.[1]

Zaman'ın genel felsefesi kendi dünya görüşümü yansıtmıyor. Ama bu durum beni fevkalade heyecanlandırıyor ve memnun ediyor. Yazılarım aracılığıyla 'farklı referansları olan insanlar bir arada nasıl yaşar?' sorusuna bir yanıt oluşturmaya çalışıyorum. Yanıt ise hayatidir. Toplumun (ve her birimizin) huzuru ile doğrudan ilişkilidir. Ulus/millet olarak bir arada yaşamayı sağlayacak asgari ortak yanımızı bulmaya çalışıyorum gibi geliyor bana *Zaman*'ın ortamında.

Burada okuyacağınız hemen hemen her yazı aynı aşamalardan geçmiştir: önce beni sıkan, düşündüren, sarsan bir konu doğar kafamda. Sonra, kendi inanç ve onurumdan ödün vermeden yazıyı kaleme almaya çalışırım. Bunu yaparken 'muhafazakâr' bir okuyucuya seslendiğimi unutmamaya çalışırım. Kelimelerimi, benzetmelerimi, örneklerimi vb. ona göre seçerim. Sonuç birkaç açıdan aydınlatıcıdır. Yazı gazetede yayınlanınca (ki bu oran çok yüksek olmuştur: % 98.7!) gazetece kabul gördü demektir. Sonra okuyucuların tepkisini beklerim. Oradan da olumlu mesaj alırsam ... uyuma doğru yol aldığımı hissederim. Bu deneyimimi şu an sizinle de yaşamaktayım.

Zaman'da yazmak başka nedenlerden de bana çok yaratıcı geliyor. Kendi 'çevremizde' yazmamız çok kolaydır, tasvip görmemiz normaldir. Ama bu tür 'cemaatçi' köşe yazıcılığı pek yararlı değildir. 'Sen söyle sen dinle' veya 'kendin çal kendin oyna' gibi bir durumdur bu. Sizinle aynı inanç ve görüşleri paylaşanlar okuyacaktır yazdıklarınızı. Böyle bir yazının dinamiği yoktur, bir durumu değişmeye yönelik bir işlev üstlenemez. 'İman tazelemek' denen işi görür aslında. Özellikle ideolojik ve misyon üstlenen gazetelerde genellikle görülen yazılar bu kategoriye girer. Ne okuyacağınızı önceden öngörebilirsiniz. Oysa *Zaman*'da yazdığım yazıların kimi zaman kuşku, kimi zaman tepki veya öfke doğurduğunu görünce, yazıların boşa gitmediğinin işaret olarak algılarım.

1 Bu konuya 'Tereddüt,' 'Tıkanan Çıkış Yolları' ve 'Milli Futbol ve Kaos' adlı yazılarımda da değindim.

Ama kendimi kontrol etmeme, eksikliklerimi ve yanlışlarımı anlamama neden oluyor kendi 'cemaatimin' gazetesinde yazmıyor olmam. O tepkiler olmasa kendimi nasıl sorgulayacağım? Yoldaşlarım, 'kardeşlerim,' aynı ülküyü paylaşanların onayı beni hep aynı yolun yolcusu yapmaz mı? Ama yanlış yoldaysam bunu nasıl anlayacağım? Başka türlü söylersek, *Zaman* benin kendimi test ettiğim mahaldir.

Bu kitabın sonunda, sondeyişte tepkilere neden olan bir yazıdan yola çıkarak kaleme aldığım bir incelemeyi bulacaksınız. 'Milliyetçilik' başlığını taşıyan yazım benim için çok öğretici oldu. Lehte ve aleyhte tepkiler pek çoktu. Yazı özellikle 'ülkücü' olarak belirlenen kesimde öfkeye neden oldu. Bu kesimin nasıl düşündüğünü ve hele nasıl bir söylem kullandığını ilk kez böylesine açık bir biçimde gördüm. Lehte olan yazılar ise tepkili kesime kimlerin karşı olduğunu gösterdi. Ve hayrettir, bu kesim benim 'milliyetçilik karşıtı' olarak bildiğim kesim değildi: lehte olanlar İslami bir söylem kullanıyorlardı. Milliyetçilik konusunda lehte/aleyhte iki kamp çıktı ortaya birden. Ve bu tartışmada ne solcular (Marksist ve Atatürkçü solcular), ne de liberaller yer aldı. Başka bir çevrede sürdürüldü tartışma.

Bu kitapta yer alan yazılarımda birkaç kez işaret etmeye çalıştığım gibi Türkiye'nin kültürel dünyası bir kompartımanlaşma sergilemektedir. Bazı kesimler kendi içlerine kapalı kalıp öteki kesimden habersiz yaşamaktadır. Veya 'öteki' konusunda oluşturdukları imaj ve önyargılarla yaşayıp ilişki kurmada isteksiz davranmaktadır. Bunun temel nedeni geç uluslaşmadır, daha doğrusu, bu uluslaşma sürecinin sürüyor olmasıdır. Ulus/millet olgusunun yer etmesi için olmazsa olmaz bir şart sayılan asgari müştereklerin tam oluşmamış olmasının bir belirtisidir bu içe kapanma durumu. Bu açıdan da *Zaman Gazetesi* benim için hayati önemi olan ve arka bahçeme bakan bir penceredir.

Aşağıda bulacağınız yazıların *Zaman*'daki yayın tarihleri her yazının sonunda bulacaksınız. 'Türkiye'de Siyaset' başlıklı bölümdeki tarihleri parantez içinde olan ilk iki yazı gazetede yayınlanmamış olup ilk kez burada yayınlanıyor. Editörler bazen yazılarımın başlığını değiştirmişler, bazen yazının içinde alt başlıklar eklemişler veya imlayı düzeltmişlerdir. Değişik-

liklerin bir kısmını benimseyip burada da korudum, bazen de yazının özgün halini tercih ettim. Bu kitapta birkaç yazımı biraz kısalttım. Beni fazlasıyla memnun eden, yüzü aşan yazımda gazetece müdahalenin birkaç kelime ile sınırlı olduğudur. Çeşitli siyasi alanlardaki yazarlarca büyük bir baskı altında olan *Zaman*'m kararlılıkla yazara, yani bana, Türkiye gerçeklerini de göz önüne aldığımızda, çok 'demokrat' davrandığını gördüm. Sondeyiş'te bu baskılardan söz edeceğim.

Editörün müdahalesinin mantığını *Zaman*'m genel yayın müdürü sayın Ekrem Dumanlı'nm 14/1/2008 tarihli yazısında kısmen buldum. O yazıda herhangi bir köşe yazısına yayın yönetiminden gelen en küçük bir itirazın sansür suçlamasıyla karşılanmasının doğru olmadığını, yazılardaki maddi hataların, suç ve hakaret oluşturan ifadelerin kontrol edilmesinin gereğini yazıyordu. 'Her meseleye 'sansür var!' cerbezesiyle yaklaşanlar, çoğu kez editörlere ait sorumluluğu yok edecek bir baskıya neden oluyor ve aslında bir çeşit tersinden sansür uyguluyor.' Benim buna eklemek istediğim, bazen bu müdahalelerin başka bir amacının da okuyucuyu şaşırtacak ve şoke edebilecek ifadelerin kontrol edilmesidir.

Altı yıl içinde yazılarıma müdahale, yayınlanmayan iki yazı dışında, şunlardır:

1- Rigas'tan söz eden 'Bizi Esir Alan Tarih' başlıklı ayrımda bu aydının Anayasa'sından madde düşmüş: *'Osmanlı despotluğu altında inlemekte olan bütün herkes ... herkes diyorum, Hıristiyanlar ve Türkler, hiçbir din farkı gözetmeden (çünkü herkes tanrı yaratığı ve evladıdır) ... dünyanın en güzel devletinin ... artık iğrenç bir anarşiye düşmüş olduğunu ve kimsenin, hangi sınıftan ya da dinden olursa olsun ne yaşamından ne namusundan, ne malından emin olmadığını görmektedir.'*
2- Kimlikler başlıklı ayrımda 'Kimlikler: Kimin Çocuklarıyız?' adlı yazıdaki 'Alt tarafı, eğer Darwin'e güveniniz sağlamsa hepimiz tekamül sonucu maymuna benzeyen bir tür yaratıktan geliyoruz; yok semavî dinlerin kutsal metinlerine inanıyorsanız Adem ile Havva'nın çocuklarıyız. Şöyle veya böyle tek kökendeniz' cümlesinde 'eğer Darwin'in tartışmalı teorisine inanıyorsanız...' sözünü okuyoruz.

3- Türkiye'de Siyaset başlıklı ayrımda 'Gülüp Geçeceğim Ama Pek Olmuyor' adlı yazıdaki 'Bu tür cümleleri Türkiye Diyanet Vakfı Yayınlarından 'Kur'an-ı Kerim'de Yahudiler ve Hıristiyanlar' adlı Dr. M. F. Kesler'in kitabında bulunabilir (s. 200).' cümlesinden (yalnız) yazarın adı çıkarıldı.

4- 'Mitoslar, Paradigmalar' başlıklı yazıda, Batı'daki insanlar hakkındaki cümleden 'sevişmek' kelimesi düşmüş.

Topu topu bu kadar. Bu müdahaleleri, demokratik atılım yapmaya kararlı bir kadronun, çevrelerinden gelen baskıların sonucunda yaptıkları sınırlı, konu edilmemesi gereken bir olay olarak görüyorum. Bu müdahalenin hiç olmaması çok daha iyi olurdu. Ama, Sondeyiş'te göstermeye çalışacağım gibi, aleyhimdeki sistemli şikayetlere rağmen, gazetenin sergilediği benim lehime kararlı destekten sonra müdahalelerden söz etmek, kötü niyetli, ille de kusur bulmaya yönelik bir davranış olarak görüyorum. Bu paragraf bir sitemi değil, bir beğeniyi dile getiriyor.

Hemen hemen bütün yazılar yazıldıklarında 'güncel' idi. Son beş yılı unutmamış olan okuyucu yazının yazıldığı ortamı kolaylıkla göz önüne getirebilir. Yazılarda kimi zaman görülen retorik hava, heyecanlı söylem, belki aşırı duygusal yaklaşım o günlerin etkisi ile açıklanabilir. Yazıları yeniden 'güncelleştirmek' istemedim, hiç değiştirmedim.

Bu 'girişi' bitirmeden yazıların sınıflandırması konusunda da bir iki söz eklemem gerekiyor. Bu yazılar yazılırken 'gruplara' ayrılacağı hiç hesapta yoktu. Doğal olarak birçok yazı farklı 'gruba' da konabilir. Başka ek gruplar da düşünülebilir. Tekrarlara rastlanabilir. Bu tür derlemelerde okuyucunun bu tür 'kusurlara' hazırlıklı olmalıdır. Belki bütün yazıların ortak yanı 'beni' yansıtıyor olmasıdır. 'Ben' konusunun ağırlıklı hissedildiği yazıları başa aldım, 'Çevrem ve ben' başlığıyla. Bu yazılarda da belirttiğimi burada yeniden tekrarlamak gereğini duyuyorum. Kimsenin –ve tabi benim de– bir 'ben'liğin etkisi altında olmadan yazacağına inanmıyorum. Hepimiz tarafız. Fark belki bunu bilenimizle bilmeyenimiz arasındadır. Eksikliklerimizi ve 'taraftarlığımızı' da anlamanın tek yolu bizim dışımızdakilerle diyalogdan geçer. Bu kitabın amacı da bu diyalogdur.

Yakınlarım, aile dostlarım saydığım, bu kitaba önsöz yazan Baskın Oran'a ve Ekrem Dumanlı'ya, yazılarında adımı aralıklarla zikrederek bana moral de veren Mehmet Barlas'a, bu kitabın elimize geçmesini sağlayan yayıncı Çağatay Anadol'a, mesai arkadaşları Saliha Bilginer ve Feyzi Göloğlu'na teşekkür ederim.

HERKÜL MİLLAS

Çevrem ve Ben

Zaman'da İki Yıl

Zaman'da yazı yazmam iki yılı doldurdu. Bu elli üçüncü yazım. Gazeteyle ilk iletişimim Atina'da on yıl kadar önce *Zaman*'ın genç muhabiriyle oldu. Dostluğa dönüşen bu tanışmayı bir Aynaros (Manastırlar) ziyaretimiz izledi. Röportajı yayınlandı. Sonra İstanbul'a geldikçe gazetede çalışanlarla tanıştım, yeni dostlar edindim. Nihayet yazı yazma önerisi geldi.

Bu, sıradan bir işbirliği değil. Her iki taraf için, sanıyorum, öz ve simgelerle ilgili bir anlamı var. Gazetenin geçmişi, muhafazakâr veya İslami diyebileceğimiz bir çevre ve tutumla özdeşleşmiş. Ben ise, kendi çapımda Türk solu içinde büyümüş ve çalışmış biriyim. Üstelik değiştirilmesi ve aşılması olanaksız olan başka bir 'kusurum' daha vardı ve hâlâ var: gayrimüslim denen ve bugünlerde tartışması moda olan Lozan'dan miras kalan azınlığın üyelerinden biriyim. *Zaman*'daki buluşma Türkiye'nin kat ettiği yolu simgelemesi açısından bence ilginç ve anlamlı.

Altmışlı ve yetmişli yıllarda ne bana böyle yazı yazmam için öneri gelebilirdi ne de ben 'hasım' olarak gördüğüm çevrenin gazetesinde yazardım. O yıllarda ülkede ilan edilmemiş kültürel bir iç savaş yaşanıyordu. Siyasi bir yarışma değildi o çatışma, her ulus-devletin var olması için gerekli olan asgari müştereklerde anlaşamamış olmanın sonucuydu. Toplumbilimsel terimlerle söylersek, uluslaşma sürecinin tamamlanmamasının bir belirtisiydi. Karşı tarafı eleştirmek, parlamento düzeyinde yenmek, toplumu kendi görüşüne inandırmak değildi amaç; karşı tarafı yok etmek, kamusal alandan silmekti. Yarış değil bir tür savaştı.

Biz soldakiler devrim yaptığımıza inanıyorduk. Demokratik yöntemlerin ikinci plana atılmasının gerekçesi buydu. 'Devrim' tezi saygıyı, hoşgörüyü, uzlaşmayı yalnız gereksiz kılmıyordu, 'ödün' olarak anlaşılan bu 'batıcı' kavramların bir zaaf hatta giderek ihanet olarak anlaşılmasına neden oluyordu. Hâlâ Jakobenlik taslayanlar o dönemden kalmadırlar.

Karşı taraf 'soldan' pek farklı değildi. Masum gençler (çünkü herkes kuru değildi, yaş olanları da vardı) ve Ötekiler devletin veya başka organize güçlerin keyfi ve haksız uygulamalarına uğrarken 'sağ' ve 'İslami' kesimin

kılı kıpırdamıyordu. Bu kesimlerde insan hakları ve demokrasi kavramı henüz belirmemişti. Ben ve yakınlarım örneğin, belli aralıklarla ezilirken hem bir duyarsızlık sergiliyorlardı hem de bu boğucu gidişi körüklüyorlardı. Kısacası kötü dönemlerdi ve o yıllarda çoğumuz masum değildik.

Zaman'ın toplumsal barışa katkısı

Toplum olarak var olmanın birinci koşulu toplumsal barışm ve uyumun sağlanmasıdır. Farklılığı yok ederek veya görmezlikten gelerek bunu sağlamak pratikte olanaksız, doğurduğu tepkiler yüzünden tehlikeli ve neden olduğu acılar yüzünden insanlık dışı olduğuna göre, geriye çağdaş toplumların özü sayılan yöntemlerin denenmesi kalıyor. Tarih içinde tanımış olduğumuz geleneksel toplumların örnek sayılmalarının bize yararları ise sınırlıdır, çünkü o eski dönemdeki toplumların çoğu kapalı toplumlardı, tabii unsurlar egemen olanlara boyun eğer 'sorun halledilirdi'; oysa zamanımızda insanların ihtiyaçları, ilişkileri ve hele beklentileri çok farklı ve fazla.

Kanımca *Zaman* gazetesi bilinçli seçimiyle son on yıllardaki bu olumsuz geçmişe karşı farklı bir yol izledi: 'Barışı' önermekten de öte, çok sesliliği bilfiil uyguladı. Özellikle Yorum sayfası bu çabanın örneği. Öncü bir girişimle farklılığa söz hakkı tanıdı. 'Gerçeğe' yaklaşmanın ve yanlışlarımızı bulmanın başka yolunu düşünemiyorum. En azından ben kendi rolümü öyle algılıyorum.

Doğal olarak 'çok seslilik' bütün seslerin duyulmasından da ileri bir anlayıştır: bütün sesleri dinlemeye açık olmak demektir; 'bilgi' ve 'öğrenmeye' ve hele eleştiriye açık olmak demektir. Her şeyi bildiğine inananlar, yaşamları boyunca hep doğru yolda olmuş olduklarına inananlar kaçınılmaz olarak farklı ve yeni olana kapalı kalırlar; kendilerine güvenleri öylesine aşırı ki... Farklı görüşlere güvensizlikle yaklaşmaları doğaldır; ve bu şartlarda çok seslilik yararlı olma işlevini edinemez, bir hoşgörü, bir 'tahammül' psikolojisi olarak uygulanır, bu kadarla sınırlı kalır.

Zaman gazetesinin bana sağladığı yazı yazma olanağını bu çerçevede değerlendiriyorum. Benim için bu deneyim en öğretici dönemlerimden biri oldu. 1960-1970'li yılları ne denli geride bırakmış da olsam eski kişili-

ğimden hâlâ içimde taşıdıklarımı yeniden değerlendiriyor, bu toplumsal uyum deneyimi içinde kalıcı olabilecekleri seçiyorum. Gençliğimde 'hasım' olarak değerlendirdiklerimin de ne denli uyuma açık olduklarını yine bu deneyim içinde anlamaya çalışıyorum.

Sevilen, beğenilmeyen veya rahatsızlık yaratan yazılarımı başarılı/başarısız veya iyi/kötü denemeler olarak değil, üzerinde düşünmeye değer deneyimler olarak algılıyorum. Acaba hangi söylem uyumu, anlaşmayı, diyalogu sağlayabilir, diye düşünüyorum. Hangi sözler, niçin, hangi şartlarda düşünülmeden, tartışılmadan bir yana itiliyor? Bu sorulara yanıtlar ortak bir zeminde sağlandığında 'çok seslilik' de yapıcı olarak sağlanacak.

Zaman'da yazdığımı yadırgayan eski dostlar da var herhalde. Onlara seslenmek çok güç, çünkü çoğu *Zaman* okumuyor, 'kendi' gazetelerini okuyorlar. Onların gazetelerinde yalnız 'kendi doğruları' yer alıyor. Gençliğimizde ezberlediğimiz dizeleri mi okusam onlara? –midye gibisin kardeşim/midye gibi kapalı, rahat. Ben ise kendi dünyam içinde (paradigmam içinde) kapalı ve rahat olmaktan öylesine 'rahatsız' oluyorum ki... Ama bu huysuzluğumu seviyorum, bu arayışlar beni canlı tutuyor. Bu da benim romantik yanım olabilir.

Her türlü ses sahibi okurlarımı saygı ve sevgi ile selamlarım.

2 Kasım 2004

Taraf Olan 'Tarafsızlar'

Okur ile bazen iyi, bazen kötü, bazen de 'yanlış' bir ilişki kurulur. Yazarla okur anlaşırsa, yazar beğenilir, sevilir ve meziyetleri sayılır dökülür; anlaşamazlarsa aralarında ilişkiler kopar veya sürtüşme başlar. Bu anlaşmazlık iki taraflı bir tür saldırıya varabilir. Okur mektuplarla eleştirilerini iletir, yazar da bazı rahatsız edici konuları tahrike varan bir biçimde tekrarlar.

Bir de 'yanlış' dediğim ilişki var. Yazar kendi isteğinin dışında ve amacının yanlış anlaşılmasının sonucunda taktir edilir. Komik-trajik bir durum doğar. Başıma geldiği için bilirim. 'Ne güzel ifade ettiniz! Aferin!' diye başlayan lafların devamında söylediklerimin bütünüyle yanlış anlaşıldığını, benim tam aksini söylemek istemiş olduğumu anlamam nasıl karışık duygular doğurur içimde: güler misin, ağlar mısın!

Tarafsız değilim

Bana 'tarafsız olmak' veya 'tarafsız olmamak' adına övgü veya yargı yöneltilince sıkılırım ve okurla aramda bir 'yanlış anlama' yaşandığını sezip üzülürüm. Ben kendimi tarafsız biri olarak görmüyorum. Kendimi öyle tanıtmak da istemiyorum. Tarafsızım pozları dürüst olmayan bir tutumdur, en azından benim anlayışıma göre. Doğal olarak her insan gibi tarafsız olmak isterim, bu yönde çaba gösteririm, ama dakik bir teraziye benzer mekanik bir aletin tarafsızlığı yok bende.

Gençliğimde kendimi tarafsız bir kimse bilirdim. Doğrularım, mantığın, bilimin ve sağduyunun sonucuydu sanırdım. Aslında o yıllar en taraflı olduğum dönemimdi! Zamanla kendimi, ama genel olarak insanın davranışını öğrendikçe hepimizin taraf olduğumuzu gördüm. Ve bunu kabul etmeyi dürüstlüğün ilk adımı saydım. Örneğin 1994 yılında yayınladığım *Yunan Ulusunun Doğuşu* kitabımın ikinci sayfasında 'Bu çalışma taraflılığını kabul eden bir yazarın diyalog kurma çabasıdır' diye yazmıştım. 2001 yılında Yunanca yayınladığım bir kitabımın yine hemen başında da şunlar var: 'Taraf olmayan bir gözlemci, 'tarafsız bir bilim adamı' olarak

yazmadım bu kitabı. Zaten bunu kim yapabilir ki! Belli bir geçmişi ve bir duygu dünyası olan, kuşkusuz önyargıları ve genellikle yanıltıcı olan imajları olan bir insan olarak yazdım. Okur takdir edecek seçtiğim yolu ve beni ancak isterse izleyecek.' Öğrencilerime de ilk derste 'her söylediğimi hemen yutmayın' derim, 'ben size ancak kendi görüşlerimi ve yorumumu aktaracağım, tartışacağız ve siz kendi yolunuzu seçeceksiniz.'

Geçmişin ürünü olmak

Hepimizin taraf olduğumuzu ilk on yaşlarımdayken anlar gibi oldum. Birlikte büyüdüğümüz kapı komşum Ermeni arkadaşıma neden 'bizim' dini tercih etmediğini ve gidip kendi 'yanlış' dinini seçtiğini sormuştum. Annesine danışıp döndü ve kendi dininin doğru, benim dinimin yanlış olduğunu çok ciddi bir ifadeyle bildirdi. Sayılar daha da çarpıcı: Hindistan-Pakistan anlaşmazlığında iki kamp var, her iki yanda yüzlerce milyon insan kendi tarafının haklı olduğunu 'biliyor.' Herkes de kendini 'tarafsız' algılıyor. (Bu kavgada ben tarafsız değilim, üçüncü bir tarafım.) Arabistan'da yaşarken yüzlerce Hintli ve Pakistanlı ile bu konuları konuştum. Bir tanesi bile tarafsızlığından kuşku duymuyordu. Hazindi.

Dolayısıyla hepimizin taraf olduğumuzu bilerek yola koyulmamız çok yararlıdır. Böyle bir yol, öylesine arzulanan o 'gerçeğe' varmaya daha yardımcı olabilir. Çünkü taraf olduğumuzu kabul edersek inatla sarıldığımız kendi gerçeğimize artık sıkı sıkıya sarılmayı sürdürmez karşı tarafı da dinlemeye başlarız. Hoşgörü ile dinleriz. Aslında 'dinleriz.' Çünkü görüşlerinden kuşku duymayan karşısındakini dinlemez bile.

Rorschach testi ve farklı algılama

Psikologların kullandığı bu isimde bir test var. Mürekkep lekeleridir. İnsanlar bakar ve ne gördüklerini anlatır. Herkes farklı bir şey görür. Aslında içimizde ne varsa onu görürüz. (Psikologlar da bizi anlar!) Tarihe ve çevremize de bakarken aynen öyle davranırız. Kimliğimize göre yorumlarız her şeyi. Bundan dolayı insanlar aynı görüşleri, aynı yorumları, aynı değerlendirmeleri dile getirmezler. Hepimiz aynı şeyleri görseydik, belki de karıncalar gibi birbirimize benzerdik. (Karıncalar dünyasına gerçekten

yaklaşabilseydik belki onlar arasında da büyük farklar görecektik –öyleyse, karıncalardan özür dilerim!).

Bu anlayış doğal olarak yalnız bana özgü değil, bu görüşleri dile getiren çağdaş düşünürler pek çok. Onların dünyası yalnız kuşku ile belirlenmiyor; sorgulamalarla, bir sona varıp hemen bitmeyen araştırmalar ve arayışlarla da dile getiriliyor. Karşı tarafı dinlemek ise temel ilkeleri. Ondan da öğreneceğimiz şeyler vardır diye...

Bütün bunların sonucunda 'güvenebileceğimiz, üzerinde bugünümüzü ve yarınımızı bina edeceğimiz bir gerçek yok' sonucuna mı varacağız? Hayır. Hepimizin 'gerçeği' yine olacak. Benim doğru bildiklerim hep var olmuştur, örneğin. Ama aynı zamanda bunların 'benim' doğrularım olduğunu unutmuyorum. Karşı tarafın görüşlerine tepki göstermeden önce onu dinlemeye ve anlamaya çalışıyorum. Aslında her yazım bir diyalog, bir iletişim kurma çabasıdır. Benim gibi düşünenlerle ve farklı düşünenlerle. En büyük yararım da farklı düşünenlerden, çünkü onlar bana farklı bir patikanın varlığını hatırlatıyorlar. Onu seçip seçmemek ise benim özgürlüğümün ifadesidir. Okurların da böyle bir seçme özgürlüğü var kuşkusuz. Bu yapıcı serbestliğin varlığını sağlayan araç ise elinizdeki gazetedir.

Bu yaklaşım, bağnaz, önyargılarına bağlı, güya bir tarafsızlık dogmasına derinden inanmış despotların, otoriter kimselerin yaklaşımından çok daha demokrattır. Demokrasiyi böyle de tanımlayabiliriz: farklılığa açık olmak, ondan öğrenmek, farklı bir görüşün varlığından haberdar olmak, ama en önemlisi kendi doğru bildiklerimizi farklılığın karşısında sınamak. Bu sürekli sınama sonunda bizleri, göreceli de olsa ortak bir gerçeğe biraz daha yaklaştırabilir. Bundan dolayı, sanırım, yine de en tarafsız kimse tarafsız olmadığının bilincinde olan kimsedir.

15 Haziran 2004

Evimizde Yabancı

Uzun süre yurtdışında yaşadıktan sonra Türkiye'ye dönen Aslı Aydmtaşbaş çevresine 'yabancı gözüyle' baktığını, bunun avantaj olduğunu yazdı Sabah'ta (23/11). Türk toplumunun asabi olduğunu görebilmiş böylelikle. Hem 'asab' hem 'avantaj' kısmına katılıyorum bu yazının. 'Yabancılık' konusunda da bir şeyler eklemek istiyorum.

İnsanların içinde bulundukları durumu zamanla doğal saymaya başladıkları ve dolayısıyla çevrelerini 'göremedikleri' doğrudur. Göremedikleri, durumlarının muhtemel çarpıcı özelliğidir: biricikliği, eksiklikleri, tuhaflıkları, sıradanlığıdır. Bunların görülebilmeleri için başka bir yerde var olan 'farklı' bir durumu bilmek gerek; bu yer aklımız da olabilir. Görebilmek, yani bilinçli ayırt edebilmek ancak 'kıyaslama' ile sağlanabiliyor.

N. Elias bu durumu anlatmak için 'habitus' sözcüğünü kullanmıştı 1939 yılında. Toplumca ortak paylaşılan anlayışlar tek doğru olarak anlaşılmakta ve dolayısıyla anılması bile gerekmeyen doğal durum sayılmakta. Kanılar ve önyargılar da artık 'bilgi' ve nesnel gözlemler olarak algılanır. Her insanda az veya çok önyargılar bulunmakla birlikte hiç kimse 'önyargılıyım' demiyor bu yüzden. Önyargı öyle bir şey ki, sezildiği anda zaten yok oluyor, aşılıyor; ve bir kişide o kişi tarafından sezilmediği oranda var olabiliyor.

T. Khun ünlü yapıtında (1962) duruma daha da bir açıklık kazandırmıştı. Toplumlar ister inanç ve mitoslarını, ister 'bilim' sistemlerini olsun (anlaşarak ve birbirlerini teyit ederek) aralarında bir 'tutarlılık' sağlayacak biçimde oluştururlar. Khun bu görüşlerin bütününe 'paradigma' demişti. Artık paradigmaya yöneltilecek her tür eleştiri sağır kulakların aşılmaz duvarıyla, veya sistemi savunmaya hazır inançlı taraftarların sözde 'mantıklı' ısrarıyla karşılaşacaktır. Kişiler tek tek eleştirilerin karşısında sarsılsa bile, birbirini doğrulayan kalabalıkların, görüşleri konusunda kuşkulara düşmesi daha yavaş olmaktadır.

Nesnellik, öznellik

Kimilerince kötümser, yıkıcı ve/veya postmodern görüşler sayılan bu yaklaşımlara göre, insanın duyuları ve düşünce sistemleri nesnel (objek-

tif) değildir; insanlar her olayı, bilimsel deneyleri bile, kendi öznel (sübjektif) filtrelerinden geçirirler, kendi insani veya kişisel yargılarından etkilenerek belli sonuçlara varırlar. Ve bu sonuçlar artık onların 'gerçekleri' olur. İnsanlığın öznel yanını vurgulayan bu tür yorumlar ise sanıldığı gibi hiç de yeni değildir, nüveleri antik sofistlerde ve Hume'da (1711-1776) bulunabilir.

Bu durumda basmakalıp görüşlerin dışında yeni bir şeyi görebilmek ve savunmak paradigmanın dışındakilerden sağlanıyor. Yani 'yabancıdan.' Ancak bu yabancı genellikle hoş karşılanmıyor toplumca. Tarih içinde farklılık tepkiler doğurmuştur. Sokrates ve G. Bruno'yu klasik örnek olarak hatırlatıyorum. Birine zehir içirdiler, ötekini canlı canlı ateşe verdiler. Oysa masum şeyler söylüyorlardı, bugünün anlayışına göre.

Zamanımızda bu öfkenin en yaygın ve üzücü biçimi 'yabancı düşmanlığıdır.' Bu anlamıyla 'yabancı' farklı ulustan biri veya Amerika gibi uzak bir ülkede yaşayıp gelmiş olan değildir, çoğunluğun paradigmasına katılmayandır. Bunlar toplum içinde tepkilerle karşılanırlar, hatta kendi aileleri içinde bile. Onlar da kendilerini 'yabancı' hissetmeye başlar. İnsan 'başka türlü' olmaya başlamayıversin! Artık toplumca dışlanır. Veya olaya başka açıdan bakarsak, 'başka türlü düşünen' toplumunun dışına çıkma eğilimleri sergiler. Zaten 'toplum' da bir anlamda bu demek değil midir: uyumu tek tiplilik üzerinde sağlayan bir kalabalık.

Toplum ve ötekiler

A. Camus'nün *Yabancı* romanını düşünün; veya Dostoyevski'nin uyumsuz kahramanlarını. veya yambaşımızda yaşayan ve fikir suçlusu olarak mahkemelerde sürünenlere bakın. Hepsi toplumca yıkıma mahkûm edilir. Cinsel farklılıktan, farklı giyimden, ideolojik ve felsefi orijinalliğe dek her fark tehdittir tutucu topluma. Ve bu korku anlaşılırdır bir bakıma: çoğunluğun huzurunu, güvenini, inancını sarsan biridir 'yabancı.' Sokrates bunu sezmiş, kendini rahatsızlıklara neden olan bir sineğe benzetmişti, toplumun ona sunduğu zehri içerken.

Antropolog Ulf Hannerz bir çalışmasında insanları 'kozmopolit' ve 'yerelci' olarak ikiye ayırır. Birinci terim maalesef Türkçede tarihi nedenler yüzünden olumsuz anlam edinmiştir (yabancıya yakın olmak!), oysa bura-

da kastedilen, dünyaya ve farklılığa açık kimsedir. Belki yabancı gibi konuşmamak, Türkçede 'evrensel' 'alemşümul' demek gerek 'kozmopolite.' Yerelci ise, bir metropolde de yaşasa, içine kapalı, yabancıdan çekinen kimsedir. İkinciler küreselleşme döneminde, taşralığa, dar çevreye sığınanlardır. Hannerz dünyaya açılanlar için de şunu söyler: 'bu gruba girenler yerelcilerin aksine artık kendi evlerinde yabancı hissedeceklerdir, günlük yaşam onlara normal görünmeyecektir.'

Yani yabancı ülkede yaşamanın avantajını kabul etmekle birlikte 'yabancılığı' coğrafi anlamda anlamıyorum, geleneksel kalıpların, yerleşmiş yargıların, alışılmışlığın, dışına çıkma olarak anlıyorum. Budur zamanımızda çarpıcı yabancılık.

Yurtdışımda yaşamış olmak önemli olmakla birlikte gerçek yabancı yerleşmiş dünyamıza yabancı olandır.

Aslı hanıma hoş geldin diyeyim. Onu en son 1999 yılında Amerika'da görmüştüm. Gençti ama yabancı gibi bakabiliyordu etrafına, yani eleştirel bir bakışla. Yazılarını da izledim sonraları. Hiçbir zaman yerelci olmadı gibi geliyor bana. Belki de artık hep 'yabancı' kalacak.

Ama kimse 'yabancıların' hesabına üzülmesin. Ben de arada bir kendimi yabancı hissederim. Fevkalade güzel bir duygudur. Yakın çevre biraz uzak kalsa da insanlığı kapsadığınızı, kucakladığınızı hissedersiniz. Küçük, dar, sınırlı coğrafi yerleşim birimleri arada 'asabi' ve boğucu görünse bile önünüzde açılan koca renkli bir dünya sıkıntıyı fazlasıyla telafi ediyor.

30 Kasım 2004

Tereddüt

Tereddüt mü desem yoksa duraksama veya kararsızlık mı diye tereddüt ettim. Sık sık işte böyle ne yapmamın gerektiğini bilmez gibi bir durumda yakalarım kendimi. Bu arada kalma halime şaşarım. Ama asıl düşündürücü olan iki istek arasında bocalamak değildir; bazen iki uç, biri birinden bütünüyle farklı iki istek arasında bocalamaktır ki, daha da anlamsız gelen yan da budur. Örneğin, şehrin hava kirliliğini, hızlı temposunu, koşuşturmalarını, hengamesini geride bırakıp köye sığınmayı isterim. Sonra köyün heyecansız, konforsuz, ağır, çeşitlilikten yoksun yanından uzak kalmak isterim. Örnekler çoğaltılabilir. Aile yuvasının ve bağlarının varlığı huzur ve güven verici bir çekicilik sergiler. Ama kendi başına buyruk, sorumluluklardan uzak ve hesap verme durumunda olmadan yaşamak da öylesine çekici oluyor zaman zaman. Yemeği nasıl severim? Lüks bir lokantada kuş sütü dahil şefin özel mönülerini denemek isterim diyeceğim, ama daha sık, sağlığıma, bütçeme ve hele vicdanıma daha yararlı gelen yemekler de çekici geliyor: kilolarımı rasyonel boyutlarda tutacak düşük kalorili sebzeli, meyveli, ille de kan dökerek elde edilmeyen sıradan, basit, hazırlanmasında zahmet içermeyen yemekler de bana hem daha mantıki hem çok hoş geliyor.

Savaş konusu da öyle. Yahova şahitleri gibi elime silah almamaya yeminli biri olmayan, haklı savaşları hele savunma mücadelelerini hoş gören biri olarak, kendimin her tür savaşa her zaman içten içe karşı olduğunu da seziyorum sık sık. Gönül rahatlığıyla bu alanda bir karara vardığımı pek hatırlamam. Hep tereddüt ederim. Bu günlerde büyük bir özgüvenle tezler savunanlara çok mesafeli hissediyorum kendimi. Sonunda, gençliğimdeki kararlı, inançlı, imanlı kesin görüşlü halimin tersine, şimdilerde kesin sonuçlara vardığım alternatiflerimin çok az olduğunu görüyorum. Ama bu durum hiç de rahatsız edici değil. Tam tersine bu tereddütlü halim hoşuma da gitmeye başladı. Kararlarımı ayan beyan doğru/yanlış olarak değil, oranlar olarak yaşar oldum: % 55 doğru, veya % 40 yanlış biçiminde. Her kararımda tereddüt mündemiç –'içkin' de diyebilirdim ama bu kelime % 30larda kaldı!

Tereddüt ve tahammül

En yüce erdemdir demesek de, tereddüt kusur olmayabilir. Kimilerine göre dikkatli olmanın ilk adımıdır. Aceleye getirmemenin, etraflı düşünmenin, hatta farklı görüşleri de göz önüne almanın bir şartıdır. Hoşgörünün şartıdır bir bakıma. 'Haklı bir yanı da olabilir' demenin bir biçimi yani. Bu şartlarda hoşgörü, bizden farklı olana 'tahammül etme' anlamında değildir, ötekine ilgi, merak, anlama isteğiyle yaklaşmak, onun da irfanından yararlanmak ve giderek biraz da onun gibi olmak anlamındadır. Tereddüt bilimin temelidir de. Kuşku gibi, tereddüt de olmazsa bir yanılgının huzuru ile yanlışın aldatmacasında uyuyabiliriz; ve uyutabiliriz. Emin olan neden araştırsın ki! Öğrenmenin ilk adımı bir konuyu bilmemeyi kabullenmektir: tereddüt bu kabulün bir yan ürünüdür.

Aslında çok yanlı, insan havsalasının alamayacağı boyutlarda karışıklıklar ve karşılıklı etkileşimler yumağı olan dünyamızın karşısında aciz kalınca, insanlık bu kaosa bir anlam vermek gereğini duyar. Eskiden efsaneler, ideolojiler, felsefi okullar, insan uydurması öyküler ve masalların, günümüzdeyse komplo hikâye ve senaryolarının böyle bir ihtiyaçtan doğduğunu ileri sürenler var. Bu açıklamalara günümüzde paradigma da diyorlar. Bunların sık sık değişmekte olduklarını, geçici olduklarını, yani pek de ciddiye alınmalarının şart olmadığını da hatırlatarak. Bu tür yanılgıların sakıncaları sınırlanabilir, eğer tereddütle yaklaşırsak bu insan yapısı ve sözde düzen sağlayıcı açıklamalara. Zararlar daha az olur eğer hemen sarılmazsak güvenle ilk elde sunulan sözde çözümlere. Eğer tereddütlü yanımız gelişirse, önce uzun uzun hesap yapılır: bir kavgaya karar verirken, hasmmıza karşı davacı olurken, sevmediğinize karşı kaba bir söylem geliştirirken, beğenmediğinizi yasaklarken, sinsi düşman bellediğimizi defterinizden silip onu yok varsayarken, veya bilfiil yok ederken, pek tanımadığınıza selam vermemeye, onunla hiç konuşmamaya, size benzemeyeni kapınıza yaklaştırmamaya karar verirken, güvenemediğimizin davetini geri çevirirken, bağcıyı dövüp üzümsüz kalırken, bir bite kızdığımızdan yorgansız kalırken, keskinlik yapıp küpümüzden olurken.

Kuşkunun erdemi, kararlılığın kusuru

Kararlılık iyidir, tereddüt kötüdür diye öğretmişlerdir bize. Eylem için kararlılık kuşkusuz iyidir de, mutluluk, huzur, uyum, barış, bilgi, sağlık, sevgi gibi 'şeyler' için tereddüt, kararlı eylemden daha yararlı olabilir demek istiyorum. Etrafımdaki kararlı kimselerin dünyasının aynı zamanda mutlu, huzurlu vb. bir ortam oluşturmadığını da gördükçe kuşkunun erdemine, kararlılığın kusuruna daha bir inanır oluyorum.

Tereddütlü olanlar yıllar geçtikten sonra 'yanlış oldu,' 'yanlış yaptık' gibi lafları daha az kullanırlar. Başka türlü söylersek, etraflarına mutsuzluğu, acıyı, gözyaşını, sefaleti, ayıbı serpmezler. Kendilerinden o denli emin olmayanlar birilerine danışırlar hop diye derin sulara, kuyuya, kapana, çamura balıklama dalmadan. Kulak kabartırlar bir kapıyı açmadan, bir kapıyı kapamadan. Etraflarını bir süre süzerler eyleme koyulmadan, tereddütle. Kendilerinden farklı bir tempoda yürüyenleri gördüklerinden 'uygun adım!' komutuyla yırtınmadan önce, (H. Thoreau'nun dediği gibi) bu insanların farklı bir nağmenin ritminde yürüdüklerini düşünmelerinde ve verecekleri emirlerde tereddütlü olmalarında yarar vardır. Hem kendilerine hem çevrelerinedir bu yarar. Bunu farklı da ifade edebiliriz: tereddütlü olmayanlar bağnaz olurlar, kendilerinden emin zorbalar olurlar, etraflarını ezen kimseler olurlar. Terbiyesizlik dediğimiz bir özelliği de taşırlar. Başarılı da olurlar kimi zaman, ama ödenen bedel dengeli ve elde edilen kârla orantılı olmayabilir.

Tutarlılık adına şunu da eklemeden yazıyı bitirmek doğru olmasa gerek: Yukarıda yazılanlara samimiyetle inanıyorum. Ama bu samimiyet duygu ve inancımın aynı zamanda bir doğrunun ifadesi olduğu konusunda tereddütlerim de hep var (yoksa 'baki' mi demeliydim?)

20 Kasım 2007

Seçim, Sol ve Baskın Oran

Güncel üç konu bir arada: seçimler, sol ve dostum Baskın Oran. Önce herkesin çok iyi bildiği ama her nedense seçimlerin pek hatırlatılmayan bir yanma değineyim. 'Seçim' insanlık tarihinde çok, ama çok yeni bir uygulamadır. Bir ülke halkının bir araya gelip kimin tarafından yönetileceğine karar vermesi hiç de 'alışılmış' bir olay değil. İki yüz yıl önce bütün dünyada krallar, hanedanlar, aşiretlerle klikler, soylularla 'yetenekliler,' tuttuğunu koparan askerlerle din adamları, kısacası güçlüler yönetirdi toplumları. Şimdi her birimizin elinde tek ve eşit bir oyla sandığa gidip liderlerimizi seçmemiz bir nimettir. Çıkacak sonuçtan bağımsız, seçimin kendisi çok güzel, çok mutlu bir olaydır. Değerini bilelim ve gönlümüzce tadını çıkaralım en başta.

Ama yeni olduğu için de bu yöntemi hâlâ içlerine sindiremeyenler var. İster demokrasiye, ister cumhurun iradesine veya halka güvenmeyenler deyin, bu halk şenliğinden rahatsız olanlar seçimlerden çıkan sonuçlardan hoşnut olmuyorlar. Darbeler, çeteler, komplolar, baskılar, yasaklar ve hukuk ihlalleri hep bundan. Ben de gençliğimde bu olumsuz 'elitist' anlayışa yakındım. Altmışlı yıllarda sol hareketin içinde olanlarımız 'devrimden' söz ederdi. Kastedilen 'ihtilaldi' tabii, 'evrim' veya 'inkılap/reform' değildi. Seçimlere de kuşkuyla bakardık. Ama o zamanlar bu 'jakoben' ve başkaldırıcı yaklaşımın anlaşılır bir mazereti de vardı. Sol, sosyalizm ve komünizm yasak edilmişti: 'seçim hakkı halkımıza yasak edildiğine göre başkaldırmadan başka yol kalmadı' derdik (aramızda tabii!).

Belki hepimiz değil ama sol devrimci hareketin içinde birçoğumuz aslında, dolaylı da olsa, halk iradesine inanırdı ve demokrasiye güvenirdi. 'Darbeci/ihtilalci' tutumun ikinci bir gerekçesi (veya mazereti) de tam bu noktada dile getirilirdi: halk eğitilmedi, beyni yıkandı, derdik, hele bir süre iktidarı elimize geçirelim, halkı da kısa sürede kendi yanımıza çekeriz. Özgürlükleri istememiz de bundandı. Halka güveniyorduk. Özgürlük olsa onları kazanacaktık. Günümüzde ise demokrasi karşıtı tutumu sürdürmek için her iki mazeretin geçerliliği kalmadı. Hem her türlü sol dünyanın hemen her yanında artık serbesttir, hem de yıllarca denenmiş olan bazı anti-

demokratik rejimler halkı inandıramamış ve kendi saflarına çekememiştir. Sovyetler rejiminin yıkılışının en çarpıcı mesajı, 'hele iktidarı elimize geçirelim, onay arkadan gelir' felsefesinin ne denli yanıltıcı olduğuydu. Türkiye'de de toplum mühendislerinin anlamakta zorlandığı ve içlerine sindiremedikleri de, onlarca o denli 'mantıklı' olan rejimlerinin neden bunca yıl sonra halk tarafından desteklenmediğidir. Onlar hâlâ benim altmışlardaki havamda: hele bir iktidarı alalım sonrası kolay...

Demokrasiye (yani halka) güvenmeyen solun dünyamızda artık modası geçmiş, oldukça trajik, biraz da komik bir yanı var. Bundan dolayı ben kendime 'soldayım' demek istemiyorum. Yanlış anlaşılırım korkusunu taşıyorum. Piyasada sol diye geçinenlerle özdeşleşirim kaygısı yüzünden sağ/sol gibi tabelalarla değil, somut programlarla konuşmayı tercih ediyorum. Geçenlerde bir Avrupalı sosyalistler grubuna Türkiye'deki siyasi yelpazeyi anlatmaya çalışırken 'tabelalara değil, siyasilerin bazı somut durumlar karşısındaki önerilerine ve tutumlarına bakın' diyordum. Somut sorunlar var, ordunun son on yıllarda üstlendiği siyasi girişimler, Kürt sorunu, Avrupa Birliği'ne uyum sağlamak, insan hakları ve özgürlükler ve herhalde bu kapsamda görülmesi gereken İslam ve inanca saygı gibi. Partilerin kendilerini nasıl niteliklerine bakmayın, bu alanlarda ne yaptıklarına bakın, diyordum. Somut tutumlara bakarsanız o zaman kendine muhafazakâr diyenlerin radikal ve liberal olduklarını, solcuların sağcı ve hatta aşırı bağnaz milliyetçi olduklarını göreceksiniz.

Benim solculuğumdan canlı kalan bir yanım hâlâ var. Bu da insanlar arasında eşitliğin gerekliliği tercihimdir. Bu eşitlik çok yanlı. Yasa karşısında eşitlik en başta, ve hemen arkasından fırsat eşitliği ve yaşam standardı alanındaki eşitsizliklerin mümkün olduğu kadar azalması. Eşitliğin eşit bir oy hakkı gibi işlemesi bana yetmiyor (yetene de aşk olsun diyorum!). Hele çocuklar düzeyindeki eşitsizlik bana vahşet gibi geliyor: doğdukları an kimileri imtiyazlı kimileri mahkûm! Ama ülkeler arasında, milletler arasında, toplumlar arasında, din grupları arasında da ayrımcılığı içime sindiremiyorum. İsteyen bunu solun evrensel yanına yorabilir, isteyen aydınlanmanın hümanist yanına, veya dinlerin cihanşümul (ekümenik) mesajına.

Baskın Oran'ı kendime çok yakın hissetmemin nedeni 'solculuğundan' değil, saydığım, demokrasiden eşitliğe, bütün bu değerleri kendi yaşamında ve eyleminde yaşıyor olması. Yıllarca, ve hele milletvekilliği veya başka bir çıkar gözetmeden bu değerler için, huzurunu da feda ederek çalıştı, didindi. Dürüst davrandı. Haksızlığa uğrayanların yanında bulundu hep. Din, dil, sınıf farkı gözetmeden. (Bu Anayasa gereğidir ama kim gözetiyor ki!). Düşünce ve ifade özgürlüğünü savundu, bizden/onlardan demeden azınlıkları, zayıfları, horlananları savundu. Çoğunluğun oylarını dilenmedi, azınlıkların esirgenen hakkını aradı. Popülist olmadı ve güçlülere karşı çıktı.

Modası geçmiş solculuk da yapmıyor. Altmışları değil bugünü yaşıyor. Bu açıdan AB'den yana, ekonomi alanında arkaik saplantıları olmayan biri. Baskın Oran AKP'ye de rakip değil. Tam tersine AKP'nin tereddütlü olduğu alanlarda destekleyici ve itici olacak bir kimse. Türkiye'nin imajını düzeltecek, insan haklarına inananlara güven ve moral verecek bir insan. Bağımsız bu tür 'sol' bir adayın varlığı, eski moda solun tesviyesini de hızlandıracak, yeni bir anlayışın doğmasına neden olacak. Böylesine somut bir gündemle karşımıza çıkan bir politikacı, Baskm'ın deyimiyle, kimilerinin ezberlerini bozacak.

Baskın Oran ve onun yoldaşları bağımsız adayların Türkiye'nin siyaset dünyasında yeni bir rüzgâr estireceklerine inanıyorum. Yelkenleri açmak seçmenin elinde. Ben oy tercihimi belli etmekle okura saygılı davrandığıma inanıyorum. Baskın dostumdur diye de yazmıyorum bunları, tersine böyle bir insan olduğu için dostumdur ve bundan da gurur duyuyorum.

18 Temmuz 2007

Bush'un Büyük Başarısı

İstemeden yararlı işler yapanlar vardır, en 'meşum' girişimlerinden bile bazen iyi bir sonuç çıkar. Hitler'in düşü, dünyamızda demokrasiden yana ve ırkçılığa karşı duyarlılığı artırdı örneğin. Avrupa'da yüzyıllarca çapları artarak tekrarlanan savaşları çıkaranlar, sonunda farklı bir devletler arası ilişyi gündeme getirdiler: Avrupa Birliği deneyimi daha az bencil bir çevre ve farklı bir millilik yaratmaya yöneliktir. Stalin deneyimi 'tepeden' gelecek kurtuluşa karşı kafalara kuşkuları yerleştirdi.

Yakın tarihte yaşanan dünya çapındaki bu yararlı musibetlerin dışında ulusal dersler de gördük: 20. yüzyıl başındaki Turancı 'Büyük Mefküre' ve 'Megali İdea' Türklerin ve Yunanlıların öylesine acılarına neden oldu ki bu iki ülke bir daha savaşarak toprak kazanma fırsatı doğunca yoğurdu üflemeyi de ihmal etmez oldu. Tabii pahalı derslerdi bunlar ve musibet/nasihat denkleminde kayıplar çok yüksekti. Ama yine de, 'hiç olmazsa yararları da olmuştur' diyerek teselli buluyorum.

Son aylardaki Bush'un saldırı planları beni dehşete düşürdü diyebilirim. Hâlâ, 'bu savaş herhalde olmaz!' diyorum. Uluslararası hukuk ve meşruiyet böylesine –vurdumduymazlıkla–çiğnenir mi? Meğerse bunu diyen yalnız ben değilmişim. 15 Şubatta dünyanın yüzlerce kentinde milyonlarca insan ortak tepkisini dile getirdi. Bu, bu boyutta, dünyamızda ilk kez rastlanan bir dayanışmadır. İşin olumlu yanıdır du. İnsanların devlet sınırı, din, soy, millet, ırk farkı gözetmeden bir arada, politik tercihlerini dile getirdiklerini görmek beni çok heyecanlandırdı, umutlandırdı.

Bu gösteriler beni heyecanlandırdı çünkü gençliğimden beri dar sınırlı kimlikleri değil en geniş olanlarını sevdim. Dindarların cihanşümul, ekümenik, başkalarının beynelmilel, kozmopolit, sosyalistlerin enternasyonalcilik dedikleri tutum bana çok çekici gelmişti. Sosyalist olmam da bu geniş çevre anlayışımdan oldu herhalde. Dar kimlikler bana hep ilkel ve kısır göründü. Yalnız kendisini, ailesini, bilemedin mahallesini, köyünü, kasabasını filan seven insanlar bana hep dar çevrelerini bir türlü aşıp insanlığa ve evrene varamayan 'eksik' insanlar gibi gelmiştir.

Ama yıllardır bu konulara pek ilişmedim. Çünkü kendimi oldukça yalnız ve dinleyicisiz hissettim. Beynelmilelci dostlarımın büyük bir bölümü 'milli' duyarlılıklarla dar sınırlar içinde hapsettiler kendilerini. Sosyalist ülkelerin çoğu en bağnaz şoven milliyetçi tutumu sergiledi. Kişi olarak insanlar içlerine kapandı, olmadık ufak gruplara dahil oldular, kimileri hiç bilgelik içermeyen bir güncellik içinde vizyonsuz dar çevre yaşamını seçtiler. Evrensel dinlerin taraftarları da, modaya uyarak, sevgilerini kendi takımlarına yönelttiler. Kısaca dar kimlikler egemen oldu çevremde. Ben de 'ne yapalım, yenildik, zorla görüşümü kabul ettirecek değilim ya' deyip kendi kabuğuma çekilmiştim... bir dereceye kadar.

Bu son gösterilerin beni heyecanlandırması bundandı. Yıllardan sonra ikinci bir süper gücün doğuşunu izler gibi oldum: dünya kamuoyunun sahneye çıkışını. Ve bunu Bush'a borçluyuz. Bush bizi birbirimize yakın kıldı. Belki bu uyanışın bedeli büyük olacak ama bunca peygamberin, düşünürün, sanatkarın vb. bir araya getiremediği dünyayı Bush'un birleştirdiğini kabul etmeliyiz. Bu birlik Amerika'ya karşı değildi, çünkü savaş karşıtı gösterilerin en canlıları Amerika'da da oldu. İnsanların ortak yanı dünyanın bir köşeciğinde ve kendilerinden çok çok uzaklarda doğacak acılara karşı duyarlılık sergilemeleriydi. Sorumluluk 'insana' endekslenir gibiydi.

Küreselleşme kelimesi her nedense kulağa hoş gelmez olmuştu son yıllarda. Neden acaba? Birileri dünyayı hırpaladığı için mi, yoksa başka birileri kendilerini 'mahallelerinin' dışında ve dünya vatandaşı olarak görmek istemediklerinden mi? Dar çevrecilik anlayışının tam tersini yaşadık birkaç gün önce, küreselleşmenin (veya enternasyonalizmin) en yararlı, en sağlıklı kimlik belirtisini.

Herhalde Bush tarihte bu başarısıyla yerini alacaktır: yeni bir cepheyi doğuran kişi olarak. Eski Yunandan bugüne benzer bir biçimde ismi unutulmamış ikinci bir insan daha var: Herostratos. Bu adam adının tarihte kalmasını çok arzulamış. Sonunda da becermiş. Antik dönemin yedi harikasından biri sayılan Efes'teki Artemis tapınağını MÖ 365 yılında ateşe vermiş, yok etmiş. Gerçekten de kalmış adı tarihte –bir simge olarak.

5 Mart 2003

Aynaros Datça'da Olsaydı

Aynaros'a gelenler bir zaman makinesiyle eskilere dönmüş gibi bir duyguya kapılırlar. Cep telefonları aracılığıyla çağdaşlarınızla ne denli ilişkilerinizi sürdürseniz de, elektrik ve otomobiller farklı bir zaman diliminin varlığını hep hatırlatsa da, manastır yaşamı eski bir dünyadır. Bu zaman boyutu bir kimlik olarak da hep çarpar insana: keşişlerin karşısında farklılığınızı ezilerek duyumsarsınız.

Ezik hisseder insan çünkü siz onların heroik dünyasında sıradan bir yabancısınız. Misafir ederler onlar sizi ama siz onların sporunda yaya kalmışsınızdır, yaptıklarının bir kısmını bile yapamayacağınızı hemen anlarsınız, Everest'e tırmananların, her gün on iki saat piyano çalışanların veya bir yoksul ülkede kendini kimsesizlere adayan Azize Tereza'nın karşısındaymış gibi hissedersiniz. Siz herkes gibisiniz, onlar ise hayal bile edemediğiniz bir yerlere varmış gibidirler. Zaten nerede bulunduklarını anlamamanız ezikliği artıran bir durumdur –şaşkınlık ve hatta kızgınlık da doğuran bir durumdur. Alçak gönüllülükleri ezer sizi; pasif saldırganlık içerir gibidir boynu bükük halleri.

Sonunda manastırlara misafir gelenler, benim de yaptığım gibi, bu inziva yaşamını istemediklerine karar verip günlük yaşamlarına dönerler. Yunanistan halkının (erkeklerinin) yaklaşık binde biri bu manastır hayatını seçer. Nedenini anlamadım. Zor, çileli, aileleri dağıtan ve üzen, yalnızlığı aşırılığa vardıran, seksten yemeğe temel zevklerimize sırtını çeviren bu tercih neden? Psikolog arkadaşım Katsaunis 'aşırı mazoşizm' dedi. Keşişlerin kendileri 'Tanrı'ya daha yakınız' diyorlar. Ben çilede tatmini sezdim (yani mazoşizm zevk veriyor!), Tanrı'nın varlığını ise manastırlarda kent meydanlarındaki varlığından daha büyük bir oranda bulamadım.

Bana göre değil bu yaşam; buram buram ortaçağ kokuyor ben ise geleceğe dönüğüm; bu son ziyaretimde Ortodoks olmayı seçen ve kendini Karakalu manastırına hapseden Yahudi kökenli Amerikalı bir dostumu görmem beni üzdü; benzer bir kararı oğullarımdan biri alsa ailece kahroluruz herhalde. Gene de keşişlerin karşısında kendimi ezik hissettim. Yapamayacaklarımı yapabiliyorlardı. Kimse onları zorlamadan ve hele kimseye ilişmeden ve kimseden bir şey istemeden.

Bu duygularımı saygı ve hoşgörü bağlamında görürüm. Onlara katılamamakla birlikte onların bu seçimine –ve bu haklarına–saygılıyım. Bazı 'modern' kimseler kadınların Aynaros yarımadasına girememelerini Yunanistan anayasasına, AB ilkelerine veya insan ve kadın haklarına ters düşen bir tutum olarak algıladı. Keşişlerin yaşamına müdahaleyi düşündüler. Yüzyılların geleneğini değiştirip erkek/kadın eşitliğini çağdaş yaşam adına kabul ettirmeyi denediler. Oysa Aynaros'un bugünkü statüsü hem anayasal bir güvence altındadır hem de Yunanistan AB'ye girerken keşişlerin yaşam biçimi özel maddelerle garanti altında alınmıştı. Manastır yaşamını tehdit eden ne siyasal ne de toplumsal bir güç ufukta görünmemektedir.

Bir an için Aynaros'un Halkidiki yarımadasında değil de Türkiye'de, diyelim Datça'da kurulmuş olduğunu düşününce komik/trajik görüntüler geldi gözümün önüne. Müslüman tekkeler de olabilirdi bu Datça'daki çileciler. Datça'da akıbetleri ne olurdu? Manastırlar ve tekkeler (hepten kapatılmasa) devletleştirilir, vakıflar yasasına bağlanır, inzivayı arayanların eğitimleri YÖK tarafından düzenlenir, ruhani liderlikleri Diyanet İşlerince, yani devletçe kontrol edilir, aleni konuşmaların metinleri Ankara'dan gönderilir, yasalara uyum göstermeyenler düzeni tehdit etmekten mahkemelerde süründürülür, yargılanır, hapsedilirdi. Yaşamalarına izin verilenlerin giysileri mutlaka 'uygar' kılınırdı: kostümlü keşişleri gözünüzün önüne getirin. (Papyonlu fraklı post modern keşişler bile düşündüm bir an.) Sakalları kesilir, bıyık şartnamesi hazırlanır, tek tip ve öz Türkçe dualar uygulamaya konur, mum ve kandil yerine floresan lambalar empoze edilirdi. Her hücreye de devlet büyüklerimizin fotoğrafı konurdu herhalde.

Bu tür 'modern' bir manastır dünyası benim hoşgörü ve demokrasi anlayışıma hiç mi hiç uygun değil. Ayrıca bu müdahalelerden sonra Aynaros'un bana cömertçe hediye ettiğini kaybetmiş olacaktım: yaşam yollarımızın sonsuz alternatifler içerdiğinin bilincini. Sonunda Aynaros bana oldukça yabancı kaldı; tersine kendimi yakın hissettiğim dünya, Aynaros'u kabul eden, ondan korkmayan, onu koruyan ve bu eski rejime saygı duyan güvenli Avrupa Birliği'nin dünyası oldu.

29 Nisan 2003

Bizi Esir Alan Tarih

VAHDETTİN VE 'BİLİM'

Geçmiş genel olarak hep ilgimi çekmiş olmakla birlikte son padişahın kişiliğini, ahlakını ve yasal durumunu bugüne kadar pek merak etmemiştim. Sayın Bülent Ecevit 'hain değildi' deyince de pek ilgilenmedim. Bu tür tartışmalardan sonuç alınamadığını daha önce de yazdım. Özellikle çevremde herkese kolaylıkla hain yakıştırmasının yapıldığını daha geçenlerde anlatmaya çalıştım (İhanetin Paradoksu, 14/6). Aslında beni heyecanlandıran bu beyandan sonra izlediğimiz tartışmanın dayanak noktaları, göndermeleri ve referansları oldu. Bu 'haindi-değildi' tartışması kimilerince düşünce ile nasıl bir ilişki kurulmak istendiğini çok güzel sergilediği için de bu 'ihanet' konusunun ele almış biçimini biraz kurcalamak istedim.

EN HAKİKİ MÜRŞİT İLİM Mİ?

Mustafa Kemal en hakiki mürşidin ilim olduğunu söylediğinden beri, bu konuda farklı bir şey iddia etmek –post modern dönemimizde bile– pek hoş karşılanmıyor. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin görkemli binasının tepesinde gördüğümüz bu slogan bir devlet/millet kurma projesinin ideolojik şiarına dönüşürken de kendi çelişkisini doğurdu: doğruluğunun kanıtı ve meşruiyeti siyasi önderliği çok geniş bir kabul gören Atatürk'ün kendisinden kaynaklanmış oldu. Ama böyle bir durumda en hakiki mürşit ilim değil, siyasi lider olmuş oldu. İlmin (bilim anlamında) kabul edilişi tarihsel ve araştırmaya ve tartışmaya dayalı bir süreç sonucunda değil de siyasi ve ideolojik bir tercih olarak gündeme getirilince bu tür bir paradoksun oluşması da anlaşılır olmakta.

Vahdettin'in 'ihaneti' de, günümüzde, tarih çalışması alanında ele alınacağına, 'ama Mustafa Kemal Nutuk'ta farklı şeyler söylüyor' biçiminde itirazlar doğurdu. Ecevit ise köşeye sıkıştırıldığından, görüşünü kanıtlamak yerine Atatürkçülüğünü hatırlatmak zorunda kaldı. Nutuk'a 'karşı çıkmak' en hakiki mürşide karşı çıkmak gibi algılandı. Çünkü birileri mürşidin yapıtlarının da tartışmasız kabulünü doğal karşılamakta. Böyle bir yaklaşım ortaçağlardaki skolastik düşünceden pek farklı değil. O zamanlarda

da İncil farklı yazıyor diye insanlar susturulurdu. Bruno'nin diri yakılmasının nedeni o zamanın temel inancını kabul etmemesiydi. O yıllarda dünyanın yuvarlak olduğunu, dünyanın evrenin merkezinde değil bir kıyısında olduğunu söylemek olanaksızdı. Hatta bankacılık, 'tefecilik' günah; kimya ve doktorluk ise 'büyücülük' sayılırdı. Çünkü 'gerçekler' toplumun temel dayanağını oluşturan geleneksel ilkelerin dışında düşünülemiyordu. Kuşkusuz o yıllarda bilim de mürşit sayılmıyordu.

Resmi söylemin dışında bir laf edilince, özellikle bu sözler zaten 'hain' ilan edilmişlerden değil de 'bizim' sayılan birinden gelince birilerinde şaşkınlık ve sonra öfke belirdi. Sayın Oktay Ekşi örneğin, Hürriyet'te 'Atatürkçü' Ecevit'in Vahdettin'i vatan haini saymamasını 'yakışıksız' buldu ve bu sözler karşısında 'kafası karıştı' (19/7). Yazara göre bu konuda kimin tartışmasız otorite olduğu zaten belli: Atatürk durumu Ecevit'ten 'herhalde daha iyi biliyor.' (Konu 'bilgi' ekseninde ele almıyor; insanların siyasi ve başka nedenlerle de görüş ifade ettikleri dikkatten kaçıyor.) Bundan dolayı Nutuk'u –R. Orbay, A.F. Cebesoy, K. Karabekir'in yaptığı gibi–yalanlamaya kalkışmamalıymışız. İlmin dogmaya dönüşmesinin en veciz ifadesi ise şu cümlelerde: Atatürk, görüş ve eserleriyle 'Türk halkını tek ulus yapan değerlerin simgesi olarak kalmıştır... Daha uzun yıllar böyle kalması gereklidir.'

Aynı anlayışı eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in de taşıdığını Ertuğrul Özkök'ün yazısından öğreniyoruz. 'Atatürk hepimiz için referanstır... Bugün Türkiye'yi birbirine bağlayan en kuvvetli referans odur... Daha en az yüz yıl bu büyük Atatürk referansına ihtiyacımız var. Onu sarsmamak lazım.' Sayın E. Özkök de bu görüşe katıldığını söylüyor.

Referansı sarsmamak ne demek?

Büyük liderin ölümünden sonra 'referansa' dönüştürülmesi ne anlama geliyor? O'nun hata yaptığını söylemek ulusal simgeleri sarsmak ve birlik ve beraberliği bozmak anlamında anlaşılacaksa ... yandık! Herhalde Atatürk'ün en istemediği yolda gerilere doğru seyrediyoruz demektir. Yanlış veya eksik bir şey söylemiş olduğunu ima bile edilemeyecek bir simge ve referans, yaratacağı pratik sorunlar bir yana (örneğin eskiden alman kararları bugün de geçerli saymak gibi), çağdışı bir anlayışı ve düşünme yor-

damını toplum içine yerleştirmek demektir. Düşüncenin dogmalardan bağımsız olması, ifadenin özgür olması da artık olanaklı olmayacaktır. Genel doğrulara katılmayanlar 'hain' ilan edileceklerdir –zaten bu durumun semptomlarını da görmüyor değiliz. Doğrular 'bilimsel yöntemlerle' değil, otoriteye referansla savunulacak.

Yani bir kişinin, padişah da olsa, hain olmuş olması veya olmaması ikincildir. Temel sorun bu konuların hangi ilkelerin ışığında ele alınacağıdır. Toplumun tartışma referansı çağdaş mı olacak yoksa skolastik mi? Hele o 'en az yüz yıl bu referansa ihtiyacımız var' sözü çok düşündürücü. Yani yüz yıl sonra, beyin karantinası bitince farklı şeyler mi söyleyeceğiz? Bendeniz görüşlerimi dile getirmek için yüz yıl bekleme sabrına sahip olmamam bir yana bunca vaktim de kalmadı. Yüz yıl sonra farklı şeyler söyleyeceğimizi bugünden bilmekle birlikte siyasi mülahazalarla susacak mıyız? Yani birileri en açık bir biçimde-simgeler ve referanslar adına doğru bildiğimizi söylememizi istediler!

Bütün bu 'Vahdettin' söyleminin ortaya çıkardığı, bazı 'aydınlar' arasında bilimin henüz aydınlanma dönemindeki işlevine ulaşmamış olduğudur. Düşündürücü olan post modern dönemde 'bilim' eleştirel bir ivme ile mercek altına alınırken, klasik anlamda 'bilimselliğin' atlanıyor olmasıdır. Aydınlanma dönemi sindirilmeden 'bilimselliğin' eleştirilmesi ise toplumun ileriye doğru gitmesine değil yerinde saymasına neden olabilir. Klasik aydınlanmaya karşı iki farklı yönden karşı çıkılabilir: Aydınlanmayı yaşamış bir 21. yüzyıl açısından, veya aydınlanmaya hiç sıcak bakmamış bir anlayış açısından. Bu ikinci kategoriye, gelenekselcilerden başka bilimi dogmaya dönüştürenler de dahil edilebilir.

26 Temmuz 2005

Müzik, Önyargı, Kimlik ve Tarih

Çok önemli saydığım için önce Prof. Şükrü Hanioğlu'nun tarihçilikle ilgili yazısı (*Zaman*, 20/1) konusunda yazmayı düşündüm. Sonra Atina'da Türk ve Yunanlı müzisyenlerin ortak sundukları iki Osmanlı müziği konserinde 'büyülenince' bu sanat olayım (28,29/1) ele almak gerekiyor dedim. Ama aynı günlerde Atina Üniversitesi Türkoloji bölümündeki sınavlarda önyargılarla ilgili bir soruma öğrencilerimin verdikleri yanıtları okurken bu son konu öne çıkar gibi oldu. Hiçbirine kıyamadım. Ayrıca üç konu da ilişkili gibi geldi bana.

Prof. Ş. Hanioğlu'nun yazısı birkaç açıdan çok öğretici. Ben şimdilik tek bir yanma değineceğim. Tarihçiliğe aşırı tutkunluk yalnız Türkiye'de değil, ulus-devlet modelinin günümüzde egemen olduğu bütün dünyada, farklı derecede bağnazlıkta da olsa, görülmektedir. Bunun bir nedeni profesörün de dediği gibi bilimcilik (scientism) diyebileceğimiz 'bilime' duyulan aşırı güvendir. Bu inanca göre tarihçilik önyargısız, tarafsız bir 'bilimdir' dolayısıyla tarihçinin yapıtı da hepimizi 'doğruya' ve 'gerçeğe' ulaştırır.

Bu bilimcilik inancının bir kaynağı da ulus devletin temel felsefesinde bulunur: ulus, başlangıcı ve sonu olmayan bir 'öz'dür, konjonktürel değil ebedidir. İşte bu anlayışın kanıtlanması son yüzyıllarda 'ulusal tarihçiliğin' temel işlevine dönüştü. Tarihçiliğin 'bilim' olarak lanse edilmesi bir felsefenin meşrulaştırılması için gerekli sayıldı. Arada 'resmi tarihçilik' kapsamında tartışılanlar da aslında temel sorunu görmemizi zorlaştırmaktadır. Mesele doğru veya yanlış tarihçilik değildir. 'Doğru' bir yaklaşımı (metodu) sağlamaktan daha önemli olan, bugün geçerli olan ve tarih yazımı denen işlevin mekanizmalarını anlamaktır.

Tarih ve ulusal engeller

İşte bu noktada tabular gündeme gelmektedir. Akademik alanda önemli bir yol kat edilmiş olmakla birlikte bu alandaki yeni anlayışlar 'kitlelere' yansıtılamamaktadır. Ulusal paradigmaya akademisyenlerin bugün bütün dünyada 'hayali' (imagined) dediğini, örneğin okul kitaplarında tekrarlamak düşünülemez bile.

Tarihçilik 'biliminin' sorgulanması bir kimliğe kuşku ile yaklaşmak demek olacaktır. İşte sorun da buradadır. Dimitrios'un (Kandemir) ve Tamburi Angelis'in bir peşrevi ve bir makamı ulusal müzik tarihi içine nasıl sığdırılacak? Atina konserindeki müzik, Türk müydü, Yunan mı? Yoksa Osmanlı mı? Osmanlı olan ulusal sıfatlarla belirlenebilir mi? Osmanlı 'bizimse' nasıl oluyor da Yunanlı aynı Osmanlı müziğini 'kendi' müziği olarak algılıyor? Türkü de Yunanı da Üçüncü Selim'in bestesinden de, kökeni Bizans'a uzanan bir kilise ilahisinden de aynı estetik tatmini nasıl duyuyor? İşte günümüzün ulusal tarihçiliği ('resmi' demiyorum) bu alanlarda susmayı yeğliyor. Veya çelişkiler ve açmazlar içinde zorlanıyor. İşte bunları düşündürdü 'Bosphorus' grubunun muhteşem müzik konseri.

Tarihçilik sonunda işte öyle ulusal kimliklerle haşir neşirdir. Ama kimlikler de tarih yazıcılığından feyzini alıyor. Bunu sergilemek için sık kullandığım bir örnek 1994'te Almanya ve Fransa'da yayınlanan ve 1789 Fransız İhtilali'nin elliye yakın devletin okul kitaplarına nasıl yansıtıldığını gösteren kitaptır (Bilder einer Revolution, Georg-Eckert Institut.). İki yüzyıl önce Avrupa'nın göbeğinde yaşanan, bütün dünyanın nefesini tutarak izlediği, binlerce görgü şahidinin var olduğu, hakkında yüzlerce araştırmanın bulunduğu bu 'bilinen' olay her ülkede farklı anlatılmaktadır. Hatta olaylar ve yorumlar bütünüyle farklı olabiliyor. Bazen de zaman içinde ülkeler içindeki görüşler de değişiyor... tarihi kaynaklar doğal olarak pek değişmeden.

Merak edeniniz olur diye –bu kitapta katkım buydu– Türkiye okul kitaplarındaki durumunu da açıklayayım. Fransız İhtilali iki ayrı bölümde ele alınır. Avrupa tarihi anlatılırken olay 'ileri' bir devrimdir; 'olumludur' çünkü insan haklarını gündeme getirmiştir. Ama Osmanlı Devleti'nin parçalanma döneminin anlatıldığı başka bir bölümde, Balkanları milliyetçiliğe bulaştırdığı için Fransız İhtilal'i 'zararlı' bir olay olarak gösterilir. Bu iyi/kötü yaklaşımı ise bütün dünya okul kitaplarının içinde farklı ve özeldir.

Tarih felsefesi herkese lazım

Tarihçilikli ve konserli günlerde sınav kâğıdı düzelttim. Yunanlı öğrencilere Türk edebiyatını ve Türk toplumunu da anlattığım için derste ön-

yargılara özellikle ağırlık veriyorum. Sınav sorularından biri şöyle idi: Öteki taraf için 'bilgi' olarak edindiklerinizin 'önyargı' olmadıklarından nasıl daha güvenli olabilirsiniz; önyargı sahibi olup olmadığınızı nasıl bilebilirsiniz?

Haylaz öğrenciler (Yunan üniversitelerinde devam mecburiyeti olmadığından kaytarmalar çok sıktır) işi 'mantıkla' idare etmeye çalıştılar: iyi niyetli, bilimsel yaklaşımdan; verilerin, kaynakların kullanımından, başkalarının da bizim gibi düşünmeleri sonucunda elde edilecek 'istatistik' bilgiden söz ettiler. Hem haylaz hem de pek akıllı olmayanları önyargısız yaklaşımın önyargısız sonuçlar sağlayacağını yazdı. Oysa totolojinin ne olduğunu derste işlemiştik. Bütün bu öğrenciler hiç iyi not almadı.

İyi öğrencilerim ulusal konularda kişinin önyargısını her zaman 'bilgi' olarak algılayacağını, zaten 'bilinçli önyargı' diye bir durumun 'oxymoron' (kendi içinde çelişki) olacağını yazdılar. Biz kendimiz önyargılarımızı hiç göremeyeceğimizi, çevremizdekiler de bizim gibi düşüneceklerinden ayrıca bu 'bilginin' sürekli 'doğrulanacağını' söylediler. Kimlik ile 'belli bir doğrultuda düşünmenin' aynı mekanizmanın iki ekseni olduğunu öğrenmişlerdi. Ama umutsuz da değiliz. Habermas'ın da dediği gibi daha güvenli olmak isteyen Öteki için düşündüklerini Ötekine söyleyebilir, onunla iletişim kurup hakkında düşündüklerini dile getirebilir. Karşı taraf kısmen de olsa 'bilgimizi' doğrularsa, inancımıza daha güvenle bakabiliriz. Ama her halükârda her insan gibi önyargılı olduğumuzu kabul ederek yola koyulmamız sağlıklı bir başlangıç sayılmalıdır... diye yazdılar.

Yani dünyalarımızın hem çok küçük hem de çok sayıda olduğunu söylemek istedim. Tarihçilik bazen en iyi niyetle yola koyulup sonunda bizleri sınırlayabilir. 'Tarihi gerçekler' lafı da ölçülü kullanılmalıdır. Okullarda 'tarih' yerine tarih yazımı, tarih felsefesi ve karşılaştırmalı tarih okutulmasını isterdim. Böyle bir yaklaşım stereotiplerle daha iyi baş edebilir.

8 Şubat 2005

Tarih ve Kimlik

'Tarih içinde ne oldu?' sorusunun yanı sıra 'tarih yazıcılığı nedir?' sorununu da tartışsaydık belki sonunda tarih içinde ne olduğunu da biraz daha iyi anlayabilirdik. Tarih 'biliminin' tarafsız bir ölçü aleti olmadığını akademik dünya içinde kabul etmeyen kalmadı herhalde. E. H. Carr'ın 1961'de verdiği ünlü konferanslarında ('Tarih Nedir?' başlığıyla yayınlandılar) geliştirdiği görüşlere katılmadığını söyleyebilecek cesareti kendinde bulan tarihçinin varlığını pek duymadım. Ama nasıl oluyorsa, Carr'ın söylediklerinin arasında şu iki görüşü hiç duymamışçasına davranan tarihçileri sık görüyoruz: 1) insan faktörünü içermeyen tarafsız bir tarihçilik olamıyor, 2) tarihsel belge dediğimiz kanıtlar, hem ortaya çıkış anında hem de tarihçi sonsuz belgeler arasında onları seçtiği anda, bu insan aracılığını içerdikleri için saf ve nesnel kalamıyor.

Tarih ve gerçekler

Yıllarca önce İbni Haldun da (1332-1406) 'tarih pek çok yaklaşımları olan bir araştırma disiplinidir' derken buna benzer bir şey ifade ediyordu. Tarihçi içinde yaşadığı dönemde egemen olan görüşlerden ve ideolojilerden etkilenir. Ayrıca kendi inançları işe karışır. Aidiyet duygularıyla yakın hissettiği toplumun görüşleri onun hükümlerini ve yaklaşımlarını etkiler. Tarafsızlığı göreceli dir. Zaten geçmişten miras kalan ikili bir anlaşmazlığı halletmek için 'iki tarafın tarihçileri bir araya gelsin' diye önerilerde bulunanlar farkında olmadan bunu kabul etmiş olmuyorlar mı? Bu öneriden zaten beklenen, her bir tarafın tarihçisinin bir avukat gibi kendi 'tezini' savunacağıdır. Çoğu zaman da bu oluyor ve doğal olarak avukatlar anlaşamıyor. Aslında çağrı, tarihçilere değil, 'iki tarafın' tarihçilerinedir. Tarihçilik kimilerinin sandığı gibi tarafsız bir mekanizma olsaydı, ne etnik kimlikli tarihçilere ne toplantılara gerek kalırdı. Saygın tarih profesörlerine sorar rahatlardık.

Son yıllarda tarihçiliğin göreceliği çok daha uç noktalara uzandı. Hayden White örneğin, tarihçilik ile herhangi başka bir anlatı türü arasında farkın belirsiz olduğunu savundu. Ama biz artık klasik bir görüş sayılan

ve Batı dünyasında tarih öğrenimi görenlerin ilk ele aldıkları kitaplardan biri sayılan Carr'm yapıtındaki görüşlerle yetinelim. Tarih, özellikle ulusun geçmişi ile ilgili olan ve ulus denen toplumu özellikle ilgilendiren konularda 'taraftır.' Adı 'bilimdir' ama tarih, kimya gibi, biyoloji gibi değildir. Kaldı ki kimya ve biyoloji uzmanları da kendi aralarında, özellikle felsefi boyutu da olan konularda anlaşamamaktadırlar. Yani bilim, pozitivist dünya görüşü çerçevesinde anlaşıldığı gibi, en hakiki mürşit değildir.

Maalesef. İnsanın elinde herkesi (bütün dünya insanlarını) ikna edebilecek kadar inandırıcı bir repertuar bulunmuyor. Değişmeyen ve göreceli olmayan doğruların olmaması durumu bazı insanlarda belirsizlikten kaynaklanan bir rahatsızlık ve güvensizlik doğuruyor. Kaygan zemin oluyor bastığımız yer. Ama doğruların sürekli değiştiği gerçeği de yeni bir temel gibi algılanıp yeni bir güven alanı oluşturulabilir. Bu belirsizlik dünyası da aslında birileri için yeni, sağlam bir başlangıç, yeni bir tür nesnellik temelidir.

Tarih ve kimlikler

Bir de arada çoğunluğun söylediklerine pek katılmayan ve farklı ve 'aykırı' görüşler savunanlar çıkıyor. Bunları çoğunluk genellikle hoş karşılamıyor. Duruma göre çıkarcı, akılsız, gösteriş yapan, hain gibi sıfatlar yakıştırır. Bu tür insanları –aslında ben de arada bu tür sıfatlara layık görüldüğüm için kendimi de –açıklamaya ve savunmaya çalışayım.

Tarihi konularda farklı yorum demek geçmişle farklı bir aidiyet ilişkisi demek. Örneğin ben, doğumumdan önce yer almış geçmişteki herhangi bir olay için kendimi sorumlu hissetmem. Kendi kararlarımdan sorumlu hissederim. Hatta fazlasıyla. 'Ya ecdadının, babanın, ailenin, köyünün yaptıklarından kendini sorumlu saymaz mısın?' diye sorarsanız, yanıtım şu olacak.

Geleneksel toplumlarda sorumluluk toplu algılanırdı. Birinin ayıbı herkesin ayıbıydı. Biri suç işlese herkes cezalandırılırdı. Bu durumun hâlâ süregeldiğini arada görüyoruz (köyün/ailenin namusu meselesi). Çağdaş toplumlarda ise suç bireyseldir. Babanın suçu oğluna bile ödettirilmez, ödettirilemez. Bundan ayrı, geçmişten kendilerini sorumlu görenler, fark-

lı bir kimlik açısından hareketle geçmişle özel bir ilişki içine girmekteler. Geçmişteki bir insanla kendileri arasında hayali diyebileceğimiz bir aidiyet kurmakta ve bu süreklilik aracılığıyla geçmişteki bir sakatlığın kendilerine de bulaştığına inanmaktadırlar. (Aynen başkalarının geçmişteki başarılarından 'ecdadımız' söylemi aracılığıyla kendilerine pay çıkardıkları gibi). 'O kötülük yapmışsa ve ben onun yakınıysam, ben de onun gibi kötüyüm, suçluyum' anlayışı.

Ama herkes öyle düşünmeye mecbur değil. Benim sorumluluğum yaptıklarımla sınırlı. Bu yaptıklarım arasında –ve bu çok önemli– geçmişteki olayları değerlendirmem de var doğal olarak. Onaylamadığım eski bir olay varsa ve bunu açıkça ifade etmezsem, aslında o zaman kendimi sorumlu hissederim.

Sanırım insanlar geçmişle bu iki farklı ilişki içinde olabiliyor. A) Kimileri (daha az bireyci kimseler diyelim onlara) hayali bir aidiyetten yola çıkarak ve kendilerine de sorumluluk yakıştırılacağını düşünerek olumsuz saydıkları geçmişi reddetmek veya savunmak yolunu seçiyorlar. Bu durumu pekiştiren, bazı bağnaz kimselerin hayattaki insanlara geçmişteki (ve hiç sorumlu olmadıkları) olaylar için ırkçı bir anlayışla saldırmalarıdır. Bu durum da toplu savunmayı körüklemekte. B) Başkaları ise geçmişi eleştirirken, değil kendilerinin aşağılandığını, tam tersine olumsuzu işaret ederek temize çıktıklarını hissediyorlar.

Kim haklı diye sormayın! Bu, geçmişle kurulan bir aidiyet köprüsüdür, bir kimlik sorunudur ve mesele doğru/yanlış olayı değildir. Ben 'benim köyümün' kusurlarını sayıp dökerken köyümü rencide ettiğim aklımın ucuna bile gelmiyor. Tam tersine, 'bakın bizim köyde eksikliklerini kabul eden insanlar da var' mesajını ileterek, köyümden yana çıktığıma inanıyorum.

Herkesin bildiği bir durumu da hatırlatayım. Bazı kimseler 'pardon' deyemez, aşağılanmış sayar kendini. Başkaları 'pardon' demeyince sıkılır. Onun gibi bir şey, veya Thoreau'nun (1817-1862) çok eski bir sözü gibi: senden farklı adım atan birini görünce düşün ki o seninkinden farklı bir marşı duymaktadır.

18 Mayıs 2005

Geçmişle mi Yüzleşiyoruz?

Bugünlerde 'geçmişle yüzleşmek' veya'tarihimizle barışmak' söylemiyle dile getirilen etkinliklerin iki örneğini yaşıyoruz. 6/7 Eylül'ün ellinci yılında sergiler, paneller ve birçok yazı gündeme geldi. Bu hafta da Boğaziçi Üniversitesinde 'İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları' adlı konferansı izleyeceğiz. Ancak bu olayların geçmişten çok bugüne endeksli olduklarını ve bu tür etkinliklere tepkilerin de bu güncellikten kaynaklandığını düşünüyorum.

Yüzleşme veya barışma (veya bu 'geçmişle hesaplaşmaya' başka hangi nitelemeyi yakışık göreceksek) geçmişle değildir; günümüzledir. İstenen, *bugün* hayatta olan başka insanlarla yüz yüze gelebilmektir, onlarla bir tür ortak zemin oluşturmaktır. Bu tür geçmiş olaylar on yıllarca 'milli tarih' çerçevesinde ulusal bir kompartımanlaşma içinde yaşatıldı veya unutulmaya bırakıldı. Ulusal çerçevenin dışında ise bu tür yorumlar geçerli olamadı. Evdeki hesap çarşıya uymadı; çarşı içinde agorafobi yaşandı. Türkiye geniş çevresi ile yabancılaşır oldu, etrafından uzak kaldı. Çevresi ile uyum sağlamayan bu tarih açıklamaları bazı yurttaşlar için günlük bir soruna dönüştü.

Ama bu sorun herkesin sorunu da olmadı. Çelişkiyi içlerinde duymayanlar doğal olarak bu konuda kalem oynatmadılar, panel ve sergi tertiplemediler ve izlemediler. Hatta kimileri tarafsız da kalmadı, sorunsuzluklarının oranında tepkilerini derece derece dile getirdi. Sonunda kimileri bu 'yüzleşme' etkinliklerinin zamansızlığını dile getirdi, kimileri de daha da sert protestolara yöneldi. Bütün bu tepkiler yelpazesine dikkatle bakınca olayın geniş çevre ile uyum sağlama kaygısı veya kaygısızlığıyla ilgili olduğu daha iyi görülebilir.

Tarih çekişmesinin taraflarının envanterini çıkarırsak, ilginçtir, bugün AB'ye güvenle bakanlar ile bu konuda güvensiz olanlar diye iki grup da oluşturduklarını görürüz. 'Tarihle barışmak' konusunda istekli olan ve bu son günlerde ortaya çıkanlar ile AB konusunda coşkulu ve inançlı olanlar aynı kimseler. Geçmişle hesaplaşma konusunda tarafsız kalanlar ve özellikle

etkinliklere tepki gösterenler ise AB konusunda da karamsar, veya AB'yi hiç istemeyenler grubuna yakın; daha doğrusu bu grubun ta kendisi.

Tarih tartışmalarının siyasi bir çatışma olduğunu söylemiyorum, bir kimlik sorunu olduğunu, kimlik sorununun da siyasi tercihleri doğrudan etkilediğini savunuyorum. Güven ve güvensizlik kadar, kimlerle tarih konusunda 'uyum içinde' olmayı veya olmamayı istemenin de 'biz' kimliğiyle ilgili olduğunu göstermeye çalışıyorum: Kimileri çok geniş bir alan içinde arar kimliklerini ve 'bize yakın olanı,' kimileri ise daha sınırlı ulusal bir çerçeve içinde. Bu yüzden kimileri farklı görüşleri uzlaştırmayı, 'dünyaya' uymayı ve daha genel kabulü sağlamaya çalışırken başkaları 'ötekinin' ne dediğini ön plana çıkarmaz, 'kendi' yorumuna sarılır ve 'eksiksiz ve üstün' geçmişe toz kondurmak istemez. Üstünde kimliğini kurduğu tarihin –hoş ve kusursuz hikâyenin de diyebiliriz– sorgulanmasını, sarsılmasını ve hele reddini istemez.

Dünya ile uyumu arayan birinci grup aslında daha güvensiz, kompleksi ve kimliğinden utanan kimse olduğu için 'yabancıya' ödün veriyor diyenleri duyar gibi oluyorum. Herhalde öyleleri de bulunuyor bu kampta. Ama bu iki gruba farklı da bakılabilir: Geniş çevre ile uyumu aramayanlar ve bunu şart olarak görmeyenlerin bu seçimleri özgüvenden kaynaklanmıyor, tersine insana, komşuya, ötekine olan güvensizliklerinden de kaynaklanıyor olabilir. Herhalde bu ikinci grup içinde öyleleri de var. Bu konuda son hükmü ben vermeyeceğim ama kendim geniş çevre ile uyumdan yanayım. Dar ve yöresel konsensüs bana kapalı toplumun zenofobili (yabancı düşmanı) güvenini anımsatıyor: Kolay sağlanan ama köyümüzün dışında pek geçerli olmayan inanç gibi bir şey.

Uzlaşma-uluslaşma ilişkisi

Konsensüsün önemine de değinmeden edemeyeceğim. Uluslaşma sürecinde ortaya çıkan anlaşmazlıkların her toplumda rastlandı. Ama 'uzlaşma' bir tercih değildir, uluslaşmanın kendisidir; ulus olmanın temel görünümlerinden ve işleme mekanizmalarındandır. Ulusları, aralarında bir arada yaşama iradesini fiilen ortaya koyan toplumlar sağlamıştır. Bunu pratikte yapmayanlar veya yapamayanlar hâlâ bu alanda arayış içinde olan

toplumlardır. Yani işin ironi sergileyen yanı, 'ulus ulus' diye tutturanların kaygılarından kaynaklanan saldırıların ve tahammülsüzlüğün aslında ulus kavramına ve işleyişine oldukça uzak kalan bir yaklaşımıdır. Her yanda düşman ve hain görenler uluslaşmayı zorlaştıranlardır. Bu açıdan bakıldığında hasır altı edilen geçmişin bir diyalog çerçevesinde ele alınmasından yana olan 'uyumcuların' aslında çağdaş bir toplum olan ulus modeline de daha yakın olduklarına inanıyorum. Bu uyumun artık daha geniş bir çerçevede aranması ise bu çağdaşlığın ve güncelliğin başka bir ifadesidir.

Bu kimlik arayışları Türkiye'ye özgü olmadığı ve bütün ülkelerde benzer durumların yaşandığı genellikle (bütün ülkelerde) unutuluyor. Dar çevre dışında daha geniş bir konsensüs arayışları çok eski evrensel bir hasret. Ama taraflar genellikle bu konuda kendileri gibi düşünmeyenleri hainlik veya cehaletle suçluyorlar. Oysa sanırım bu konuları gündeme getirenlerin çoğu, yani ister 'tarihle yüzleşmek' isteyenler ister istemeyenler ve bu mekanizmada komplo sezenler, niyetlerinde samimidirler. İsteklerinde art niyetli değildirler. Her iki taraf da 'biz' denen taraftan yana bir tutum sergiliyorlar. Yalnız kesimin biri bunu kendi dar çevresi içinde 'geçmişimize' toz kondurmayarak sağlayamaya çalışırken, öteki kesim bunu 'otokritik' söylemiyle 'dünya ile' uyum sağlayarak ve bundan toplumsal bir tatmin payı sağlamayı başararak yürütmeye özen gösteriyor.

Belki ilerde bu 'tarih' kavgasının eski bunca başka kardeş kavgaları gibi gereksiz olduğunu anlayacağız. Sabredip diyalog engellenmediğinde her iki kesimin de ulusal projeleri yönünde kazançlı çıkabileceklerini de.

20 Eylül 2005

Balkanlar'da Hayali Miras

Belçika'nın Antwerpen kentinde 16-18 Kasım'da Saint-Ignatius Üniversitesinin tertiplediği bir toplantıya konuşmacı olarak katıldım. Amaç Avrupa Birliği'ne katılacak olan Bulgaristan, Romanya ile gelecekteki Türkiye konusunu tartışmaya açmaktı. Konu başlığı 'AB ve Balkanlardaki tarihi miras' diye belirlenmişti ve ilgili ülkelerden gelenlerin dışında bu toplantıya bu konularda uzman olan, Amerikalı, İngiliz, Fransız, Alman vb. birçok konuşmacı da gelmişti. Benim için öğretici olan bu toplantıdan bazı izlenimlerimi aktarmakta yarar görüyorum.

Toplantı yuvarlak masa diyebileceğimiz bir panelle açıldı ve ilk konuşmacılardan Prof. D. Rochtus'un Türkiye karşıtı tutumu ve benim tepkimle toplantı birden elektriklendi. Panelde, dinleyicilerin soru ve yorumlarıyla da yalnız Türkiye konuşulmaya başlandı –biraz Bulgaristan ve Romanya konusuna da değinelim, diyordu paneli yöneten. Aslında uluslararası ilişkiler uzmanı profesörün söyledikleri o denli yanlış değildi ama çizdiği çerçeve ve durumu ele alış biçimi önyargılı bir yaklaşım sergiliyordu. Türkiye'nin eleştirilecek çok yanı olduğunu örnekler vererek ben de söyledim (ve böyle yaparak 'savunmam' da inandırıcı oldu) ama 'Türkiye' diye gösterilmek istenenin önyargılı bir soyutlama ve bir stereotip olduğunu, aslında Türkiye'de farklı güçlerin var olduğunu, bu dinamizmi göz önüne almadan seçmeli bir yöntemle ve sanki ileride de bu ülke hiç değişmeden aynı kalacakmış gibi hükümler getirmek (ırkçılıktır demeye dilim varmadı) kötü ideolojileri anımsatıyor dedim. Daha altmış yıl önce buralarda (yani Orta Avrupa'da) egemen olan ideolojileri unutmayın dedim. Ve o panelin hemen başında, bu salonda zor anlar yaşayacağım duygusuna kapıldım.

Oysa hiç de öyle olmadı. Sonraki bütün konuşmacılar son derece soğukkanlı değerlendirmelerde bulundular. Özellikle konumuz Balkanlardaki miras olduğu için birçok kez Osmanlı mirasının nasıl kabul edilmek istenmediği, bu yönde milli hükümetlerin bu mirasın izlerini silmek için giriştikleri tahribatı ve tahrifatı da örneklerle uzun uzun anlattılar. Balkanlarda tarihi mirasın Osmanlı olduğu konusunda hiçbir itiraz duyulmadı. Türkiye'nin AB üyesi olmasına da itiraz eden olmadı ama böyle bir katılı-

mm doğuracağı sıkıntılar konusunda tartışmalar oldu. Bu toplantıdan edindiğim temel ders, bazı Batılı aydının Türkiye konusunda önyargılı oldukları kadar, ilk anlarda beliren ve önyargılı hasımlarla sarılı olma duygumdan, benim de onlara karşı aceleci bir önyargıyla yaklaştığımdı. Sonunda bu tür araştırma kurumlarının oldukça tarafsız çalışmaya özen gösterdiklerini kabul etmek zorunda kaldım. Toplantının tertipleyicilerinden Prof. R. Detrez'in 'Belçika Kongo'da neden olduğu milyonlarca ölü konusunda özür dilemeden AB'ye üye oldu' hatırlatması ve 'Batı, günahlarını Balkanlar'a yükleyip suçlarından kurtulmaya çalışıyor' gibi sözleri bunun bir işareti sayılabilir.

Gerçek miras, hayali miras

Benim sunuşum Balkanlardaki ulusçuluk konusundaydı. Tarihi mirasın aslında iki farklı biçimde ortaya çıkmakta olduğunu anlatmaya çalıştım. Birincisine 'gerçek miras' diyebiliriz dedim ve bu bilincinde bile olmadan bizim günlük yaşamımızda tekrarladığımız yaşam biçimidir diye ekledim. Ama Osmanlı döneminden sonra kurulan milli devletler, bilinçli bir çabayla bu mirasın yerine 'hayali bir mirası' yerleştirmeye çalıştılar. Ve büyük oranda başarılı da oldular. Bu konuda Türkiye ve Yunanistan'dan birkaç örnek verdim. Türkiye'de Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorileri tipikti. Yunanistan'da Bizans konusu örnektir: 1850'ye kadar 'düşman' ve 'yabancı' sayılan Bizans birden –ve herhalde yayılmacı Megali İdea'ya meşruiyet kazandırmak için– tarihçi K. Paparigopulos tarafından Yunan sayıldı. Yunanlılar kendilerini Eski Yunanın ve Bizans'ın mirasçısı gibi görmeye başladı. Merkezi eğitim, yeni sanat yapıtları, yer isimlerinin değişimi, eski mimari izlerin silinmesi gibi girişimlerle artık, Habsbawm'un deyişiyle, bir 'gelenek icat' edildi. Gerçek ile hayali miras yan yana bile yaşayamadı. Balkanlardaki yeni uluslar bu icat edilen geçmişe ve mirasa inandıkça gerçekten yaşadığı mirastan yabancılaşmaya başladı.

Milli devletlerin oluşturdukları bu yeni mirasın (ve yeni kimliğin) hiç de Balkan mahsulü olmadığını, tam tersinden Batı Avrupa'dan kopya edilen 'milli idealin' sonucu olduğunu anlattım. Kusurun Doğu'da değil Batı'da da aranması gereğini hatırlattım. Ve bir İtalyan gezginin 1788 yılın-

da İstanbul'u ziyaret ettiğinde yazdıklarını okudum: 'Londra ve Paris'teki hoşgörüsüzlüğü tatmış olanlar, burada bir kiliseyi, bir cami ile bir sinagogun arasında, bir dervişi bir keşişin yanı başında görünce çok şaşıracaklar. Kendi dininden böylesine farklı bir dini bu hükümet nasıl kabul eder anlamıyorum... Hele halk arasındaki hoşgörüyü yaşayınca daha şaşırırsınız: Türk, Yahudi, Rum, Protestan, iş veya eğlence konusunda öylesine uyum içinde sohbet ediyorlar ki, sanki aynı ülkeden ve aynı dindenmişler gibi.'

Şu andaki sorunun Osmanlı mirası değil, Avrupa'nın milliyetçi mirası olduğunu anlattım. Türkiye'nin AB içinde, mirası yüzünden yeri olamayacağını ima edenlere, aksine, Osmanlı mirasının, AB'nin de yerleştirmeye çalıştığı, bir arada yaşama anlayışına dayandığını anlattım. Sorun aynı zamanda, aşılmaz olmayan, bir zamanlama sorunudur: Avrupa, çok eskilerden başlattığı millileşme sürecini, İkinci Dünya savaşı yıllarına doruğuna vardırdı ve artık geriletmeye çalışıyor, oysa Balkanlarda bu millileşme henüz düşüşe geçmemiştir. Ama her halükârda Osmanlı mirası sorun değildir, bu miras, bu 'gerçek miras,' hayata geçirildiği oranda büyük bir avantajdır.

Bu tür toplantıların çok yararlı oldukları kuşkusuz. Batı'nm Doğu'yu ve Doğu'nun Batı'yı tanımamasına, abartılı imajlara panzehirdir. Ben kendi hesabıma yeni dostlar edindim, benim gibi düşünenleri, özellikle güldüklerimle gülenleri tanıdım. Bu gülme konusuna ayrı bir yazı ayırmak gerekecek, çünkü gülme kültürüne, hele kendi halimize gülme kültürüne sahip olmamak kötü bir başlangıcın işareti. En sonda gösterilen 'Bu senin şarkın değil' filmine acı acı güldük. Bulgar yapısı bu dokümanter film Türkiye, Yunanistan, Arnavutluk, Bosna, Sırbistan, Makedonya ve Bulgaristan'da çekildi. Her ülkede birileri kendi dillerinde 'Üsküdar'a gider iken' şarkısını kasıla kabara okudu ve bu şarkının 'kendi' şarkıları olduğunu vurguladı. Sonunda bu anlaşmazlıktan kavgalar çıktı (filmde!). Demek bir şarkının Balkan şarkısı olduğunu kabul etmemiz artık böylesine zor oldu. Hayali miras dediğim işte böyle bir şeydir.

28 Kasım 2006

Rigas'tan 250 Yıl Sonra Dertleşme

Rigas diye tanınan düşünür ve eylem adamı bundan tam 250 yıl önce, yani 1757 yılında Velestino denen bir Orta Yunanistan kasabasında doğdu. 'Bize ne bundan' demeye davranmadan önce bilin ki Rigas, Osmanlı Devleti için çağdaş bir anayasa öneren ilk kimsedir. Türkiye'de tanınmıyor olmasının nedeni ise, hem anayasasından hem görüşlerinden daha ilginçtir: düşünür biz-siz siyah-beyaz ulusal mitoslar içinde yuvarlandı kaydı, gitti karşı kampta takılıp kaldı! Bu mekanizmayı anladığımızda daha başka önyargılarımızı da anlarız herhalde.

Ulus devletler mitoslarını yaratır. Bunun yolu hemen aynı biçimde olur her yanda. Gerçekler ve somut olaylar efsaneler ve soyut anlatılarla karıştırılır, her anlatılan artık ne yanlıştır ne de doğru, biraz doğrudur biraz da uydurma, bir yere kadar gerçeklerle uyum içindedir, bunun için söylenenleri bir noktaya kadar bütün dünyada kabul eder ama bir noktadan sonra da ulusal söylem dünya ile uyum gösteremez, geniş çevreden ayrı düşer, yabancılaşır. 'Bizim' gerçeklerimiz ve 'onların' gerçekleri diye rahatsız edici bir durum baş gösterir. Bizim koroya katılamayan düşünürler de, en doğal bir biçimde 'bizden' sayılmamaya başlanır. Ne mutlu bizim koroda olanlara!

Benim gibi kimseler de, sesi bazen çatlak çıktığından olabilir, korolarda yer almak istemezler. Kendi sentezlerini oluştururlar. Ama kendilerini arada beynamaz değil, her yerde ibadet edebilen olarak algılarlar. Rigas'ı da oldukça farklı anlarlar. Türk ve Yunan resmi tarihçiliği bu düşünürü Yunan İhtilalinin ve milliyetçiliğinin öncüsü, babası ve simgesi olarak anlatır. Bir tür Namık Kemal yani. Ve imzasını Velestinli Rigas (-li takısı Türkçedir) diye atmış olan adama zamanla, o yakınlardaki bir antik Ferres yöresinden esinlenerek Rigas Ferreos diye adlandırılır. O artık eski Yunanın da devamı olur! Oysa Ulahlar yaşardı bu Velestino'da. Bugün Arnavutlar ve Romenler de Rigas'ı kendilerinden sayarlar.

Peki neydi Rigas?

İşte ulusçu anlayıştan kaynaklanan sorunun sığlığı ve sorunlu yanı tam buradadır. Sorunun bu biçimde sorulmasının arkasında keyfi bir

varsayım yatıyor: insanlar ille de ulusal bir grupta bulunurlar, hep öyle bir grubun üyesi olmuşlardır. Oysa tarih içinde ve özellikle ulusçuluğun henüz temel bir ideolojiye dönüşmediği dönemde bu tür bir 'ulusal' tasnif (sınıflandırma) anlamsız olmaktadır. Ulusal kimliğin çağdaş bir kimlik olduğu söylendiğinde kastedilen budur. Eskilerde kimliklerin bambaşka referansları vardı: din, mezhep, yöre, lider vb. gibi göndermelerle tanımlarlardı insanlar kendilerini. Gelecek yüzyıllarda da kim bilir daha ne gibi referanslar göreceğiz –belki sınıf, cinsiyet, siyasi görüş ve ideoloji temel kimliğe dönüşebilecek.

Rigas ulus-öncesi dönem düşünürüydü. Akademik dilde söylersek 'proto-nasyon' dönem aydınıydı. Henüz ulusçuluğa tam olarak intisap etmemişti. Osmanlı Devleti için 'dünyanın en güzel devleti' der yazdığı anayasasında (1797). Fransız Devriminden etkilenmiş parlamenter bir rejim için bir ayaklanma planlamaktadır. Din ve dil farkı gözetmeden, Rum, Türk, Arnavut, Bulgar, Ermeni, Laz demeden, bütün yurttaşların tek bir oya sahip olacağı bir devlet istemektedir. Bunu anayasasında en ufak bir kuşku bırakmayacak biçimde yazmıştır (Anayasası ve ayrıntılar Yunan Ulusunun Doğuşu kitabımda bulunabilir. İnternette de etraflı bilgi vardır: Wikipedia). Şiirlerinde de aynı anlayış egemendir. Pesvantoğlu onun örnek savaşçısıdır.

Neden Osmanlı sayılmıyor?

Ama bunlar hiç yazılmamış, bu metinler elimizin altında değilmişçesine mitoslar egemen. Yunanlı öğrencilerime soruyorum, 'Rigas ne yapmak istiyordu?' diye, 'Türkleri kovmak ve ülkeyi hür kılmak' diyorlar, Türk tarihçiliğine başvuruyorum, Yunan tarihçiliğinden iktibasla 'bize karşı ayaklanmış milliyetçi Yunanlı' diyorlar. Peki 'bütün halklar bir arada olsun' söylemini nasıl açıklıyorsunuz soruma da yanıt yerine bana bin dereden su yetiştiriyorlar. Çünkü Rigas'ın bir ulus-öncesi düşünür (en fazla bir 'proto-Yunan') olduğunun kabul edilmesi hiç de kolay bir karar değildir, böyle bir kabul bir paradigma değişikliğini kabul etmek anlamı da taşıyacaktır: ulus olgusunun ebedi değil konjonktürel olduğu kabul edilecektir. Ne mutlu egemen paradigma ile uyum içinde huzur bulanlara!

Neden Türkiye tarihçiliğinde bu adam Osmanlı mirası içinde görülmemekte, neden bütün Balkan halklarının sahip çıkmaya çalıştıkları Rigas Osmanlı sayılmıyor? Bunun bir nedeni öteki Balkan uluslarının 'atik davranıp' düşünüre sahip çıkmaları ve onu ulusal bir önyargı ile 'Osmanlı düşmanı' olarak tanıtmalarıdır. Kitlesel tepki de Türkiye'de Rigas'm ötekileştirilmesi biçiminde gelişti. İkinci bir neden Rigas'ın o zamanın Osmanlı yönetimine karşı çıkmasının isabetsiz yorumudur: 'bizim' sayılan Osmanlıya karşı çıkan nasıl bizden olur?' anlayışıdır bu. Oysa Mustafa Kemal'in de 'Osmanlıya' karşı çıktığı unutuluyor. Bir devlet düzenine karşı çıkmak ne topluma, ne de bir kültüre, ne de bir mirasa karşı çıkmak demek değildir. Devlet düşmanlığı genel ve cemaate yönelik bir karşıtlık değildir. Kısacası devlet halkın ne simgesi ne de kendisidir. Rousseaucu faşizan anlayıştır devleti halkın 'ruhuna' dönüştüren.

Düşünür sonunda, Fransız Devrimi tipi başkaldırmalara karşı olan Avusturya'da tutuklandı, Osmanlı yetkililere teslim edildi ve idam edildi. İlk anayasa kurbanımız! Bu anayasanın bazı maddelerini ben şahsen çok sevdim. Bu düşünürün unutulmuş olması yazık oluyor. Yalnız geçen yıl Temmuz'da Toplumsal Tarih dergisi bir özel yazı hazırladı adına. Bugün de, o yıllarda Balkanlar'da ticaret dili olan Yunanca yazdığı ve Fransız Devrimi anlayışını dile getiren Anayasasından bir madde ve ünlü Marş şiirinden bir alıntı ile Osmanlı Rigas'ı analım, 250 yıl geriye giderek (yoksa gerçekten de gittik mi!):

'Osmanlı despotluğu altında inlemekte olan bütün herkes ... herkes diyorum, Hıristiyanlar ve Türkler, hiçbir din farkı gözetmeden (çünkü herkes tanrı yaratığı ve evladıdır) ... dünyanın en güzel devletinin ... artık iğrenç bir anarşiye düşmüş olduğunu ve kimsenin, hangi sınıftan veya dinden olursa olsun ne yaşamından ne namusundan, ne malından emin olmadığını görmektedir.'

Vatan için bir tek yürek atsın / inancında herkes özgürce yaşasın / ortak koşalım savaşın şanına / Bulgar ve Arnavut, Ermeni ve Rum / arapla beyaz, ortak bir güç.

19 Haziran 2007

Tarihin Yeniden Yazılması

Tarih felsefesiyle ilgilenenler, geçmiş ile ilgili yani olmuş bitmiş ve dolayısıyla ilke olarak değişemez olması gereken 'tarihin' (tarih yazıcılığının), yaygın inancın tersine hep değişmekte olduğunu bilirler. Bu değişen tarih olayı sıradan yurttaşlar arasında rahatsızlık yaratır. Sürekli yeniden yorumlanan bir geçmiş, geçmişimizle ilgili bilgimize olan güvenimizi sarsar. Tarihimizi algılama biçimimiz aslında kimliğimizle de ilgili olduğundan geçmişin her yeni yorumu yalnız şaşkınlık ve kuşku değil, umutsuzluk ve giderek tepkiler ve öfke de yaratır. Bu konuda son günlerde Yunanistan'ın gazetelerine de yansıyan komşu ülkeyle ilgili bir olaya değinmek istiyorum.

Zaman aşımı yüzünden son zamanlarda araştırmacılara açılan KGB (Sovyetler Birliği istihbaratı) arşivleri Ukrayna ve Rusya'da yaşamış olan Yunanlılarla ilgili yeni bilgileri su yüzüne çıkardı. Buna göre Stalin zamanında, 15 Aralık 1937 tarihinden başlayarak birkaç ay içinde yirmi binden çok Yunanlı idam edildi ve bundan da büyük sayıda insan Sibirya'nın kamplarına sürgüne gönderildi. Bunlar güya rejim karşıtlarıydı, ajandı, sabotajcıydı. Bu Yunanlıların büyük kesimi 1922 yıllarında Anadolu'dan kaçıp Sovyetlere sığınmış olan muhacirlerdi. Aslında 1950'lerde, bu kez de Yunanistan topraklarından ve iç savaşın sol kesimin aleyhine sonuçlanması yüzünden komünist blok ülkelerine ikinci büyük bir göç dalgası daha olmuştu. Şu anda söz konusu olan 1949 yılına kadar yaşananlar ve ilk muhacirlerle ilgilidir.

Araştırmacıların yazdıklarına göre Stalin döneminde yalnız Yunanlılar değil başka etnik gruplara ve azınlıklara karşı da paranoya derecesinde bir kuşku ve güvensizlik yaşanmıştı. Arada kendi soydaşlarının da jurnalleriyle Sovyetlerdeki bu Yunanlılar inanılmaz acılar yaşamışlardır. Özellikle Sibirya'daki kamplarda durum çok kötüydü. (Sanırım 'kötüydü' kelimesi yetersiz ama şimdilik bununla yetinelim!) Sıfırın altında 40-50 derecede altın madenlerinde çalışanlar en fazla dört ay hayatta kalabiliyordu. Bunları, yemekhanede çalıştığı için ölmeyenlerin söylediklerinden öğreniyoruz. Belli bir kotaya göre gereken üretimi sağlayanlara her gün 600

gram ekmek, yarım tuzlanmış balık, 10 gram şeker ve biraz çay verilirmiş. Birinin dediğine göre başka bir kampta tren yolunda her döşenen ray başına on ölü isabet ediyormuş.

Bütün bunlar, başka cins yaratıklarda rastlanmayan insan vahşetinin örnekleri. İbret olsun, bir daha öyle şeyler olmasın demek kalıyor sanıyorum bizlere. Ama gelin görün ki tarih yazıcılığı açısından bu yeni bulgular işleri karman çorman ediyor. En başta Yunanistan'ın Sovyet yanlısı kesimi bu 'yeni tarihten' çok rahatsız. İnançlarını, kıvanç ve özgüven kaynaklarını sarsan hatta yıkan bir anlatımdır bu yazılanlar. Onlara göre Sovyetler örnek bir düzendi. Eksikliklerine karşın genel yargı olumluydu. Belli bir yaşa gelmiş insanların, üzerinde kendi imajlarını da bina edecekleri yeni bir geçmiş oluşturmaları artık çok geç. Bu yeni bulgular karşısında ne yapabilirler? Yalandır bütün bunlar, kasıtlıdır dediler. Sayılar abartılmıştır, bu insanlar gerçekten rejim düşmanıydı, satılmıştı demeye getirmeleri kaçınılmaz olmuştur. Kimileri kulaklarını tıkamayı ve gözlerini yummayı seçtiler. Buna tarih yazıcılığında 'sessizlik,' 'görmezlik' denir. Yani böyle durumlarda bir konu bütünüyle 'unutulur' veya önemsiz sayılır.

Ama solun dışında başkalarını da şaşırtmış olmalı bu yeni bulgular. Yunan ulusal kimliği, bütün ulusal kimlikler gibi, bir olumsuz Öteki üzerine kurulur. Ruslar, bu kimlik ilişkisinde bugüne kadar olumsuz bir Öteki rolü üstlenmemişti. Hatta tersi bile geçerlidir. Popüler söylemde 'sarışın ırk' olarak bilinen Ruslar, özellikle Hıristiyan Ortodoks dininden olduklarından ve Yunan İhtilali öncesinde Rumları Osmanlıya karşı koruduklarından (veya isterseniz Türkiye söylemiyle söylersek, tahrik ettiklerinden) Ruslar, tarihi düşman ve Öteki değildir. Yunan milli söyleminde 'kötü taraf' rolünü üstlenenler ise –sıkıntı da tam buradadır– bu denli vahşet sergilememişlerdir. Bu durumda milliyetçi bir Yunanlı ne yapabilir?

Alternatifleri pratikte sınırlıdır. Geçmiş konusunda eksikliklerim oldu, bazı dengeleri tam tutturamadım, yanlış bilgiler edindim, kıyaslandıklarında iyiler o denli iyi değilmiş, kötüler de o denli kötü değilmişler, demek hiç de kolay değil. Çünkü bu yeni yorum kendi başına ele alınamaz. Bütün imajların, önyargıların, hikâye ve masalların, şiir ve nutukların da revize edilmesi gerekecek. Bunların kısmen de olsa yanlış ve abartılı olduk-

larını kabul etmek gerekecek. Yani dünya görüşümüz değişmeden yeni tarihi bulgular içimize sindirilemiyor. Kimileri bu değişiklik işlevini 'paradigma değişikliği' olarak ele alıyorlar. Yani insanlar olarak bilgi ve verilerimizi belli dünya görüşü içine yerleştirip içselleştiririz. Oysa kimi yeni veriler bu dünya görüşümüzün karşısında bir meydan okuma ve tehdit gibidir. En kolay çıkış yolu, tepki gösterip, bunlar yalandır, iftiradır, abartıdır gibi savunma –ve bildik geçmişi koruma– yolunu seçmektir.

Yunanistan'daki tarihle ilgili bu gelişmeler bir laboratuvar deneyi gibi de görülebilir. Bakalım sonunda 'tarih' nereye varacak! Revize mi edilecek yoksa bulgular ret mi edilecek? Kimler kimliklerine sarılıp gözlerini yumacak, kimler verileri içlerine sindirebilecekler? Kimler Öteki konusundaki yargılarını yeniden ele alıp tutarlılığı arayacak? Hangi tür insan hangi yolu seçecek? İlerde bunu tespit edebilir bazı sonuçlara varabilirsek, belki kendimizi de daha iyi anlar, gelecekteki tepki ve benzer konulardaki seçimlerimizi de öngörebiliriz. Benim öngördüğüm, tarih konularında çok inançlı ve az kuşkulu olanlar yeni verileri ellerinin tersiyle bir yana itecekler. Söylenenlere karşı kuşkulu ve şüpheci olanlar 'yeni geçmişe' karşı daha açık olacaklar. Bakalım bir iki yıl sonra bu geçmişin kaderi nasıl olacak? Tarih yazımının bir öğesi mi olacak, yok emsiz sayılıp unutulacak mı!

15 Ocak 2008

1908 Ne Değildi

Bu yıl yüz yıl önceki İkinci Meşrutiyeti konuşuyoruz. Farklı referanslardan yola çıkarak ben de herkes gibi başka bir şey algılıyorum bu siyasi gelişmeden. Ankara'da katıldığım ilgili bir kongrede görüşümü açıklarken gördüm ki sonunda, 1908'in ne olduğunu söylememişim, ne olmadığını anlatmaya çalışmışım. Tarihçi değil daha çok siyaset bilimcisi sıfatımla ve hele bu meşrutiyetten pek pay alamamış bir cemaatle uzak bir ilişkisi olan bir vatandaş sıfatımla yaklaştım olaya. Kaçınamadığım ikinci kimliğimin yükü altında olduğumun bilincinde, değerlendirmelerimin tarafsızlığından da emin olamıyordum. Ta ki geçenlerde bu konunun uzmanı Şükrü Hanioğlu'nun Zaman'da çıkan yazısını okuyuncaya kadar (2, 3 Ağustos). Özetle şunları savunuyor bu yazıda:

Zamanın ihtilalci örgütlenmelerini ve söylemlerini kullanmakla birlikte İttihat ve Terakkinin 1908 harekâtı, ileri ve yeni bir rejimi kurmaya kalkışmadı, devleti korumak isteği ile statükocu bir girişime kalkıştı. Türkleştirme hareketi ile etnik grupların milliyetçiliğine ivme kazandırdı. 'Halka rağmen halkçılığı' başlattı, buna tepki olarak da bu baskıcı rejime karşı muhalefet başladı. Egemen güç kendini vatanı temsil eden kurtarıcı, eğitici tek parti olarak görüyordu. 1913'ten sonra fiilen de öyle siyaset yaptı. Muhalefeti hain saydı. Ordu, 1826'dan sonra yeniden siyaset gündemine geldi, yerleşti.

30 Mayıs tarihli tebliğimde de kuşkularım bu yöndeydi. Önce 1908'e 'devrim' denmesini sorguladım, çünkü olaya 'iç savaş' veya 'askeri darbe' de denebilir. Fransız Devrimi anlamında 'halk ayaklanması' söz konusu değildi herhalde. Sonunda değişenler, sınıflar düzeyindeki dengeler değil, siyasi iktidar ve etnik alandaydı. Olumlu 'devrim' metaforu akademik söylemde egemen kılındığında, dönemin baskıcı eylemleri meşruiyet kazanmakta, 'devrim'e direnç otomatik olarak 'karşı devrim'e dönüşmektedir.

1908'e 'burjuva hareketi/devrimi' denmesini de sorguladım. Çünkü bu dönemde Osmanlı Devleti içinde burjuva kavramına en yakın olanlar 'gayrimüslimlerdi'; ve 1908'de en büyük zararı onlar gördü. Bu nasıl bir burjuva devrimidir ki, en büyük fireyi burjuva sayılan gruplar veriyor? Bu

zarar dolaylı veya rastlantısal da değildir, planlıydı. 1908 süreci, Osmanlı toprakları içinde güçlenen burjuvaya *karşı* bir süreçtir. 'Yerli burjuva yaratmak' söylemi ise pek aydınlatıcı olmuyor. Çünkü proje var olanı 'yok etmeyi' de amaçlamıştır.

Kimilerince 1908 milliliğin başlangıcı sayılır. Ancak Avrupa'da cemaatleri ve etnik grupları birleştirip millete dönüştürmüş olan milliyetçilik, örneğimizde birleştirici olmadı, dışlayıcı oldu. 1908 sürecinde en önemli değişiklik ülkenin etnik ve dini yapısında görülür. Arnavutlar, Ermeniler, Kürtler, Rumlar, Araplar neden hepsi merkezden ayrılmak istedi? 20. yüzyıl tarihçiliğinin bu tür soruları sorması olanaksızdı, çünkü son yıllara kadar uluslar, varlıklarının tartışılmasına gerek duyulmayan veri sayılırdı. Oysa bugün ulusların bir konstrüksiyon olduğunu biliyoruz (en azından akademik çevrelerde.) Millileşmede bir 'öz' söz konusu olmadığı için sonucu konjonktür ve insan algılamaları (hayalleri) belirler. Yani Osmanlılık neden bir uluslaşmaya dönüşemedi, uluslaşma daha kapsayıcı olmadı sorusunu bugün sorabiliriz.

1908 sürecinin birleştirici olamayışının bir açıklaması, çok geç kalınmış olması olabilir. Çeşitli din ve dil gruplarını tatmin edecek uygulamalar Tanzimat (1839), Islahat (1856) ve en azından Birinci Meşrutiyetle (1876) gerçekleşseydi belki Osmanlı halkları (milletleri) kendi milli programlarını geliştirmeye girişmez, böylesine bölünmezlerdi.

1908 hareketinin ise başından birleştirici olma niyeti yoktu. Siyasal alanda temel isteği, özellikle Müslümanlık birliğine dayanan ve zamanla dil birliğini uman ve amaçlayan bir 'Türklük'ü yerleştirmek olmuştur. Bu projede dinin temel sayılması ve Müslüman olmayanların dışlanması, bu uluslaşmanın çok özel olduğunu göstermektedir: 'din temelinde ulus' çelişkili bir kavramdır ve kaçınılmaz olarak Osmanlılık ortamında birleştirici olamazdı. Osmanlılık adına ulus tanımına dahil edilmeyenler ya önemsiz, veya düşman sayılmış ve yok edilmiştir. Yani 'milli' projede Osmanlı tebaanın büyük bir kesimine yer verilmemiştir. Bu proje, asimilasyon yönündeki baskıların da ağır olduğu bir uygulamaydı. Birliği zorla ve var olan farklılığı yok varsayarak sağlamaya çalışmak pek semere vermemişti. Sonunda dışlama, tehcirlere ve zorunlu mübadeleye varmıştır.

Bu özel uluslaşma süreci din savaşlarını anımsatmaktadır. Rejim, Müslüman olmayanlar dışlanarak bir dinin (İslamın) temelinde bina edilmektedir. Yapılanlar, aksi iddialara karşın, çağdaş laik anlayışın tam karşısındadır. Başka uluslaşma örneklerinin aksine, yurttaşların yaklaşık % 25'i dine referansla düşman sayılmıştır. Gönüllü ve (sözde) sivil olan bir vatandaşlık anlayışı hukuken vardı ama, pratikte ulusa dahil olma dini asimilasyonla sağlanıyordu. Aslında bu bir Türklük projesi değildir. Ancak *ileride* Türklüğe dönüşecek (ve itiraf bile edilmeyen) bir Müslümanlar birliğiydi. İttihat ve Terakkinin bu çelişkili, kararsız, pratik olmayan zorlama projesi, kısacası ne halkçı bir devrimdi, ne bir burjuva hareketiydi, ne çağdaş bir uluslaşma girişimiydi, ne içten bir dini hareketti, ne de demokratik bir meşrutiyetti.

1908'in ne olduğunu söylemek daha güç. Belki Michael Mann'in dediği doğrudur: Elit tabakalar arasındaki çatışmaya cemaatler ve etnik gruplar arasında çatışmalar havası verilmiştir, kitleler bu yönde kışkırtılmış ve buna 'milliyetçilik' denmiştir. Bugün, toplum içinde ve siyasette o dönemden kalan etkilerden söz etmek daha kolay. Halka güvensizlik, seçilenlere saygı eksikliği, toplum mühendisliği, parlamentonun araçsallaşması, darbecilik, askerin politikaya karışması, burjuva/zengin düşmanlığı, gayrimüslimlerin vatandaşlığını içe sindirememe, asimilasyon çabaları, dışlayıcı uluslaşma, çelişkili laiklik ve din anlayışı, antidemokratik pratikler hep o dönemi anımsatır. Sorumluluk Jön Türkler'de olmayabilir. Başka toplumsal nedenlerin hem onları hem bugün bizim çevremizi etkilediğini düşünmek daha doğru sayılmalı. Alt tarafı, 1908 ortaya çıktığında bir neden değil, bir sonuçtu.

27 Ağustos 2008

Kimlikler

Kimlikler: Kimin Çocuklarıyız?

Turgut Özal 1988 yılında Atina ziyaretinde kuşkusuz bir iyi niyet jesti olarak ve halklar arasındaki yakınlığı vurgulamak isteğiyle konuşmasında bir ara 'her iki ulus da ortak bir geçmişten, Osmanlı'dan geliyor' anlamında bir cümle kullanmıştı. Yunan basını o günlerde bu 'köken' konusunda çok alınmış, neler yazmamıştı! 'Bize Türk diyor' diyenler çıktı, 'büyükannelerimiz aleyhinde imalarda bulundu,' 'egemenliğimizi, kimliğimizi tanımıyor' ve daha neler neler.

İnsanlar ve hele uluslar bu köken konusunda neden böylesine duyarlı oluyor? Alt tarafı, eğer Darwin'e güveniniz sağlamsa hepimiz tekamül sonucu maymuna benzeyen bir tür yaratıktan geliyoruz; yok semavi dinlerin kutsal metinlerine inanıyorsanız Adem ile Havva'nın çocuklarıyız. Şöyle veya böyle tek kökendeniz. İnsan soyunun birçok farklı kökenden yola çıkarak bugüne vardığını savunan inanç veya teori bulmak olanaksız gibi.

Ancak ulusların kökeni konusu gündeme gelince referanslarımız bütünüyle değişiyor. İşin 'başlangıcına' hiç değinilmiyor. Hitler örneğin, kendi ırkının üstünlüğünü 'ortadan' başlattı. O üstün ırkın dünya yüzünde nasıl birden ortaya çıktığını anlatmaya hiç çalışmadı. Irkçılar hep yapar bunu. Aynen antik insanların Dünya'nm neye dayandığını anlattıkları gibi: Atlas'ın omuzlarındadır, Atlas ise koca bir kaplumbağanın üstünde, o ise koca bir denizde. Deniz nerede sorusuna ise girmediler. Köken de öyle: kökenin kökenine hiç değinilmiyor.

Bizanslı mıyız?

Fransa Cumhurbaşkanı Chirac 'Hepimiz Bizans'ın çocuklarıyız' deyince, zaten gündemde olan 'kimlik sorunu' körüklendi. Kimileri işin komik yanına baktılar –bu da ele alınacak konu mu, dediler– kimileri Osmanlıların ırk olarak çok karışık olduklarını anlatmaya koyuldu, kimileri ise ciddi ciddi kimliğimiz tehdit altındadır dedi. (Malum, 'din de elden gidiyor!').

Bizanslılık biraz 'Rumluk' da içerdiği için yatıştırıcı sayılabilecek birkaç şey eklemek istiyorum. 18. yüzyılda Yunan milliyetçiliği oluşmaya ve Yunan kimliği Hıristiyanlar arasında yaygınlaşmaya başladığı yıllarda (Ye-

ni) Yunanlılarca Bizans 'düşman güç' olarak algılanırdı. Bu ulusçu Yunanlılar kendilerini Bizans'ın çocukları olarak görmezdi. Yunan ile Bizans arasında doğrudan bir bağın görülmemesi bir yana, Bizans müstebit ve yabancı bir boyunduruk sayılmaya başlandı. İlk Yunan romanı sayılan P. Soutsos'un 'Leandros' adlı romanında bile –yayın yılı 1834'tür– 1821 Yunan İhtilalinin bir deniz savaşı, Yunanlıların 'Bizanslı donanmaya karşı savaşı' olarak anlatılır; yani Osmanlıya Bizanslı denir.

Bizans'ın Yunan sayılması Yunan tarihçiliğinde 1850'lerden sonra oldu. Bu görüşü başlatanlar da belli, kitapları da. Ama sonradan Yunanlılar bu köken işine öylesine inandılar ki, bu kökenin nasıl sonradan 'yakıştırıldığı' anımsatılınca çoğu rahatsız olur. Bütün bunlardan çıkarılacak sonuç tarih felsefesiyle ilişkili bir derstir: yaygın olarak inanıldığının aksine, tarih eskilerden başlayıp bugünü anlatmaz, çağdaş dönemden yola koyulup eskileri yorumlar. Ve her dönemde geçmişi yeniden yorumlar. Bundan dolayı siyaset biliminde artık çağdaş toplumların varlığına da 'hayali' (*imagined*) denmektedir. Kimlikler de biraz öyledir: geçmişten bize varmazlar, biz eskilere uzanır biraz da keyfi bir biçimde beğendiklerimizi kendimize mal ederiz.

Köken arayışları

Köken arayışları ve önerileri Türk tarihçiliğinde de oldu. Klasik modele göre önce Osmanlıcılık sonra İslamcılık ve nihayet Türklük denendi. Bu arayışlar büyük oranda bir kimlik arayışıydı. Daha sonra Orta Asya insanları, Hititler ve Etiler de atalar olarak önerildi. Başkaları İyonyalılara yakın duydu kendilerini. Anadoluluyuz dediler. Nihayet Türk ve Türkiyeli tartışmalarını da duyduk. Bugün kimileri de kendilerini 'Avrupalı' sayıyordur, 'kimlik' olarak. Ve bunları sayarken yalnız üst kimliklerden söz ediyorum; alt kimlikler çok daha kalabalık olabiliyor.

Ben şahsen bu köken arama tutkusunu pek anlamadığımı itiraf etmeliyim. Kendim dedemin memleketine kadar uzanabiliyor, daha önceleri konusunda kimi tahminlerim oluyor ve bununla yetiniyorum. Daha öncesine varamadığım için Adem Baba veya bir maymunla yetinenlerle birlikte rahat hissediyorum. Kıvanç ve onur ihtiyacı duyduğumda kendi sınır-

lı yetenek ve başarılarımla yetiniyorum. (Mızıkçılık yapmıyorum!). Ve kimin çocukları olduğumuzu tartışanlara sormadan da edemiyorum. Nedir bu merak? Kimin çocukları olabilirsiniz ki, en kötü ihtimalde?

İster Bizanslı, ister Asyalı, ister Bulgar veya Arap olsun, ister Çinli veya Eskimo, ecdatlarınız yine insan değil mi? Türk veya Türkiyeli, Kürt veya Laz, veya Amerikalı, sarı veya siyahi, çekik gözlü, sarışın, esmer, ince veya kalın dudaklı...

Yunanlılar atik davrandı Bizanslıları ecdat seçti. Farklı bir seyir de izlenebilirdi! Bir ara Türk Tarih Tezi kapsamında Homeros'a da Ömer denmedi mi? Bugün Makedonlar Büyük İskender'e sahip çıkmıyor mu? Chirac da 'Bizans' grubuna katılmaya kalktı. Aslında jest yaptı, 'yakınız' demek istedi. Bu kimliği kabul etmekle etmemek arasındaki kararın yarar veya zararını da pek göremiyorum. Alt tarafı bir isim sorunu! Ama kimileri için bu 'kökenlerin' ve kimliklerin nasıl hayati bir önemi olduğu apaçık belli. Sorun da sonunda kimliğin kendisi değil, kimlik sorununun soruna dönüşüyor olması.

Yanlış sorular sorulduğunda yanıtlar da kaçınılmaz olarak sorun olur. Babası Türk annesi Alman bir çocuk düşünün. Onun için dünya normaldir, çevresi hoşsa, kendisi sağlıklıysa mutludur da. Ta ki biri ona 'sen Türk müsün, Alman mısın?' sorusunu sorar. Bu biçimde sorulan siyah-beyaz ve kısır sorunun yanıtı yoktur, yalnız çocuğun bir seçim yapma zorunluluğu belirir şimdi. Ve artık çocuğun iç dünyası da eskisi gibi rahat olamayacaktır. İçinde, reddettiğinin gizli acısı kalacaktır. Yani kimlik sorunu büyük bir olasılıkla böyle özünde, Fransızca dendiği gibi bir '*faux probleme*'dir, sahte, uydurma bir problem; sosyo-psikolojik açıdan ise gerçek mi gerçek.

11 Ocak 2005

'Öteki' ve 'Biz'

Bu hafta İstanbul'da Balkanlı 'Öteki'lerle iki konferansımız var: Yunanlılar ve Bulgarlarla. Birinci toplantıyı Boğaziçi Üniversitesi (26-27 Mayıs), ikinciyi Sofya'nın Balkan Politik Kulübü tertip etti (30 Mayıs-1 Haziran). Balkanların ve dünyanın ne kadar değiştiğinin işaretleridir bunlar. Farkında olmayanlara duyurulur!

'Öteki,' tarihte hep var olmuştu ama yaygın bir kavram olarak yenidir. Çünkü bazı durumları insanlar yeni yeni anlamaya başladılar. 'Biz' dediğimizde, yani bir kimlik sahibi olduğumuzda ve bunu dile getirdiğimizde, bir yerlerde bizden olmayan birilerini de algıladığımızı son yıllarda anladık. 'Öteki'nin yabancı, bizden farklı, dolayısıyla tuhaf, giderek bir tehlike gibi ve olumsuz anlaşıldığı ve bunun bütün toplumlara özgü bir duygu olduğu son on yıllarda söylenmeye başladı. Bu dışlayıcı anlayışın zararlı yanları olduğu da.

Söyledik de ne oldu diyeceksiniz! Gerçekten de, bir durumun bilincine varılması önemli ama yeterli değildir. Ulusal kimliğin ortaya çıktığı yıllarda oluşan (düşman) 'Öteki'ne artık yaklaşımımız önemli derecede değişti; en azından bir masanın etrafında oturup birlikte geçmişteki rezaletlerimizin otokritiğini yapabiliyoruz. Ama uyuşturucu maddeleri artık kullanmayan birinin tehlikeli aşamasındayız da: her an eski bağımlılığımıza dönebiliriz. Kaldı ki kimileri hâlâ o esrarın ve çekiciliğinin etkisinde.

'Biz' kimliği bir tane değildir, yalnız milli değildir. Dinimiz, memleketimiz (köyümüz, semtimiz anlamında), soyumuz, mesleğimiz, ideolojimiz, aile içindeki yerimiz (baba, yaşlı bir büyükanne, çocuk vb. olmamız), futbol takımımız, cinsiyetimiz (erkek/kadın), insan halimiz de öne çıkar, bunlar da bir 'biz' kimliğini oluşturur. Milli devlet ve milliyetçilik bütün bu kimliklerin üzerinden silindir gibi geçip bir tek 'milli' kimliği öne çıkarmaya çalıştı. Ve büyük oranda da başardı. Ve yoksullaştık, tek tip insan olduk neredeyse. Yıllarca 'Nesin?' sorusuna etnik bir sıfatla yanıt vermek doğal sayıldı. 'İnsanım' demek ukalalık gibi algılandı.

Sait Faik 'ben bayrakları değil insanları seviyorum' derken bunu demek istememiş miydi? Acaba bu yazar nasıl aştı dar milli 'biz' kimliği-

ni? Sanıyorum onun güçlü yanı Anadolu'nun çok eski ve köklü inancını, belki kendisi de farkında olmadan taşıyor olmasıydı: Tasavvufun herkesi ve her şeyi kapsayan anlayışını. Herkese 'gel' diyebilen yanını. Çağdaş bir Yunus Emre gibi her türlü 'kitaba' korkusuzca yaklaşabildi. Ama Sait Faik gibi daha niceleri kısır bir ulusal proje adına susturuldu. Yazarın öyküleri bile sansür edildi, yayınlanmadı; 'Öteki'ne sevgiyle söz ettiği için.

Kavafis bir şiirinde şöyle der:

Peki, şimdi ne yapacağız biz böyle barbarsız?
Bir tür çözüm yoluydu bizim için bu insanlar

Gerçekten de birilerini düşman bellemeden yaşayamayacak insanlarımız var. Kendi kimliklerini, kıvancı ve tatmini kişisel veya milli bir güce dayayarak yaşamaya alışmış kimseler 'Öteki'nin yokluğuyla kahrolurlar. Balkanlar'da barış, uyum, dostluk ve işbirliği, itiraf etmeseler de, bir rahatsızlık kaynağıdır. Hep kaygılı olurlar bunları duyunca. Tuzaklardan kuşkulanırlar, saflık görürler bu girişimlerde. Bu tür bir dünyanın olamayacağını düşündüklerinden burun kıvırırlar bu yöndeki girişimlere. Anlamamız gerekir durumlarını. Karşıtlığa dayalı 1912 yıllarının kimlikleridir tehlikede olan.

Daha doksan yıl önce birbirimizi nasıl yok edip nasıl 'Öteki'siz devlet kurarız diye savaşıyorduk. Balkan Savaşları ve bugüne kadar süregelen çeşitli ikili anlaşmazlıklar, 'Öteki'nin öncü kolu sayılmış olan etnik azınlıkları nasıl def ederiz diye aralıksız uygulanan yüz kızartıcı baskılar; ve bugün ikili ilişkileri nasıl geliştiririz, çok kültürlü toplumu nasıl oluştururuz diye Balkanlılar olarak oturmuş konuşuyoruz. İyiye doğru bir gidiş kuşkusuz. Ama geçmişten de gerekli dersleri çıkarmak koşuluyla. Geçmişle ilgili ve gururumuzu okşayan mitoslar üzerine kurulacak bir 'anlaşma' aldatıcı olabilir, kalıcı olmayabilir. Zorluk da orada: 'Öteki'nin eksikliklerini görmek çok kolayken, 'biz' konusundaki eksiklikleri görmek öylesine zor ki!

29 Mayıs 2003

Kimlik ve Sınırlamaları

Kimliğimiz pasif bir yanımız, 'tarafsız' bir öğemiz değildir. Sinir sistemimiz gibi hiç uyumadan bizi kontrol eden, arada sınırlayan, bizi maceralara süren, bazen sevindiren bazen sıkıntılı yargılarla üzen, 'bizden içeri olan' ama bizi yönlendiren bir yanımızdır. Bunun öyle olduğunu genellikle görmememiz yine kimliğimizden dolayıdır. O ile biz ayrışmıyoruz; birmişiz gibi gelir bize. Bu sınırlama da kimliğin aktif işlevi yüzündendir.

Bu karmaşık düşünceler aklıma bir sınav yüzünden geldi. Üniversite derslerimden başka Atina'da Türkiye ile çalışmayı düşünen genç girişimcilere de dersler vermem istendi. İş çevrelerindeki bu genç insanlara kısaca Türkiye'nin yakın tarihini, siyasal dünyasını, ülke içindeki ideolojik gündemini, karşılaşacakları olası görüşleri anlatmaya çalıştım. Doğal olarak iki ülke ilişkilerine de değinmek gerekti. Bu ilişkilerin nasıl ulusal algılamalarla yüklü olduğunu ve hele her tarafın nasıl kendi 'gerçeğini' tek ve kuşkusuz gerçek olarak gördüğünü anlattım. Nasıl davranmaları ve hangi tepkilerden kaçınmaları gerektiği de dersin kapsamındaydı.

Bir sınav sorusu...

Bu dersimin en kritik kısmını ulusal kimlik bölümü oluşturuyordu. Kimlik, dedim bu dersimde, boynumuza asılmış bir etiket, bir tabela gibi bir şey değildir. Derimizin altına işlenmiş bir mikroçip gibidir. Çalışır o, işler, bizi yönlendirir. Önyargıların, stereotiplerin, hep biz haklıyız anlayışının kökeni de öyle anlaşılır, dedim. Kimlik yalnız 'Öteki'ni karikatürize etmez, kendimizi de dev aynasında gösterir, deforme eder. Bedeli var kimliğin. Yalnız kıvanç ve dayanışma kaynağı değildir. Ve bunun bilincinde olmayan, ne kendisi ile ne de komşusuyla barışık olabilir.

Sınavda da öğrencilerin bu söylediklerimi hangi derecede anlamış ve yeni bir düzeye çıkmış olduklarını gösterecek bir soru düşündüm. Şunu sordum: 'Farz edin Türk ortağınız size şöyle bir soru yöneltiyor: Siz Yunanlılar neden Türkleri bu denli sevmiyorsunuz? Geçenlerde Yunanistan başpiskoposu Türklere barbar demişti ve Yunan kamuoyundan bu lafa karşı

tepkiler sınırlıydı. Neden tarihe bu denli bağlı kaldınız? Affetmediğiniz nedir? Okul kitaplarınızda Osmanlı İmparatorluğu konusunda neden olumlu göndermeler hiç yok?'

Yanıtlar düşündürücüydü. Cin gibi akıllı gençler afallamıştı. Aynada kendilerini görünce yüzlerini başka tarafa çevirdiler. Kimlik gerçeğini kabul etmek onlara herhalde çok zor gelmiş olmalı. Yirmi küsur gençten yalnız üçü açıkça durumu kabul edebildi. Çok azı şöyle yanıt verdi. 'Biz başpiskoposun görüşüne katılmıyoruz. Söyledikleri ırkçı ve şoven ulusçu önyargılardır. Türk ortağımdan bu konuda özür dilerim.' dediler.

Geri kalanlar bin dereden su getirmeye koyuldu. Kimileri Yunanlıların Türklerden çok çektiklerini anlattı; dört yüz yıllık işgal edebiyatı. Kimileri başpiskoposun bütün Türkleri değil yalnız 'kötüleri' kastettiğini savundu. Kimileri aynı olumsuzlukların, yani önyargıların Türk tarafında da bulunduğunu hatırlattı; yani 'siz de kusurlusunuz' saldırısını yeğledi. Okul kitaplarına değinen pek çıkmadı. Bunlara metin analizinde 'suşkunluk' derler. Yani 'böyle bir şey hiç olmadı, yok böyle bir şey' yaklaşımı... En ilginci de kimileri -bunlar en sorunlu yanıtlardı- soruyla yakından veya uzaktan hiç ilgisi olmayan laflar ettiler: Barıştan, dostluğun gereğinden, önyargıların ne denli kötü bir şey olduğundan, halkların kardeş gibi yaşamalarının gereğinden bol bol laf ettiler. Bu son yaklaşım doğal olarak suskunluğun en âlâsını oluşturuyor.

Kendimizi bilmek en zor olanıdır

Geçen yıl elektronik olarak yayınlanan ve başlığı Ulusal Kimlik Olarak Hayali Öteki – Türkler ve Yunanlılar olan bir kitabımın sonuçları da aynı doğrultudaydı (The Imagined Other as National Identity – The Greeks and Turks: www.stgp.org). Yüz kadar seçme Türk ve Yunanlıya sorduğum soruların yanıtları tarafların maalesef hâlâ ulusal kimliğin sınırlayıcı ve yönlendirici yanının varlığından habersiz olduklarını gösterdi. Kendi düşüncemizin ve yargımızın tarafsız olamayacağı kuşkusu, kaygısı ve bilinci henüz gelişmemiş. Gelişmiş olsaydı en azından 'belki,' 'sanırım' gibi kelimelere daha sık rastlanacak, kendi doğrumuzun geçerliliği konusunda güvenimiz daha az olacaktı.

En önemlisi, göreceliğin bilinci gelişmiş olsaydı, önyargılı olduğumuz bir olanak olarak bile belirmez, bir kaçınılmazlık olarak kabul edilirdi. Bir tür 'hepimiz günahkârız' anlamında 'hepimiz önyargılıyız' diye yola koyulur, gerçeğe biraz yaklaşmış olurduk. Bu aşamaya varan bir kimse - her gün karşılaştığımız- gereksiz tarih tartışmalarına girişmez, hayali ecdadın avukatlığına soyunmaz, sağa sola haykırmaz, komşunun yaşamını organize etmeye kalkışmaz, suskunluğun içinde gizlenmez, daha rahat ederdi; ve ettirirdi de.

Kimliklerle katı bir ilişki içinde olanlar 'gerçek'le de öyle katı bir ilişki kuruyorlar. Örneğin taraf oldukları tartışmalarda kendi yanlarının her konuda, her zaman, tam olarak haklı olduklarına inanırlar. Oysa yaşamın öylesine siyah-beyaz bir berraklık içinde olma olasılığı zaten çok küçüktür. Genellikle her karşıtlıkta tarafların biri bazen, bazı konularda, bir dereceye kadar haklı oluyor. Mutlak gerçekler ancak mutlak kimlik sahipleriyle yapay bir dünyada var olabiliyor.

Başka bir yazıda bu kimlik despotizminin başka bir yanma değinmeyi çok istiyorum: unvan merakına. Buna da 'bilimsellik kimliği' diyelim. Kimileri isimlerinin başına Dr., Prof. veya bu tür yaldızlı otorite etiketleri kullanıyorlar. Bu sıfatlarla (bazen) sözlerine bir üstünlük, geçerlilik ve 'bilimsellik' sağlamak istediklerini sezer gibi oluyorum. Artık tartışma farklı görüşler arasında olmaktan çıkmakta, en üstün unvan kimdedir açık artırmasına varmakta. 'Şu kadar profesör bizden yana, sizde kaç tane var?' tartışması başladı mı, artık skolastik düşüncenin ortaçağına girdik demektir.

Sonunda, verdiğim derslerin ve yazdığım yazıların yararından çok kuşkulu olduğumu yazmak durumundayım. Hatta 'kusurunu' kabul eden ve bir tür özür dileyen öğrencilerin de benden bir şey öğrendikleri kuşkuludur. Belki onlar dersten önce de öyleydi: Çevre ve geçmişle tam özdeşleşmeyen, kendi kişisel vicdanı rahat, pardon demeyi ayıp saymayan kimselerdi. Öğrencilerime sonunda not verirken büyük bir rahatsızlık yaşıyorum. Onların kimlik çıkmazından kaynaklanan kısıtlamalarını temel alarak ders konusunda sıfır veremiyorum. 'Bunlar da dönemin kurbanı' diyerek idare ediyorum. Yoksa hemen hemen hiçbiri sınıf geçemeyecek.

12 Temmuz 2005

Hayali Kimlik Hikâyesi

Rivayet edilir ki dört bilim adamımız bir Anadolu köyüne gidip kimlik araştırması yapmış. Biri sosyolog, biri antropolog, biri psikolog ve biri de siyaset bilimci imiş. Köy de öyle sıradan bir köy. Dertli, ama arada hoş günlerin de yaşandığı bir köy. Bayramlarda, düğünlerde sevinirmiş insanlar. Dolu yağıp ürün mahvolunca, don olup yollar kapanınca da mutsuz olurlarmış. Geçinip giderlermiş.

Bir bahar günü varmış aydınlarımız köy kahvesine ve hemen konuya girmişler: kimlik araştırması yapmaya geldik, demişler. Yaşlısı genci çıkarıp kimliklerini göstermiş. Hasan fena telaşlanmışmış. Benimki yanımda değil, küçüğü gönderelim evden getirsin, demiş. Heyettekiler anlayışla gülümsemiş: Yanlış anladınız, biz kimlik tespiti yapmıyoruz, üst ve alt kimlikleri araştırıyoruz. Bu kez Osman Efendi bütün köyün adına konuşmuş: biz, demiş, kimliklerimizi hep üstümüzde taşırız. Bunu hiç ihmal etmeyiz. Siz Hasan'a bakmayın, o hep öyle unutkandır. Altımızda ise, haşa, hiçbir zaman olmaz kimliklerimiz, demiş.

Heyet üyeleri acı acı gülüşmüşler ama sıkılmışlar da bu duruma. Köylülere durumu baştan anlatmaya karar vermişler. Bakın, demişler, siz son gelişmelerden ve ülkeyi sarsan tartışmalardan bütünüyle habersiz görünüyorsunuz. Sizin bir üst kimliğiniz bir de alt kimliğiniz var. Hatta birçoklarınızın birden de çok alt kimliği bile olabilir. Biz bunu öğrenmeğe geldik. Örneğin siz üst kimlik olarak Türk müsünüz Müslüman mısınız? Başka bir şey mi yoksa?

Şaşkın bakışmışlar kahvedekiler. Sonunda, biz tabii ki Müslüman'ız ve Türk'üz diye bir şeyler gevelemeye başlamışlar; bizim için farklı bir şey duydunuzsa kesin iftiradır, demişler kaygılı. Ama heyet kesin yanıtlar istiyormuş. Teker teker ve açık seçik konuşun lütfen, demişler. Ayrıca, demişler, Türkiyeli de olabilirsiniz. Etnik kimlik de söz konusu olabilir. Sonunda sizin üst kimliğiniz hangisi? Bunlardan hangisi üst?

Kahvede tam bir sessizlik! Bu işin altında neler yattığını bir türlü çıkaramıyormuş köylüler. Hele komşu köyden olup oradan geçmekte olan Necmettin'in (Neco der ona herkes) ödü kopmuş. Ne zaman 'nesin sen?'

diye sormuşlarsa –askerlik süresinde, karakolda, jandarma ziyaretlerinde– sonu hep fena olmuştu. Cevaplarında değil de sanki şivesinde bir kusur bulmuşlardı. Hiç konuşmamaya kesin kararlıydı. Köyün muhtarı Mehmet sonunda şöyle konuşmuş: İlle de bir tane mi olacak bu kimlik dediğiniz? Hepsi bir arada olamaz mı? Çünkü biz İslam dinindeniz, ama Türküz de, Türkiyeliyiz de, buralıyız yani. Yalnız hepimiz Türkiyeli değiliz. Köyde az da olsa bazı muhacir ve mübadil aileler de var. Onlar buradan değil, kimisi Rumelili, kimisi Giritli. Kafkaslar'dan olan da var. Ama yine de sonunda onları bu köyden sayarız. Şimdi onlara Türkiyeli değil mi diyeceğiz? Sizce biz neyiz yani? Siz söyleseniz!

Bilim adamlarının canı iyice sıkılmış. Bakın, demişler, kimliğinizi biz kararlaştıracak değiliz. Siz özgür vatandaşlarsınız. Türk vatandaşları... Ha! Unutmadan ekleyelim. Üst kimlik olarak vatandaşlık da var. O da olabilir. Onu da seçebilirsiniz. Ama serbest iradeyle. Biz bu konuda sonuna kadar açığız, hoşgörülüyüz, önyargımız yok ve kararlarınıza saygılıyız. Ama lütfen bizim bu altlı üstlü bilimsel araştırmamıza yardımcı olun. Sizin bu konuda bilgisiz ve dolayısıyla kararsız olduğunuzu görüyoruz. Bakın, şunu öneriyoruz: biz şimdi çıkıp gideceğiz ama sonbaharda yeniden geleceğiz. O zamana kadar bu konuyu aranızda tartışın bir karara varın ve geldiğimizde de bize bildirin.

Gerçekten de çıkıp gitmişler ve köy sakinleri ister istemez de konuyu tartışmaya başlamış. Ama bu kimlikleri ast-üst olarak ayırmada büyük zorluklarla karşılaşmışlar. Birini seçmek ötekini inkâr etmek gibi geliyormuş insanlara. Tartışma kavgalara dönüşmüş, kararsızlıklar bunalıma. Huzur iyice kaçmış köyde. Ama sonunda yavaş yavaş, gerekeni yapmaya, bilim adamlarının istekleri doğrultusunda bir tek üst kimlik seçmeye başlamışlar. Ama hepsi aynı kimliği seçemiyormuş. Kimisi Türk demiş kendine kimisi Müslüman. Muhacir ve mübadil kökenden olanlar hiç tereddüt etmeden Türkiyeli olduklarını söylemeye karar vermişler. Türkiyeli olmadıklarını söylemeleri durumunda yeniden yerlerinden barklarından edilecekler diye kaygılanmışlar. Neco ise soruları duymazlığa gelip ıslık çalarmış ona sorduklarında. Konuşsa da konuşmasa da açmazdaymış sanki. Herkes bu soruların sorulmasının ardında bir şeylerin döndüğüne

karar vermişti ama acaba bu neymiş? Bilemiyorlarmış ve bu yüzden çok tedirginmişler.

Yazın ortalarına gelindiğinde köy birkaç gruba ayrılmıştı. Bu gruplar arasında tatsızlıklar da yaşanmaya başlanmıştı. Ayrı kahvelere gitmeye başlamışlardı. Bir süre sonra taraflar karşılıklı, öteki tarafın yurtseverliğinden, dininden şüphelenmeye başlamıştı. Bu köyde senin yerin yok, diyenler çıkmaya başlamıştı.

Bilim adamlarımız sonbaharda köye gelince durumu fevkalade normal bulmuşlar. Tam kafalarındaki durum ve beklentileri gibiymiş. Köy birkaç parçaya bölünmüş kıyasıya kimlik kavgası yapıyormuş. Hain, kâfir, yabancı ithamlarının bini bir paraymış. Heyet köylüleri bir araya getirip konuşmak istemiş ama buna artık olanak yokmuş. Onları aynı kahvede toplayıp birlik ve beraberliğin sağlanması için bir üst kimlik önereceklermiş ama bu kez de taraflar bunca tartışmadan ve sıkıntılardan sonra ne aynı mekânda toplanabiliyor ne de seçtikleri kimlikten olmak istiyormuş.

Heyet oturup durumu tartışmış. Köyün durumu gerçekten hiç de iyi değil, demişler. Bu insanların böylesine kavgalı olmasının çok üzücü bir durum olduğuna karar vermişler. Mutlaka bir şeyler yapıp onları barıştırmalıymışlar. Bunu da tek bir üst kimlik sağlayabilirmiş. Türkiyelilik mi vatandaşlık mı Türklük mü, işte böyle bir şey. Ama hangisi? Ama işte bu noktada bazı ayrıntılarda kendileri de anlaşamıyorlarmış. Tartıştıkça da sinirleniyorlarmış.

Köylüler o akşam heyetin hararetli hararetli tartışarak, bağrışarak hatta arada itişerek de köyden çıktıklarına bakakalmış. Heyet, köyün hemen dışında bahçesini işleyen Hasan'm anası Hatice Hatun'un önünden geçerken yaşlı kadının, kendi kendine söylenerek, keşke hiç gelmeseydiniz dediği rivayet edilir.

20 Aralık 2005

Kimlikler

Diyalogun ve tartışmanın yerini sağırlar diyalogu ve kavga alınca aklıma ilk gelen, anlaşmazlığın bir yapay (suni) gündemden doğmuş olma olasılığıdır. Yanlış sorular sorma sonucunda ortaya çıkan sonu gelmez tartışmalar dünya literatüründe 'faux problème,' yani 'yanlış problem' olarak bilinir. Zamansız, ilgisiz ve hele yanıtı olmayan bir soru sorarsanız, sorudan dolayı içinden çıkılmaz bir durum doğabilir.

Gündemdeki kimlik sorunu da biraz 'yanlış' geliyor bana. Kimlikler sorunu var kuşkusuz ama yasal haklarla 'kimlik' sorununu birbirine karıştırmak içinden çıkılmaz bir durum doğurdu. Devlet-yurttaş ilişkileri bağlamında bir anayasal haklar ve görevler çerçevesi oluşturan 'vatandaşlık' (tabiiyet, uyrukluk vb.) gibi ne anlama geldiği oldukça açık olan kavramlarla, dinamik ve çok yanlı olan 'kimlik' kavramının birbiriyle ilişkilendirilebilecek kavramlarmış gibi bir arada ele alınması sorunu çözümsüz kılmakta.

Kimlikler böyle altlı-üstlü geometrik bir ilişki içinde midirler? Herkes aynı şeyi mi anlıyor bu kavramlardan? Örneğin, üst kimliğin bir 'üstünlüğü' de var mı alttakine göre, alttaki 'aşağı' mıdır? Kavramların halk algılamalarındaki çağrışımlarını (semiyolojiyi) ne yapacağız? Ama çok daha önemli sorular da var: genel olarak 'kimlik' sorunsalı ilk kez hangi tarihte, kimler tarafından, ne amaçla ve ne anlamda dile getirildi? Eğer sorunun 'özcü' bir karşıtlığı yoksa ve konjonktürel ise hangi ideolojik çerçeveye yerleştirilmelidir? Biz bu ideolojik çerçevenin içine girmeden ve dolayısıyla sorunsalı meşrulaştırmadan konuyu ele alabilir miyiz? Yani konuyu bugünkü anlamıyla konuştuğumuzda çözümden çok bir ideolojik sarmal yaratıyor olmayalım? Kısacası, neyi tartışıyoruz, sorunun kavramsal çerçevesi nedir?

Başından, alt-üst kimlik sorunsalını ele alanların iyi niyetle yola çıktıklarına inandığımı, tabu bir konuyu da medeni cesaret gösterip dile getirdiklerini taktir ettiğimi vurgulayayım. En saydığım ve sevdiğim insanlar savundu bu üst-alt kimliklerin gerekliliğini. Ama kendime ve 'gerçek' bildiğim doğrulara saygım yüzünden, gördüğümü söylememeyi dürüst bir davranış saymıyorum. Ayrıca, 'kimlik' konusunu on yıllarca bilmezlikten gelmiş olan ve şimdi 'kimliğimiz tektir'den fazla bir şey diyemeyen koro ile de

ilgim olmadığını söylemeliyim. Yazım herhangi bir kimliğin inkârı anlamında değildir. Söylediklerim umarım yanlış anlaşılmaz.

Kimlikler zenginliği

Bir-iki yüzyıl önce bir kimseye 'sen nesin?' sorusunu sorsaydınız milli kimlik ifade eden yanıt alamazdınız. Bu, bütün dünyada öyleydi. İnsanlar dinleriyle, yöreleriyle, soylarıyla, (milli olmayan) devletleriyle, liderleriyle (krallar, beyler, şeyhler), geleneksel küçük cemaatleriyle belirlerdi kendilerini. Kaldı ki 'kimlik' kelimesi o yıllarda halkların dilinde zaten yoktu. İnsanlar birilerine daha yakın hissederdi, 'biz' (ve 'ötekiler') derken bunu dile getirirdi. Ulusçu ideoloji ve ulus devletler zamanımızda en güçlü birleştirici tutkallardan birine dönüşünce 'kimlik' sözü de günümüzde kimilerince 'milli kimlik' olarak anlaşılıyor.

Ama tek kimliğimiz de değil milli kimlik. Eskiden var olan bütün kimlikler hâlâ canlı ve geçerli. Hangimiz kendimizi köyümüze yakın hissetmeyiz, dinimizle, gerçek veya hayali bir büyüğümüzle, ecdatla, aidiyet ilişkisi kurmayız? Sınıf kimliği arada çalışır içten içe, gurur veya imrenme biçiminde. Ortak dil insanları yakın kılabilir. (Ama Almanlarla Avusturyalıları da edemez.) Bazı anlar başka 'tür' kimlikler de depreşir içimizde: futbol takımımız veya siyasi partimiz için dövünürüz, anne olarak öteki annenin derdini daha iyi anlarız, gençken 'genç' gibi isyankar oluruz, bazen 'bir sanatkar olarak' veya 'bir solcu olarak' diye söze başlarız. Bütün bunlar sonsuz bir aidiyet (kimlikler) ağı kurar etrafımızda. Ancak öyle var olabiliyoruz insanlar olarak. Ve bütün bunlar kimilerinin sandığı biçimde sıraya konamaz, üst ve alt diye ayrılamaz; içten içe çok istesek böyle güven verici (milli) bir hiyerarşiyi.

Duruma göre çıkar kimliklerimiz ortaya. Düşman saldırınca vatanperver kimliğimiz öne çıkar en doğal bir biçimde, bayramda dinimiz, anne hasta çocuğunun yatağı başında hemen hemen yalnız annedir, dar ağacına götürülen genç bütün kimliklerden (ulusal, yöresel, dinsel vb.) o an herhalde yalnız ideolojik kimliğini öne çıkarır korkusunu yenmek için. Dışlanınca etnik kimliğimiz canlanır. Hatta 'ezeli rakibimiz' yabancı bir takımla futbol oynarken içimizden 'rakibimizin' kaybetmesini dilerken 'takım'

kimliğimiz en kutsal sayılan kimliklerin de önüne geçebilir. Öylesine karmaşık şeylerdir kimlikler.

Bugün tarihçilerin, sosyologların, siyaset bilimcilerin vb. tartıştıkları konulardan biri bu farklı kimliklerin birbirleriyle olan ilişkileridir. Kimilerinin sandığı gibi hiç de farklı kompartımanlar oluşturmuyor bu farklı kimlikler; iç içedir. Bir tek örnekle yetineyim: dini devlet ile laik devletlerin tarih içinde kesin çizgilerle pek ayrılamayacağını tartışıyor örneğin tarihçiler. Çünkü en laik devletler bile (örneğin Sovyetler Birliği) dini motifler ve pratikler ve hele dini anlam yüklü merasimlerle dinsel bir boyut taşırdı. En dindar devletler ise bazı uygulamalarında laik olabiliyordu. Kavramları çocuk masallardaki iyi/kötü karşıtlıkları gibi kesin çizgilerle ayrılmış olarak algılamamız bizi çıkmazlara götürür. (Bundan dini ve laik devlet arasında fark görmüyorum sonucunu çıkaran okur varsa sorumluluk onundur!)

Geçersiz metaforlar

Hepimizi kaplayan geniş bir çadırı ve altında farklı renkte şemsiyeler taşıyanları resmeden üst-alt metaforu aslında yanıltıcı olabilmekte, hatta kimlikler hiyerarşi sıralamasına koyulamayacağı için bazı insanları tedirgin bile etmektedir. Üst diye ne seçseler –reddedilenler var oldukça–açmazdalar. Oysa 'sağlıklı bir ortamda' yurttaşlar gerektiği zaman zaten en doğal olan o anki kimliklerini ortaya koyacaklardır. Halka (tek tek her vatandaşa) bu konuda güvenmek en yapıcı seçimdir. Toplum mühendisliği kapsamında, bu kez, 'öteki yöne' bakan yeni yapılanmalar önermek ve hele yasal olarak empoze etmek, yeniden, pek yararlı olmayabilir. Kimlikler, inanç gibi, müdahaleye kapalı bir alandır (veya öyle olmalıdır en azından).

İlle de bir metafor gerekliyse ben de bir tane önereyim: Guguk kuşu metaforu. Birçok saat düşünün (bizleriz): içinde bir sürü kuş var (kimliklerimiz). Belli saatlerde (konjonktürde) duruma ve ihtiyaca göre bir kuş veya kuşlar çıkıyor ve seslerini duyuruyor. Saatlere güvenirsek göreceğiz ki kimliklerimiz saat gibi çalışacaktır. Yeter ki saatler çalışıyor olsun.

4 Ocak 2006

Sorun Kimlik mi Yurttaşlık mı?

Türkiye'de bir durum veya bir kimse için kullanılan kelimelere, isimlere, kısacası 'söylenenlere' verilen değerin başka ülkelerdeki uygulamalara kıyasla daha fazla olduğunu yurtdışmda yaşamaya başlayınca sezer gibi oldum. Örneğin Türkiye'de bir küfür yüzünden insanlar cinayet işleyebilir. Aynı söz başka bir ülkede geçiştirilir. Animizmde olduğu gibi, büyülü bir gücü varmış gibi bir işlevi var 'sözün' ve 'isimlerin': uygulama gibi algılanıyor. 'Boş ver, laf işte!' diyemiyoruz.

Bu özelliğin pek de yapıcı olmayan bir uzantısı, sözlerin toplumsal sorunları çözmek için kullanılıyor olması. Bir şey 'demekle' (veya dememekle) sorunun halledileceğine inanılır. Örneğin 'gavura gavur dememekle' Tanzimat reformlarının geçerlik kazanacağına inanıldı. Osmanlı 'biz artık İslamız' diyerek yıkımdan kurtulmaya çalıştı. 'Ne mutlu Türküm diyene' ile bir kimlik oluşturulmaya çalışıldı. Kürtlere 'dağ Türkleri,' halka da 'yurttaş' diyerek etnik bir soruna çare arandı. Öze ve pratik uygulamalara ağırlık vermek yerine uygun ve güzel isimler öne çıktı: laiklik, demokrasi, adalet, hukuk gibi. Düşüncenin eylemmiş gibi suç sayılması da bu eğilimden olabilir. Şimdi de tarih ve kimlikler konusunda sıfatlar ve tartışma alanları öneriliyor: soykırım/katliam, Türk/Türkiyeli/Türk vatandaşı gibi.

Söz ve uygulama

Kanımca (üst/alt) kimlikler sorunsalı, ne 'diyeceğimiz' ile değil ne yapacağımız ile ilgili. Sorun doğmuşsa verilen isimlerden değil, uygulamalardan doğdu. On yıllardan sonra kimin ne olduğu hâlâ açıklık kazanmadıysa ve birilerinin hâlâ 'kimlik' sorunu varsa sözlüğe değil günlük pratiğine bakmalı. Ama konuyu tartışmak da yine gelip kullanılacak sözlere takılıyor: Tabu veya infial doğuran sözler öylesine çok ki! Kimlikler konusu genellikle Kürtlerle, etnik ve dini farklılıklar sergileyen resmi veya resmiyet kazanmamış azınlıklar ve cemaatlerle gündeme geliyor. Ve panik yaratan büyü etkisini hemen belli ediyor.

Oysa nitelemelere değil de pratiğe (samimiyetle) bakınca kimlik sorunu olarak gündeme getirilenin aslında bir yanda devlet ve toplum öte

yanda bireyin (veya yurttaşın) hak ve görevleriyle ilgili bir uygulamadan doğduğu görülebilir. Ve işte bu ilişki bir pratik (uygulama) olarak değil de hâlâ bir nitelemeler çerçevesinde ele alınıyor: yurttaşlara ne diyeceğiz? Anayasa ise gayet açık: 'Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür' ve 'herkes dil, ırk, felsefî inanç, din, mezhep ayırımı gözetilmeden eşittir' der. Okuduğunu anlama fobisi taşımayanlar bu cümlelerden 'Türk' denen vatandaşların farklı dil, din, mezhep ve ırktan olabileceğini anlayacaklardır. Peki, bu uygulandı mı Türkiye'de, bu anlayış yerleşti mi? Yıllarca 'Türküm, doğruyum...' diye ant içmiş bir Rum örneğin, neden yabancı sayılıp bir sürü devlet ve toplum ayrımı ile karşılaştı ve karşılaşıyor? Türk diye nitelenen, (anayasal anlamda) Türk muamelesi görmüş mü ki yarın ona Türkiyeli dendiğinde Türkiyeli muamelesi görsün?

Kendi hesabıma, bana birilerinin ne 'diyeceği' ikincildir. Çünkü herkes kimliğini zaten bilir. Önemli kıstasım bana nasıl davranılacağıdır. (Wittgenstein de kelimeye değil kullanılışına bakardı.) Eşitlik çerçevesinde anayasal hakkım olan din, dil, inanç vb. farklılığım kabul ediliyorsa, vatandaşlık haklarım ihlal edilmiyorsa, bu durumda 'Türk' tanımı da doğal olarak beni sonuna kadar tatmin eder. O 'Türk' nitelemesinin içinde ben de var olduğum için. Ama bu siyasal ve hukuksal kimliğimin yanında başka kimliklerim de olabilir. O kimlikleri ise devletin, hukukçuların, aydınların veya başka güç odaklarının benim hesabıma kararlaştırmaları beni rencide eder. Ülke içinde eşitlik ve hak alanında yurttaşlara özgürlükler sağlandıktan sonra başka ihsana zaten gerek kalmaz. Ayrımcılık, asimilasyon politikaları, dışlama, güven eksikliği, din, dil vb. alanlarda yasaklamalar olmasın, bu özgürlükler dönemi hele bir süre yaşansın, bakalım geriye 'kimlik sorunu' ne derecede kalacak? Kalacak mı? Bu denenmeden kimlik konusunda tartışmalar zaman kaybı veya lüks gibi geliyor bana. Ama bunun 'denenmesi' için yurttaşlara güvenmek gerek. Pek görmediğimiz de işte bu güvendir: üst vatandaşların alt vatandaşlara güveni! Ve alttan da doğal olarak bilmukabele!

Bu açıdan kimlikler ve hele üst/alt kimlikler tartışmasını gereksiz ve hele konuyu saptırdığı için biraz zararlı görüyorum. Devlet ile (ve toplum ile de) yurttaşların ilişkileri konunun temelini oluşturacağına, yeni bir söylem geliştirerek çareler aranıyor. Hem teşhis yanlış hem de önerilen çö-

züm pratik değil gibi; önerilen 'kelimelerin' herkes tarafından kabulü de ayrıca zor.

Uzlaşma alanıdır ulus

Çağdaş ulus-devletler herkesin kimlik konusunda oturup anlaştığı bir ortamda oluşmadı; böyle devletlerin içinde 'ille de tek kimlik' saplantısı da yaşanmaz. Demokratik haklara saygılı bir toplum ve böyle bir toplumun oluşturduğu bir devlet etrafında bir arada yol alma iradesini gösteren vatandaşların oluşturduğu ilişkilerdir ulus devletini ortaya çıkaran. Böyle bir ortamda insanlar aidiyet ilişkilerini farklı algılayabilir ve zaten pratikte de öyle olmakta. Kimi anayasa ve hukuk göndermelerine önem verir, başkası dine vurgu yapar, başkası hayali bir geçmişe, veya bir ırka, bir ataya, soyuna, bir devlete, bir lidere, doğulu veya batılı bir kökene, veya kültürel özelliklere, dile örneğin. Hiçbir ulus-devlette bu alanda tek seslilik sağlanmamıştır. Tek tip olarak düşünen ve davranan vatandaş anlayışı yalnız faşizan devletlerde sağlanmaya çalışılmıştı. Bu alandaki 'mühendislik' de genellikle ters tepki yaratmıştır. Çağdaş devletlerde gördüğümüz, farklılığı kabul eden saygılı bir ortam ve bir arada yaşama iradesidir. 'Teklik' işte bu irade konusundadır. Uluslar böyle bir ortamda yeşerir ve yaşar. Birinin ötekine zorla veya kurnazlıkla kendi doğru bildiğini kabul ettirmeye çalışıldığında da uluslaşma süresi uzar gider, gereksiz tartışmalarla gerilim yaşanır.

Cumhurbaşkanı A. N. Sezer yılbaşı mesajında 'ırk ve din farkı' gözetilmeden 'Türkiye halkına Türk ulusu denir' ve amacın 'yurttaşlar arasında eşitliğin sağlanması' olduğunu hatırlatırken yukarıda söylediklerime benzer bir anlayışı dile getirdi. Gönül isterdi ki 'denir' kelimesi yerine 'pratiğimiz bunları doğrulamıştır' diyecek durumda bulunalım. Irk ve din farkının yurttaşlığı etkilemeyeceğini dile getiren Anayasanın ilgili cümlesinde 'dil' de var. Ancak mesajda (pratikte) unutulmuş olması, ana dilleri Türkçe olmayan kimselerin kafasında kimlik sorunsalıyla ilgili güvensizlikleri tazelemiş olabilir.

17 Ocak 2006

Neden Hâlâ Sorun?

Kiminin Kürt, kiminin Doğu, kiminin terör dediği soruna neden hâlâ, çözüm bir yana, anlaşacağımız bir isim bile bulamadık? Bir problemi çözmenin ilk adımı sorunun teşhisinden geçer deniliyor. Sanırım ilk adım o değil. İlk adım soruna hangi çerçevede, hangi açıdan yaklaştığımızın bilincinde olmaktır. Teşhis gerekir de, bu, kendi açımızın, görüşümüzün, algılamamızın teşhisi olmalıdır. Siyasi çözüm mü, askeri çözüm mü tartışması yanıltıcıdır, çünkü bu sıfatlar temel anlaşmazlığı ve açmazı gizlemekte, dikkati başka tarafa çekmekte. Sanki sorunun ne olduğunda anlaşmışız, sanki taraflar aynı paradigmanın sözcüleriymiş, aynı kaygıyı yaşayıp aynı amacı güdüyormuş da, yalnız pratik ve teknik bir konuda anlaşamıyormuş gibi tartışıyoruz. Siyasi/askeri çözüm tartışmasının arkasında yatanın ne olduğu açıklık kazanmadıkça, 'teşhis' de hep eksik kalacak. Doğal olarak tutarlı bir politika da izlenemeyecek.

Toplumsal bir olayın ne olduğu, sanıldığı gibi olaya bakarak, olayı inceleyerek anlaşılmaz. Gördüğümüzü 'anlamamız' ancak belli algılama referansına göre olur. Yani algılama biçimimiz 'anlamayı' belirler. Algılama referanslarımızın bilincinde değilsek anlamamız da sınırlı olacak. Sıradan bir örnek yardımcı olabilir. Bizi sürekli rahatsız eden yaramaz çocuk sorununa karşı ne yapacağız? Bu sorunun yanıtı, 'yaramaz çocuktan' bizim ne anladığımıza bağlı. Ortaçağda yaşıyor ve çocuğun içine kötü ruhların sindiğine inanıyorsak çocuğu ateşe atar 'kurtarırız,' dayağın cennetten çıktığına inanıyorsak yapacağımız çocuğu bir güzel dövmektir, davranış psikolojisine inanıyorsak çocuğa caydırmaca / ödüllendirme yöntemleri uygularız, çocuğun karakterini annesinin büyütme biçimine yoruyorsak çocuğu rahat bırakır annesini ele alırız, vb. Yani farklı yaklaşımlar doğrudan bizim algılamamızdan kaynaklanıyor.

Bir an için ismini saptayamadığımız olayı bir yana bırakıp, sorunu çözmeye çalışan aktörlere bakalım. Bunlar aynı dünya görüşünü, aynı tarihsel referansları, aynı ideolojiyi paylaşmıyorlar. Dolayısıyla gördüklerini de farklı algılıyorlar. Yanız temel bir iki aktörü söz konusu ederek daha somut olarak söylersek tablo şöyledir: birileri ulusal paradigmaya *inanarak* et-

nik bir sorun görüyor. Bunlar Türk ve Kürt milliyetçileridir. Kimileri de ulusal paradigmaya *inanmayarak* etnik bir sorun görüyor. Bunlar da ulusal paradigmaya gönülden bağlı olmayan herkestir. Avrupalısı dahil.

Kavga birinciler arasındadır ve bunlar arasında kavganın sürmemesi olanaksızdır. Çünkü inançları yüzünden uzlaşmaları, gönül rahatlığına erişip güvenli ve hoşnut hissedip barışçı yolu seçmeleri çok güç. Güçtür çünkü milliyetçi paradigmaları bunu gerektiriyor. Onların dünya algılamasında bazı temel ilkeler vardır: milli gruplar Darvinist bir dünya içinde kavgalı olurlar, güçsüz olan tehlikededir, sert davranmazsa yok olur, sonunda güçlü olan kalabilir hayatta, 'insaniyet,' barış gibi söylemler romantik bir yaklaşımdır, hatta tehlikeli aldatmacalardır, bizim bizden başka dostumuz yoktur, yani güvensizlik temel ilkedir, her milli grup öteki milli grubun karşısında olur, uzlaşma bir çöküşün ilk adımı olabilir. Okul kitaplarından bir cümle her şeyi açık bir biçimde özetliyor: 'Gerek büyük devletler gerekse bölge ülkeleri hiçbir zaman güçlü bir Türkiye istememektedir... bu ülkelerin açık ve gizli emelleri vardır... Türkiye sürekli bir tehditle karşı karşıyadır.' Bu metin 'Terörün Sebepleri' konulu bir konferanstan alınıp okul kitabına aktarılmıştır.

Kürt milliyetçileri de farklı düşünmüyorlar: milletler kendi milli devletlerine sahip olmalıdır. Yoksa esaret altında yaşıyor sayılırlar. Bu ise dayanılmaz bir ayıptır. Bu uğurda ölüm yeğdir. İnsan hakları bir aldatmacadır. Temel olan bağımsızlıktır. Gerçekçilikten de anlaşılan, her şeyin zor, kan, savaş ve güç ile elde edilebileceğidir.

Bu iki grubun karşısında ise, etnik kimlikleri farklı da olsa, bu paradigmaya inanmayanlar vardır. Birincilerin bütün varsayımlarını ya kuşku ve güvensizlikle karşılıyorlar veya bütünüyle geçersiz sayıyorlar. Böyle bir konjonktürde, bu iki karşıt grubun (sosyal Darvinistlerle uzlaşmadan yana olan anti-ulusalcı grupları kastediyorum) bir araya gelip uzlaşma ile çözüm üreteceğini düşünmek aşırı iyimserlik sayılmaz mı? Bu tür inanca sahip olanların anlaşmalarının olanaksız olduğunu bunca yıllık deneyim kanıtladı ama hâlâ ortak 'taktik' ve 'strateji' görüşmeleri süregeliyor. Uzlaşma sağlandığında da, görülen o ki, bu anlaşma bir oyalanma olayından öte bir şey değildir. Çözüm üretmeyen, çekingen, öze dokunmayan yön-

temler ve yaklaşımlar denenmekte. Sorunun isminde bile anlaşma sağlanmamaktadır.

Çözüm toplumsaldır

Çözüm ne askeri ne de siyasidir, çok yanlı toplumsal bir sorundur. Çözümü de kavgacı milli bir dünya görüşüne inananlardan gelmeyecektir. Hatta bu tür güçler 'barış masasında' söz sahibi oldukları sürece, her uzlaşma çabası başarısızlığa mahkûm olacaktır. Bir yanlış anlamaya neden olmamak için hemen eklenmesi gereken şudur: Uzlaşmanın baltalanması kötü niyet sonucu değildir. Tam tersine bu olayın bütün, eksiksiz bütün aktörleri kendi açılarından iyi niyetlidirler. Hatta çoğu birçoğumuzun hiç yapmayacağı fedakârlığa da katlanmaktadır. Kendi hayatlarını seve seve verenlerini bile görüyoruz. Ama bu 'özverili' tutumları onların mutsuzluğa neden olan bir ideolojinin temsilcileri olmalarını engellemiyor. Samimi olmak ve zararlı olmak farklı kategorilerdir ama ikisi de aynı anda aynı insanda var olabilir.

Toplumsal çözüm, soruna neden olan güçlerle değil, yani soruna ateşle gidip sorunu yaratanlarca değil, su hortumu ile gidenlerce sağlanacaktır. Bu toplumsal sorunun çözümü siyasi olacaktır ve bu yolun aktörleri başta siyasiler sonra da toplumun kendisidir. Başka türlü söylersek, çözümsüzlüğün sorumluluğu toplumda ve toplumun temsilcilerindedir. Ulusalcı fanatik güçler toplumca devre dışı bırakılmadıkça yol alınamaz. Konjonktür bana göre uygundur. Değildir deyenler, bari gerçekçi davranıp sitemde bulunmasınlar.

14 Ekim 2008

MİLLİYETÇİLİK, IRKÇILIK

Milliyetçilik

Bir hastalıktır. Bulaşıcıdır. Bir yörede çıkar ama her yana yayılabilir. Temasla bulaşır. Ağızdan ağza, hatta kulaktan kulağa bile geçer birinden ötekine. İnsanların bir mikroptan mı, bir virüsten mi, yoksa psikolojik nedenlerden mi etkilendiği hâlâ tartışılmaktadır ama hastalığın belirtileri ve sonuçları kesin bilinmektedir.

Önce insanın ateşi hafifçe yükselir, başı döner, dengesi bozulur. Hasta adayı kendini yoklamaya, 'bize ne oluyor?' demeye başlar. Aynı hastalık belirtilerini taşıyanlarla bir araya gelip konsültasyon yaparlar, tartışırlar. Bunu en iyi aydınlar yapar. Zaten bu hastalık en fazla aydınlarda görülür. Gittikçe artan bir biçimde 'biz' demeye başlarlar: bize ne olacak, biz bize kaldık, bize neden herkes ters bakıyor, biz ne yapmalıyız biçiminde. Bu ilk belirtidir.

Bu semptomlara bulaşmayanlara kuşku ile bakmaları ikinci belirtidir. Kuşku duygusu gittikçe artar ve çeşitli alanlara yayılır. Hastalanmayanlar kaygı ve şüphe ile karşılanır. İlk paranoya belirtileri bu aşamada belirir. Sonra 'biz' sayılmayan herkese karşı bir öfke belirir. Tansiyonları yükselir. Etrafta hep düşman görmeye başlarlar. Yüzlerde bir gerilim sezilir. Yürek atışları artar, bakışlar bir başka türlü olur, kararır, kanda adrenalin artar. Kimilerinde şiir yazma/okuma eğilimi görülür. Haykırışlı konuşmalar (nutuklar) atarlarken sesleri çok tiz çıkar.

Bir sonraki aşamada hastalar halüsinasyon görmeye başlar. 'Biz' diye nitelediği birliği aynı biçimde davranan robotlar olarak görmeye başlarlar. Bu birlik içinde fertler seçilemez olur. Bunun yalnız ruhsal bir bozukluktan olmadığını, görme yetisinin de önemli derecede azaldığını söyleyen doktorlar vardır. Artık bakışlar mecnun bakışı gibi sabittir; ama etrafı göremezler de: seçmeci bir görme biçimine geçerler. İşlerine geleni görürler işlerine gelmeyeni görmezler. Bu durumda gözlük kullanmak da yarar sağlamamıştır. Gözlüğün tek sağladığı halüsinasyonları daha büyükçe görmek olmuştur.

'Biz' artık bir saplantı olmaya başlar. Ancak bu aşama hastanın en mutlu olduğu süredir. Kendisinin (ve grubunun) dünyanın en üstün, en

seçme, en haklı, en güçlü, en güzel, en adil, en akıllı, en yaratıcı, en hoşgörülü ve hele en alçak gönüllü, kısaca en 'en' olduğuna inanır. Bu onda öylesine bir tatmin ve mutluluk sağlar ki, artık bu hastalıktan kurtulmak için en ufak bir isteği kalmaz. Bu aşamada uyuşturucu bağımlısı gibi davranır. Hastalığını mutluluk ve 'yarar' gibi algılar. Tedavi edilmek istemez, bu hastalıktan kurtulmasını söyleyenlere karşı da bir saldırganlık geliştirir. Anne ve babalarına, kardeş ve eşlerine karşı bu yüzden kin besleyenler bile görülmüştür. Bu aşamada 'biz' kategorisine hastanın yakınları hatta en yakın akrabaları dahil edilmeyebilip, binlerce yıl önce yaşamış bütünüyle hayali kimseler dahil edilebilir.

Artık hastamız duygular aleminden maalesef eyleme geçmektedir ki, bu, etrafı ve insanlık için tehlikeli olmaktadır. Bir yanda kuşkuları ve güvensizliği, öte yanda kendisinin ve 'biz' dediği grubunun üstünlüğüne ve yanılmazlığına inandığı için çok sert ve acımasız olmaktadır. Bu hastaların haksızlıklar, cinayetler, hatta soykırımlar, katliamlar, etnik arındırmalar, zorunlu sürgünler, her türlü baskılar uyguladıkları görülmüştür. Her seferinde bütün bunlar, tabii, 'biz' adına yapılır ve onlarca meşru sayılır. Yani moral dünyalarında da bir dengesizlik görülür.

Ancak hastamız (veya hastalarımız) bu yaptıklarını her zaman hatırlamaz. Yani hastalık bir tür bellek kaybına da neden olmaktadır. Bir tür diyoruz çünkü başka bir alanda inanılmaz bir hafıza gücü gelişmektedir: düşman belledikleri kimselerin yaptıkları olumsuz davranışları hiç unutmazlar, hatta abartarak sürekli hatırlatırlar. Geceleri kâbuslarında bu abartılı görüntüleri görürler ve sabahları uyandıklarında yüzleri daha da gerilimli olur. Düş ile gerçeği bütünüyle karıştırdıklarından onlarla bu alanda tutarlı ve yapıcı bir tartışma yapmanız olanaksızdır. Teskin edici ilaçlar bile bu kâbusları engellememektedir.

Bu aşamada en iyisi onlardan uzak durmaktır. Uzak kalamayacaksanız, en azından onlara sataşmayın, onlarla tartışmayın, özellikle tahrik etmeyin. Semboller konusunda çok hassas olurlar, hemen tahrik olurlar. Örneğin renkler ve bazı renkli şekiller onları çok heyecanlandırır. Bazı aletler de: örneğin gücü ve öldürmeyi simgeleyen kılıç, kalkan, örs, pala gibi aletler onları saldırgan kılabilir. Her türlü yarışmayı, basit bir futbol oyu-

nunu bile, 'bize' karşı düşmanın başlattığı bir savaş gibi algılamaları bu hastalığın tipik belirtilerindendir.

Bu insanların çocukları ve yakınlarının da bir süre sonra aynı belirtileri taşıdığı sık görülmüştür. Tarih içinde kısa sürede hemen hemen bütün toplumun bu hastalığa salgın biçimde tutulduğu bile olmuştur. O zaman belli şarkılar söyleyerek (genellikle bunlara marş derler) ve çocuklar gibi şen, etrafa saldırırlar, önlerine çıkanı kırıp dökerek her yana koşuşmaya başlarlar. Bu davranışlarından gurur duyarlar. Bu yolda yakınlarının hatta kendilerinin de ölmesi onlar için hiç önemli değildir. (Belli ki bu aşama hastalığın hat safhasıdır!) Tek amaç etrafa güçlerini kabul ettirmektir. Yayılmaya güçleri yetmiyorsa, biraz kırgın ve oldukça ezik, bu mutlu anın ne zaman geleceğini heyecanla beklerler, o günün hayaliyle yaşarlar. Bu arada hınçlarını güçleri kime yetiyorsa ondan çıkarırlar. 'Biz' saymadıkları tabii ilk kurbanlarıdır.

Yani tek bela AIDS ve SARS değildir.

22 Temmuz 2003

'Biz' Kimiz?

Yirmi iki Temmuz tarihli 'milliyetçilik' başlıklı yazıma okurlardan olumlu ve daha çok olumsuz tepkiler geldi. Yazdıklarımı beğenenlere teşekkür ederek yetineyim. Beni düşündüren mektuplar ise 'karşı' olanlardı; bunun için bugünkü yazım milliyetçilik konusunda benim gibi düşünmeyenlerle bir sohbet olacak.

Yazım, özü bir yana, üslup olarak uluslararası bir ideoloji olan milliyetçiliğin bir parodisi, bir alegorisiydi. Hastalık benzetmesi bir metafordu. Oysa kimileri her söyleneni kelime anlamında okudu. Benim sorumluluğum bu denli yanlış anlamaya eğilimli kimseleri öngörememiş olmamla sınırlı.

İkinci yanlış okuma, özle ilgili. Yazım bütün dünyada egemen olan milliyetçilik ideolojisi hakkındaydı; itirazları olanlar ise, aşırı bir duyarlılıkla hep 'Türk milliyetçiliğini' savundu. Kimileri 'bizim milliyetçiliğimiz iyi, ötekilerinki kötü' dedi. Oysa dünya literatüründe 'milliyetçilik' diye bir olgu söz konusudur ve bu, dünya bir yanda Türk milliyetçiliği öte yanda diye ayrılmaz. Sonsuz farklılaşmalarına karşın milliyetçilik diye bilinen dünya görüşü, günümüzde, bütün dünyada egemendir. Yazım bu konudaydı. Konu Türk milliyetçiliği değildi ama kuşkusuz onunla da ilgiliydi.

Günümüzde bütün dünya devletleri 'milli' devletlerdir, insanların çoğu kendilerini bir 'milli' kimlikle belirlerler. Milliyetçilik, son iki yüzyılda ülkeden ülkeye, zaman içinde, hatta insandan insana farklar sergilese de, her ülkede özgün de olsa, bazı temel ve genel özellikler sergiler. Ben bunlardan, hiciv biçiminde söz ettim ve bu ideolojiye benim pek sempatim olmadığını belirtmeye çalıştım. Bu 'bizim' dünyanın daha iyi olabileceğine hâlâ inanıyorum. Gönlüm –bu konuda elimden bir şey gelmiyor!- daha evrensel yaklaşımlardan, daha kapsayıcı kimliklerden, bütün insanları kucaklayan inançlardan yana. Yani eleştirim *eksiksiz* bütün milliyetçilikleri kapsıyor; benimki taraflı ve 'milliyetçi' bir eleştiri değildir.

Dil, din, gelenek birliği ve memleket sevgisi insanın kendisi kadar eskidir. (Ve bu duygular ve duyarlılıklar hiçbir siyasi hareketin tekelinde olmamalı.) Ama milliyetçilik yenidir. Milliyetçilik ilk kez batı Avrupa'da ortaya

çıktı ve oradan, üzüm üzüme baka baka karardığı gibi etrafa yayıldı. (Balkanlar'a varınca da nasıl felaketlere neden olduğunu hepimiz biliyoruz.) Uluslararası akademik çevrelerde 'nationalism' olarak bilinen bu ideolojinin özellikleri son on yıllarda derinlemesine incelendi ve temel ilkeleri sergilendi. (İlgili bibliyografya çok geniştir.)

Ancak bu ideolojiyi (ve inanca dönüşen her ideolojiyi) tartışmaya kalkıştığımızda karşımızda bazı temel sorunlar belirir. Bir inancı, ya bu inancın dışında kalarak, veya içinde bulunarak tartışırız. Günümüz modası paradigma kelimesini kullanarak söylersek, farklı paradigmalarda bulunan insanların tartışma zemini oluşturması kolay değildir. Ben konjonktürel, yani belli bir tarihi anda ortaya çıkan ve zamanla değişecek ve yok olacak bir dünya ideolojisinden söz ettim. Kimileri hep var olmuş ve hep var olacak bir durum algılıyorlar. Aslında farklı şeylerden söz ediyoruz.

Tartışmayı zor kılan başka önemli bir alan kendimizle ilgili imajımızdır. Örneğin bir okurumun, onu üzdüğüm için beni de üzen, şu cümlesi tipiktir: 'ben kendimi milliyetçi sayarım ama sizin anlattığınız gibi bir insan değilim.' Gerçekten de, memleketini seven, ülkesine yararlı olmak isteyen, kimseye düşman olmayan, insana güvenen kimselere 'milliyetçilik hastalığına' yakalandıklarını söylemek haksızlık olur. Böyle özverili insanlar tarih içinde hep var olmuştur ama bunlar anlattığım 'milliyetçiler' değildir. Bu tür insanlara yurtsever de denebilir, 'iyi insan' da. Ben de bunlardan biri olmaya çalışırım! Zaten her birimiz ne tür 'milliyetçi' olduğumuzu kendimiz de düşünüp bulabiliriz. Yazım vicdanı bu alanda rahat olanlarla ilgili değildi.

Batı dünyasında 'milliyetçilik' kelimesinden kaçınılır.

Ne yazık ki Türkiye'de bu konuda, belki milliyetçilik oldukça yeni olduğundan veya kasıtlı olarak, bir karışıklık yaşanmaktadır. Batı dünyasında 'milliyetçilik' (nationalism) kelimesinden kaçınılır. (Bu, Batı'da milliyetçilik yoktur demek değildir.) Örneğin bu ismi taşıyan siyasi parti pek bulamazsınız. Bulursanız 'nasyonal sosyalist' partiler gibi aşırı şoven, saldırgan partilerdir. Türkiye'de ise insanlar aynı kavramı kıvanç kaynağı ve kimlik olarak kullanırlar; göğüslerini gere gere 'milliyetçiyim' derler. (Bu da, böy-

le konuşan ille de kötü anlamda milliyetçidir demek değildir.) Bu durumda Türkiye'de milliyetçiliğe karşı çıkmak zor, hatta olanaksız olmaktadır. İdeoloji olarak bu anlayışı eleştirmeye kalkıştığınızda, bir duyarlılık barajıyla karşılaşırsınız: 'vay sen misin, inancımıza sataşan!'

Bir dünya görüşü ve ideoloji olarak milliyetçilik Türkiye'de eleştirilemeyecek mi? Bu alanda bir tabu oluşmuştur. Milliyetçilik kimi zaman devletle özdeşleştirilmekte, kimi zaman kutsal sayılan yakın geçmişle. Bu yaklaşım bir taktiğe ve demagojiye bile dönüşmektedir. Milliyetçilikle birlikte bu kavrama dayanarak siyasi mücadelelerini yürütenler de eleştirinin dışında tutulmak istenmektedir.

Bir kimlik simgesi olarak milliyetçilik kavramı ise en sorunlu olanıdır. Kimlik belirleyen kelimeler yalnız 'olumlu' olanı simgeler. Zaten gelen tepkilerin de özünde bu egemendi: 'bizde olumsuz anlamda milliyetçiliğimiz yoktur!' deniliyordu; bu olumsuzluklar yalnız 'ötekilerde' vardır: Batıda, komşuda, vb. Doğal olarak tartışma da burada noktalanır, çünkü artık milliyetçiliğin 'içinde' olan her insanın benliği, kendine olan inancı ve güveni, hatta yaşam nedeni bile sorgulanmaya başlanmaktadır. Bu konumda soğukkanlı ve tarafsız düşünmek gerçekten zor. Artık tedirginlik, öfke ve tepkiler (saldırganlık) başlar.

Böyle kısa bir yazıda böylesine kapsamlı bir konunun her yanıyla tartışılamayacağı açıktır. Temel sorular –milliyetçilik miadı olan tarihsel bir olgu mudur, bizim milliyetçiliğimiz çok mu farklı, 'biz' kavramı milleti aşıp insanlığı kapsayabilir mi, yurtseverlik farklı bir anlayış mıdır, milliyetçilik hangi dönemde ne kazandırdı ve ne kaybettirdi, bu ideoloji ne kadar sağlıklıdır gibi–ileride yeniden gündeme gelecektir.

Aslında milliyetçilik Türkiye'de çok tartışılmıştır; ama 'taraflar' bunu kendi aralarında yapmışlardır. 'Kapalı' ortamlarında (ve 'kendi' yayın organlarında) duymak istediklerini işittiler. *Zaman* gazetesinde başlatılan bu tartışma bir bakıma öncü bir hareketti. Tartışma ortamını genişleten, farklı, hatta temsil etmediği görüşleri bile korkusuzca Yorum sayfasında sergileyen bu çok seslilik, toplumu kaynaştıran, kültürel kompartımanları yıkan, nihayet insanları yaklaştıran bir tutumdur.

5 Ağustos 2003

Irkçılık veya Yabancı Düşmanlığı

Irkçılık kötü bir şey. Bunda herkes hemfikir. Ama iki soru tam yanıtlanmıyor: ırkçılık nedir, ırkçılık kötüyse neden kötü? Irkçılık, kelime olarak tu kaka sayıldığından çok doğal olarak kimse üstüne almıyor. Aidiyet ilişkisi görülen durumlarda da kendi tarafımıza böyle kötü bir özelliği yakıştırmaz, nefretle reddederiz. (Fıkrayı bilir misiniz? 'İki şeyden nefret ederim' demiş adam, 'biri ırkçılıktır ikincisi de Yahudiler.')

Yalnız ırkçılıkla değil, benzer başka kavramlarla da mesafeliyiz. 'Ben önyargılıyım' veya 'ben namussuzum,' 'ben oportünistim' diyen insanlarla hiç karşılaştınız mı? Ama maalesef var böyle insanlar.

Irkçılığı reddetmenin en kolay yolu ise onu işimize geldiği gibi tanımlamaktır. Yahudileri öldürmek veya zencileri lokantaya sokmamak olarak tanımlarsak, hem biz hem yakınlarımız ırkçı sayılmaz. Psikolojide bu tür davranışlara 'savunma mekanizması' denir: Bir durumu kabul etmemek için insanlar bilincinde olmadan hilelere başvururlar.

Aslında ırkçılık, yani insanların ırklara ayrıldığı tezi ilk ortaya atıldığında hiç de olumsuz bir anlam taşımıyordu. Tersine çok demokrat bir yanı da vardı. Ulus kavramı 18. yüzyılda Avrupa'da yerleşmeye başladığında ulusların bağımsızlığıyla egemenliği de savunuldu. Bu, aslında halkları ezen krallara ve imparatorluklara karşı geliştirilen bir söylemdi. Ama ulus neydi? Bu konuda belirsizlik hâlâ sürüyor. G. Herder 1780 yıllarında ulusun bir ırk birliği olduğunu savundu. Bu anlayışta bizden olmayan ırklara kötü gözle bakmak (henüz) yoktu. Birkaç yıl sonra K.W. Schlegel ulusların 'dil grupları' olduğunu savundu. Zamanla ulusun bir 'bilinç' veya bir 'toplumsal kimlik' olduğu savunuldu.

Eğer ırkçılık bu tartışma alanında kalsaydı hiç dert olmayacaktı. Birileri yanlıştır diyecekti, ama kuramsal alanda anlaşmazlıklar o kadar çok ki bu ayrı ciddi bir sorun olmayacaktı. Ancak zamanla A. Gobineau (ölümü 1882) ve H. Chamberlain (ölümü 1926) gibi ideologlar, sonradan Hitler'in de kullanacağı 'biz üstünüz' görüşünü savundular ve buna ırkçı bir meşruiyet verdiler. Bu görüşü 'uluslar sürekli savaş halindedir' anlayışı ile birleştirdiler. Uluslar birbirine girdi, kan gövdeyi götürdü (ve götürüyor).

Demek istediğim çok basit: ırkçı görüşün kötü ve zararlı yanı 'yanlış' olması değildi –o yanı ikincildir. Sorun ırk anlayışını bahane olarak kullanıp yapılanlardı. Irk teorilerine dayanarak halklara yalnız özgürlük, bağımsızlık ve egemenlik sağlansaydı, varsın ulus kavramı da dile, dine, bilince ve daha başka 'şeylere' değil de ırka dayanıverseydi.

Günümüzde büyük sorun ise soyut ırkçılık değildir. Çünkü çok az kimse artık insanları ırkçılık adına birbirine kırdırıyor. Bugün aynı sonuca başka 'ideallerin' adına varılmaktadır; başka meşruiyet temeli bulunmuştur. Ve bizler temel tehlikeli davranışı göremeden teorik bir ırkçılıkla uğraştıkça ve pek savunulmayan bu meşruiyet tezine saldırdıkça asıl sorunu görmeyebiliriz.

Irkçılığın kötü ve zararlı yanı 'bizden' olmayanı, yani günümüzde 'öteki' olarak niteleneni düşman bellemesi, kendi halkını üstün ve ötekileri daha kötü görmesiydi. Irkçının kendisini çatışmaların girdabında, güvensiz bir dünyada algılamasıydı. Yalnız kendi halkının çıkarını gözetmesi ve bu yönde başkalarını ezmeyi doğal saymasıydı. Bencil ve hoşgörüsüz olması, kendi toplumu içinde 'öteki'ni istememesi, bu yolda canını feda etmesini ve gözünü kırpmadan can almasını doğal karşılamasıydı.

Hitler Yahudileri kötü olduklarına inandığı için öldürmedi, aynı zamanda onların ıslah edilemeyeceğine, değişemeyeceklerine inandığı için onları yok etmek istedi. Bebekler ondan dolayı yok edildi. Hitler ve arkadaşları önce (siyasal bir değerlendirme ile) Yahudilerin kendi ulusuna zarar verdiğine hükmetti. Paranoik olduğundan veya başka bir nedenden bir tehdit algıladı. Sonra başka bir çıkış yolu göremediği için, bütün Yahudileri aynı kefeye koyduğu için yaptı yapacağını. Öteki'ni ülkelerinden yok edenler onlardan umudu kestikleri için, hiçbir zaman değişmeyeceklerine inandıkları için yaparlar bunu.

Çağdaş ırkçılığın kötü ve zararlı yanı ulusların 'değişmezliğine' inanmasıdır. 'Domuzdan post olmaz' anlayışı tipiktir: özellikler irsidir (kalıtımsaldır), kuşaktan kuşağa geçer demektedir bu ata sözü. Tabi bu lafı sabah akşam ırkçı olmadığını söyleyen bir kimse de dile getirebilir, ve bu tür lafları her gün duyuyoruz. Ben şahsen 'bunlar hep böyledirler' diyen nice sosyologlar, nice tarihçiler gördüm. Önyargılıdırlar ve insanın etnik kimliğini belirleyip onun hakkında bir hüküm verirler

Ama bunları günümüzde savunmak için ille de eski moda ırkçılık gerekmiyor ki! Tarih içinde ve günümüzde bu tür davranışları savunmak ve meşru kılmak için başka söylemler de geliştirildi ve semboller bahaneye dönüştürüldü: kralımız, topraklarımız, dinimiz, halkımız, ideolojimiz... Zaman zaman hepsi aynı sonucu vermedi mi?

Günümüzde araştırmacılar ırkçılığı artık tek başına ele almıyor. Bu alanda çalışanlar bu tür olumsuz toplumsal davranışlara karşı çıkarken daha çok 'zenofobi,' yani 'yabancı düşmanlığı' kavramını kullanıyorlar. Amaç teorik bir açıklama olan ırk teorisine vurgu yapmak yerine, insanlar arasında düşmanlığa neden olan olumsuz toplumsal bir davranışı su yüzüne çıkarmaktır. Bugün ırkçılık derken halkların kökenini ele alan bir yorumdan çok 'Ötekini' dışlayan bir davranış anlaşılır.

Günümüzün 'zararlı' ırkçıları, yani milletleri biri birine kırdıranlar, ırkçı söyleme başvurmadan aynı işi görüyorlar. Halkları zaman içinde değişmez, aynı ulusal özellikleri sürdüren stereotipler olarak gösteriyorlar. Örneğin tanıdığım Yunanlı bir sosyolog, Türklerin 'aşılamaz geriliğini' ırkçılıkla değil, Türklerin 'kalıcı toplumsal yapılarıyla' açıklamakta! Ben bunu ırkçılık olarak görüyorum; haksız mıyım?

Bunun için ırkçılığı tartışacaksak yabancı düşmanlığını (zenofobi), değişmez ulusal özellikler söylemini (stereotipler) ve toplumsal hoşgörü kavramını da gündeme getirmeliyiz. Bunu yapmazsak ırkçılık tartışması akademik bir anlamı olsa da pratik bir yararı olmayabilir. Radikal'de iki eski saygıdeğer dostun, sn. Gündüz Aktan'la Murat Belge'nin başlattığı ırkçılık tartışması bana bunları düşündürdü. Umarım tartışma bu alana kaydırılır.

7 Ekim 2003

Kıyımlar ve Irkçılık

Kıyımlar tartışıldığında genellikle ırkçılık da gündeme getirilir. Oysa kurulan bu ilişki anakronizmdir (yani bugünkü yaklaşımları ve anlayışları geçmişe yakıştırmaktır). Tarih içinde kıyımlar insanın insanlığından utanmasına neden olacak kadar yaygın ve korkutucu olmakla birlikte çağdaş ırkçılıkla ilgili değildi. Bu tür tarihsel kıyımları bir savaş taktiği ve güç kavgası olarak görmek daha doğru olsa gerek. Karşı tarafın potansiyel erlerini yok etmek (savaş esirlerinin ve erkeklerin öldürülmesi), karşı tarafı cezalandırmak, korkutmak ve bir daha saldırmamasını, kafa kaldırmamasını sağlamak (örneğin kadın, yaşlı ve çocukların da öldürülmesi) böyle olaylardır. Bazen bir halkı ortadan kaldırmanın nedeni taşınmaz ve taşınır mallarına el koymaktı; yani ekonomik amaç mal sahibini yok ederek sağlanırdı. Bazen de kıyımlar başka bağnazlıklardan ortaya çıktı: ideolojik ve dinsel önyargılardan örneğin.

Bütün bunları aynı kefeye koyup hepsine 'ırkçılık' diyen de çıkabilir tabii. Her kelimenin anlamı son kertede bir tanım meselesidir. 'Sen buna ırkçılık de, ben de bildiğimi söyleyeyim' dememiz de yeterli olmayabilir çünkü kelimelerin anlamları ne denli bir 'tanım' olayı olsa da dil toplumsal bir konsensüs sonucunda oluşur. Herkesin özel dilini konuşması anlamsızdır, olanaksızdır. Ancak bir toplumun ve hele ulusların kendi 'dillerini' konuşmaları çok doğaldır, hatta bu 'özel dil' bir kural gibidir. Ulusları oluşturan kişilerin aralarında anlaşmalarını sağlayan mekanizmalardan biri 'dilleridir' ('dil' burada anlamlar paketi anlamında). Yani seçtikleri kelimeler ve onlara verdikleri anlam ve değer toplumdan topluma değişebiliyor. Farklı kimlikler dediğimiz de bu olaydan bağımsız değildir.

Dünya tarihi içinde daha aşırısını duymadığım bir vahşet olayı 1014 yılında Bizans İmparatoru II. Basil'in başkaldıran Samuel'in ordusuna yaptığıdır. Bulgar kralını yendikten sonra on dört bin olduğu rivayet edilen esirin gözlerini kör etmiş. Her yüz kör için ise tek gözlü bir rehber bırakmış; körleri memleketlerine gerisin geriye götürmek için. Olay Ostrogorsky'nin Bizans tarihinde 500 sayfalık kitap içinde bir cümleyle anlatılır. Bizans tarihçiliğine göre bu savaş ülkeyi bir tehditten kurtaran önemli bir

başarıdır. Basil ise bugüne dek 'Bulgaroktonus,' yani Bulgar-öldüren diye bilinir. Atina'nın merkezinde bu isimle bir cadde bulunur.

Eski Yunanistan Dışişleri Bakanlarından M. Papakonstandinu bir anekdot anlatmıştı. Bulgaristan Atina büyükelçisiyle arkadaşmışlar. Görüşmeye karar vermişler. Elçi nereye geleyim diye sorunca, bakan birden durumun fecaatini anlamış. Bulgaroktonus sokağında kalıyordu ve sokak adının anlamını ancak o an anlamış. 'İyisi mi ben sana geleyim' demiş. İnsanlar (ve uluslar) işte aynen böyle, tarihleriyle her gün karşı karşıya geldiklerinde bile geçmişin dramını anlayamıyorlar.

Çünkü kıyım olaylarına kimi zaman geçmişteki bir savaşta elde edilen bir başarı olarak veya elde edilen çıkar ve yarar açısından yaklaşıyoruz; kimi zaman olaya hukuk açısından, veya savaşın teknikleri ve pratik sonuçları açısından bakıyoruz. Bizans tarihine sahip çıkan Yunanlıların günümüzde yaptığı gibi. Herhalde Bulgarlar o 1014 olayını çok farklı değerlendiriyorlar.

Eskiden tarih kitaplarındaki o bir iki 'tarafsız' cümle ile yetinebiliyordum. Bu yaşta ise bu kıyım olayları içimde bir korku filmi gibi kabarıyor. Kimdi bu insanlar? Gözleri nasıl kör edildi? En son nereye baktılar? Herhalde o 140 kadar rehber körleri orta yerde terk edip kendi canlarını kurtarmışlardır vicdan azabı da duymadan, can havliyle. Ben de öyle yapardım herhalde. Bir kişi yüz kişiyi aç susuz nasıl bir yerden bir yere götürebilir? Sonra o körler ormanların içinden yardımsız, aciz ve umutsuz vahşi hayvanların onları paraladıklarını, derelerin, bayırların yakınlarında rehberlerini çağırdıklarını, günlerce yoklayıp yenecek bir şey aradıklarını, çırpındıklarını ve sonunda ölmek üzere yere çöktüklerini görüyorum. Yakınlarını düşünmüşlerdir, ağlarken o deliklerden herhalde yine de yaşlar akmıştır diyorum. Etraftaki köylüler ise bu sakat insanları köylerinden uzaklaştırmak için üzerlerine köpeklerini salmışlardır. Ben de kendimi koruyarak herhalde öyle yapardım. Kaderin mahkûm ettiklerine yardım boşunadır, derdim. Ve öte yanda yakınlarının feci sonunu duyup hiçbir şey yapmadan bekleşenler ve kendi ordularının başarısını haber alınca krallarıyla kıvanç duyanlar, tehdidin yok olmasından memnun kalanlar.

Yunan resmi tarihçiliği Mora İsyanındaki (1821) Müslüman katliamını da aynı biçimde geçiştirir. Haklı ayaklanma, kaçınılmaz intikam, 'bazı aşırılıklar,' yasal savunma, dönemin alışılan pratiği gibi açıklamalarla vahşet başka boyutlar edinir: Tarihi bir 'olay' olur ve gerçekçilik adına duygular da kontrol altına alınır. Acıklı bir film sahnesini izlediklerinde gözleri yaşaranlar, bu tarihi olaylara mesafeli kalabiliyor, acı çekene empati ile yaklaşmıyor, üzülüp kızmıyor ve bir fizik olayını izleyenin buz gibi soğuk bakışını ediniyor. Biz insanlar, örneğin, yavrusunu kurtaramayacağını anlayan bir ananın (yüzlerce ananın) son anlarındaki umutsuzluğunu ölçmek için tarihçilerin bir ölçü birimi oluşturmadıklarını hep unuturuz.

Bu olaylar ne denli korkutucu ve vahşi ise de ırkçılık değildi. Çünkü, öldürenler ırk algılamalarına göre yola koyulmadılar, amaçları bir ırkı yok etmek değildi. Devleti kurtarmak veya çapul gibi amaçlar egemendi o yıllarda. Ancak ırkçılık olmamaları günümüzde çok şaşırtıcı bir biçimde dile getiriliyor; sanki bir olayın ırkçılıktan kaynaklanmaması olanları bir bakıma daha 'iyi' kılıyor. Oysa nedenler ne olursa olsun kıyımın yarattığı derin yaralar pek farklı olmuyor.

Irkçılık, tam tersine bu eski olayların bugünkü yorumunda görülebiliyor. Irkçı bir anlayıştan kaynaklanan bir panik içinde eski olayların görmezlikten gelinmesi, bugünün insanının eski olaylardan kendini (veya karşı ulusu) sorumlu görmesinde aramalıyız ırkçılığı. Irkçılık kuşaklar arasındaki bu birebir ilişkiyi algılamalarında yaşamaktır. Bugünkü Yunanlı hiç ilgisi olmadığı bir cinayetten kendini neden sorumlu hisseder ve savunmaya geçer? Irkçı değilse, her bireyin ırkının özelliklerini taşıdığına inanmasa tarihi vahşetin hesabını zaten kendine çıkarmaz. Geçmişten tedirgin olmaz. Birinin günahı bütün 'ırkın' günahıdır anlayışı oldukça ilkel bir anlayıştır. Yasalar, babaların suçunu çocuklarına bile yüklemezken, kişi olarak ilgisiz olduğumuz olayların avukatlığına soyunmak ırkçılıkla açıklanmasa başka ne anlam verilebilir?

5 Nisan 2005

Ulusal Çıkar, Sorumluluk...

Tabu kelimeler vardır, dile getirilince akan sular durur, bunların adına yapılanlar da artık sorgulanmaz. Her toplumun, cemaatin ve ulusun sorgulamadan kabul ettiği bu tabuların güncel olanlarından biri de ulusal çıkardır. Bu tür bir 'çıkarın' tanımını yapmak zor değildir: uzun süreli olan, milletin bütününü ilgilendiren, kişilerin dar çıkarlarını aşan bir çıkardan söz edersiniz, olur biter. Ama bunu yapınca iki soru hep cevapsız kalır. Ulusal çıkarı saptama yetkisi kimin elindedir, bu hakkı nasıl elde etmiştir, kim vermiştir? İkinci soru ise şu: hangi mantıkla bazı hayati toplumsal sorunlar ulusal çıkar sayılmıyor?

Önce ikinci soruya değineyim. Neden Türkiye'nin ekonomisi, halkının eğitimi, sağlık hizmetleri, kültüre yapılan yatırımlar ulusal sorun sayılmaz da ille savaş ve komşularla debelleşme bu ulusal çıkar kategorisine dahil edilir? Bir karış toprağı savunmak veya elde etmek ulusal çıkar oluyor da, bu yolda ölecek gençlerin hayatı neden 'çıkar' hesaplarının dışında kalıyor?

Sanırım bu yaklaşım tarihten kaynaklanan bir şartlanmadır. Yüzyıllardan beri bir oligarşinin, hükümdarın veya diktatörün kararlaştırdığı savaşlara sıradan insanlar sürülmüştür, gençler bu yolda ölmüştür. Bu sistemin işlemesi için onlara ve ailelerine sormamak, onlara danışmamak şarttı. Çünkü onlara sorsalar çok azı kendi ölümlerine giderdi! Vatan, millet, iman (vb.) demagojisinin içinde demokrasinin karşıtı akla ne gelirse hepsi orada mevcut. İnsanların 'neden?' sorusunu sormadan ölmelerine tıpış tıpış gitmelerini sağlamak başlı başına bir sorun ve marifettir ve tabular bu konuda yardımcı olmaktadır. (Ölenlere değil, kararları verenlere 'yardımcı' olmaktadır.)

Bu 'genel' çıkarın ne olduğuna karar verenler ise hep 'birileri' olmuştur ama 'çoğunluk' olmamıştır. Demokratik yoldan dile getirilen 'çıkara' ulusal çıkar denmez, 'halkın istediği' denir. Dilimiz ve dilin çağrışımları halk isteği ile ulusun çıkarını ayırmıştır; halkın istediğiyle ulusal çıkar farklı şeylermiş gibi konuşuruz. Halk istemiş de ne olmuş yani, biz 'ulusal çıkara' bakalım, denir! Böyle düşünenler de olmadık maskaralıklara başvu-

rurlar. Halk değil, 'bilenler,' 'uzmanlar,' 'yetkililer' karar versin, bu işler cahillere bırakılamaz derler. Aynen oligarşilerin, hükümdarların ve diktatörlerin sözcüleri gibi.

Peki, ulusun görüşü hiç alınmaz mı? Alınmaz tabii; çünkü soyut bir kavram olan ulusun sesi yoktur; yalnız halkın sesi olabilir ama o ses 'bilenleri' ilgilendirmez. Ulusun dili yok, kendi kendilerini atayan sözcüleri vardır.

Bir de 'sorumluluk' kavramı var. İma edilen, sesi ve hele oyu bulunmayan 'ulusa' karşı bir sorumluluktur bu. Neye karar verseniz, ülkeyi felakete de sürükleseniz, binlerce insan yakınlarının ölümü için acılara da bürünse, yine de sesi çıkmayacak bir 'ulusun' çıkarıdır bu. İtirazın olmayacağı baştan garanti ediliyor.

Bu ulusal çıkar lafı edildi mi bir bit yeniği var diye kaygılanırım. Bu söz kıyaslamaları ve değerlendirmeleri engeller. Çünkü ulusal çıkarın 'birimi' de yoktur. Biliyorsunuzdur, kıyaslama (ve değerlendirme) yapabilmek için ortak birimler şarttır. Hani ilkokulda öğrenmiştik; armutla elmaları toplayamazdık. Her ikisini ortak bir birime indirgersek, örneğin 'meyve' dersek, ancak o zaman kıyaslar ve toplayabiliriz. Ulusal çıkar da öyle. Bir karış toprak kaç gencin hayatına bedeldir? Ortak birim olmadığı için bu sorunun cevabı da 'bilenlere' bırakılmıştır. Bir zamanlar Sarıkamış'ta, bir kapris on binlerce ölüme bedeldi. Karar sahiplerinin idealleri uğruna ölümlerin hesabı hiç verilmedi. Ulus hesap sormaz ki!

Oysa demokrasilerde işler oldukça zor. Ulusal çıkar değil, halkın isteği göz önüne alınır. Kaybedeceğin oyları hesaplayacaksın, (hor gördüğün) sıradan insanlara hesap vereceksin, anlamayanlara dert anlatacaksın, ikna etmeye çalışacaksın. ('Ulusun onayını' değil) halkın oyunu alacaksın. Ancak ondan sonra davranacaksın. Kimilerinin demokrasiyi değil de cumhuriyeti –bundan her ne anlıyorlarsa–sevmeleri herhalde biraz da bundandır.

Bütün insanlığa karşı da bir sorumluluğumuz yok mu? İnsan hayatının değeri sınır ötesinde farklı sayılırsa, benim çocuk önemli, senin çocuk önemsiz dersek, sonunda her birimiz bencilliği kapımızın eşiğine getirmez miyiz? Ve kritik soru: sınır ötesindeki bir ölüm kaç ulusal dolara bedeldir?

18 Şubat 2003

Hüzün, Korku, Öfke

Bir Hıristiyan rahip, arkasından bir Ermeni düşünür, sonra misyonerler, sırada farklı bir inanç taşıyan, farklı düşünen başkaları da olabilir. Çünkü cinayetleri işleyenler bunu çok temel değerlere bağlıyorlar. Biri 'pişman değilim,' annesi 'Allah için yatacak' diyor, ötekiler 'vatan için yaptık' diyor. Bunlar sıradan cinayetler değil, ideolojik eylemlerdir. Kişisel değil, bazı grupların duygularını yansıtan tutumlardır. Korkulu ve riskli bir ortamda yaşıyoruz. Yurdu terk etmemiş aydınlar korumalarla korunmaya çalışıyor. Bunu sağlayanlar daha 'rahat' hissediyor. Ölen misyonerlerin bir yakını durumu trajik bir biçimde dile getirdi: suçluysak hapse atın ama bizi hedef göstermeyin! Sanırım bu cümle korku ortamını en açık bir biçimde dile getiriyor. Beğenilmeyenler artık 'hasım' veya 'suçlu' olarak algılanmıyor 'hain,' 'satılmış,' 'ajan,' 'düşman' olarak algılanıyor. Başı ezilmesi gereken yılanlar!

Farklı dinlerle, farklı etnik kimliklerle ve farklı görüşlerle ilgili son cinayetler benim de, herkeste olduğu gibi sanıyorum, acı duymama neden oldu. Ama yalnız ölenlere ve bu ölümler yüzünden korku duyduklarına inandığım insanlara yönelik değildi bu hüzün. Cinayeti işleyenlere de acıdım. Gencecik insanlar, çocuk hemen hemen! İnsanları işkence ile 'sorgulayıp' kıtır kıtır kesecek hale nasıl geldiler? Sonra son yıllarda neler duyduklarını, neleri okuduklarını, neleri öğrendiklerini düşünmeye çalıştım.

En başta onlara en yüce değer olarak ülke, memleket ve vatan sevgisini aşıladılar. Ama sanıyorum bu sevgiyi onlara oldukça soyut olarak sundular. İnsan sevgisiyle haşır neşir değildi vatan sevgisi. İnsanlar bir yanda vatan öte yandaydı her halde. Vatan etten kemikten oluşmuyordu, sembollerdi kafalarındaki sevgi odağı. Amaç vatanın çıkarıydı ama bu çıkar vatandaşın mutluluğuyla, sevinciyle, hoş ve sağlıklı yaşamıyla birlikte mi algılanıyordu? Yoksa kişi mutluluğuyla sembollerin bekası karşıt şeyler gibi miydi kafalarının içinde? Ölümlü sevgi söylemi öylesine yaygın ki toplum içinde bu konularda çok kuşkuluyum artık. Küçükken 'yurdumu özümden çok sevmek' diye yemin ederdik okulda. 'Varlığım, armağan ol-

sun' gibi şeyler söylerdik. İnsan hayatı ikincilmiş sanki. Oysa benim vatan sevgim doğrudan (somut) insanlarla ve vatandaşlarımla ilişkili.

Toplumsal çıkar adına ölmek söylemi doğal olarak öldürmeyi de içerir. Çünkü söz konusu kapsamda 'ölmek,' intihar etmek anlamında değildir, 'son damlamıza kadar' birilerine karşı mücadele etmek anlamındadır. Bu tür bir yaşam felsefesinin temel sayılması, kendi başına zararlı ve tehlikeli olmayabilir. Ama bu dünya görüşünün yanı sıra bir de ülkenin, memleketin ve vatanın büyük komplolar ve tehlikelerle karşı karşıya olduğunu da söyler ve bunu da topluma benimsetirseniz, genç insanlara çok özel bir görev duygusu ve ağır bir sorumluluk da yüklersiniz. Bu gençler yıllardır dış ve iç düşmanların en kutsal değer sayılanı yok etmeye koyulduklarını duydu. Hükümetin ve siyasilerin ihanet içinde oldukları söylendi. AB'nin haksız ve tehlikeli önerilerine karşı çıkması gerekenlerin direnç göstermediklerini okudular. Bütün bu söylenenlerin siyasi demagoji olduğunu hiç akıllarına getirmeyen bu gençlerden ne yapmalarını bekliyoruz?

Onlar cinayet işlediklerinin farkında bile değiller: düşmanları yok ediyorlar, o kadar! Vicdanları bundan dolayı rahat. Kıvanç içinde poz vermeleri bundandır. Hele arada onlara dolaylı veya dolaysız aferin diyenler de çıkınca bu konuda hiç kuşkuları kalmıyor. İnternette cinayet haberlerinin altında okurların yorumlarını okursanız, 'cinayet kötüdür ama bu misyonerler de çok olmamış mıydı?' sitemini hemen sezersiniz. Bunun için ben gençleri kurban edilen çocuklar olarak görüyorum. İçimdeki acılı duygu bir bakıma da bundan kaynaklanıyor. Yüzlerce belki binlercedir bu tür gençler. Korku ve hüzün aynı boyutlarda doğal olarak.

Aslında cinayetleri işleyen gençler (maalesef) inançlı ve çelişkisiz insanlar. En yüce değer hayat değil de ülkeyse, ülke ise hainlerce yönetildiğinden güvenecek kimse kalmamışsa, 'iş başa düşmüşse,' onlara neden kızalım? Biraz da zekâ özürlüyseler, onlardan bekleneni yaptıklarını sanıyorlar. Hele cinayet kışkırtmacılığını her gün yapanlar bundan geçimlerini sağlarken ve bir güzel yaşarken 'büyüklerine inanmış' birkaç kurban-caniye kızmak gelmiyor içimden.

Öfkem onları eğitenlere, 'öğretmenlerine' yönelik: Bir sürü 'okuryazar,' bir sürü politikacı, bir sürü 'aydın.' Sabah akşam paranoya nöbetle-

ri içinde hainler listeleri oluşturuyorlar, aday kurbanları yaratıyorlar. Onlar kalem oynatıyor, cinayetleri onlara inanan çocuklar işliyor. İster kendi inisiyatifleriyle, ister örgütlü veya maşa olarak. Ne fark eder? Bu çocuklar artık belli bir yolun yolcusu, cinayet işleyecek, yakalanıp yargılanacak, hayatları mahvolacak, aileleri acılar yaşayacak. Teoriysen 'öğretmenleri' bir süre susacak, 'cinayet kötüdür, Türk imajına yaramıyor' gibi laflar edecek ve sonra yeniden hainler ülkeyi yabancılara, misyonerlere, düşmanlarımıza satıyor diye cinayet kışkırtmasına başlayacaklar.

Misyonerlerin nasıl yurt içinde cirit attıklarını, nasıl dış mihraklarca beslendiklerini ve ülke karşıtı eylemlerini sinsice yürüttüklerini, nasıl devlet yöneticilerinin de buna karşılık, insan hakları adına, hiçbir karşı tedbir almadığını dile getiren yüzlerce yazıyı siz de benim gibi son yıllarda okumuşunuzdur. Bu yazılar masum incelemeler miydi? Yoksa kanunen de suç sayılan suça teşvik mi idi, yabancı düşmanlığını körükleyen bir söylem mi idi? İşte öfkem bu yazılara ve bu tedbirsizliğe yöneliyor.

Hrant öldürüldüğünde yazdığım yazı 'ülkemizde hain yoktur' başlığını taşıyordu. Bu şiar toplumca benimsenmedikçe daha nice 'hain' öldürülecek. Bu cinayetlerin sorumlusu tetiği çeken veya bıçağı sallayan değil, 'hain' söylemini besleyenlerdir. Bu tür cinayetler, neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde 'doğal' bir davranış sayılmalıdır. 'Cani' diye nitelenen gençlerin canlarını tehlikeye attıklarını, en ufak bir çıkar beklemeden ölümü göze aldıklarını unutmamalıyız. Ve bu hale nasıl geldiler sorusunu da sormama kolaycılığına kaçmamalıyız. Cinayet son haftalarda tezgâhlanmadı, yıllardır hazırlanıyor: yabancılar para vererek birilerini satın alıyorlar, yurdumuzu alçakça yabancıya satıyorlar, kendi çıkarları için memleketi yok ediyorlar, AB'ye ve ABD'ye şirin görünmek için bizi dinimizden de ediyorlar diyenlerdir cinayetleri tezgahlayan. Ve kızacaksak her gün bu tür yazıları gördükçe kızmalıyız. Cinayet işlenince değil, bu tür yazıları okudukça kızmalıyız. Öfke bu yana yöneltilmeli. Bu yazılara inananlara kızmak pek yararlı olmuyor. Zararlı da oluyor çünkü hedef şaşırtıyor.

25 Nisan 2007

TÜRKİYE'DE SİYASET

Zina ve Güvensizlik

Zinanın cezalandırılması konusu gündeme geldiğinde yaşım yüzünden artık bir tehditle karşılaşmadığımı bilinçaltında sezdiğimden olabilir, ilgimi çekmedi. Alt tarafı birçok ülkede, örneğin ABD'nin ('old conservative') geleneğe bağlı bazı eyaletlerinde olduğu gibi, bu konuda ceza var diye düşündüm. Ancak konu artık bir krize dönüşüyor.

Eski tür cadı kovalanmalarını sevmiyorum. Gençliğimde sevgilimle Ankara'da bir otelde 'basılmamdan' geriye komik-trajik anılar kaldı. Bizden ne istediklerini bugün bile anlamış değilim. Bakışlarından en çok o anlık mutluluğumuzu kıskandıklarından şüphelendim. Tabi onlar ahlak ve yasalardan söz ediyordu. Çok şükür oğullarım böyle sıkıntılar yaşamıyor Avrupa Birliği içinde.

Gerekçeler rahatsız edici

Karı kocanın arasında bir akdin bozulmasının cezalandırılması tartışılabilir. Zaten bugün de taraflar zina işleyen eşini boşayabilir ve dava zinayı işleyenin aleyhine sonuçlanır, tazminat, nafaka vb. aldatılandan yana işler. Ama en büyük ceza toplumdan gelir, gelmelidir: kişi ayıplanır, ailesinin güvenini kaybeder, yakınlarının yüzüne bakamaz. Ancak tarafların zinaya göz yumma ve 'aileyi' (artık ne kalmışsa o aileden) sürdürme niyeti varsa, yasa yararsızdır. Böyle durumlarda taraflar zaten davacı olmayacak, kuma geleneğinde olduğu gibi, gelenek, egemen ahlak, ekonomik güvensizlik gibi nedenlerle olay sineye çekilecek.

Bu koşullarda zinaya ayrıca ek bir ceza getirilmek isteniyorsa bunu da toplum olarak tartışabiliriz. Ama son haftalarda dile getirilenler olayın farklı bir boyutunu da ortaya çıkardı. Konu 'genel ahlaka boyun eğmek,' 'halkımız istiyor,' 'dinimiz zaten bunu buyuruyor,' 'yasaklama topluma yararlıdır' gibi sesler yükselince, zinanın cezalandırılması ikincil konu olur, bu yasanın gerekçeleri diye sunulanlar temel soruna dönüşür. Zina konusu bir güven sorunu yaratır.

İki örnek vereyim. *Zaman*'da yazan iki arkadaşın dedikleri çok düşündürücü. Ali Bulaç iki ayrı yazısında (1,4/9), nikah dışı bütün cinsel ilişkilerin

zina, dolayısıyla 'cürüm,' yani günah ve suç olduğunu savunmakta (veya, 'hatırlatmakta'), insanın kendi bedeni üzerinde 'tasarrufta' bulunamayacağını yazmakta ve yasalar ne derse desin zina 'hakikatte suç olmaktan çıkmaz... Zina toplumsal bir suçtur, başkalarına olan etkileri dolayısıyla önlenmesi gerekmektedir... sosyal güvenlik sisteminin aksaması ve giderek bir ülke veya halkın bekasının tehdit altına girmesi zinadan ayrı düşünülemez' demektedir.

Ali Ünal da 'Zina, bütün topluma ve değerlere karşı da işlenmiş bir suçtur,' cinayetlerin ve hastalıkların nedeni zinadır demekte ve hukuk sisteminin amacının bunları 'önlemek' olduğunu savunmaktadır. 'O halde zina, şikâyete bağlı olarak da değil, iyi bir hukuk sisteminin bizatihi suç olarak ele alması, takip etmesi ve önlenmesi için gerekli çarelere başvurması gereken bir suçtur' (12.9).

Her okurun hemen anlayacağı gibi bu 'hakikatlerin' referansı yazarların (kendi) dini inançlarıdır. Zinanın cezalandırılmasını isteyenlerin önemli bir bölümü bu tür görüşlerden yola çıkmaktadır. 'Bu konu da nereden çıktı?' diyenler de yanıtı bu yaygın anlayışta aramalıdır. Artık konu insanların inançlarına göre yaşamalarını aşmakta; bir inancın gereklerinin yasalarla bütün topluma empoze edilmesine doğru gitmekte. Gerekçe de bu yazılarda zaten peşin belirtilmiş: söylenenler 'değişmez hakikattir,' zina 'sosyal güvenlik sistemini aksatmakta, ülke ve halkın bekasını tehdit etmekte,' 'cinayetlerin, pek çok hastalığın birinci derecede sebebidir.'

Türban, perhiz ve lahana turşusu

On yıllarca otoriter kimseler türbanı yasaklarken bu mantığı kullanmadı mı? Devletin yüce çıkarlarını düşünenler, 'doğrunun' (hakikatin) ne olduğunu 'bilenler,' bizi 'koruyarak' ve toplumun iyiliği için yasaklar getirmişlerdi. Türbanlının kendisi için değil, giderek 'başkalarına olan etkileri için.' Bu baskıcı anlayışa karşı da İslamcı kesim (ve özel yaşama saygılı demokrat kimseler) 'insan haklarından,' insanın kendi bedeni üzerindeki 'tasarruf' hakkından söz etti. İnsan haklarının çoğunluğun çıkardığı yasalarla kısıtlanamayacağını savundular.

Çoğunluğun demokratik haklarıyla, insan haklarının farklı haklar olduğunu anımsatmaya gerek var mı? Özel hayatımıza karışanlar ise 'ka-

musal alan'ı ve devletin otoritesini genişleterek yurttaşların giyimine bile karıştı. İnsanların 'özel yaşamını' sınırladılar. Şimdi, cinsel hayatımızla kamu yararının birbirinin içine sokuşturulması aynı anlayış olmuyor mu?

Eğer farklılığa saygı duyulmaz ve 'çoğunluğun' istediği herkese empoze edilecekse, aynı mantıkla (zarar veriyor, suç yaratıyor, geleneklerimiz böyle, mantığıyla) içki ve sigara da pekala tutarlılık adına yasaklanabilir. Çok kültürlülük nasıl bir anda unutuluverdi! Ve çifte standart konusunda 'Batıya' çuvaldızı batırırken nasıl çelişki görülmez oldu!

Hoşgörünün, ahlak ve değer farklılığına saygıyı da içermiyorsa ne anlamı kalır? Ben de kendi aile geleneğimi izlediğim için kumalı evleri ahlak anlayışıma uygun bulmuyorum ama bu kalabalık aile türünün mahremiyetine karışmıyor ve alenen de ahlaksız diye suçlamıyorum. Tarihi ve toplumsal bir olgu olarak anlamaya çalışıyorum. Yani karşılıklı ahlaksızlık suçlamalarının sonu yoktur. Batıyı tümden ahlaksız diye sergilemek sonra da çok kültürlülükten söz etmek anlaşılır değildir.

Öznel olan 'hakikatleri' empoze etme isteği 'insan haklarıyla' tam bir çelişki oluşturuyor. İnsan hakları kişi farklılığına saygıyı gerektirir. Türban gündeme geldiğinde hep hatırlatılan çok kültürlülükten, öylesine bol kullanılmış olan 'özel hayatımızdan,' bunca savunulmuş olan kişi haklarından ve hoşgörüden söz ediyorum. Bu kavramların, 'kamu yararı,' 'toplumsal çıkar' ve 'tartışmasız gerçekler' adına yasalarla herkese empoze edilecek bir yaşam biçimiyle bir ilgisi yok doğal olarak.

İktidarı eline geçiren, herkesin kulağına kendi borusunu öttürecekse, bunca yıl savunulan 'insan haklarını' ve 'saygıyı' yalnız 'bizim' anlayışımıza uyan durumlar için savunduğumuz kuşkusu doğar. Bu durum ise bir güven krizi yaratabilir. Bunun işaretleri köşe yazılarında seziliyor: zina konusundan yola çıkarak yeni saflaşmalar görülüyor.

Yurttaşın hakları kendi inançlarımıza ters geldiğinde bile savunulduğunda anlamlı olur; aksi durumda savunulan, Şerif Mardin'in de diyeceği gibi, otoriter bir anlayışın başka bir görünümüdür. Zina konusu, korkarım, bir anlayışın simgesi olarak geldi gündemimize yerleşti.

(21 Eylül 2004)

Tıkanan Çıkış Yolları

Camide ibadet nasıl yapılır konusunda yazı yazacağım daha bir ay önce aklıma hiç gelebilir miydi? Ama gündem öyle gelişiyor ki böyle bir konu artık dini değil siyasi sayılıyor. Ben de bu hassas konuyu kendi açımdan felsefi/toplumsal boyutu ile ele almak istiyorum.

Yazılanlardan anladığım, kadınların camide erkeklerin yanı sıra ve başları yarı açık bulunmaları bir dizi rahatsızlık yarattı. Önce dini vecibelerin ihlali hatırlatıldı, sonra Kemalist bir şovun yapılması, yani dinin siyasallaşması. Bir sonraki aşamada sıra şikâyetlere geldi: insanların nasıl ibadet edeceklerine karışılmamasının gerektiği söylendi, kadınlara erkek eşlerin 'mukayyet olması' anlayışına tepkiler eklendi ve nihayet bütün bu gündemin Protestan hareketine ne denli benzediği veya benzemediği ve benzerlik var ise bunun ne denli olumlu veya olumsuz sayılacağı tartışıldı. Bir de bu konuya öncelik verilip tartışılmasının başlangıçtaki olaydan da daha önemli olduğuna işaret edilip sitem edildi.

Bana ilginç gelen, bu söylenenler zıtlıklar oluşturmalarına karşın benim, Nasrettin Hoca misali, her görüşe 'sen de haklısın' diye tepki göstermem. Sonra bütün bunları yeniden düşününce, 'yok, haksızsın!' da demeye başladım. Yani kısacası kafam karıştı ve yazıyı kendi iç dengelerimi yeniden sağlamak için yazma gereğini duydum.

Bazı gözlemler

En başta sık yazılan ama maddi bir yanlış olan bir noktaya değineyim. Hıristiyan dünyadaki kadınların örtünmeme pratiği ile İslam pratiğinin farklılık sergilediği hem doğrudur hem de eksik. Bugün için doğrudur ama geçmişte Hıristiyan kadınlar da örtünürdü ve kiliselerde erkeklerin yanında yer almazdı. İkonalarda ve Rönesans öncesi tablolarda başı açık kaç kadın bulabilirsiniz? Hıristiyan Ortodoks kiliselerde ise bugün bile 'yinekonitis' (kadınların yeri) denen ikinci bir çekme kat vardır. Oraya merdivenle çıkılır. Geleneksel olarak kadınların yeri oradadır. Ama bugün bütün cemaat zemin katta bir arada bulunur. İstanbul Ortodoksları örneğin, son onyıllarda erkek kadın karışık durur kiliselerde, ama Yunanistan'da erkek-

lerle kadınlar zemin katta ayrı durur: erkekler sağda kadınlar solda. Ancak bunun da son yıllarda kentlerde uygulanmadığı ve erkekle kadınların karıştığı gözlenmektedir.

Her dinin de kendine özgü pratikleri olduğu ve isteyenin bunları ihlal edemeyeceği de bir gerçek. Örneğin gençliğimde Roma'da Papalık'ın temel kilisesi San Pietro Katedralini ziyaret ettiğimde hâlâ unutmadığım bir sahne şuydu: koca kapılardan yüzlerce ziyaretçi ve turist kiliseye giriyordu ama kapılarda birileri de kadınların eteklerini kontrol ediyordu. Kısa etekli olanları (o zaman inadına mini etek moda idi) içeri almıyorlardı. Yunanistan'da da, şalvar geleneği olmadığı ve pantolon erkek giysisi sayıldığı için pantolonlu kadınlar taşra kiliselerine ve manastırlara alınmıyor. Ancak yeni bir uygulama farkını da gözden kaçırmamak gerek. Eskiden pantolonlu ziyaretçi kadınlar manastırlardan geri çevrilirken şimdi artık onlara bir etek verilmekte ve kadınlar da pantolonlarının üzerine eteği geçirip içeri girebilmekte. Özellikle de genç kızlar arasında pantolon öylesine yaygınlaştı ki bu konuda kilise de bu gelişmeyle uzlaşma yollarını arar gibidir.

Yani 'bizde farklıdır' söylemi doğrudur ama bu dinlerin farkları anlamında değildir, uygulamaların zaman içinde geçirdikleri veya geçirmedikleri evrelerle ilgili. Bunları söylemekle dinlerin ille de değişeceğini ileri sürmüyorum. Değişiklik olacaksa bunları insan davranışlarında gözleyebileceğiz demek istiyorum. Farklı düşünen ve davranan insanlar çıkacaktır ve bunu da her gün etrafımızda zaten görmekteyiz.

Farklı cemaatler mi farklı kişiler mi?

Sanırım yanlış olarak yapılan, tartışılacak öznenin anlaşılmıyor olması. Din ile kişiler, kimi zaman da din ile siyaset karıştırılıyor. Değişen insan davranışlarına karşı veya değişen siyasete karşı nasıl bir tutum sergilenmeli, ne yapılmalı? Sorun böyle tartışılacağına 'din açısından insanlara ne yapacağız' veya 'din açısından insanların tutumu nasıl olmalıdır' tartışmasına kayıyor gündem.

Ancak, olaya daha dikkatle yaklaşırsak, bu 'yanlışın' arkasında yatanın, öznenin karıştırılmasından çok, toplumda oldukça yaygın olan bir eğilimin ikide birde ve genellikle önemsiz olaylardan yola çıkarak, gündeme

hâkim olan bir anlayışın olduğudur: 'doğru olanı' norm (ilke, kural, kanun) halinde cemaatte uygulandığını görme ihtiyacı. Başka türlü de ifade edilebilir: 'yanlış' olanın toplum içinde yer etmemesine çalışmak. Bu tür bir eğilim kimi zaman başkalarının hayat biçimine yurttaş olarak müdahale etmek, kimi zaman da yurttaşın yaşam biçimine 'devlet' olarak yön verme pratiği olarak kendini gösterir.

Oysa doğru ve yanlışın, demokratik bir çevrede tek tek kişilerin tekelinde olduğu gerçeği göz önüne alınırsa, kabul ettirilecek veya kabul edilmeyecek bir normun olamayacağı da görülebilir. Kısacası, çok kültürlülükten ve hoşgörüden söz ediyorum. Ancak geleneksel anlayıştan farklılaşarak da: eski toplumlarda çok kültürlülük cemaatlerin çokluğu biçiminde anlaşılıyordu. Hoşgörünün egemen olduğu durumlarda cemaatler birbirini kabul ediyordu; ancak her toplum birimi içinde de yanlış/doğru normları kesin kurallarla belirlenmişti. Oysa günümüzde kişiler –buna yurttaşlar da diyebiliriz– farklılaşabilmekte. Bu yeni anlayışa ayak uydurabilmek için toplum olarak her farklılaşmayı içimize sindirebilmeyi gerektirmektedir.

Bu denli bir kültür 'zenginliği' ve farklılaşma doğal olarak zaman zaman anarşi ve kaos olarak algılanmakta ve güvensizlik ve tedirginlik yaratmaktadır. Özellikle herkesin farklı davranışını karşı tarafa da empoze etmeye çalışması, örneğin kendi ibadet biçimini 'norm' halinde çevresine kabul ettirmeye çalışması toplumsal huzuru da zedelemektedir. Sonsuz bölünmelere uzanan bir farklılaşma ise kimilerine korkutucu geliyor olabilir. Oysa gözden kaçırılan, böylesine geniş bir hoşgörünün toplum içinde gerçekten yer ettiği durumlarda birleştirici yeni bir anlayışın sağlanacağıdır: farklılığı koruyan ortam birleştirici tutkal oluyor.

Bu yazdıklarımla gözlediğim çatışmaların çerçevesini çizmeye ve kendi iç dengelerimi kurmaya çalıştım. Bu modelimde elden geldiğince daha az çelişki barındırmaya özen gösterdim. Farklı görüşleri göz önüne almaya, her yanın ihtiyaçlarını anlamaya, yolumu saptamaya ve olayı açıklamaya çalıştım. Sanıyorum huzursuzluk, bir yanda birilerinin kendi normlarını empoze etmelerinden, öte yanda ise alternatif çıkış yollarının, farklılaşmanın, kapalı tutulmasından kaynaklanıyor.

(14 Şubat 2006)

Türk Solu'nu Nasıl Anlatsam?

Türk solu' kavramına bir anlam vermek kolay değil ama ülke dışında Türk solunu bir yabancıya anlatmak daha da güç. Solculuk eskiden de kişiye göre farklı anlaşılırdı. Kimilerine göre bütün insanlığı kurtaracak bir yönetim sistemiydi, hasımlarına göre vatanı satmakla eşini pazarlamak arasında bir ahlaksızlık. Ben birincilerdendim.

O eski zamanlarda –1960'lardan söz ediyorum– dünyada ve Türkiye'de farklı sollar vardı. Sosyalistler (Avrupa'da bunların örnekleri İsveç'ten İtalya'ya kadar her türlü temsilcisini bulabilirdiniz), çeşitli Marksistler ve komünistler (Sovyetler yanlısı, çeşitli Maocular, Titocular, Guaveracılar, Troçkistler, Eurokomünistler, vb.), devrimle başa gelmeyi düşünenler, seçimleri önerenler, işçilere güvenenler, aydınlara veya askere umut bağlayanlar, 'eski tüfek' mürşitlerinden şaşmayanlar. Ama bu yarışta hedef o zamanlar daha belirgindi. İstenen rejim ya bir yerlerde vardı ve aşağı yukarı gözle görülür durumdaydı veya önerilen modeli açıklayan çok zengin bir literatür bulunabilirdi; örneğin Troçkistler ve Eurokomünistlerle olduğu gibi.

O yıllarda, özellikle biz gençler arasında değil 'ortanın solu,' solun ortası bile makbul değildi. Düzen tümden değişmeliydi. Ve sanırım bugünden farklı olan, bütün bu sol grupların ortak bazı yanlarının bulunması. Tüm sol kapitalist düzene karşıydı, planlı ekonomi istiyordu, eşitlikten yanaydı, solculuk bir sınıf hareketi olarak algılanıyordu ve etnik özellikler ilgi odağı değildi, antiemperyalist mücadelenin amacı ulusal zafer değildi, yeni dünya düzenini sağlayacak bir araçtı.

Günümüzde solun anlamı

Sovyetlerin yok olmasından sonra solun krizini biliyorsunuz. Denenmiş olan rejimi 'deneme tahtası' halkın kendisi artık istemiyordu. Sol deneyimden geriye büyük oranda mazeretler kaldı. Eski sosyalist/komünist ülkelerin vatandaşları kapitalist ülkelere işçi olarak akın etti ve orta sınıfın işyerlerinde ve evlerinde –mutlu– çalışmaya başladı.

Sol kavramı Avrupa'da hâlâ var ama bugün neyi amaçladığı pek belli değil. Sovyet, Çin, Küba modellerini savunanları bulmak çok güç. Soldan

anlaşılan geleneksel (yani kapitalist ve feodal) değerlerden çok geleceğe daha açık, yeni arayışlar peşinde olan, insan hakları konularında daha duyarlı, özellikle şoven dar ulusal amaçlar peşinde koşmayan, daha 'evrensel' politikalardır.

Örneğin Avrupa'da ırkçılar sola değil, sağa daha yakın bulunuyorlar. Yabancı işçilerden rahatsız olanlar, komşu ulusa güvenmeyenler, kendilerini devlete ve otoriteye (kiliseye, orduya, kültür odaklarına) yakın hissedenler, geleneksel söylemin okul kitaplarından çıkarılmasını istemeyenler solda değil sağda bulunuyor. Solda olduklarını savunanlar daha hoşgörülü, Öteki'ne daha saygılı, farklılıklardan korkmayan, yani çok kültürlülükten kaygı duymayan, halkların, devletlerin, ulusların yakınlığına ve işbirliğine inanan, yeni yönetim uygulamalarını denemek isteyenlerdir.

Bu farkların sağ/sol olarak nitelenmesi doğru ve yeterli mi, böyle bir sınıflandırma zihin açıklığı sağlıyor mu, yoksa eski moda tabelalar durumu daha da mı anlamsız kılıyor? Bu konuya girmeyeceğim. Ama bugün 'sol' deyince Batı'da ve yaşamakta olduğum Yunanistan'da da aşağı yukarı bunlar anlaşılıyor. Ve Atina Üniversitesi'nde derste Türk solunu anlatmam gerektiğinde de büyük zorluklarla karşılaşmaktayım.

En başta çağdaş devletin kurucusu ve bu devletle en 'barışık' olan partiye neden 'sol' dendiğini anlatmak zor. Türkiye Cumhuriyeti sol mudur veya sol mu idi, diye soruyor öğrenciler. Antiemperyalisttir derseniz, Nato'dan yanadır, bölgede ABD'nin en yakınıdır, kapitalisttir diyorlar. Bu devlet ve devletçi partileri on yıllarca bütün antikolonyalist mücadelelere karşı çıkmıştı diyorlar. Çağdaştır, devrimcidir derseniz, şu anda 1920 diliyle konuşuyor, eskinin korunmasına çalışıyor diyorlar. Başka ülkelere ve halka karşı güvensiz, farklılığa karşı kuşkucu partilerin 'sağ' olduğunu sen demiyor muydun, diyebilir öğrencilerim. Yıllarca solu, etnik azınlıkları, devlet şablonuna uymayanları da zorlayan devletle böyle bir parti nasıl 'barışık' olabilir diye sordular mı, zorlanıyor insan.

Sonunda solu tırnak içine alıyorsunuz: Devletçi partiler 'sol'dur diyorsunuz. Marksist, devrimci, enternasyonalist sınıf partileri de var diyorsunuz, işçilerden, çalışanlardan söz edenler. Yalnız bunlara da halk şimdilik pek oy vermiyor. Ama gel gör ki, kafası Batı modellerine göre çalışan öğ-

renciler bu partilerin adı 'işçi' de olsa temel kaygısının 'ulus' olduğunu öğrenince kuşku ile bakmaya başlıyorlar. Hele eskiden kafatasçı dedikleri güçlerle ortak platformlar geliştirdiklerini öğrenince işler iyice karışıyor. 'Hocam, nasyonal sosyalistlerden mi söz ediyorsun?' diye alaylı bakıyorlar.

Bu aşamada temel sorun antiemperyalist mücadele olduğu için ulusalcı güçler birleşiyor, diyorum. 'Kime karşı, hocam?' İktidara karşı diyeceğim ama bu arada iktidarda halkın seçtiği bir partinin bulunduğunu söylemiş bulunuyorum. Devlete karşı mücadele veriyorlar da diyemiyorum; bu partilerin dertleri devletle değil demiş bulundum. 'Yanlış oy kullanan seçmene karşı' demeyi denedim, diktatörlerin klasik söylemini kullandığımı sezmezler umuduyla; 'halka rağmen, halktan yana sol olur mu?' dediler.

O zaman anladım ki Türk solunu Türkiye'de anlatmak göreceli olarak kolaymış. Amerikalılar 'halkın içinden, halkla, halk için' gibi laflar türetirken Türk 'solu,' 'halka rağmen halk için' diyebiliyor ve bu söz anlamsız sayılmıyor. Bunun kerametini Batılılara anlatmak ise olanaksız. Biz kırk kişi birbirimizi anlıyoruz ama Ötekiler bu 'solu' pek anlayamıyor. Biz bize benzeriz söylemi, bir üstünlük anlayışından yola çıkıp sonunda dünyada klasik örnekleri bulunan otoriter 'sola' benzemeye taşıyor bunu dile getirenleri. Türk 'solu' dünyadaki yalnızlığının bilincinde olmadan gittikçe devlet/parti birliğinin sağlandığı yönetim modellerini özleyenleri anımsatıyor. En azından yurtdışımdan bakınca birçok kimseye öyle görünüyor.

24 Ağustos 2004

Aydın Sorumluluğu ve Psikanalizm

Bakalım başlıktaki bu zor konunun altından kalkabilecek, derdimi anlatabilecek miyim? Her iki terimin dile getirdiği (...ne inandığım) anlamlar beni hep tedirgin eder. Bu hoşnutsuzluğu dile getirmek istiyorum, dertleşircesine. Geride bıraktığımız, yeniden yaşamak istemediğimiz günleri, yanlış ve zararlı insan ilişkilerini anımsatıyor bu terimler.

'Aydın sorumluluğu' bu topluma özgü bir söz. Batıda 'entelektüel' denen insanlara öyle özel bir sorumluluk yakıştırılmaz. Entelektüelden çalışması, felsefî konuşması, sanattan söz etmesi, yaratıcı olması falan istenir. Aslında o bile istenmez; böyle bir şey 'umulur' ondan, o kadar. Bunu da tam sunamazsa kimse onu kötülemez, yine entelektüeldir o. Bizde ise aydın bir tür cengaverdir, vatan kurtaran aslan, öncü, toplum için kendini feda eden kimsedir. 'Görev' beklenir ondan.

Toplumun aydını böyle misyon sahibi görmesi sorun değil aslında. Ama aydının böyle bir rolü ciddiye alması ciddi sorundur. Çünkü aydın kendini 'kurtarıcı' olarak görmeye başlamayıversin, kontrolü genellikle kaybediyor. Bu kurtarıcılardan türlü çeşitli otoriter kimseler çıkmakta, kendilerine de topluma da çok, ama çok zarar vermektedirler. Aydın dediğin sonunda ya Jakoben diye çıkar ortaya ve halk-malk demeden diktasını kurmaya çalışır veya 'solcu' olur, cuntasını kuramadığı için de yakın çevresini acılara boğarak hapis yatar. İçimde bir ses birincilerin biraz sadist, ikincilerin biraz mazoşist olduğunu fısıldıyor. Benim tanıdığım 'aydınların' çoğu öyleydi. Ben de bu işlere hafiften bulaşmış kıl payı bu gidişten (tabii ikincisinden) son anda kurtulmuştum bir rastlantı sonucu.

İki tipin ortak yanları kendilerine olan güvenleridir (ve son zamanlardaki yakınlaşmaları). Demokrat olamıyorlar: onlara göre 'doğru,' tek doğru kendi bildiklerinde bulunuyor (kimliklerinde mündemiç). Kurtarıcılar hep öyle olmadı mı? Onun için 'kurtarıcılardan bizi kim kurtaracak?' sözü ünlü olmuştur. Bu sözünü ettiğim aydın-toplum ilişkisi doğal olarak sağlıklı değil. Bir vesayet ilişkisidir. Bir ast-üst ilişkisidir. Aydın ise üsttedir, tepemizdedir, ensemizdedir. Aydını öyle algılamak ise demokrat olamamakla, eşit vatandaş anlayışını benimsememiş olmakla eş değerdir. Bu

olayın tarihsel ve toplumsal nedenlerine burada değinmek istemiyorum. Gözlemlerle yetineceğim.

Bu söylediklerimin 'aydın düşmanlığı' ile ilgisi yok. Ben de zaten kendimi kendi çapımda aydın sayarım; ama kurtarıcı misyon yakıştırmıyorum kendime (artık). Bana bu olumsuz (misyoner) anlamıyla 'aydın' diyenler çıkınca bocalar, gayri-ihtiyari yutkunurum. Ben 'kurtarıcılığa' soyunan aydınları kınıyorum. Kendime ise her sıradan vatandaşta olan ve olması gereken sorumluluk kadar sorumluluk atfediyorum.

Ya psikanalizm?

Önce bir yanlış anlamaya neden olmamak için psikoloji ile psikanalizmi karıştırmamak gerek. Birincisi her bilim dalı gibi sorgulanan, sürekli yeni açıklamalar getiren, yeni verilerin karşısında bütünüyle değişen ve yeni ufuklara açılan bir metot. Birçok da kolu ve ekolü var. İkincisi farklı: Freud'un başlattığı ve bir inanç sistemine dönüşmüş olan bir pratik. Ya inanırsınız ya inanmazsınız psikanalizme. Çünkü geçerliliği ne kanıtlanabilir ve de –dolayısıyla– çürütülebilir. En güçlü silahı ise 'bilinçaltı' ve 'tepki' metaforlarıdır. Bu silaha sarılan psikanalist (veya kendini öyle sananlar) her olayı 'açıklayabilmektedirler.'

Günlük hayattan birkaç örnek vereyim. Âşıksınız ve evlenmek istiyorsunuz. Otoriter babanız kolaylıkla, aslında sizin bilinçaltında kendisine karşı çıkmak istediğinizden aileye hiç yakışmayan bu kızla evlenmek istediğinizi ve aslında bir tepkinin kurbanı olduğunuzu savunabilir. Türban kullanmak da aynı biçimde açıklanır: 'gerici ve siyasi tepki.' Siz 'inancımdır' diye tepinin, amatör psikanalist (dinime karşı çıkan bari profesyonel olsa!) kendinden emin mütebbessim size tepeden bakacaktır. AB'yi beğeniyor ve üyesi olmak istiyorsanız, kompleksinizden dolayıdır. İnsan hakları diye laf ettiniz mi –artık sistemi anlamış olmalısınız– farkında bile olmadığınız iç dünyanızın hasta yanından dolayıdır, çocukluğunuzdan miras kalan travmanızdan, ezikliğinizden, babanıza karşı farkında bile olmadığınız (ama amatör psikanalistin uzak mesafeden keşfettiği) öfkenizden dolayıdır.

Psikanalizmin eleştirisini yapmış olanlar, bu yöntemi kullananların aynı analizi kendileri için yapmaya hiç yeltenmediklerini çok güzel açıkla-

dılar. Zaten bu sistemi kullananların amacı önceden karar verdiklerini bir 'açıklama' kisvesine bürüyerek sunmaktır. Bu demagojik yöntem son yıllarda çığırından çıktı. Freud'un (psikanalizmden geçmiş) psikanalist ile bir 'hasta' arasında uygulanan ve uzun bir görüşme süresi gerektiren bir sistem olarak geliştirdiği pratik, artık amatörlerin kitleler için ve hiçbir 'seansa' gerek duymadan yürütülmekte.

Psikanalist aydın

Yukarıda portresini çizmeye çalıştığım misyoner ve otoriter aydına bu demagojik psikanalist açıklamalar fevkalade yakışmaktadır. Komplo teorileri de bu pakete dahil edilebilir: bunlar da kanıtlanamaz. Bir inanç sistemidir bu. Her şeyi açıklayabilen, tersini de deseniz sözünüzün geçerli olmayacağı bir çerçevedir. Söz ve görüş hakkınızın kısıtlanmasıdır. Saygısızlıktır kısaca. İnsan onurunu ayaklar altına alan ve tartışma zeminini yok eden bir ortaçağ karanlığıdır. Engizisyon mahkemelerinin açıklamaları gibi bir şey: inkâr etsen de biz biliyoruz, senin içine şeytan sinmiş; iyiliğin için sana biraz eziyet edeceğiz ve seni 'sana karşı' kurtaracağız! Mantıksızlığın kutsanmasıdır bu.

Bu yaklaşımın saygısızlık boyutunu vurgulamak istiyorum. Uzaktan kumandalı psikanalizm toplumsal iletişimi de yıkan bir yöntemdir. Toplumsal birliği sarsan bir yaklaşımdır. Karşı tarafın söylediği ve savunduğu artık geçersiz sayılacaksa toplumsal diyalogdan geriye ne kalıyor? Birileri benim görüşlerimi (ruh doktoru sıfatıyla) yeniden yorumlayarak ve kanıt göstermeden yalnız 'tepki' metaforlarıyla başka anlamlar yakıştıracaksa benim kişiliğimden geriye ne kalıyor? Toplum çıkarı adına bu yöntemi deneyenlerin topluma yaptıkları kötülüğü göremiyorlar çünkü (hadi ben de bir psikanalistlik yapayım!) herhalde bu yaklaşım otoriter iç dünyalarına çok yaraşıyor.

3 Mayıs 2005

İhanetin Paradoksu

Gençliğimdeki sol hareket içindeki deneyimimi düşündüğümde aklıma gelen en olumsuz davranışlardan biri –buna ruh hali de denebilir– onaylanmayan kimselerin hain, polis veya ajan diye nitelenmeleriydi. Her yoldaş kendi doğru bildiğinin karşısında gördüğü kimselere tahammül edemiyordu. Farklılığa da bir açıklama getirmeye çalışırdı. Çok seslilik haklı ve meşru gösterilse bu kez 'tek yumruk' metaforu zedelenecekti. Oysa 'biz' kendimizi 'tek vücut' algılardık. Sonunda herkeste 'ya bizdensin ya karşı kamptasın' formülü egemen kılmıyordu.

'Polistir' suçlaması sanırım en yaygın olanıydı. Bu sıfat zaten hem ihaneti hem ajanlığı içeriyordu. Altmışlı ve yetmişli yıllarda sol kesim içinde liderliğe soyunmuş olup da bu suçlamaya layık görülmemişi yoktu. Şimdi hatırlatılması herhalde pek istenmiyor ama o yıllarda sol cephe içinde hemen herkes birkaç kimseyi bu suçlayıcı sıfatların bir ikisine layık görmüştü. Liderimize eleştiri gibi de algılanabilecek bir konuşma yapan ve bizden olması gereken bir aydının söylediklerini dinlerken içimde kabaran önce şaşkınlık sonra öfkeye ve nihayet dışlamaya varan duygularımı hâlâ hatırlarım. Konuşma bitmeden kararımı vermiştim: bizden değildi konuşmacı.

Yıllardan sonra bu dar kesim içindeki o eski hoşgörüsüz yaklaşımın 'sol'un bir özelliği olmadığını düşünüyorum. Toplumsal bir olaydı. Sağcı çoğunluk da 'bizleri' yani solu aynı biçimde algılıyordu: Rus ajanı, yabancı parasıyla beslenen hainler, vb. Öteki cemaatleri tam olarak bilemem ama herhalde hoşgörüsüzlük öteki gruplarda da egemendi. Çünkü çok sesliliği kabul etmek ve özellikle doğal karşılamak –yani yalnız lafta savunmakla kalmamak– bir yaşam biçimidir ve toplumda bütün olarak vardır, yoktur veya tartışmalı bir durumdadır.

Bugünün hainleri

Bugün de sürekli hainlerden, çeşitli komplolara kalkışan ajanlardan, satılmışlardan ve en terbiyelicesi, aldatılmışlardan çokça söz ediliyor. Kimi zaman yazarın birine yapılanlar Nâzım Hikmet'e yapılanları hatırlatıyor, kimi zaman da susturulan bir toplantı, makineleri tahrip edilerek

susturulan bir gazeteyi... Bu olumsuz deneyimler solun siyasal yaşamının mitoslarını oluşturuyor. Ne yazık ki bugün soldan gelen veya kendilerini hâlâ sol olarak ilan edenler de bu iftira ve karalama kampanyalarının bilfiil uygulayıcılarıdır. Bir zamanlar kendileri için söylenenleri ve yapılanları şimdi başkalarına yapıyorlar. İnsanlar yaşlandıkça bellek kaybına mı uğruyor, duygusuzlaşıyor mu, akılsızlaşıyor mu? Yoksa hep aynı mı idiler?

Ama sol kesim dışındakiler de pek farklı değil. Vatandaşları 'bize sadık' ve –ne diyelim?– 'bizden olmayanlar' veya giderek 'düşman' olarak ayıranlar pek çok. Basın her gün farklı düşünenleri (vatan hainlerini) 'ifşa eden' yazılarla dolu. Geleneksel eğilim yine egemen: eleştiride 'sınırı aşanlar' toplumun yüz karası sayılıyor, kısacası, vatan hainleri. Toplumsal baskı, sıfatlar ve yakıştırmalar yoluyla dayanılmaz boyutlarda. Gençliğimdeki tepkimi hatırlıyorum. Bir ara, 'yeter artık' demiştim, 'çevremizde polis yok, Türkiye'de ajan yok, hiç yok' ve bu paranoyadan uzak kalmaya karar vermiştim. Bu suçlamalara kulaklarımı bütünüyle tıkamıştım. Paranoyanın zararı muhtemel bir 'hainin' yapacağı zararın çok üstünde. Çıldırıyoruz duygusu içindeydim.

Komşu ülkede durum

Bu durumun bir benzerinin Yunanistan'da yaşandığını yazmam bilmem teselli mi sayılmalı yoksa durumun küreselleşmiş olduğu için daha da karamsar bir haber mi? Bazı Yunanlı aydınlar da 'sınırı aşan' görüşler savunurlar. Ülkenin ve toplumun kusurlarını dile getirirler. Örneğin Makedonya çatışmasında kendi hükümetlerini suçlarlar. Kıbrıs çıkmazında Papadopulos'u temel sorumlu gösterirler. Ülke içinde insan haklarının ihlal edildiğini yazarlar. Azınlık haklarının zedelendiğini, ülkede ırkçılığın –genel karşı inanca karşın– var olduğunu söylerler. Yabancı işçilere iyi davranılmadığını, Batılı hükümetlerle anlaşmazlıklarda 'ötekilerin de' sık sık eleştirilerinde haklı olduklarını savunurlar.

Bunlar da kimilerine göre 'aldatılmışlardır, hainlerdir, satılmışlardır.' (Türkiye'den temel fark devletin aygıtının bu çatışmada aynı derece taraf olmaması.) Ama Türkiye açısından ilginç olan, Yunanistan'daki Türkiye taraftarlarının, veya en azından Türkiye'ye karşı en az önyargılı olanları-

nın genellikle bu kesimin içinden çıktığıdır. Yunanistan'ın dış politikasının yanlış, eksik veya kusurlu olduğunu kabul edenler bunlardır. Ege'de kimin haklı olduğunun o denli kesin olmadığını yazanlar bunlar. Batı Trakya azınlığının haklarını hatırlatan biri çıkarsa bu 'hainlerden' biridir. Yunan kimliğinin (Türk) geçmişiyle hesaplaşamadığı için sıkıntılar yaşandığını söyleyenler yine bunlar.

Ve paradoks

Paradoks da bu noktada. Kimileri bizim vatan hainlerine olumsuz saik (güdü) yakıştırırken ötekilerin 'hainlerine' önyargısız dürüst aydın diyor. 'Öteki hainler' aldatılmış ve satılmış sayılmıyor, gerçekleri korkmadan söyleyenler, kişilikli kimseler olarak kabul ediliyor. Doğal olarak duruma Yunanistan açısından bakınca da olay ayna karşıtı. Peki bu 'hainler' ne zaman olumlu, ne zaman olumsuz?

Paradokslar çifte standarttan veya farklı referansların aynı anda kabulünden doğar. Aslında bu tür 'hainler,' olaya kendi bakış açılarından bakıldığında böyle çelişkiler içermiyor. Tutarlılar. Onların yargıları ulusal paradigma referanslarına dayanmadığı için etnisitenin çifte standardını da içermiyor. Yani onların değerleri taraftarlığı aşan ve daha evrensel değerlere yaklaşan bir temel üzerinde yükselir. Üçüncü tarafça saygınlık kazanmaları da bundan dolayıdır. Ajan olduklarından değil!

Son yıllarda birinin 'vatan haini' olduğunu duyduğumda ilgi duyarım, bu insanı yakından tanıma mutluluğuna erişmek isterim. Herhalde dürüst, önyargısız ve cesur biridir derim. Yanıldığım da pek olmadı. Günümüzde aslında vatan hainleri yoktur, ulusların şerefini kurtaran dürüst insanlar vardır diye düşünüyorum.

14 Haziran 2005

Gülüp Geçeceğim Ama Pek Olmuyor

Bazı olaylar var ki haklarında ciddi ciddi görüş bildirmek içimden gelmiyor. İçimi gıdıklayan bir saçmalık duygusu beliriyor, sonra gülmek ile ağlamak arasında bir duygu kabarıyor ve olayı yakınlarıma anlatıp gülmek ihtiyacı.

Başbakanın Gümilcine'de, Atatürk'ün evinde hakaret saydığı bir yazıyı görünce kâğıdı paralaması da bana öyle komik geliyor. İbrahim Kabaoğlu'nun da yüzü hep gözümün önünde. İnsan ve azınlık hakları konulu raporunu okuyacaktı. Televizyon kameralarının karşısında öfkeli bir vatandaşın o raporu alıp yırtması da aynı anlayışın eylemi. Herhalde 'insan hakkını' kullandığını düşünmüştü sinirli vatandaş. Hürriyet'te Ahmet Yıldız'ın yazısı da ilginç (6/5). Diyor ki, başbakan çok doğru etti de hakaret içeren yazıyı yırttı. Deniz Baykal da partisine hakaret edildiğinde aynı biçimde sayfayı yırtmalıdır. 'Hiç kuşkusuz Deniz Bey de o sayfayı yırtar, "Böyle saçmalıklara nasıl izin veriyorsunuz" diyerek konsolosluk görevlilerine kızardı. Tıpkı Erdoğan'ın yaptığı gibi.'

Artık kontrolü kaçırıyorum ve gülme tutuyor. Bir yığın vatandaş beliriyor gözümün önünde. Kendilerine hakaret edildiğini görüyorlar (yani bir durumu öyle algılıyorlar), yasayı ve cezayı kendilerinin uygulamasını çok doğal karşılıyorlar ve başlıyorlar kâğıt paralamalarına: birileri karşı tarafın ilanlarını, reklamlarını, bildirilerini yırtıyor, sergileri basıp fotoğrafları yere atıyorlar sloganlar eşliğinde, ötekileri gazeteleri yakıyor, başkaları dergileri Boğaza atıyor, kimisi kitapevlerinde romanlardan bazı sayfaları kesip çöp tenekesine atıyor. Savcılara, hakimlere de iş düşmediği için de onlar da bu işten çok memnunlar. Adalet, vatandaşlar arasında özel bir işe dönüşüyor. Herkes kendi sorununu kendisi çözmüş oluyor.

Savcının şüpheliye karşı görüşünün de suça dönüşmesi içimi gıcıklıyor. Hastanede hastasını ameliyat edecek bir operatör geliyor gözümün önüne. Neşteri tam vuracak, tutuklanıveriyor. Suç duyurusu: adam öldürmek kastıyla bıçak çekmek. Şimdi savunmasını hazırlamakta. Kötü niyeti olmadığını nasıl kanıtlayacak? Hemşireler bile lehte şahitlik yapmakta çekingenler. Sahi kastı olmadığı nasıl kanıtlanabilir? Varsayılan kasıt nasıl yalanlanabilir? Bu ya-

zımda hakaret kastı var mı örneğin? Böyle gören varsa da yırtabilir mi? Nasıl korumalıyım bu yazıyı? Çıldırıyor muyum? Çıldırıyor muyuz?

Bir resmi geçitteki giysiler sembollere dönüşüyor. Demek ki artık karşı devrim çocuklar aracılığı ile yürütülmekte. Panik, telaş, kaygı ve soruşturmalar. Bu eşarp başörtüsü mü, türban mı? Yaklaşıp dikkatle bakıyorum. Çok şükür! Bir saç kılı görünüyor kulağın yakınında! Demek ki başörtüsü. Bu tehlikeyi de böylece bugünlük atlatmış olduk. Renklere de çok dikkat etmeli. Kırmızı komünizm demekti artık bunu atlatıyoruz ama sarı, yeşil, kara, mavi ve bilmem ne kullanmasak fena olmaz. Ne olur ne olmaz. Eskiden 'Moskova'ya Moskova'ya' diye bağıranlara şimdi 'Arabistan'a Arabistan'a' diye bağırıyorlar. İnsan haklarından yana yakınanlar kadınların 'iz bırakmayacak biçimde' dövülmelerini meşru sayan ilmihal kitapları yayınlıyorlar ve bu 'münferit' bir olay sayılıyor. Suça teşvik yok bu söylemde! Savcılar seyirci. 'Yahudiler insan olma özelliklerini kaybetmişler ve hayvanlardan bile aşağı seviyeye düşmüşlerdir.' Bu tür cümleleri Türkiye Diyanet Vakfı Yayınlarından 'Kur'an-ı Kerim'de Yahudiler ve Hıristiyanlar' adlı Dr. M. F. Kesler'in kitabında bulunabilir (s. 200).

Emin Çölaşan'ın yazısını iki kez okuyorum (6/5). Anlamıyorum ne demek istediğini. Başbakanın yırttığı yazının yazarından söz ediyor ve yazının bütününü veriyor. Bu kısa yazıda beş kelime, iki cümle ve bir bölüm sansür ediliyor. Gerekçesi 'yasal nedenler.' Peki bu sansür edilenler hakaret içeriyorsa yazar bu terbiyesiz davranışı neden eleştirmiyor da yalnız sinirleri bozulan başbakanı yeriyor? Yok söylenenler hakaret değil de yasalar aşırı yasaklayıcı ise neden yasaları ve sansürü eleştirmiyor? Eleştirilen hakaret ve sinirlilik değil, yalnız 'karşı taraf.'

Bu tür çelişkili durumlar bana komik geliyor. Neden derseniz yanıtı zor. Çünkü 'komik' unsurun nedeni pek belli değil. Benim gülmem artık bu tür saçmalıkları dile getirenlere önem vermeme isteğimden olabilir. Belki kendi sağlığımı korumak içgüdüsünden. Bunları insan ciddiye alırsa sonunda çok yorulur, yıpranır, sakat da kalabilir. Zihinsel açıdan. Bu saçmalıklara laf yetiştirmek için bu saçmalığın içine girmek gerekebilir. Gülüyorum bu yüzden. Ama acı acı.

Bütünüyle gülüp geçeceğim bütün bunlara ama geçit de vermiyorlar.

9 Mayıs 2006

Dostlara da Şamar

Türk'ün Türk'ten başka dostları da var doğal olarak, kimilerince sanıldığı gibi dünyada herkes düşman değil. Ama hepsi aynı tür dost değil, bu da doğal olarak. Kimileri Türkiye'yi ve Türkleri tanımış olduğundan duygusal alanda, kimileri romantik bir hevesle büyülü bir Doğu'yu hayal ettiğinden, kimileri herkesle her zaman barışık olmak istediğinden yani kavgalı olma duygusunu taşımak istemediğinden, kimileri ideolojik nedenlerle bütün halkları müttefik saydığından, kimileri dini buyruklar nedeniyle, kimileri genel bir barışın kendi ulusuna da yarar sağlayacağını belki de bilinçsizce hissettiklerinden siyasal olarak dostturlar. Tabi bir bu kadar farklı nedenlerle Türkiye'nin hasmı da var.

Uluslararası arenada Türkiye'nin bu dostları ve hasımları, geçenlerde Fransa seçimlerinde olduğu gibi, bazen karşı karşıya gelirler. Son yıllarda Avrupa Birliği, Kürt sorunu, geçmişin yorumu, örneğin Ermenilerle yaşananlar, ülke içindeki siyasi ve toplumsal eğilimlerin dinamikleri gibi konular açıldığında bu dost/hasım tutumları iyice belli oluyor. Genel olarak, 'hasım' dediklerim Türkiye'ye statik bir özellik yakıştırıp (incelik gösterip bu tutuma ırkçı eğilim demiyorum) 'Türkiye değişmeyecek ve hep sorunlu olacak' derlerken, dostlar, bütün toplumlar gibi Türkiye'nin de sürekli değiştiğini ve şimdiki durumu geçmişle kıyaslamalarla değerlendirilmemesinin gerektiğini savunurlar. Ancak Türkiye'de son günlerde siyasette yaşananlar bu Türkiye dostlarına bir şamar gibi indi. Hasımlar ise bayram ediyor. Yunanistan'dan bu durumla ilgili bir örnek vermek istiyorum.

En saygın gazetelerden sayılan To Vima'nın köşe yazaralarından Th. Psihoyos milliyetçi/ırkçı meslektaşlarına karşı yıllarca kalem oynatır, Türkiye'de çağdaş bir siyasi düzenin kurulmakta olduğunu savunur. Tam da haber ajansları 367 ve gece yarısı muhtırasını baş haber yaptıkları günlerde Psihoyos'un bir gün önceden yazmış olduğu anlaşılan köşe yazısı yayınlandı (28 Nisan). Yorumlarının amacı ve eğilimi kuşku bırakmayacak nitelikteydi, Türkiye'yi savunuyordu, meslektaşlarını yeriyordu. Ama hasımlarına karşı da kendini ironik ve trajik bir biçimde çok zor durumda bırakan bir yazıydı bu çünkü mürekkebi kurumadan yalanlanmıştı. Bir bölümünü çeviriyorum:

'Türkiye'deki siyasi ortama kendimizi beğenmişlikle bakmamaya başlamamızın zamanı gelmiştir. Ülkeyi yöneten 'derin devlet' ve her istediklerini siyasilere yaptıran 'paşalar' düzeni diye dile getirdiğimiz bazı önyargılarımızı değiştirme zamanı gelmedi mi? Hıristiyan-demokratlar veya Müslüman-demokratlar konusunda kişisel görüşünüz ne olursa olsun, Abdullah Gül'ün önümüzdeki günlerde cumhurbaşkanı seçilmesi, komşu ülkede demokratik ve parlamenter düzenin olgunlaşmakta olduğunun göstergesidir... Türkiye'de demokrasinin egemen olamayacağını savunmuş olan yorumcuların yanlışları artık ortaya çıkmıştır. Ülkemizde (Yunanistan'da) güya analiz olarak sunulan palavralar kimi zaman ağırlık kazanmakta ve basında peyda eden yorumcular, maalesef daha bilge sayılmayacak politikacıları etkilemektedirler. Politikacılar bu yorumcularla çatışmak da istemediğinden ve Türkiye'nin gelişmeleri konusunda isabetsiz değerlendirmelerde bulunduklarından Türkiye ile ilgili politikamız yanlış yönlendirilmektedir. Denktaş ve Papadopulos Türkiye'nin değişmekte olduğunu anlamamışlardır. Birincisi kişisel olarak bunun bedelini ödemiştir, ikincisi ise kendi günahının bedelini Kıbrıslı Rumlara da ödetecektir. Dikkat edelim Yunanistan da aynı yanlışları yapmasın.'

Bu yazı yayınlandığında 'paşalar' çoktan dünya basınının ilk haberlerindendi. Hemen arkasından Anayasa Mahkemesi kararıyla, parlamentonun alışılagelmiş olan bir pratiği, bu kez 'Müslüman-demokratlar' söz konusu olduğundan uygulanamaz oldu. Böylece Türkiye konusunda olumlu bazı sözler söylemiş olan yazarın bütün tezleri de yalanlanmış oldu. Sanki söylediklerinin tersi doğruymuş, hasımlarının bütün söyledikleri doğruymuş gibi bir durum çıktı ortaya. Paşalar başköşedeydi ve Gül seçilememişti. Hasımlar bıyık altından gülüyorlar. Şimdi bu yazar bir daha Türkiye konusunda olumlu bir laf edeceğinde acele eder mi, yoğurdu üflemez de ne yapar? Türkiye değişmiştir demeye takati kaldı mı? Gelişmeler Türkiye dostlarına şamar gibi indi demem bundandır.

Son yıllardaki kazanımlar ve hızla değişen Türkiye imajı bir iki isabetsiz hamleyle böylesine yara aldı. Eski bir korku filmini yeniden seyrettik. Bu hamleler güya ülke çıkarı ve yararı için yapıldı. Türkiye'deki karşı tezleri duyar gibi oluyorum: 'Bizim derdimiz bu tür dostlar değildir! Bize

ne onlardan! Zaten bu şaibeli dostların niyeti de pek iyiye benzemiyor. Ülke tehlikedeyken (hainler memleketi batırıyor, yabancılar bölüyor, laiklik ve Cumhuriyet yok oluyor söylemi) biz doğru olanı yaparız, imajımız değil rotamız önemlidir!' Gerçekten de böylesine bir yalnızlık ve içe kapanma söylemine uyan bir yol seçilmiş gibiydi son günlerde. Ancak demokratik bir Türkiye isteyen dostları beğenmeyenler Türkiye'nin başka tür dostları olamayacağını göremiyorlar. Türkiye'nin karşısında ya ırkçı düşmanları vardır veya özde çağdaş olan bir Türkiye isteyen dostları. Demokratik olmayan ve (nasıl derler bu kelime oyununa?) yalnız 'Cumhuriyet' olan ülke demagojidir. Ve dostlar şimdi açmazdalar, şaşkınlar ve kararsız.

Konu tabi ki yalnız Türkiye'nin imajı değildir. Bu imaj söylemi birilerine şirin görünme eğilimi gösteriyor olabilir ki bu da hiç onur verici değildir. Ama imaj kaygısının berisinde Türkiye'nin dünyadaki yeri yatmakta. İmajın göz önüne alınmadığı durumlara baktığımızda görünen içe kapanma ve yalnızlıktır. Özellikle muasır medeniyetten uzaklaşma durumudur. Kuzey Kore ve Küba yalnızlığın çarpıcı örnekleridir. Bu ülkeler en kesin bir biçimde, güya özgüvenle yalnızlıkları içinde seyrediyorlar. Türkiye dostları kaygı ve panik içinde böyle bir olasılığı konuşur olmuşlardır. Dışarıdan Türkiye daha da sorunlu görünmektedir. Batı dünyasının algılamalarında demokrasiye karşı çıkmanın tek bir sonucu vardır ve bu alternatif hiç iç açıcı değildir. 'Demokrasi sınırlanır ama bundan yarar da elde edilir' görüşü muasır medeniyetin egemen olduğu dünyada anlamsız bir görüştür. Türkiye dostlarının yaşadıkları zor durum da bundandır.

8 Mayıs 2007

Gül ve Gülistan

Abdullah Gül cumhurbaşkanı olsun mu olmasın mı sorusunun yanıtı, tabii ki bana göre, olmadığı durumunda kimin olacağına bağlı. 'Sorun' diye gündem oluşturan adaylığı çatışan ve bir türlü uzlaştırılamayan iki farklı mantık yürütmesinden doğdu. Birinci ve karşıt tez, kendisinin çoğunluğu temsil etmeyen İslami kimlikli bir hareketin üyesi olması ve eşinin türbanlı olmasına dayandırıldı: simge olarak zararlıdır, cumhuriyet ilkelerine karşıdır, genç kuşaklara yanlış sinyaller verecektir, birilerini çok rahatsız edecektir türünde bir muhakeme yürütüldü. A. Gül'ün adaylığını savunanlar ise adayın yasal gerekleri yerine getirdiğini, eşinin türbanının sorun sayılmasının insan hakları ihlali sayılacağını, bugüne kadar iktidarda olan partilerin bu alanda kendi tercihleri olan adayları cumhurbaşkanı yaptıkları yönündeydi.

Bu arada bir gece muhtırası ve bir sürpriz anayasa mahkemesi kararı işi çığırından çıkardı. Artık yukarıda sözünü ettiğimiz iki tez ikincil oldu ve başka temel bir soru rahatsızlık yarattı: bu ülkeyi kim yönetiyor? Abartılarak basına yansıtılan mitingler de gerilimi artırdı. Toplum bu gerilim içinde cumhurbaşkanı seçimine gereğinden de büyük bir önem verdi. Bu kaçınılmazdı çünkü artık tez, adayın isabetli ve yasal olup olmaması değildi, gündemde rejimin kendisi vardı. Yasalar bu biçimde yorumlanacaksa, parlamento dışı güçler vurucu güçlerine güvenerek sözlerini geçerli kılacaksa artık 'tezler' çatışmaz, sonuçları diyalog ve demokrasi doğurmaz, bilek güreşi olur sonucu belirleyen. Böyle bir durumda da rejim artık hiç de hoş değildir: oligarşidir, diktatörlüktür, cuntadır, faşizmdir, en hafifinden otoriter bir yönetimdir demektir. Ve böylece A. Gül'ün adaylığını savunmak artık siyasi bir tercihten rejimi koruma anlamı taşır oldu, kendine demokrat diyen birçok kimse bu adaylığı destekleme gereğini duydu.

Bu gerilim ve açmaz en güzel, en uygar, en çağdaş ve en demokratik bir biçimde seçimlerle aşıldı. Oyların sayımı çok kesin bir mesaj içeriyordu. Herkes rahatladı. Hele Gül'e muhalefet edenler seslerini aşırı tonlara çıkarmış olduklarını çok iyi (anladı diyemeyeceğim) hissetti. Parlamentoyu çeşitli yollarla (muhtıra ve 'yasal' kararlarla) çalıştırmayanların

prim yapmadıkları açıkça belli oldu. Ve A. Gül'ün cumhurbaşkanlığının yolu da şimdi dümdüz ve açık bir yol oldu. Ama dikkat edilirse çözülmüş olan sorun en baştaki –bu aday uygun mudur?– sorunu değildir; ikinci sorundur: bu ülkeyi kim yönetiyor? Cumhurbaşkanlığı seçimi aracı oldu ve bu konuda belki Türkiye'de ilk kez net bir yanıt verildi. Belki 'halk egemenliği' ilk kez kendini böylesine ağırlıklı hissettirdi, çünkü halk egemenliğine karşı tutum da belki ilk kez böylesine ağırlıklı hissedilmişti. Bu başarıyı Gül'ün adaylığına ve bunu izleyen gelişmelere borçluyuz.

A. Gül'ün cumhurbaşkanı olması artık çok normaldir. Hakkıdır ve buna layıktır. Ancak böyle bir seçim baştaki çatışmayı yatıştırmayacaktır. Yine birileri ileri geri konuşacak, paranoik kuşku dolu, antidemokratik söylemlerini sürdüreceklerdir. 'Varsın sürdürsünler, sonunda dediklerinin olmadığını görecekler' türünde bir yanıt da geçerlidir, olabilir, verilmesi normaldir, ama en başarılı ve yararlı yol herhalde bu değildir. Çünkü daha iyi çözümler de olanaklıdır. Eğer A. Gül yerine başka bir cumhurbaşkanı seçilecekse, böyle bir kararın isabetli veya isabetsiz olması bu 'başka' kimsenin kişiliğine ve neyi temsil ettiğine bağlıdır. Eğer A. Gül'ün yerine şimdiye kadar kendi görüşlerini zorla kabul ettirmeye çalışmış olanları memnun edecek biri seçilirse o zaman bütün kazanımlar yitirildi demektir. Bu ülkeyi kim yönetiyor sorusu yeniden gündemimize oturacaktır.

Yani A. Gül dışında biri seçilirse, bu cumhurbaşkanı gerçek anlamda demokrat ve insan haklarına (ve türbana) saygılı biri olmalıdır. Parlamento dışı güç odaklarına karşı çıkabilecek kapasitede ve yetenekte olmalıdır. Birilerini 'yatıştıracak' bir adayın seçimi Türkiye'yi seçim öncesine, yani geriye götürecektir. Bu konuda mesajın net olmasında büyük yarar vardır. Buna ek olarak cumhurbaşkanlığı konağında türbanlı birinin olmaması yararlı da olabilir, ama türban düşmanı kimselerin düşündükleri nedenlerden dolayı hiç değil bu yarar. Açıklamaya çalışayım.

Türban kavgası Türkiye'de baştan yanlış bir rotaya oturtuldu. Sanki türbanlılar ve türbansızlar kavgası varmış gibi bir durum çıktı ortaya sonunda. Oysa temel çatışma insan haklarına saygılı olanlarla olmayanlar arasındadır. Bir türbanlının türbanı savunması yanlış bir mesaj vermektedir. Sanki o insan kendi ve yalnız kendi tercihini savunmaktadır. O zaman

türbansız biri de kendini onun karşısında hissetmektedir. Oysa türbansız birinin türbanı, yani türban kullanma hakkını savunması bambaşka bir mesaj vermektedir: o insan haklarını ve dolayısıyla türbanı da kabul etmektedir. İleride, cumhurbaşkanlığı köşküne türbanın girmesiyle meşruiyet kazanması iyidir kuşkusuz, ama bu meşruiyeti insan hakları çerçevesinde elde etmesi bambaşka bir anlamı olacaktır. Yani o köşkte türbanın türbansız biri tarafından desteklenmesi bu gereksiz 'kavgayı' bütünüyle farklı bir yöne götürecektir.

Köşkte türbanın görünmemesi ama cumhurbaşkanlığı köşkünden türban seçimi hakkının savunuluyor olması, 'siz kendi kültürünüzü ve inancınızı empoze etmeye çalışıyorsunuz' söylemini geçersiz kılacaktır. Bu giyim tercihinin bir insan hakkı olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Anlamsız ve gereksiz olan bu 'kavganın' aşılması yönünde büyük bir adım atılacaktır. Yalnız Türkiye'nin imajı söz konusu değildir, politik İslam denen hareketin de demokratik ve insan haklarına saygılı yanı en somut şekilde görülecektir. Hele, parlamento içinden veya dışından başı açık ama insan haklarına ve halk egemenliğine özde saygılı bir kadının cumhurbaşkanı seçilmesi demagojik söylemleri büyük oranda geçersiz kılacaktır. Bu konjonktürün bir fırsat olduğunu düşünüyor ve bu tür adaylar düşünüyorum. A. Gül'ün adaylığı çok büyük bir yarar sağladı. Başka bir adayın yeniden başka bir yarar sağlayacağına inanıyorum. Böyle bir tercih, iftira ve karalama kampanyasına büyük darbe olacaktır.

Gül formülü iyidir, ama daha iyisi olabilir hesabı benimki. Bir gülistan düşü yani. Ama bu evdeki hesabımdır ve parti içi dengelerin yabancısı olduğumu düşündükçe siyaset pazarında pek geçerli olmayacağı da geliyor aklıma. Dile getirmeden de edemiyor işte insan!

15 Ağustos 2007

Heyecan ve Medeni Cesaret

Medeni cesaretin ne anlama geldiğini tam olarak bilmiyorum. Sanırım biraz 'mahalle baskısına' karşı çıkmak anlamı da taşıyor. Size küçümser bir gözle, ayıplayarak, kuşkulu bakışlarla süzenlere karşı başınızı eğmemenizdir herhalde. Bütün mahalle delikanlılarının meydan okumalarına karşı çıkarak hırpalanmayı göze alan bir yiğidin, 'eleştirilirim' kaygısıyla çok sevdiği ama iyi şöhreti olmayan bir kadınla evlenememesi, veya herkesin kötü bildiği bir insandan yana çıkmak istese de, 'ne derler' diyerek bunu yapamaması medeni cesaret eksikliğinin işaretidir, sanıyorum.

Bu deyimde 'medeni' sözü uygarlıkla, terbiye ve görgüyle ilgili değildir. Bunlar kelimenin mecazi anlamlarıdır. 'Medeni' sözü, şehre ait, şehir halkından olan anlamındadır. Medeni cesaret, 'moral,' 'ahlak,' 'ayıplanma' açısından cesur olmaktır. Mahallenin, toplumun, ülkenin, çoğunluğun, kalabalıkların, kamuoyunun, 'herkesin,' doğru bildiğine karşı çıkabilir mi insan? Tek başına veya azınlıkta kaldığında, çevresine karşı sesini yükseltebilir, görüşünü dile getirebilir mi? Bazen bu, bütün paranızı bir elde rulete yatırmaktan, aslanlar gibi öne atılıp ölmekten, işkenceye dayanmaktan, çocuğunu gönüllü savaşa göndermekten de zor olabiliyor.

Toplumsal krizler döneminde, ülkede heyecan doruğa çıktığında, dayanışma duygusunun ve birlik beraberlik havasının egemen olduğunda, alışılagelen 'normal' cesaret kendini ağırlıklı olarak duyurur. Er meydanına atılanlar çoğalır. Nefs ikincil olur, fedakârlık yaygınlaşır. Artık farklı düşünen ve çoğunluğa uymayan 'mahalle baskısını' daha da bir üstünde hisseder ve siner. Savaş boruları çaldığı anda, açıkça savaşa karşı çıkanı pek görmedik tarihte. Bu durumda sinmiş olanın, farklı düşünenin artık fiziki varlığı da tehlikededir. Böyle bir adama yalnız yan bakmazlar, yok da ederler. Akıllı ol, fazla ileri gitme, yoksa kötü olur derler. Medeni cesaret eksikliğinin faturasını yalnız 'korkak' kişiye çıkarmamalıyız, mahallenin de büyük payı var bu sonuçta. Bir ilişki meselesi söz konusu: bir yanda kişi vardır öte yanda toplum. Böyle durumlarda medenisi yetmiyor, cesaretin normaline de gerek duyulur.

Yani birlik-beraberlik halleri kişi görüşünün devre dışı kaldığı durumlardır, farklılığın dışlandığı hatta suçlandığı hallerdir. Bu halin hem yararlı, ama hem de zararlı yanları var. Yararlı yanı, krizin atlatılması için görüş birliği gerekliyse, farklı görüşlerin bastırılmasıyla bu birliğin daha iyi sağlanmasıdır. Bir amaç uğruna araç (susturma) meşruiyet kazanıyor, diyelim. Ama tabuların oluşmasının yararlı olması için bir şartın da var olması gerekiyor: üstünde görüş birliği sağlanan kararın, yani seçilen yolun 'doğru' olması. Yok yanlışsa, farklı görüşlerin susturulması durumu daha da kötü ve zararlı kılar: Alternatifler yok edilir, hep beraber sürükleniriz yanlış yöne.

Bu girişle, bu yazının hiç yazılmamış olmasının çok normal olduğunu söylemek istiyorum. Kendimi, izlediğim toplumsal çalkantının mümkün olduğu kadar kenarında görmek istiyorum. Zaten farklı bir havayı tutturacak manevi güce de sahip değilim. En başta yaşanan acılar öylesine büyük, verilen kurbanlar öylesine çok ki, söz yetersiz kalıyor. Gözyaşlarına saygı duyup yalnız susmak geliyor içimden. 'Vatan sağ olsun' diyen ananın, babanın, dedenin, kardeşin ne demek istediğini anlıyorum. Herhalde umutsuzluğu içinde bir teselli arıyordur, onarılamaz kaybına bir gerekçe, bir açıklama. Ama bu acıyı pano gibi teşhir edenlerin kendi siyasal mesajlarını yaydıklarını görüyorum. Gözyaşı ile panolar arasında kendime bir yer ayırtamıyorum.

Acının siyasete alet edildiğini görüyorum. Ve bu toplumsal çalkantıya karşı çıkmak için gerekli ortamın artık yok olduğunu. Ağlayan yetimler ön planda. Bayraklar her yerde. Heyecan, coşku. Yüreklerin hızla çarpması. Şehit söylemi. Hücum borusu öncesinin baş dönmesi. Futbol maçında bile askeri selamlar. Meşin yuvarlak da şahadet simgesine dönüşmüş. Kitleler simgeleri öpüp alınlarına götürüyor, koro halinde sloganlar. Sefere çıkıyoruz. Ölüm artık vız geliyor. Hep beraber. Tek yumruk. Kararlılık, tanımlanmayan bir zafer adına.

Bu ortamda bu yol doğru değil demek çılgınlık tabi. Sesiniz uğultunun içinde zaten duyulamaz. İsabet belki. Duyulsa başınız belaya da girebilir. Daha uygun zamanı beklemeli, değil mi? Bugün 'analiz' yapmanın günü değil. Bugün, haykırma, atılma, yumruk sıkma, bayrak sallama, baş döndürücü bir koşuya koyulmanın günüdür.

Ama yarın, belki on yirmi yıl sonra, bu heyecanın sosyolojik, toplumsal psikolojiye göre tahlili yapıldığında ne denecek dersiniz? Korkarım birileri, bu milliyetçi heyecan içinde bazı kararların fevri olduğunu söyleyecektir. Bugün ortam, değil karar almaya, konuları tartışmaya bile uygun değildir. Stratejik karar almak için sakin kafa, soğukkanlı yaklaşım hiç yok. O kadar yok ki, 'soğukkanlı' yaklaşımın önerilmesi bile yadırganıyor. Şimdi laf değil eylem gereklidir havası esiyor, güçlü bir biçimde. Öfke egemen. Bu güya 'milli' heyecanın ilerde nelere mal olacağını konuşamamak ne kadar millidir? Su yüzüne çıkmak için fırsat bekleyen bağnazlık, şimdi yaygın acıları kullanarak baskısını artırdığında, karşı çıkacak medeni cesareti görmemek anlaşılırdır ama çok da acı. Acının gözyaşları üstünde yükselen bir hamaset söylemi sürüklüyor hepimizi. Çağdaş bir uyarlamayla çevrildiğinde, Samuel Johnson'un 1775'te söylediği 'vatan-millet söylemi ikiyüzlünün en son sığınağıdır' sözü (patriotism is the last refuge of a scoundrel) durumu ifade ediyor.

Mahalle baskısından çok korkanlar neden toplum baskısından hiç rahatsız olmazlar? Belki bunun yanıtı, kişinin ideolojisine göre seçtiği değerlerde yatıyor. Kimileri hepimizin (baskı altında) tek tip insan olmamızı istiyor ve bir potada erimemizi hoş karşılıyorlar. Çeşitliliği isteyenler ise mahallelere ayrılmamızdan pek rahatsız olmuyorlar. Ama ben, mahalle sakinlerinin de tek tek kişilere ayrılmalarından yanayım. Herhalde fazla ferdiyetçiyim (bireyciyim), çünkü, ister marş olsun ister türkü, toplu şarkı söyleyemem, el ele hora tepemem, gol diye bağıramam herkesle birlikte, ve her nedense, en sevinçli günlerim bayram günleri değildir, çok özel durumlar beni sevinçli kılar. Kitlelerin koşuştuklarını gördüğümde, bir kenara çekilir onları izler nereye yönlendiklerini anlamaya çalışırım. Ve şu an yalnızlığımda bunları yazarken, dileğim, ilerde bu Ekim 2007 yazısını hatırlatma gereğini duymamamdır.

23 Ekim 2007

Mahalle Baskısı ve Uluslaşma

Yeni bir polemik oyuncağımıza dönüşen 'baskı' söylemi, anlamsızlığa ve hele gereksiz boyutlara varmakta. Yıllarca devlet baskısı şikâyetleri duymaya alışmıştık. Bu rahatsızlık siyasiydi ve yargı ve polis baskıyla paralel algılanırdı. Gençlerin anne ve babalarının baskısından söz etmeleri aslında son on yıllarda gündeme geldi. Gençlere baskı yapılmamasının, örneğin öğrencilere tokat atılmamasının gereği yeni bir anlayıştır. (Hoş, J.J. Rousseau buna benzer şeyler yazmıştı çok eskiden, 1762de, ama felsefi bir düzeydeydi onun itirazı.) Kadınların baskı altında oldukları eşitlik ve insan hakları kapsamında geçen yüzyılda söylenmeye başlandı. Ordudaki disiplin/baskı karışımı durum hâlâ kabul görmekte ve normal sayılmaktadır toplum içinde. Marksist söylemde çalışanların baskı altında oldukları pek vurgulanmaz, daha çok 'sömürüldükleri' hatırlatılır. Din baskısı ise çok eskidir ve bütün insanlık tarihi boyunca çok can yakmıştır. Ama eskiden bu baskı normal sayılırdı, aynen zorla din değiştirme girişimleriyle olduğu gibi. Normal karşılanan bir uygulama ile bizi galeyana getiren bir uygulamayı aynı sayıp her ikisine de 'din baskısı' demek ise aslında çok yeni bir yaklaşımdır, anakronizmdir ve demokrasi ve insan hakları kavramı ile eş zamanlıdır.

Son haftalarda tartışılan mahalle hatta arkadaş baskısı ise yukarıdaki baskılardan çok farklı bir durumdur. Şerif Mardin'in de siyasi ve ideolojik baskıdan değil de mahalle baskısından söz etmesi bundandı. Bu sosyolojik bir olgu ve yaklaşımdır. Yukarıda hatırlattığım baskılar ya eksik yasal uygulamalarla, veya insan haklarıyla ilgili sakat durumlardır ve yasalar, yönetmenlikler ve direktiflerle bu durumlar kontrol altına alınabilir, bir dereceye kadar da olsa, bu 'baskılar' zamanla azaltılabilir. Ama sosyal psikolojinin konusu olan 'çevre etkisi' bu baskılardan farklı bir şeydir. Çevre ile toplumun kendisini kastediyorum. Her toplum (çevre, grup, cemaat, köy, mahalle, hatta aile) kendi gerçekliğini yaratır. O çevrede yaşayanlar bu toplum gerçekliğinin etkisini üzerlerinde hissederler. Buna da 'baskı' deyip, yasaklayıp ortadan kaldıramayız, çünkü bu tür 'baskı' ancak toplumun kendisi ortadan kalktığında yok olabilir. Toplum var oldukça, yasaları, ahlakı,

estetiği, dini, felsefesi, kısacası değerleriyle kendini, o topluma tam dahil olamayanların, farklılaşanların üzerinde duyuracaktır. Bu 'etki' kimilerince baskı gibi algılanabilir, ama bu durum kaçınılmazdır.

Bir mahallede örneğin, hemen herkes içkinin ve yörelerindeki meyhanelerin günah olduğuna, kendilerinin de bu duruma göz yumdukça doğru davranmadığına inanıyorsa, veya içkili lokantaların çevreye ve kendilerine doğrudan zarar verdiklerine inanıyorsa, diyelim çocukları için kötü örnek olduklarını görüyorsa, ister dilekçe yazıp meyhanelerin kapanmasını istesinler, ister müdavimlerine ters ters baksınlar, ister önlerinden geçen içkicilere acıyarak veya şefkatle bakıp iç geçirsinler, bu mahalleliler içkiciler üzerinde bir 'baskı' uyguluyorlar demektir. Bu baskı mahalle dayağı olmasa da psikolojik ve toplumsal bir baskıdır. Bu baskı sahneden indirilen çocuk yaşta Tevhide Kütük'e uygulanan baskıdan farklıdır. Ona uygulanan baskı bir yönetmenlikle yok edilebilir. Mahalle baskısı içten içe çalışır –ve bakışa yasak getiremezsiniz. Bu sosyolojik baskı (mahalle baskısı) daha çok, bundan böyle bütün başörtülü kızların yaşayacağı baskıya benzer: ister sahneden indirilsinler, ister 'hoşgörü' gösterilip ödülleri verilsin, artık onlar bu toplumun bir kesimi tarafından horlandıklarını ve bunun baskısını hissedeceklerdir. Bu dolaylı 'baskıyı' –mahallenin içkicileri gibi– bakışlarda, imalı dudak bükmelerde, ses tonunun değişmelerinde, hitap edilirken seçilen özel kelimelerde, dolaylı hatırlatmalarda, hatta 'bak biz farklıyız, sana tahammül ediyoruz' havalı demokratik davranışlarda bile hissedeceklerdir.

Mahalle ve çevre baskısı, lanetlemekle yok edilemez. Belki hiçbir zaman da yok edilemeyecektir. M. Foucault'un bu konuda yazdıklarını hatırlayalım. İnsan ilişkileri bir güçler çatışmasıdır, çetrefildir ve çok yönlüdür. Devlet uygulamaları ve baskısı bu karşıtlığın yalnız bir yönüdür. Bu karmaşık bir olaydır ve insan iradesinin de ötesindedir. Bu baskılar ilişkisi bütün insanlık tarihinde görülmüş toplumsal bir gerçekliktir. Anlaşılan, şu an bu tür baskıları hissedenler –bu kimselere bu yazıda içkiciler ve türbanlılar diyelim– durumdan rahatsız olup sitem etmekte ama kendi baskıcı rollerini görememektedir. Toplum içinde bazı çevrelerin içinde 'azınlıklar' oluştukça bu azınlıklar 'baskıyı' hissetmekte, bu baskıdan kurtulmak için kendi cemaatlerinin sınırları içine kapanıp gettolarını oluşturmakta ve bu

yeni 'özgür' ortamlarında kendi 'azınlıklarına' kendi baskılarını yürütmektedirler. Örneğin, mahallelerinde içkicilerden rahatsız olanlar, yasa ve polis yardımına sığınıp olumsuz davrananları hizaya getirmek yerine, meyhaneyi toptan yasaklama yolunu seçerek kendi baskılarını, ister suçlu olsun ister masum herkese uygulama yolunu seçmektedirler. İkna yolunu seçip türbana karşı kendi estetiklerini savunma yerine yasağı seçenler de aynı anlayışın temsilcileridir. Bu iki kesim madalyonun iki yüzü gibidir. Şerif Mardin bu anlayışı 'ümmet içinde tek hakikat' kavramı ile çok güzel anlatmıştır (Din ve İdeoloji, Cumhuriyet Devrinde Volk İslam).

Sorunun çözümü uluslaşma sürecinin hız kazanmasında yatmaktadır herhalde: Ulus-devlet içinde herkesin herkesi eşit kabul etmesi ve ona hayat hakkı tanımasıdır çıkar yol. Yani insanlar dünya görüşlerini değiştirmelidir. Yoksa kişiler bazen 'ulusal yarar,' bazen 'sağlık,' bazen 'din gerçeği' veya 'buyruğu' adına Öteki belledikleri nin yaşam alanını yasaklar veya dolaylı baskılarla sınırladıkça, her kesimde, doğal olarak ve savunma refleksiyle kendi içine kapanma işlevi gelişecek ve yine doğal olarak, toplumsal uyumun ve bütünleşmenin tam tersi hız kazanacaktır. Batı toplumlarında uluslaşma giyimden yaşam biçimine tek tip insan yaratmadı, 'tek tiplilik' (asgari sınırlamalar ve yasaklarla) herkesin eşit olma ve herkesin istediği gibi yaşama ilkesi temelinde sağlandı. Yani en basit biçimiyle söylendiğinde, insanlar Ötekine bakıp hemen rahatsız olmamalı: öteki ister türbanlı olsun, ister içkili.

Toplumsal uzlaşma herkesi 'bizim gibi' yaparak sağlanmaz, sağlanamaz; herkesin, seçeneklerinde (elden geldiğince) özgür olmasıyla sağlanabilir. Aslında bu yaşanan gereksiz 'mahalle baskısı' tartışması bir yanlış anlamanın temelinde yükselmektedir. Taraflar kendi normlarını kabul ettirmeye çalışırken tedirginlik yaratan imalarda bulunuyorlar. Laiklik içki içme ile ilişkili gösteriliyor örneğin. Oysa laiklik içki içme veya içmemede serbest olduğumuz ortamı yaratmaktır. Giyim (örtünmek) konusunda da aynı özgürlüğü sağlamalıdır aslında. 'Doğru,' 'yararlı' gibi yargılarımızdan bağımsız bu serbestlik anlayışının egemen olmasını, modernite ve uluslaşma olarak görebiliriz. Bu bir süreçtir ve sabır ve sebat gerektiriyor.

4 Aralık 2007

Velev Türban...

Şu 'velev' kelimesini çok severim. Kardeşleri de var: farz edelim, öyle olsa da, bir an için diyelim ki, böyle kabul etsek de, gibi ifadeler aynı şeyi dile getirmeye çalışır. Mantığın temel ilkelerindendir bu deyimler. Bir hipotez demektir: Yani, öyle olduğunu kabul etsek bakalım ne tür sonuçlara varabiliriz. Paranoik sıkıntılarım depreşince 'velev'i yardıma çağırırım. Korktuklarımın ek kötüsü olsa ne olur, diye düşünür, en kötü sonucu bile şöyle veya böyle göğüsleyebileceğimi, sineye çekebileceğimi de anlayınca rahatlarım.

Velev'in ne anlama geldiğini bilmeyenlerin kalabalığını görünce bu kelimenin hesabına çok üzüldüm. Mantık özürlü bunca kimsenin varlığına da. Velev sözünü izleyen cümle bir durumun kabulü anlamında tabii ki değildir. Tam tersi, o durumun kabul edilmediği ve ancak, bir değerlendirme (muhakeme) yapmak için geçici olarak gerçekmiş gibi ele alındığı anlamındadır. Diyelim ki (farz edelim ki), beni hırsız diye yakaladılar, ben ısrarla masumum diyorum ve bir an can havlıyla 'velev ki hırsızım, beni falakaya yatırmaya hakkınız yoktur,' diyorum. Böyle bir durumda lafımı 'itiraf' olarak anlayanlar çıkar diye korkmaya başladım şimdi!

Türk Dil Kurumu'nun sözlüğü (1988) A.Ş. Hisar'dan öyle bir örnek vermiş ki bu konuda hiçbir kuşku kalmıyor: 'Bu sözü söylemedim; velev söylemiş olsam ne çıkar.' Sanırım böyle bir sitem birçok insanın içini yakmıştır. 'Ben size hakaret etmedim, velev etmiş olsam cezam ölüm olmamalıydı' sözünü duyarım düşümde. Ama bu lafı hakaretin itirafı anlamında anlayanlar için ne demeli? İşte asıl sorun da burada. 'Velev türban siyasi simge olsa' lafından 'türban siyasi simgedir, dedi' yorumu nasıl çıkar? Böyle demagojik bir değerlendirmenin arkasında yatan anlayışı, yeteneği, psikolojik ihtiyacı, korkuyu, fobiyi, telaşı anlamaya çalışıyorum. Böyle bir 'yanılgı' rastlantısal olmasa gerek, arkasında özel bir algılama mekanizması, bir açmaz, bir amaç, hatta ilginç ahlaki bir tutum olmalı diye düşünüyorum. Artık söylenenler değil bu mekanizma önem kazanıyor. Kelimelerin anlamını geçersiz kılarsak, sosyal psikolojiyi görmezlikten gelirsek değil çözmek, sorunu tartışamayız bile.

Türban tartışmaları

Türbanın kendisi değil ama türban tartışmaları artık siyasidir. Hatta siyasetin etrafında döndüğü temel söylemdir. Çünkü türban (veya başörtü veya artık ne diyeceksek) birileri tarafından siyasi simge olarak algılanmışsa, istesek de istemesek de, önce o insanlar tarafından ve sonra giderek genel olarak siyasi simgeye dönüşmesi kaçınılmazdır. Türbanın siyasi simge olması türbanı kullananların kararıyla değil, ona karşı çıkanların tutumuyla gerçekleşti. Bir iki örnek vereyim. Diyelim ki estetik nedenlerle veya sivilcelerinizi saklamak için sakal bırakmışsınız. Üstleriniz ideolojik ve siyasi algılamaları yüzünden sakalınıza karşı çıkıyorlar ve işinize son veriyorlar. Sizin tepkiniz ister istemez estetik alanda kalmaz, siyasi olur, sakal da bir siyasi karşıtlığın nesnesi olur. Yarın üniversitede bıyık yasaklanırsa, hele cumhuriyet karşıtlığının ve AKP'nin simgesi olarak algılanıp yasaklanırsa, bıyık da siyasi simge olur. Yolda annenizle en doğal biçimde ana dilinizi konuşuyorsunuz diyelim, birileri siyasi/ideolojik nedenlerle müdahale eder, sizden resmi devlet dilini konuşmanızı ister. Artık o ana dil siyasetin içindedir. Siz dilinizde birden siyasi bir yan görürsünüz. Ve bir ihtimal, dilinize bambaşka bir anlam verir, ona sarılır, bayrağa dönüştürür, bir ideolojinin simgesi yaparsınız. Bütün bu dönüşümler bilinçli seçenekler değildir, otomatik olarak ortaya çıkar ve sizi bir girdabın içine çeker. Bu yüzden, bir giyim biçimini, türbanı, siyasi simgeye dönüştürenlerin şimdi türban siyasi simgedir diye sitemde bulunmaları kara mizahtır.

Simgenin simgesi

Başörtüsü, başından, hiç sorun olmamalıydı. Yanıbaşımızdaki insanın giyimiyle böylesine ilgili olmamalıydık. Kimin ne giydiğini hiç fark etmemeliydik. Bilemediniz, üniversitelerin yönetimi bir yönetmelikle giyini işini düzenleyebilirdi, liberal bir anlayışla çatışmayı aşabilirdi. Kanuna bile gerek yoktu bu alanda. Ama iş Anayasa Mahkemesine, Danıştaya, Avrupa Mahkemelerine ve Anayasaya varınca iş çıkmaza da vardı demektir. Bu tartışma cumhuriyet başsavcısının ve danıştay başkanının beyanlarıyla daha da bir üst düzeye taşındı. Bazı yorumlar bu türban işinin her durumda en sonunda üst mahkemelerin kararlarına bağlı kalacağından, yasağın her ha-

lükârda kalkmayacağı yönündedir. Velev durum bu ise (yani tek çare yargı organlarını 'fethetmekse'!) hukuk ve yasalar ve dolayısıyla demokrasi de zorlanıyor demektir.

Ama asıl sorun türbanın dini/siyasi simge olması değildir. Bu, kavganın bahanesidir, çünkü siyasal simgeye dönüşen türban da artık başka bir durumun simgesidir. İktidar olmanın simgesidir. Bu kavgada kazanan gücünü kanıtlayacaktır, yerini sağlamlaştıracaktır. Velev durum böyleyse ne olacak? İşte asıl kaygı da bu noktadadır. Durum böyleyse başörtüsü de, simgeliği de hiç önemli değildir. Başka sorunlar öne geçer: Hükümet olma alanı dışına kayan bir güç kavgası toplumu bölebilir, taraflar düşman kamplara ayrılacaklarından çok kötü durumlar doğabilir. Demokrasinin (yani parlamenter rejimin) meşruiyeti yara alır, güven ve meşruiyet krizi doğar. 'Çoğunluk' mantığı ve ulusal konsensüs ile toplumlar tıkanmaz, iyi kötü bir çözüm bulur her duruma. Ama bu mekanizmalar çalışmaz olursa, son sözün, yani egemenliğin kimde olduğu tartışılmaya başlanırsa, o çok korkulan bölünme gelir kapıya dayanır. Bölünme tehlikesi metaforunu en sık kullananların bu bölünmeyi de en fazla kışkırtıyor olması trajik bir ironidir. Antik trajedi gibi bir durum: olumsuz sonu biliyor, ama kaçınamıyoruz. Sanıyorum buna kaş yapayım derken göz çıkarmak da derler. Bu konuda her yanın başarısı da bir Pirus zaferi gibi, yani astarı yüzünden pahalı.

12 Şubat 2008

Örnek Olmak

AKP'nin politikaları, toplum içinde olmasa da siyasi ortamda bir kutuplaşmaya neden oldu, deniliyor. Gerçekten de özellikle dinle ilgili sayılan konulardaki uygulamalar yüzünden tansiyon uzun süre yükseklerde kaldı. İmam hatip okulları ve katsayı, zina ile ilgili düşünülen ama vazgeçilen yasa, okullardaki din dersleri, cumhurbaşkanı seçimi ve nihayet bütün gerilimlerin simgesine dönüşen türban tartışmaları... Ama temel soru şudur: kutuplaşma bunlardan dolayı mı var, yoksa kutuplaşma var olduğu için mi bu konular sorun oluyor?

Bu tür çatışmalardan hoşlanmayan birileri ('hoşlananlar var' demek değildir bu!) saf önerilerde bulunuyorlar. AKP türbanı gündeme getirmemeliydi dendi örneğin. Bu yaklaşıma 'saf' diyorum çünkü bu sözün ardında 'sorunları AKP gündeme getiriyor' muhakemesi yatıyor. Oysa herhalde tersi geçerli. Toplum AKP'yi doğurmuş, veya en azından onu güçlendirmiş, ona hayat vermiştir. Yani bugünkü siyasi iktidar, sorunların nedeni değil, icraatıyla da, bir durumun sonucudur.

Geçenlerde The New York Times gazetesinde Sabrina Tavernise yazısında (19.2) Türkiye'deki bu çatışmaların berisinde bir sınıflar arası rekabetin yattığını yazıyordu. Yazara göre 'bir zamanlar alt bir sınıf sayılan dindar Türkler, eğitim alıp orta sınıfa dönüşmüş ve bir zamanlar yalnız seçkin elit için olan şehir alanına geçmişlerdir.' Gerilim bunun sonucudur, demeye getirmektedir. Ancak 'sınıf mücadelesi' tezini anımsatan bu tezin eksik yanları var. Yazarın kafasında herhalde Batı Avrupa'daki bazı başka gelişmeler var.

Batı Avrupa'da orta sınıf (burjuvazi) aristokratlara karşı gelişirken kendi kültürlerini de geliştirdiler ve topluma kabul ettirdiler. (Bak örneğin N. Elias, *Über den Prozess der Zivilisation*). Ama sonraları yaşanan hızlı kentleşme olayında köyden şehre göç eden kitleler şehir hayatına entegre ve asimile olmaya çalıştı. Bunun temel nedeni taşradan gelenlerin, şehirlerde, imrenilen, onlara benzemeye arzu ettikleri birilerini bulmuş olmalarıydı. Yani karşılarında özenilen, gıpta edilen örnekler vardı. Böyle bir ilişki kültürel bir çatışmayı önledi. Köy ve kent arasında bir kültür farkı en do-

ğal bir biçimde vardı ama bu farklar bir çatışma içinde değildi. Birileri kendilerini beğendirmiş, kültürünü kabul ettirmişti ve öteki 'sınıftan' olanlar kendilerini bunlara uydurmaya çalışıyordu. Geçiş gönüllüydü.

Türkiye'de durum farklıdır. Köyden şehre göç edenler, hemen ve tartışmasız kabul ettikleri 'imrenilen örneklerle' karşılaşmadılar. Bunun 'sorumluluğunu' (toplumsal konularda 'sorumluluk' aranmaz ama kelimeyi 'sebep' anlamında kullanıyorum) taşradan gelenlere yüklemek kolaydır. Ama Türkiye kentlerindeki orta sınıfın Avrupa'daki burjuva değerlerini benimsemiş gruplar gibi olmadıklarını da görmek gerek. Yeni gelenler kentlerde, demokrat olan, bütün vatandaşları eşit gören ve aşağılamayan, çoğunluğun yararına yasalar çıkaran, kültür üreten ve batıyı yüzeysel kopya etmekle yetinmeyen, kimlik açısından ezik olmayıp özgüvenli olan, zenginliğini devlete yamanarak sağlamayan ve asalak olmayan kimselerle karşılaşmadılar. Tersine halktan kopmuş, halkı aşağı gören, batının temel gerçeklerini ne anlamış ne de benimsemiş, büyük oranda özenti bir yaşam biçimi yaşamaya çalışan, Osmanlı yöneticisi bozması bir tür memur aristokrasisi ile karşılaştılar. Bu sınıf burjuva değil, bu sınıfın karikatürüydü. 'Aristokratlar' ile, gelişmemiş, taşralıktan kopamamış ve gerçekten burjuvalaşamamış bu şehirli elit, taşradan gelenlere örnek olamadı. (Haluk Şahin bu elit zümreyi ne güzel anlatıyor köşesinde, 22.2) Ve bu insanlar kendilerini hiç sevdiremediler. Yeni gelenler de kendi kültürlerinin içinde kapanıverdiler.

Bu yüzyılda bir yaşam biçimi kimseye zorla empoze edilemez, benimsetilemez. Bir şeyi değiştirmek isteyen kendisini en başta örnek olarak ortaya koyar. Muhafazakâr demokratların (İslamcıların isterseniz) demokrasi anlayışını beğenmeyenler en başta kendileri demokrat olmalı ve bu demokratlığın beğenilen örneğini sergilemelidirler. 'Yarın türban zorla empoze edilecek' diye kaygı duyanlar, Türkiye'de bir şeylerin kötüye doğru değişmesini istemiyorsa, bugünden başlayarak bir şeyleri zorla kabul ettirmekten vazgeçsinler. Zorun kullanımı zor kullanma anlayışını besler. Yasaklar, yasaklama kültürünü güçlendirir. Gerçek cumhuriyetçiler, laiklik taraftarları, demokratlar özgürlükçü anlayışı benimsetsinler. Bu değeri topluma sevdirsinler. Çağdaşlık lafını sakıza dönüştürenler bunun öncülüğünü kendileri örnek olarak yapmalıdırlar; ve bunu mütekabiliyet bekleme-

den yapmalıdırlar. Tarihin seyri böyle olmuştur. Muhafazakârlar değildi ütopyalara yelken açanlar. Özgürlüğün temelini on yıllarca Türkiye'de yerleştirememiş olanlar demokrasi havarisi gibi de kabarmasınlar. Çünkü kitleler içinde orta sınıf değerlerine karşı –özgürlük, hukuk devleti, 'bırakınız geçsinler' anlayışı, farklılığa katlanmak, bu değerlerin bir kaçıdır–yerleşmiş olan antipatinin doğmasına neden olanlar onlar olmuştur. Ve bugün de yaptıklarıyla kitleleri hâlâ yabancılaştırmaktadırlar. Seçim sonuçları bunun bir işaretidir.

Muhafazakâr dünya görüşünü beğenmeyenler (arada hukukun arkasına da sığınarak) zora başvurmak yerine örnek olsunlar. Arzuladıkları özgürlüğün temsilcileri olsunlar. Davranışlarıyla muhafazakâr kitlenin sempatisini ve beğenisini kazansınlar. Sevgisini kazansınlar. Türbanlı kızlar türbanı beğenmeyen kadınları gördüklerinde, gıpta etsinler, hatta kıskansınlar onları. Onların geniş düşünce ufuklarına saygı duysunlar. Oysa bugün 'misyon sahibi çağdaş' kadınlarımızla karşılaştıklarında aşağılamayı, horlanmayı ve tehdidi seziyorlar, hatta apaçık bunları yaşıyorlar. Toplum güzel örnekler yaratarak değişir ve gelişir. Yasaklarla değil. Hele kimilerince çok beğenilen Batıda bu gelişmeler bütünüyle böyle olmuştur. Doğu'daki Deli Petro'dur zorla sakal kestiren. Yani 'aydın despotların' bile doğulusu-batılısı var. Birileri zor kullandı, ötekiler örnek oldu.

Türkiye'de kavgalı kesimler farklı inançların sözcüleridir. İnançların ise kaçınılmaz olarak bir özelliği olur: taraftarları, yordamlarının ve ilkelerinin herkese yararlı olduğuna inanırlar. Ve ister istemez herkesin bunu izlemesini isterler. 'İslamcılar' olsun, 'karşı' olanlar olsun bunu doğrudan veya dolaylı olarak yaparlar, veya yapmaya çalışırlar. Bu yönde sınırları zorlamaya çalışırlar. On yıllarca 'laikçiler' de bunu yapmadı mı? Ben de tabi kendi inancımı kanıtlamaya çalışıyorum: zora başvurmayın, örnek olun, diyorum, isteyen peşinizden gelsin, isteyen kendi yolunda gitsin. Siz bu yolu seçerseniz, ancak o zaman peşinizden gelecek birileri de çıkabilir.

26 Şubat 2008

Bir Dava ve Meşruiyet

Artık böyle uygulamaları geride bıraktık, devir değişti, halkın desteğini böylesine sağlamış partilerle böyle şeyler olmaz, en azından şu anda, şu günlerde olmaz derken oluverdi! İktidar partisi kapatılmak isteniyor. Yani bir filmi yeniden görüyor gibi oluyoruz. Oysa hiç de öyle değil! Bu bambaşka bir film. Daha iyi bir film değil ama çok farklı. Oyuncuları aynı, sahne aynı, senaryo da benziyor. Ama farklı çünkü sesler ve müzik çok farklı, renkler farklı, havası bütünüyle farklı: evvelki filimler dramdı bu komedi, veya trajik/komik bir serüven.

En büyük fark basındaki ve toplum içindeki tepkilerdir. Bir iki çekingen, utangaç, kaçamaklı 'yargı sürecini etkilemeyin' sözlerinin dışında kulaklara tek gelen, yüksek seste protestolar oldu. Yurtiçinde ve yurtdışında herkes şaşkın ve öfkeli. Özellikle öfkeli. Söylenmedik söz kalmadı: yargı darbesi, yargı skandalı, demokrasiye müdahale, rejimi hiçe sayma, ülkeyi karanlıklara boğma, gerilere götürme, AB'den koparma, halk iradesini, parlamentoyu saymama, seçmeni küçümseme, keyfi davranma, anlamsız iddianame, kanıtsız iddialar, savcıların tahakkümü, adaletin siyasallaşması, siyasetteki bir yenilgiyi hukuk alanında kazanma çabası, hukuka güvenin kalmaması, çılgınlık, adaletin dengesiz ve aşırı tepkisi, 'daha neler!' nidaları... Bütün bunlar ve daha niceleri basında yer aldı.

Yeni olan devlet meşruiyetinin böylesine yara almasıdır

Yeni olan yalnız bu itirazlar değildir. Bu protesto söyleminin doğal sayılması da yenidir. Bu protestolar yurtiçinde ve yurtdışında ayyuka çıkıyor, yargı süreci böylesine etki altında kalıyor ve bu normalmiş gibi de kabul görüyor. Ve durum hiç de iyiye alamet değildir. Yargı sürecinin böylesine etki altında kalması ve karşı tedbirin alınamaması ne anlam taşıyor? Herhalde yeni ve çok sorunlu bir durumla karşı karşıyayız. Ama hangi birini suçlayacaksın, önce kimi dava edeceksin! Dünya alem ayağa kalkmış, aydını, işadamı, hukukçusu, sıradan vatandaş itiraz ediyor. Küçük bir kesim de 'hoş değil ama bekleyelim bakalım' demekten ileri bir şey diyemiyor.

Bu tablonun ifade ettiği hiç de iç açıcı değil. Bu bir güven krizidir. Ülke genelinde adalet sorgulanmaya başlanmıştır görünümü egemen. Özellikle yurtdışından bakanlar anlamsız değil, anlamı hiç de hoş olmayan bir krizin yaşandığını görüyor. AB'yi, ABD'ni temsil eden ve farklı siyasi kesimlerden gelen birçok kimse ülkede hiç olmaması gereken şeylerin yaşandığında hemfikir. İlk kez böylesine keskin şeyler duyuluyor.

Kuvvetler ayrılığı temeldir ama bu ayrılığın vatandaşlar tarafından tanınması, sayılması ve benimsenmesi daha da temeldir. Bu saygı yitirildiğinde devlet mekanizmaları çalışamaz. Meşruiyet bu demektir. Hatta ulus-devlet bu demektir. Bir hukuk sistemi ne denli 'iyi' olsa ve bize hoş görünse de, eğer kitleler tarafından benimsenmiyor ve içselleştirilemiyorsa işlevli olamaz. Kısacası 'hukuk' ve 'adalet' olarak iş görmez. Kimilerine göre hukuk ile 'çoğunluk' arasında, yargı ile oy oranları arasında hiçbir ilişki yokmuş. İşlevli oldukları sürece tabi yoktur ve olmamalıdır. Meşruiyet temelinde benimsendikleri sürece tabi ki yargı ve 'halk iradesi' birbirinden bağımsızdır. Ama 'karşı' oldukları durumlarda işler çok farklıdır. Mesele yargının çoğunluğa karşı çıkması değildir, gerektiğinde bu olabilir, büyük problem çoğunluğun yargıya saygı göstermemeye başlaması, kararlarını kabul edememesi durumunun doğmasıdır. Böyle durumlarda meşruiyet krizi vardır denir.

Meşruiyet krizi bir rejim krizidir. Toplumu derinlemesine sarsar. Başlayınca nereye varacağı da belirsizdir. Şimdi de anayasayı değiştirip anayasa mahkemesinin yetkilerini değiştirmek sözü gündeme geldi. Yani parlamentodaki yarış hukuk alanına aktarılmış oluyor. Ve tabii bu durumda kuvvetler ayırımı 'hukuk, ordu, parlamento' biçimini ediniyor. Bakalım kim iktidara gelecek!

Toplum itaatsizliği başlamaya görsün, milyonların önüne çıkmak olanaksızdır. Kriz ile bunu demek istiyorum. Ve adalet ile 'oy oranı' arasındaki ilişki de işte bu noktadadır, bu bağlamdadır. Yaşananlar yalnız hukuk işi değildir, mekanizmayı anlamak için sosyolojiye, sosyal psikolojiye ve tarihe de bakmak gereksiz. Bir 'hukuktur' gidiyor! Ülke yönetimi yalnız hukukçulara bırakılamaz. Bu yaklaşım bürokratik ve mekaniktir. Toplumlar hukuk temeli üzerinde hiçbir zaman kurulmadılar. Önce konsensüs vardı

ve bu uyumu hukuk düzene sokmuştur, oyunun kurallarını koymuştur. Konsensüs yok olursa oyunun kuralları iyi olsa da izleyen olmaz.

Krizi aşmak

Bu krizi aşmanın yolu adaletin 'mekanizmalarına' sımsıkı sarılmak değil hukukun özünü ve temelini sağlamlaştırmaktır. Gerekli olan ulus-devletin özünü oluşturan konsensüsün sağlanmasıdır. Bu noktada R. T. Erdoğan'a yöneltilen eleştiriyi hatırlatmak gerek. Başbakanın konsensüs aramadığı, toplumun her kesimi ile uzlaşmayı seçmediği söylendi. Teşhis doğru veya yanlış olabilir ama tavsiye doğruydu. Bu aynı uzlaşma ve hele konsensüsü sağlamak gereği hukuk alanında daha da önemlidir. Hukukun uygulayıcıları 'adalet-kamuoyu' ilişkisini görmezlikten gelmemeli. Çünkü uzlaşmayan başbakanı yarın yeniden seçmez onu aşarız. Hukukla aynı şeyi yapamayız. Hukuk devletin özüdür ve seçimle ikide birde değişemez ve değişmemelidir. İşte bu yüzden 'anayasanın yetkilerini değiştirmek' düşüncesi temel hukuk alanının ve kurumlarının sarsıntı içinde olduklarının işaretidir.

Herkes bu krizin aşılmasında sorumluluk taşımaktadır. Yargı siyaset yapmayarak, siyasi dünya ise, hoşuna gidenlere değil, çağdaş kriterlere sarılarak. Bu kavganın arkasında yalnız gereksiz fobiler ve aşılabilir sınıfsal çıkarlar varsa kriz aşılabilir, örneğin dava görülmeden düşebilir. Yoksa, bu kez yalnız bir partinin kapatılmasını yaşamayabiliriz. Kriz daha da derinleşebilir.

25 Mart 2008

Cumhuriyet, Darbeler ve Meşruiyet

Asıl sorun aralıklı olarak askeri darbelerin yaşanmış olması değil. Yeniden böyle bir riskin bulunması da değil. En kötüsü, bu darbelerin meşru sayılmaları. Çünkü meşruiyet kazanmaları, durmadan tekrarlanmalarını olanaklı hatta doğal kılıyor. Yasal sayılmaları yeni müdahalelere çağrı sayılır. Bu meşruiyeti politik güçlerin kendileri sağlamakta. Politikacılar, darbeler 'sona erince,' yani her darbenin ertesinde, hiçbir şey olmamış gibi davranmıştır. Yani darbecilerden hesap sorulmamıştır, onlara saygıyla yaklaşılmıştır, kimileri onurlandırılmıştır.

En doğal bir şeyi ifade edermişçesine, akademisyenlerden gazetecilere, siyasilerden işadamlarına, 'her ihtilalin kendi hukukunu yarattığı' söyleniyor. Darbeye meşruiyet işte böyle söylemlerle pekiştiriliyor. 'Yeter ki darbe başarılı olsun, ondan sonrasında rahatsın!' anlayışıdır bu. İhtilallerin (darbelerin değil) kendi hukuklarını yarattıkları doğrudur. Ama her ihtilal yeni bir rejim doğurur. Yeni rejimin eskiyi yıkıp kendi dünyasını kurması tarihi bir gerçekliktir. Getirdiğini korumak ve sürdürmek için de kendi hukukunu doğurur. Peki, darbeler hangi yeni rejimi, hangi hukuku getirmiş ki yasal sayılsın?

Üst üste gelen darbeler hep aynı rejimi sürdürmek için, yani cumhuriyet için yapılıyorsa, artık darbeler de bu 'korunmakta' olan rejimin ayrılmaz parçası olmuş demektir. 'Darbecilik' kendi meşruiyetini kuruyorsa, bunu neyi sürdürmek için yapıyor? Cumhuriyet rejimi darbelerle çalışmaz: Tam tersine halk iradesine dayandığına göre, bu rejimde darbeler zincirinin yasadışı sayılması gerekir. Yok, darbe bir sonraki darbeyi meşru kılıyorsa, bu korunan rejim de 'darbeli' rejimdir. (Cumhuriyet rejimi olmadığını ayrıca yazmam gerekmiyor herhalde.)

Aslında bu bir paradoks değildir. Durum tespitidir. Paradoks başka alandadır. Halk iradesini ikincil sayan ve darbeci müdahalelere karşı çıkmayan 'parlamenterlere' ne demeli? Tuhaf ve çelişkili olanlar, kendi kendilerini inkâr ederek parlamentoculuk oynayanlardır, kendilerini yok varsayan darbeleri tanıyıp 'halk temsilcisi' kimliklerini sürdürmeye çalışanlardır, darbecilerin onayını alarak seçmeni temsil etmeye kalkışanlardır, yani meşruiyetlerini meşru olmayandan alanlardır.

Sonunda şaşkın, rejimin özünü anlamaya ve dosta düşmana kıvrıla sıkıla anlatmaya çalışır olduk. İhaneti yüzünden asılması gerekli görülen ve halkın seçtiği başbakanın adı İzmir Havalimanı'na veriliyor. Suçlama hataydı demeye de olanak yok, çünkü asanlar da saygın! Politikacıların topu hapsediliyor, partiler kapatılıyor, sonra aynı insanlar kendilerine karşı gerçekleşen darbeleri övüyor. Ve siyasetten ayrılma gereğini de duymuyorlar. Millet Meclisini kapatanın da açık tutanın da meşru olduğu bir ortam bu. Anayasanın bir maddesinin bir fıkrası değişecek diye kıyamet kopuyor, sonra anayasanın bütünü rafa kaldırılınca 'darbe hakkı' gündeme geliyor. Buna kılıç hakkı derlerdi, yüzyıllar önce.

Oysa demokrasilerde – ve tabi cumhuriyetlerde de – darbe yapan hiçbir zaman aklanmaz. Darbe yapar ve iktidarını kurar, ancak iktidarı kaybedince suçlu muamelesi görür. Görmüyorsa iktidarı sürüyor demektir. Çünkü cumhuriyet, özü darbelerle sürekli korunan bir rejim değildir. Darbeciler ille de hapsedilmeyebilir, suçlandıktan ve mahkûm edildikten sonra af dilediklerinde af bile edilebilirler. Ama meşru sayılmaları kişilerle ilgili bir uygulama değildir, rejimin özü ile ilgili siyasi bir yanlış karardır.

Ergenekon'un muhtemel mesajı

Ergenekon davasından ne çıkacak bugünden bilemiyoruz. Ama sonuçtan bağımsız kuşkusuz şu mesaj duyulacak: darbe yapmak, siyasilere karşı, halk iradesine karşı planlar yapmak suçtur. Darbe mantığı ile düşünenler farklı bir siyasi düşüncenin temsilcileri değildir, yasadışıdırlar. Niyetleri iyi olsa da, kendilerini vatanperver, halk yanlısı, cumhuriyetin bekçisi gibi görseler de eylemleri meşru değildir. Yani kısaca 'darbe' felsefesinin hoş görülemeyeceğinin mesajı mutlaka çıkacaktır bu davanın sonunda: Darbe 'normal' bir siyasi yordam değildir!

Yakınlarım arasında bile yarı şaka yarı ciddi, 'bir darbe olsun da rahat edelim' diyenler var. 'Ordu göreve' diye bağıranların sınır ötesi operasyondan söz etmediklerini hepimiz biliyoruz. Ama savcılar bile alışmış demek bu tür sloganlara. Geçenlerde (26.7) Mehmet Barlas her olmadık şeye alıştığımızı yazıyordu: Hukuk ile siyasetin böylesine yüz göz olmasına, parti kapatmanın siyasetin doğal bir uzantısı sayılmasına, Türkiye'de sanki hiç

darbe olmamış, hiç faili meçhul cinayet işlenmemiş, hiç yasadışı örgütlenme ve eylemler yapılmamış gibi konuşmaların yapılmasına alıştık. Evet alıştık çünkü bunları meşru saydık.

Sıradan vatandaşlar başka, siyasilerin tutumu bambaşkadır. Çünkü siyasiler, parlamenterler rejimin en üst temsilcileridir. Yasadışı darbeci eylemlere göz yumduklarında kendi meşruiyetlerini kaybederler. Aslında cumhuriyeti yok eden darbeciler değildir, buna teşebbüs edenlerdir. Yok edenler, ölümcül vuruşu yapanlar darbecilere saygı gösterenler ve meşru kılanlardır. Cumhuriyet, bu rejime karşı olan mantık yasal ve kabul edilebilir sayıldığında tehlikededir. Milletin temsilcileri antidemokratik pratiğin ve güçlerin parçası, yandaşı ve destekleyicisi olunca cumhuriyet de son bulur. Darbe yabancı işgal gibidir: düşman bir gün yenilip gidecektir, yeter ki varlığı meşru sayılmasın. Ergenekon davasının sonunda sıradan vatandaşın aklında bu ayrım kalacak: meşru olan nedir, suç olan nedir? Çok gerekli ve gecikmiş bir mesajdır bu.

Ne yazık siyasi çevreler bu mesajı tek vücut olarak vermiyor. Cumhuriyetçi, yani halkçı anlayışın kamuoyu içinde tam olarak yerleşmesi için böylesine gerek duyulduğu günümüzde tek vücut olarak, bu ortak tutumu görmedik. Hani 'mandacı' diye anımsadıklarımız var ya, onlar gibi kalacak birileri tarihi bellekte. Onlar belki kötü niyetli değildi, ama yanlış ilkeler sahibiydi. Herhalde Ergenekon davasında ismi geçen herkes sonunda suçlu sayılmayacak, keşke hiçbiri suçlu olmasa, sonunda uyanıp 'yalnız bir kâbustu' diyebilsek. Ama bugün, 'alıştığımız' bunca garabetin –darbelerden cinayetlere, karalamalardan yasadışı örgütlenmelere– karşısına çıkma iradesinden yana olmalıydı her vatandaş. Cumhuriyetin meşruiyetinden yana olduğumuzu ilan etmek için en azından.

29 Temmuz 2008

DEMOKRASİ, İNSAN HAKLARI, İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

Savaşa Karşı Olmak

Herkes savaşa karşıdır, herkes barışçılığını gururla ilan eder. Hitler bile 'Savaşı seçecek kadar akılsız değilim. Biz barış ve uyumdan başka bir şey istemiyoruz. Eski düşmanlarımıza dost elimizi uzatıyoruz... Alman halkı ne zaman sözünde durmamıştır ki' demişti (10/11/1933). Sonrasını biliyorsunuz.

Sorulması gereken başkadır: Siz hangi koşullarda savaşa karar verirsiniz? Tahammül sınırınız nerede son bulur? Her zaman mı barıştan yanasınız? Ülke saldırıya uğrasa, vatan (dolaylı dolaysız) tehdit edilse, stratejik olarak sıkıştırılsa, komşu ülke tehlikeli biçimde silahlanmaya kalkışsa, ülkesindeki soydaşlarımıza çok kötü, kötü, veya 'kötüce' davransa, düşmanlarımızı desteklese, ülkemizde terörizmi kışkırtsa, sınırlarını yasal bahanelerle aleyhimize genişletmeye yeltense, bir çatışma 'ulusal çıkarlar' açısından (çok) yararlı sayılırsa savaşı destekler misiniz? Samimiyseniz, sanırım bir an gelecek 'savaşırız bu durumda' diyeceksiniz.

Yani soyut barış lafları boş laftır. Hatta bir yalandır. Haçlı seferleri de dünyayı güya barışın simgesi olan haç adına kana bulamadı mı? Sahi, bizler neden bizim akınlarda 'çocuklar gibi şendik'? Aslında barışı şiar edinenler, kendileri de içine düştükleri çelişkiyi göremiyorlar. Her halükârda savaşa karşı olanlar sanırım yalnız Yahova Şahitleri'dir. Onlar ellerine silah almazmış, hiçbir şekilde insan öldürmezmiş. Kendi hayatları, ülkeleri tehlikede olsa bile. Onlardan değilsiniz, değil mi?

Ben barışı tercih ederim tabii, ama savaşa her halükârda karşı değilim. Özellikle bazı iktidarlar masum silahsız halklara karşı –genellikle bu halklar o ülkenin kendi halkıdır– bir katliama giriştiklerinde tahammül sınırım aşılır. Bu durumda, kim müdahale edecekse etsin bu cinayetler son bulsun, derim. Ve en önemlisi bu durumda 'bizim devlet,' 'bizim taraf' tuzağına düşmemeye özen gösteririm.

Nedir bu tuzak? Bunu örneklerle açıklayayım. Yugoslavya krizinde Ortodoks Hıristiyan olan Yunan kamuoyunun önemli bir kesimi Sırplardan yanaydı ve NATO bombardımanını barbarlık, ülkenin içişlerine karışma, uluslararası ilkelerin ihlali, emperyalist, küreselleşmeci saldırı vb. ola-

rak görmüştü. Müslüman Türkiye kamuoyu ise Bosnalılardan yanaydı ve müdahaleyi insan hakları adına savunuyordu. O günlerde Atina ve Ankara'dan yayın yapan televizyonlar bu olaylarla ilgili olarak Nazi Almanya'sının olumsuz uygulamalarını sürekli gündeme getiriyorlardı. Ancak Atina Çekoslovakya'yı bombalayan Nazi uçaklarını, Ankara ise Yahudileri ölüme götüren Nazileri gösteriyordu. Yani aynı olaya iki farklı açıdan bakanlar oldu. Başka örnekler: Kendi ülkelerinde azmlıkları ezenler komşu ülkede kendi soydaşlarımn hakkının, gerektiğinde silah zoruyla korunmasını isterler; Çeçenlerin mücadelesini (örnekleri çoğaltabilirsiniz) kimileri 'bağımsızlık savaşı' kimileri 'terörizm' olarak görebilir.

Rahatsız edici yan, bu farklı açıların (çifte standartların) bir etnik ve dinsel temelden kaynaklandığıdır. Karşı çıkılan savaşla özdeşleştirilen aslında ulusal/dinsel kimlikler ve genel amaçlar çerçevesidir. Yugoslavya'nın bombalanmasını isteyenler, benzer bir Afganistan eyleminde farklı kıstaslar kullanarak (egemenliğe saygı, zavallı siviller gibi) Batı'nın girişimlerinden rahatsız oldular; istememiş olanlar, Afganistan konusunda aynı duyarlılığı göstermediler. Başka ülkelerdeki soydaşlarımızın hayatı tehlikedeyse 'doğal olarak' müdahaleden yanayız; ama kaçımız, hangi koşullarda, hangi mantıkla kendi ülkemizin NATO türü bir güç tarafından bombalanmasını kabul etmeye hazır olabilir? Bu çelişki örnekleri çoktur ve bu tutumların eleştirisi yapılmadan sürdürülen barış kampanyaları, korkarım, dolaylı olarak 'işimize geleni' meşrulaştırmaktan öte bir şey sağlamamaktadır.

Herkes bir savaşa karşı çıkma ve başka (benzer) bir savaşı desteklemekte serbesttir. Rahatsız edici olan kendini 'genelde barış yanlısı' olarak görmesidir. Saldırganlık, kan, gözyaşı, mutsuzluk dolu bir dünyada kendi yerini tam tespit edememesidir. Anafora kapılmışken, kendini mutlak iyinin temsilcisi veya 'tarafsız' bir yorumcu olarak görmesidir. Ve onun gibi düşünmeyenleri, tek onları, savaş yanlışı sanması... Kendini tanımaması yalnız rahatsız edici değildir, tehlikelidir de: bu aşırı kendine güven, tercihlerimizi sorgulamadan kabullenmemize neden olur. Kontrollerimizi azaltır.

Demek istediğim, A) 'savaş aleyhtarı' söylemde yalnız 'belli' bir savaşla ilgili bir protesto görüyorum. Ve kişisel çıkar algılamalarımızla ilgili tercihlerimizi. Aynı insanların tutumu başka bir durumda hiç de savaş kar-

şıtı olmamaktadır. Barış (ve ben barışı temel amaç sayıyorum) tutarlı bir ilkenin (ilkeler paketinin) sonucu olarak değil, konjonktürel siyasal ve ideolojik bir tercih olarak savunulmaktadır. 'Zavallı insanlar ölüyor' gibi sözlerde ise genellikle ikiyüzlülük saklı. Ölenler eğer soydaşımız, din kardeşimiz, vatandaşımızsa 'insan' sayılıyorlar; değilse 'düşman' veya cezayı hak eden 'kötüler.' B) Saldırıyı yapana göre taraf tutuyoruz: kimlik olarak bize yakın olanların yaptıklarına hoşgörülü davranıyoruz, 'anlayış' gösteriyoruz, uzak gördüklerimizden ise tutarlı ve başkalarına karşı saygılı olmalarını talep ediyoruz.

Çifte standardın ilk savunma hattında ise hep aynı cevap yatar: 'Ama bu iki durum aynı değil ki!' Duyar gibi oluyorum.

9 Ocak 2003

Böylesine mi Kavgalıyız?

Sayın Gündüz Aktan'm Radikal'de 1 Eylül'de yayınlanan yazısının çok önemli olduğunu, sanırım ilk işaret eden Baskın Oran oldu (Agos, 5 Eylül). Önemlidir çünkü Türkiye'de yaygın olan bir anlayış bu denli anlaşılır ve içten bir biçimde ilk kez savunuluyor. G. Aktan 'ulusal kimliğe, güce ve düzene öncelik verenlerin' görüşü diye özetlediği anlayışın karşısında 'özgürlüğün artmasını, evrenselliği ve her şartta barışı' savunanları görmekte ve bunların ilişkisini son bulmayacak bir çekişme olarak görmektedir: 'aralarındaki çekişme hep olacak!'

Bu yazının analizi bir doktora çalışması konusu olabilir. Çünkü kısa cümlelerin içinde sonsuz tartışmalar körükleyecek derin inançlar ve duygularla ilgili varsayımlar yatmakta. Yazının büyük önemi tam bu noktadadır. Neyin kavgasını yaptığımız, çekişmelerin hangi temellere dayandığını anlar gibi oluyoruz. Bu yazımda G. Aktan'm yazısındaki varsayımlar kısaca sergilenecek, dikkatli okur 'hep olacak' denen kavganın hangi yanında olduğuna kendisi karar verecektir –tabii öyle bir çekişmenin varlığını ve gereğini de görüyorsa. Varsayımlar şöyle:

1- Dünyamız bir çekişmeler dünyasıdır. Bu Darwinci dünyamızda hukuk, toplumsal uyum, yardımlaşma, karşılıklı destek gibi mekanizmalar herhalde ikincildir, 'fantezidir.'
2- Bu dünyamız çarpıcı bir süreklilik sergiliyor: kavga hep olacak! (Acaba Kıyamete kadar mı?)
3- Bu çekişmede, anlaşılan, taraflar önceliklerini paket olarak seçiyorlar. Yani bir insan hem ulusal kimliği hem evrenselliği ve 'her koşulda barışı' seçemiyor. Veya evrenselliği seçenler 'düzene' de karşı oluyorlar ister istemez.
4- Önceliklerimiz mutlak bütünler olarak var olabiliyor. Yani ya gücü seçeriz veya barışı. Ama barışı seçtiğimizde de bu barış 'her şartta barıştır.' Yani bu anlayışa göre barış yanlısı kişi 'yurt savunması' konusunda açmazdadır: kolaylıkla 'sen düşman karşısında yurdunu savunmayacaksın, barışçısın' denebilir. Göre-

celi bir yaklaşım bu anlayışa göre var olamaz: ya hep, ya hiç!

5- Demokrasinin bir süreç olduğu savunuluyor. Doğru. Ama sürecin aşamalarını, yani demokrasinin nimetlerini artık tatma zamanının gelip gelmediğini demokrasinin asli nesnesi yurttaşlar değil, kendilerinde bu hakkı görenler karar verebiliyor. Kim bunlar, bu hakkı nasıl ediniyorlar? Bunun yanıtını yazıda bulamadım. (Bir yerde 'devletin kurucu ilkelerinden' söz ediliyor; bir paralellik kurarak bu kişiler 'devletin kurucularıdır' diyebilir miyiz, emin değilim!)

6- Bu noktada Türkiye'nin 'özel şartları' gündeme geliyor. Ve ilginç bir denklem kuruluyor: demokrasi ancak ulus-devlet içinde var olabilir, deniliyor. Ancak bu denklem daha da ilginç bir biçimde tek yöne bakmakta. Her ikisi, yani hem demokrasi hem ulus-devlet bir arada var olabilir veya sağlıklı bir ulus-devlet demokrasi olmadan var olamaz, denmiyor, ulus-devlet demokrasiden daha önemli sayılıyor. Ve giderek demokrasi unutuluyor ve ulus-devlet temel kaygımıza dönüşüyor.

7- Açıkça söylenmese de anlaşılan, en yüce değer ulus (veya yurttaşlar) değil, ulus-devlet. Bunun neden öyle olduğu açıklanmıyor ve ulus-devlet gereğinin tarihsel koşulları ele alınmıyor. Ulus-devletin türleri ise hiç tartışılmıyor. 'Bizim' uygulamamız tek doğru olarak gündemde kalıyor.

8- Dini ve etnik sorunlar dolayısıyla artık bu 'ulus-devlet' kapsamında çözülecek, deniliyor. Demokrasi 'eski solcu/yeni liberal aydın' işi sayılıyor, demokrasinin uygulanması 'zayıf bir sosyoekonomik yapı' kapsamında olanaksız görülüyor (oysa demokrasinin yokluğunda yapının zayıf bir sosyoekonomik temel üzerinde yükseldiği görülmüyor) ve Kıbrıs ve Ege sorunlarında çözüm isteyenler 'tek yanlı ödün verenler' olarak sergileniyor. Bu şartlarda Kıbrıs ve Ege sorunlarını halletmek isteyenler şaibeli duruma getiriliyor.

9- Kavga halinde oldukları varsayılan tarafların 'paketleri' daha da şişiyor: artık 'evrensellikten yana,' 'düzene karşı' olanların içine 'dış politika konularında ödün verenler' de katılıyor. Uzlaşamaz 'biz-onlar karşıtlığı' artık tehlikeli bir aşamada!

10- 'Muhafazakâr güçlerin' (AYNEN) karşısında 'Sevr'e dönmemizi isteyenler' ve AB görülmektedir. Bunlar Kemalizm'e karşı bir tutum içindeler. (Yanlış anlamadımsa Kemalistler 'muhafazakâr güçler' sayılıyor!)

11- Doğruluğu kanıtlanması gereken bir sıra varsayım 'tartışılmaz doğru' gibi verilmekte: 'modernite artığı sorunlar postmodern yöntemlerle çözümlenemiyor' (1- Modernite ve postmodern diye iki ayrı ve mutlak yöntem varmışçasına ve 2- modernist yöntemler sorunları çözmüşçesine kurulan bir cümledir bu) ; 'ulus-devlet dış politikada çıkarını korumadan edemiyor' (çıkarı kim saptar? ulus-devletin araçsız çalışan bir iradesi mi var?)

12- Giderek, demokrasiden değil 'demokrasinin popülizminden' söz edilmekte. Çünkü 'Tam bir demokrasi' (yeniden ya hep ya hiç anlayışı) 'kişi başına 10 bin dolarlık bir ekonomide olamaz' denmekte. Dolayısıyla demokrasi oyununu bırakıp ekonomiye önem vermeliyiz. (Ama en önemli soruya değinilmemekte: 'Biz' kimiz?)

13- 'Dolayısıyla' denmekte, 'MGK Yasası ordu öncülüğünde bu ilkelere dönük tehditlerle mücadeleyi öngörüyor. Bu demokratik midir, sorusu, derin varoluşçu endişeler karşısında, ne yazık ki fanteziden ileri gidemiyor.'

Amacım bu varsayımları eleştirmek değil, sergilemekti. Türk toplumu işte bu çekişmeleri yaşamaktaymış. Yazının bir yerinde durumun 'yarattığı şiddete yatkın kutuplaşma tehlikelidir' denmekte. Katılıyorum. Ama benim bildiğim, demokrasinin de egemen olduğu ulus-devletlerde bu tür uzlaşmaz kutup algılamaları bulunmaz, böyle tehlikeli kutuplaşmalar gündeme getirilmez. Siyasal alanda belli bir asgari müşterek (minimum konsensüs) vardır. Söz konusu 'çekişmeli' söylem ise daha çok uluslaşma süresinin tamamlanmadığının işareti sayılabilir. Yani ulus-devlet adına savunulanlar aslında uluslaşma sürecine ve konsensüse ters düşen anlayışlardır. Bence, tam tersine, bu kavga anlayışının karşısında bulunanlar çağdaş bir ulus-devlet yapısına daha yakın kimselerdir.

9 Eylül 2003

Batının Çifte Standardı

Tarihçi David Irving'in Naziler döneminde yaşanan Yahudi soykırımını kabul etmediğinden mahkemece mahkûm edilmesi, ama aynı 'Batı'nın özellikle Türkiye'deki ifade özgürlüğü konuları gündeme geldiğinde kısıtlamaları eleştirmesi kuşkusuz çifte standarttır. Bir tarihçi yanlış sayılan şeyler de yazabilmeli, suça teşvik olmadığı sürece hoşa gitmeyen şeyler de söyleyebilmeli. Söylenenleri beğenmeyenler de eleştiri haklarını kullanabilir. Böyle bir özgürlük ortamı, uzun sürede, yani gündemdeki sorunlar toplumca 'tartışıldıktan' sonra doğru olanın ortaya çıkmasına yardımcı olur. En azından böyle iyimser bir anlayış yüzyılımızdaki demokratik ve liberal toplumlarda geçerli. Resmen geçerli; oysa pratikte çifte standart sık sık uygulanmakta.

Neden çifte standart?

Bilinçaltında çalışan savunma mekanizmaları çok ilginç. Kendimizi koruma ve haklı görme, dolayısıyla bir tür huzur ve güven duyma ihtiyacı belki de çok eskilerden bize ulaşan bir içgüdüdür. Çifte standart ille de kasıtlı ve kötü niyetli bir uygulama olmayabilir. İnsanın kendini savunma ihtiyacından da doğabilir. Herkesten 'tutarlı' olmasını isterken, bizim tutarsızlıklarımız konusunda herkesin 'anlayışlı' olmasını da istememiz gibi bir ruh yapısından kaynaklanır çifte standart.

Birçok kimsenin samimi bir biçimde inandığı ve dolayısıyla doğruluğunun kanıtlanması bile gerekmeyen bir eleştiri, 'Ötekinin,' yani 'bizden' sayılmayanın çifte standardıdır. Batılılar 'Ermeni soykırımı' konusunda Türkiye'nin (genel ve resmi) duyarlılıklarını göz önüne almadan Türkiye'de birilerinin istediği gibi konuşma haklarını savunuyorlar ama sıra kendilerine gelince, bu kez 'duyarlılıklar' adına, örneğin bir soykırım tartışmasında onların resmi görüşünü savunmayan aydınları mahkeme yoluyla cezalandırıyorlar. Bernard Lewis, Stanford Shaw, Roger Garaudy, David Irving bu alanlarda Batı'da başları belaya giren düşünürler. Hıristiyanların hoşuna gitmeyen bir reklam afişi tepkiler sonucunda artık gösterilmiyor ama inançlı insanları rencide eden başka eylemler yasak edilmiyor.

Gözlem mi, eleştiri mi?

Batı ile ilgili çifte standart gözlemi büyük oranda doğru. Ama bu gözlem yalnız bir durum saptaması değil ki! Aynı zamanda bir eleştiri de. Bu söylemin arka planında dile getirilen, bu çifte standardın aynı zamanda hoşa gitmeyen, istenmeyen, doğru olmayan bir uygulama olduğu da bulunuyor. Batı'nın eleştirisi de var bu gözlemin içinde. Yine de eleştirilenin ne olduğu her zaman açık değil. Çifte standardı eleştiren tek bir standart istiyor demektir. Yani işimize geldiğinde ötekine sert kendimize hoşgörülü olmamamız, veya ötekinden özgürlükler konusunda tam liberal ama kendimizin yasakçı olmamamız isteniyor. Etik açıdan bu anlayışa katılmayacak insan bulmak da kolay değil. Ancak, en azından şahsen benim her zaman anlayamadığım tek standart olarak neyin istendiğidir: her durumda hoşgörülü olmamız mı, yoksa her durumda yasakçı olmamız mı?

Tek standart isteyenler eğer B. Lewis, S. Shaw, R. Garaudy, D. İrving gibi aydınların özgür bir ortamda kendi toplumları içinde aykırı şeyler söyleme hakkını, yani Ermeni ve Yahudi soykırımı olmadı deme hakkını savunuyorlarsa, Türk aydınlarının da kendi toplumları içinde 'aykırı' şeyler söylemesini içtenlikle savunmalıdırlar. Her iki yandaki özgürlüğü savunmayan, ve hele her iki yandaki çifte standardı eleştirmeyen, ister Batılı olsun ister Türkiyeli, çifte standart kullanıyor demektir. Hem de çifte standardı eleştire eleştire! Ötekinin çifte standardı kendi çifte standardımızın mazereti oluyor.

Öğrenme özgürlüğü

Benim açımdan tek standardım açıktır: ifade özgürlüğünden yanayım; yasaklara karşıyım. Söylenenler ne denli can sıkıcı olsa da, insanların yasaklamalarla susturulmalarına karşıyım. Beğenmediğimi de doğal olarak eleştiririm; ifade özgürlüğü bu hakkı da sağlıyor. Bir tek standardı savunuyorum, doğuda batıda, kuzeyde ve güneyde. Ama ifade özgürlüğünden de daha önemlisi, haber ve bilgi alma hakkımdan feragat etmek istemiyorum. Herkesin neyi nasıl düşündüğünü bilmek istiyorum. Yani birileri aykırı düşünüyorsa, özellikle *bu* insanların ne dediğini duymak, okumak, bilmek ve öğrenmek istiyorum. Herkesin söylediğini tekrarlayan beni pek heye-

canlandırmıyor. Kendi inancımı doğrulayan söylemler bana yeni bir şey kazandırmadığı gibi, daha kötüsü, yanlış yoldaysam, bu yanlışımı daha pekiştirdiği için zararlı da oluyor.

Yazılan ve söylenenlerde kuşkusuz bir sınırlama olmalıdır. Ancak bu sınırlama ahlak, duyarlılık, saygı ve empati alanında sağlanmalıdır. Kanunla, ceza tehdidiyle yani yasaklamalarla değil. Zaten zorla sağlanan saygı ve hoşgörü ne denli erdemli bir sonuç sağlayabilir? Döve döve 'bana karşı saygılı olmalısın' demenin sonucunda sağlanan korkudan başka ne olabilir?

Tarihçi David Irving'in mahkûmiyetinden yola çıkarak kaleme aldığım bu yazıda, tarihçinin tezlerinin doğru veya yanlış olması bir yana, ifade özgürlüğünün gereğini savunmak istedim. Çifte standart eleştirilecekse de, her seferinde kendi tek standardımızın da açıkça savunulması gerekir. Bu yapılmadığı sürece çifte standart eleştirisi etik alanda bir suçlamadan başka bir şey değildir: siz dürüst değilsiniz çünkü iki yüzlüsünüz. Ama bu arada kendi tek standardımızı açıklamadığımız için çelişkiye de düşerek.

Şu anda AB içinde bu konuda aydınlar arasında gittikçe yaygınlaşan bir görüş yasaklamalara karşı çıkmaktır. Tarihçilerin istediklerini serbestçe beyan etmeleri savunuluyor. Parlamentoların 'doğrunun kıstası' olamayacağı, hiçbir odağın ve otoritenin 'gerçeği' tekelinde bulunduramayacağı savunuluyor. Türk aydınına düşen de bu aydın hareketine katılıp bütün dünyada yasaklamalara karşı çıkmasıdır. İfade özgürlüğü, ama daha da önemlisi farklı görüşleri öğrenme hakkı herkese sağlanmalıdır.

28 Şubat 2006

Farklılık ve Yasaklar

Dinin ve dinin gerekleri doğrultusunda yaşamanın sorun olarak gündeme gelmesi çok üzücü. Avrupa tarihinde inancın toplumsal bir sorun gibi görülmesi ortaçağda doruğa ulaştı, hoşgörüsüzlük ortamında karşı taraflar arasında akıl almaz bir vahşet yaşandı, ama zamanla laiklik anlayışıyla ve din ile toplum yönetiminin iki ayrı alan olarak algılanıp yaşanmasıyla kesimler arasındaki ilişkiler de daha uyumlu olmaya yüz tuttu. Yalnız teokrasiden parlamenter sistemlere geçilmekle yetinilmedi, 'tek doğru' anlayışından 'çok ve farklı doğrular' gerçeğine, yani demokrasiye geçildi. 'Doğrunun' referansı ve meşruiyeti tek otoriteden farklılıklar sergileyen yurttaşa aktarıldı. Son on yıllarda komünist rejimlerde din yeniden sorun olarak algılandı, yöneticiler 'bilimsel sosyalizm' adına dine karşı bir tutum sergilediler, dindar kimselere türlü acılar yaşattılar. Bu durum da aşıldı. Dinin toplum içinde bir sorun gibi algılanması artık pek olağan sayılmıyor. Yalnız işçi veya göçmen statüsünde 'yabancı' kabul eden bazı ülkelerde dışarıdan gelenlerle ilgili tartışmalara ve sıkıntılara neden oluyor. Yani yabancı düşmanlığı çerçevesinde önyargıları meşrulaştıran bir bahane olarak işlev görüyor. Bu nedenle Türkiye'de görülen ve bir 'iç mesele' olarak algılanan din uygulamaları alanındaki tartışmalar kendine özgü bir özellik sergiliyor. Bu alanda bu denli keskin karşıtlık çok az ve yalnız Avrupa dışındaki ülkelerde görülmekte.

Bu konuda anlaşmak bir yana tartışmak bile zor. Hatta tartışmayı başlatacak bir ortak dili bulmak kimi zaman olanaksız gibi. Taraflar mevzilerini kazmış içine iyice yerleşmiş, karşı boy çukurlarında bulunanları görmeden, duymadan, anlamadan, ve hele onlarla bir empati ilişkisine girmeden silahlarına sarılmış, güvensiz ve öfkeli soluk almakta. Kim haklı tartışması çok yapıldı, her taraf inancını ısrarla dile getirerek. Oysa karşıtlık hemen herkesi kapsayan ve bir yanın 'haklılığı' ötesinde toplumsal acı bir olay. Bu alanda asgari toplumsal bir mutabakat sağlanamıyorsa olay uluslaşmanın aşamalarıyla, yani yurttaşları birleştiren tutkalın oluşmasıyla ilgili tarihsel bir dönemin işareti olabilir.

Demokrasi (ve bununla insan haklarına saygıyı, hoşgörüyü, farklılığı kabullenmeyi de kastediyorum) bir yaşam biçimidir. Arka planında yüz-

yılların birikimi bulunuyor. Anayasa ve yasa maddesi oluşturarak halledilecek bir mesele değil. Tavsiyelerle ve sloganlarla da pek yol alınmıyor, çünkü güzel sözlerle pratik arasında bazen uçurumlar oluşuyor, bazen boy çukurları. Bu karamsar bir tablo değildir. Asıl karamsarlığı yaratan, olayın tarihsel ve toplumsal yanına ışık tutmaya çalışmadan tartışmayı bir haklı/haksız kavgası olarak sürdürmeye çalışanların oluşturdukları tablodur. Umutsuzluk sloganlarla uygulamaların çelişkisinde bulunuyor. Çünkü sorunların hallinin ilk adımı sorunun anlaşılmasıdır. Bir-iki örnekle ne demek istediğimi anlatmaya çalışayım.

Yazılarını severek okuduğum Hadi Uluengin geçenlerde (15 Nisan) çok haklı olarak saçları uzun ve küpeli olduğu için dövülen bir öğrenci olayına değindi ve bu konudaki hoşgörüsüzlükten yakındı. Ve olayın Gazi Üniversitesi'nde geçtiğine değinerek ekledi: 'O Gazi ki, hani kasten ve bilinçli olarak, ülkenin en muhafazakâr ve en mutaassıp addedilen vilayet istasyonlarında trenden ilk kez başında şapkayla inmişti. O Gazi ki, hemen orada "efendiler, artık bunu giyeceğiz" diyerek, tabu yıkan ve şablon yırtan muazzam bir "ih-ti-lal-ci" kimlik taçlandırmıştı.' Yani uzun saç ve küpe engeli getirmekle fes yasağı getirmek arasındaki ilişki seçilemiyor, ihtilalcilik adına biri meşrulaştırılıyor. Farklılığı içine sindirmiş görünen Uluengin gibi birinin bile bu ilişkiyi kaçırmış olması toplumumuz konusunda bir ipucu vermiyor mu?

Tesev'in *Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset* adlı çalışmasında (s. 59) ilginç bir tablo var. Binlerce yurttaşa hoşgörü ve ilgili uygulamalar konusunda sorular soruluyor ve yanıtlar sergileniyor. Şuna ne buyrulur? Sorulanların %91,4'ü 'inanç farlılıklarımızın hoşgörü ve barış ortamında korunması toplumsal huzur için çok önemli' demekte. %74,2'si de 'devlet memuru kadınların isterlerse başlarını örtmelerine izin verilmelidir' demektedir. Yani toplum hoşgörüden ve farklılıktan yana. Ama devamı da var. Allah'ın ve Peygamberin varlığını kabul etmeyen kitaplar yasaklanmalıdır' diyenler % 66,5. Yani 'halk egemenliği' uygulansa Voltaire ve Peygamberi Cehenneme yerleştiren Dante'yi sansürsüz okumak artık olanaksız olacak. 'Ramazan ayında içki satışı yasaklanmalıdır' diyenler de %70,5. Anlaşılan soyut ilkeler gündeme gelince bir hoşgörü söylemi sergilemek hiç de zor

olmuyor ama beğenilmeyen davranışlar söz konusu olunca hoşgörüsüz öneriler ve yasaklamalar dile getiriliyor.

Cumhurbaşkanının şu cümlesi de (12/4) düşündürücü: 'Küreselleşme, insan hakları, hukuk düzeni ve demokrasi gibi yükselen değerlerin toplumsal farklılıkların derinleşmesi yönünde etki yapması, yeni bir dünya düzeni kurulması beklenirken, uluslararası ilişkilere düzensizliğin hâkim kılınmasına yol açabilecektir.' Sanki insan hakları ve toplumsal farklılıklarla uluslararası ilişkiler arasında bir zıtlık, bir uyuşmazlık varmış gibi bir anlayış dile getiriliyor. Böyle bir sorunsal (problematik) var ise bunun bedelinin 'farklılıklarca' ödeneceğini öngörebiliriz herhalde.

'Faklılıklar' konusunda her gün yaşanan bu tür 'çelişkilerin' berisinde bir mantık hatasından çok temel bir anlayış seziliyor: Farklılığı pratikte kabul etmek, 'teorik' olarak kabul etmekten çok daha güç. Gerçekten güç çünkü farklılık en başta bir rahatsızlık kaynağıdır. Farklı olan hem günlük yaşamımızın seyrini 'bozduğundan' hem de estetik olarak 'çirkin' göründüğünden, ama en önemlisi inançlarımıza karşı bir meydan okuma ve hakaret gibi algılandığından istenmeyen bir davranış ve gerçekliktir. İlk tepkimiz farklılığa karşı çıkmaktır: eleştirerek, dışlayarak, bastırarak, yasaklayarak, yok ederek. Eğer böyle bir anlayış toplumda egemense, 'hoşgörü' ve laiklik gibi kavramlar sonunda yalnız 'bizim kendi doğrularımızın' yaşatılacağı bir toplum projesi olarak yaşatılır: Bizim doğrularımızı sınırlayan yasaklamalar kalkmalıdır, ötekilerin yanlış uygulamaları yasaklanmalıdır! Böyle durumlarda 'Kim haklı' sorusu da artık anlamsız olur.

Kendi doğrumuzu ötekinin doğrusunun fazla üstünde görmeme alçakgönüllülüğü, kendi alınganlığımızla ötekinin bilgi edinme hakkının (buna ifade özgürlüğü de denir) sağlıklı dengelenmesi, hoşgörünün 'bizim' için değil özellikle beğenmediklerimiz için savunulması gibi anlayışlar kısır döngüden çıkmanın yolu olabilir. Ne yazık ki bu yönde 'propaganda' oldukça sınırlı.

23 Mayıs 2006

Hakaret, Alınganlık ve Yasaklar

Kişilerin inançlarına veya sembollere yöneltilen 'hakaretler' ile ilgili davalar ve mahkemelerce verilen mahkûmiyet kararları konusunda bugüne dek yazmamayı daha doğru buldum. (Kişiye yönelik bilinçli hakaret ayrı bir konudur.) Yazacaklarımın hakaret sayılabileceği kaygısını hep yaşadım. Neyi eleştirsem birileri alınacak, gocunacak, üzülecek ve yakınlarının, taraftarlarının veya hasımlarının gözünde küçük düşecek. Sonunda kızacak. Değerlerine hakaret edildiğine samimi bir biçimde inandığında da tabii kendini savunacak. Yasalar ona bu hakkı veriyorsa dava açacak. Kimileri mahkûm edilecek: para cezaları, hapis... Bu nedenlerle ben de bu tür konulara bulaşmamaya çalıştım.

Zaten 'hakaret yasakları' tam bu amaçla var. Bazı konularda insanların konuşmaması, eleştirel görüşlerini dile getirmemeleri için çıkartılır. Eskiden ilkel toplumlarda tabular vardı. Kimi kelimeler bile yasaklanmıştı. Tabuya karşı çıkan yok edilirdi. Ortaçağda toplumun inançlarına karşı farklı şeyler söyleyenler, hatta yaygın yaşam biçimlerine tam uymayanlar ateşe atıldılar, işkencelerle öldürüldüler, yakınları katledildi. Günümüzde ifade özgürlüğü temel bir haktır ama bu konuda bazı kısıtlamalar vardır. Söylenenlerde suça teşvikin olmaması ve kişilere ve sembollere hakaretin bulunmaması gerekiyor(muş). Hakaret ise nesnel bir şey değil, alınganlık yoksa hakaret de yoktur. Yani hakaret insanın yaptığı ile değil yarattığı tepkilerle ilgili bir kategori olduğu için, ve hele kimin ne zaman kendisine hakaret edildiğine vehmettiğini ben bilemeyeceğim için, iyisi mi dedim kendime, sen hakaretli konulara hiç girme. Ve girmedim.

Amerika'da yaşasaydım belki bu konuda yazardım. Okuduklarımdan şunları anladım: Avrupa kültüründe ve doğal olarak Avrupa Birliği içinde 'ötekine saygı' temel bir değerdir; Amerika Birleşik Devleri'nde ise 'ötekine saygı'ya çok önem verilmekle birlikte ifade özgürlüğü en temel yasal değerdir. Atlantik'in iki yakasındaki uygulamalar da bu yüzden oldukça farklı. İlgili mahkeme kararlarına bakınca Avrupa'da 'hakaret suçu' sayılabilecek ve sonunda yasaklanabilecek bir davranış Amerika'da 'ifade özgürlüğünden' doğan bir hak sayılıyor. 'First amendment' (anayasaların-

daki temel ifade özgürlüğü maddesi) diyor ve gocunanlara 'gocunmamaya çalışın' tavsiyesinde bulunuyor mahkemeler. Yani ifade özgürlüğünü kısıtlama yerine alınganlığa karşı bir tutumla karşı görüşlere karşı tahammülü tavsiye ediyorlar.

Bir iki örnekle yetineceğim. 'Toplum bir görüşü hakaret saydığı için devletin bunu yasaklama hakkı doğmaz' diyen mahkeme kararları sürpriz değildir (Texas v. Johnson, 1989). Bayrağın yakılması bile yasaklanamadı ve bu yöndeki yasaklı yasa anayasaya karşı sayıldı (United States v. Eichman, 1990). 1971 yılında (Cohen v. California) mahkeme koridorlarında 'fuck the Draft' yazan bir tabelayla dolaşarak askerlik karşıtı protesto bile suç kapsamına girmedi çünkü mahkeme kararına göre ifade özgürlüğü, ifade biçimini de içeriyordu. Yani ifade özgürlüğü hoş olmayan, kimilerince hakaret sayılan ve tahrik edici olan ifade yöntemini de içermekte Amerika'da. Sanat alanında ifade özgürlüğü ise tamamen serbest. Bir sanat eserinin (bir romanın örneğin) yasaklanması nefes almayı yasaklamak gibi bir şey sayılıyor. Bir mahkeme kararında hakim davacıya 'o görüntü sizi rencide ediyor ve resmedileni kendinize karşı bir hakaret sayıyorsanız o tarafa bakmayın' tavsiyesinde bulunmuştur. Tabi AB'de bu konular biraz farklı, Türkiye'de ise daha da farklı olduğu için ben bu ifade özgürlüğü konusunda 'hakaretamiz' laflar etmemeye özen gösteririm.

Oysa bu konuda yazabilmeyi çok isterdim. Belki orta ve liseyi Amerikalı hocaların çoğunlukta olduğu Robert Kolej'de (bugünkü Boğaziçi) okuduğumdan bu tür kısıtlamalar beni boğarcasına sıktığından, belki en sevdiğim insanların ve dostlarımın da Amerika'dan çok, ama gerçekten çok farklı bir ülkede içime sindiremediğim sıkıntılar yaşadıklarından onlara destek olmak gereğini duymamdan doğuyor olabilir bu istek. Ama kendimi frenliyorum. Alınganlığı da çok tehlikeli bir eğilim olarak görüyorum. Alıngan bir keşiş bir zamanlar Hıristiyanların kutsal kitabının 'tahrif edilmiş' olduğunu savunmanın hakaret olduğunu söylemişti. Ama bu hakareti yasaklarla önlemenin yolu başka bir kutsal kitabı yasaklamak anlamına gelmeyecek mi? Bu alınganlık bir yasaklar zinciri doğuruyor. Başbakanın karikatürleştirilmemesi ve kurumların eleştirilmemesi temel ilke; yasalar, felsefeler, dinler, mezhepler, ahlak sistemleri, hatta kişisel tercihler bile

kutsallık ve dokunulmazlık kazanır aleyhlerinde söz ve yazı yasaklanırsa ben de doğal olarak bu konuda yazmamayı seçerim.

Sonuç olarak siz okurlar benim bu konuda ne düşündüğümü hiçbir zaman öğrenemeyeceksiniz. Kapalı toplumlarda sık rastlanan bir durumdur bu. Hatta kapalı toplumun tanımı belki de budur: Herkesin 'kabul edilebilir,' herkesin 'hazmedilebilecek' lafların dışında bir şeyler yazmadığı, konuşamadığı ve duymadığı bir toplum. Böyle bir çevrede 'fazla' farklı olanı öğrenemezsiniz. Ben kendimi yasalara ve yasaklara bakarak hizaya getirdikçe siz de genel ifade özgürlüğü kısıtlamaları çerçevesinde farklı düşüncelerden uzak kalacaksınız. Yalnız sizin gibi düşünenleri okuyacaksınız, yalnız onlarla konuşacaksınız. Onların esprileri çerçevesinde gülecek, hakaret sayılabilecek şakaları ve hicvi yaşamayacaksınız. Ötekilerin kimi zaman farklı ve tutucu, kimi zaman farklı ve anarşist (yani sınır tanımayan), tabuları yıkan dünyalarını, değil öğrenmek, varlıklarından bile haberdar olmayacaksınız. İşte yasaklı dünya böyle bir dünyadır.

Ben ise öyle meraklı bir insanım ki, elimden gelse bütün dünya insanlarıyla konuşmak, onların nasıl düşündüğünü bilmek istiyorum. Nelerle güldüklerini, neye inandıklarını ve inanmadıklarını öğrenmek güzeldir diyorum. Varsın benimle gülsünler! Ve onların inandıkları benim inancımdan farklıysa, kendim ve inancım konusunda güvenli olduğumdan, ama daha da önemlisi, farklı olanla temas sonucunda değişmemin de, değil felaket, çok ilginç bir deneyim olduğuna da inandığımdan bu farklılıklar beni hiç korkutmuyor. Beni beğenmeyenler ve inançlarıma gülenler benim için bir gerçekliktir ve tabii ki bu davranışları hakaret değildir. Onların farklılığına ve ifade özgürlüklerine saygım, saygıdan da öte bir güven durumudur. Yani ancak onların farklı görüşlerinin var olduğu bir ortamda kendi 'doğru' saydıklarımın 'doğruluğuna' güven duyabilirim. Farklılığın yasaklandığı ortamda görüşlerin denenemezliği içinde artık benim kendime olan güvenim de sarsılacaktır. Güvenli bir toplumdur özgür toplum. Güvenin olmadığı durumda ise yasalar da ona göre oluyor. Yasaların benden yana işlemediğinde susmayıp da ne yapabilirim?

25 Temmuz 2006

Giyim ve Özgürlük

Geçenlerde İlhan Selçuk bir panelde türban takmanın hak ve insan hakkı olmadığını, tam tersine kadınların özgürlüğünü kısıtlayan bir uygulama olduğunu söyledi. Öbür gün birçok kimse ve kurum temsilcisinin tam aksi görüşü savunduklarını yine gazeteler yazdı (18 ve 19 Ağustos): insanın istediği gibi giyinmesi kişisel bir tercihtir ve bu da temel bir haktır, dendi, aksi bir uygulamanın özgürlüğü kısıtlayacağı savunuldu. Akla gelen soru şu: tam karşıt görüşlerin varlığı genellikle farklı referanslardan ve farklı değer kıstaslarından doğar; türban konusunda nasıl oluyor da farklı görüşlerin ikisi de 'hak' ve 'özgürlüğü' temel değer ve referans sayılarak savunuluyor?

İlk okuyuşta tarafların iki temel değerde tam uyum içinde oldukları açık. İnsan haklarından ve özgürlükten yanadırlar. İkinci bir okuyuşta 'özgürlüğün' ve dolayısıyla 'hak' kavramının farklı algılandığı anlaşılıyor. İlhan Selçuk'a göre temel hak sayılan özgürce yaşamanın bir şekli (normu) var. Yani erkek ve kadın arasında 'çağdaş dünyada' olduğu gibi eşitlik sağlanacak ve geleneksel yaşam ve 'sınırlamalar' aşılacak. Batı dünyasında olduğu gibi dünyanın her yanında da kadın bu özgürlük statüsüne kavuşmadığı sürece de geleneksel toplumlardaki ikinci sınıf vatandaş (özgürlükten yoksun) konumunu sürdürecek. Bu durumda 'örtünmek' bir hak gibi görünse de aslında 'geri(ci)' bir uygulamanın yordamına dönüşmekte.

Kimilerince laik, laikçi, kemalist, cumhuriyetçi, çağdaş, pozitivist, antidemokratik gibi sıfatlarla da nitelenen bu tezin karşısında ise güçlü bir muhalefet var. Kendimi de içinde gördüğüm bu kesime göre insanın istediği gibi giyinmesidir pratikte özgürlük. Ve bu seçim özgür toplumlarda bir haktır, insan haklarının temel haklarındandır. (Bazı iş kollarında özel giysilerin veya üniformaların şart olması çok sınırlı bir kısıtlamadır.) Bir an için bütün karşı tezleri kabul etsek bile –yani 'çağdaş' giyimin bugün farklı olduğunu, kadının geleneksel toplumlarda ve yaşamda ikinci sınıf vatandaş muamelesi gördüğü, bazı giyimlerin sembolik siyasal mesajlar içerdikleri, vb– yine de bir bireyin istediği gibi giyinmesinin yasaklanmasının meşruiyet zeminini kanıtlamak çok zor. Alt tarafı her bireyin istediğinde

'çağdışı' olmaya da hakkı var, bazı haklarını sonuna kadar savunmama hakkına da, siyasal mesajlar verme hakkına da. Böyle bir bireyi kendi dünya görüşümüzden dolayı beğenmesek de kişisel haklarını sınırlama ve seçimlerini yasaklama 'hakkımız' olamaz. Kendi görüşümüzü empoze etme hakkımız olamaz.

Ama bu çelişkili karşıtlığın üçüncü bir okuyuşu da var. Ve bu üçüncü okuyuş da tamamlanmadan bu sağırlar kavgası tam olarak anlaşılmayacak. Tartışmanın iki cephede değil üç cephede veya iki ama çok farklı iki cephede yer aldığı da kabul edilebilir. 'İlhan Selçuk karşıtı' ve türban 'yanlısı' cephe aslında tek bir cephe değildir; iki çok farklı kesimden oluşuyor. Biri türban yasağına karşıdır, öteki türbandan yanadır. Birini insanların tercih ve seçimlerini doğru/yanlış alternatiflerin ötesinde algılayanlar oluşturuyor, yani tercih olayını bir demokratik ilke ve pratik olarak görenler. Ötekiler doğru (kutsal, yararlı vb.) saydıkları bir giyinme şeklinin (normunun) izlenmesini isteyenlerdir. Bu ikinci durumda uygulanış demokratik bir tercih olayı olarak değil de bir 'doğruluk' kapsamında ele alınınca, Afganistan ve İran gibi ülkelerde izlediğimiz aşırılıklar, özgürlük karşıtı baskılar ve trajik sonuçlara benzer durumlar doğabilmekte. Böyle durumlarda kimileri toplumsal 'yarar' adına kendi tercihleri olan yaşam biçimini (normunu) ve giyimi kabul ettirmek isteyebilir. İlhan Selçuk'un yaptığı gibi. Böyle bir yarış ise uzlaşmaya çok uzak bir anlayıştır: her kesim 'yanlış olana neden tahammül edeyim, çocuğumu yanlış olanla neden temasa getireyim?' anlayışı içine girmektedir.

Söz konusu tartışmalara bu açıdan bakınca, 'giyim kavgasında' yine iki ama bu kez oldukça farklı iki kesim görebiliriz. A) 'Doğruyu' tekelinde tutup bunu kamu yararı adına çevrelerinde uygulamak isteyenler –ki bunlar madalyonun iki yüzü gibi 'laikçi' de 'İslamcı' da olabilir ve biri türbanı yasak ederken öteki savunabilir. B) Bireylerin demokratik seçimlerine saygılı olanlar ve yasaklara (ve toplum mühendisliğine, Jakobenliğe, Blankizme vb.) karşı olanlar. Bu (kimseye baskı uygulamayan) kimseler kişisel yaşamlarında ve tercihlerinde türbandan yana veya karşı olabilirler. Karşıtlık artık 'türban'ı aşmakta, bir ilke sorunu olmaktadır: 'doğru' değil 'tercih' hakkı desteklenmektedir. Kavga, veya daha doğru tartışma artık 'doğruluk'

temelinde değil karşılıklı 'saygı' temelinde olmakta, karşıt gruplar demokrat olma veya olmama olarak ayrışmamaktadır.

Karşıt grupları bu biçimde tanımlar ve tarif edersek, her iki yanın özgürlük ve hak adına neden farklı pratikler istedikleri de belki bir açıklık kazanır. İlhan Selçuk ve onun gibi düşünenler insan haklarından ve özgürlüklerden yana olmadıklarını hiçbir biçimde kabul etmeyeceklerdir. Bu yönde bir suçlama sinirleri daha da germekten başka bir şeye yaramayacaktır. Tıpkı türbanın 'gericilik' vb. olduğunu kanıtlamaya çalışmanın hiçbir semere vermemesi gibi. Karşılıklı saygı ise 'sen saçmalıyorsun, ben gerçeğe bütün olarak hâkimim ve sana acıyorum ama tahammül ediyorum' gibi güya demokratik bir temelde değil, 'senin gerçeğine katılmıyorum ama saygı gösteriyorum ve özellikle onu yok etmeye çalışmıyorum' ilkesi üzerinde sağlanabilir. Ancak, böyle bir yaklaşım 'Ötekini' anlamakla başlar. Kaçımız İlhan Selçuk'ların kaygılarını, korkularını, fobilerini ve paranoyasını anlamaya çalıştı? Bu yazar da acaba türbanlı bir kızın sitemini, acısını, karşılaştığı aşağılamaları ve haksız ayrımcılığı hiç anlamaya çalıştı mı? Karşı tarafı ikna etmeye çalışmadan önce onu anlamak ve özellikle güven vermek gerekir. Karşılıklı güvensizlik böylesine boy verince zaten kimse kimseyi dinlemez ve kimse kimseye inanmaz.

Türbandan bikiniye giyim konusunda toplumsal barış ve uzlaşma (isteniyorsa) 'doğrusu nedir' temelinde sağlanamaz. Çünkü her toplumda doğruluğun referansları çeşitlilik sergiler. Uzlaşmanın demokratik saygı temelinde sağlanması daha muhtemeldir. Tartışmaların somut türbandan daha soyut olan ama daha kapsayıcı 'özgürlükler' söylemine kaydırılabilmesi hem daha inandırıcı, hem daha güven verici hem de daha çözüm üretici bir yaklaşım. Yani 'kendi hakkımızı' ararken 'ötekinin hakkını' da aradığımızı sık sık, tutarlılıkla ve ikna edici bir biçimde vurgulamak bu kavgayı daha sağlıklı bir yöne çevirebilir. O zaman 'Ötekiler' de yalnız 'kendilerini' değil 'sizi' de destekler.

29 Ağustos 2006

Değişen Gündem ve Öncelik

Gündem öylesine hızlı değişiyor ki güncel bir konuya el atmak çok zorlaşıyor. Sonunda galiba insan yazısını gazeteler matbaada iken sabaha doğru yazmalı. Bu yazımda ilk başta okul dönemi başlarken Yunanistan'da piyasaya sürülen okul kitaplarından ve bu kitaplarda 'öteki'ne yönelik söylemden söz etmek istiyordum. Bu son kitaplar eskilerine göre oldukça farklı. Daha dengeli. Belki ilk kez Türk ve Türkiye konusunda ölçülüydü. Çocukların beyni bu yıl kirli sularla yıkanmayacak. Kitapların iyi oldukları şundan da belli ki, Atina başpiskoposu kitapları beğenmedi, yeterince milli ve dini bulmadı. Sert bir dille eleştirdi yeni kitapları.

Gerçekten de bu kitaplarda öteki uluslar aşağılanmadı, yalan yanlış tarihi 'geçeklerle' kötülenmedi. Örneğin, 'gizli okul' mitosu bu kez tekrarlanmadı. Bu milli mitosa göre Yunan çocukları Osmanlı yönetimi döneminde –kendi dillerinde eğitim yasaklandığından– gizli çalışan okullarda eğitim görürmüş. Çağdaş Yunanlı tarihçiler (örneğin 1950'lerde Y. Kordatos ve 1999'da A. Angelu) bu okul meselesinin uydurulmuş milli bir masal olduğunu kanıtladılar ama okul kitapları tarihçilerin gerisinde kalmıştı. Bu yıl ilkokul 6. sınıf tarih kitabında *Osmanlılar döneminde Yunanlıların 'dillerini* ve dolayısıyla kimliklerini koruma haklarına sahip olduklarını' okuyoruz. Türk ve Yunan okul kitaplarıyla ilgilenmeye başladığım 1980'li yıllardan beri hep karşılaştığım bir 'halk şiiri' de bu yıl nihayet kitaplarda yer almadı. Bu şiirde İstanbul'un fethi anlatılıyor ve Meryem Ana'ya 'ağlamaması çünkü kentin yeniden geri alınacağı' söyleniyordu. Bu yıl bu şiir kentin alınışını acı bir olay olarak anlatan başka bir halk şiiri ile değiştirildi. Ne de olsa, milli paradigma içinde kalındıkça tarih tam olarak tarafsız kalamaz: Türk tarafı bir olayı bayram nedeni sayarken öteki taraf ağıt yakacak.

Okul kitapları konusunda ayrıntılı bir yazı yazmaya koyulmuşken birden papanın kendi dininin İslama kıyasla daha iyi olduğunu savunduğunu öğrendim. Pek şaşırmadım ama olayın siyasal yanının önemli olduğunu düşünmeye başladım. Aslında bu konuda yazmalıyım dedim. Bir şeyler yazmak için papanın özgün metnini okuyunca ortaçağda yapılmış olan hangi din ve mezhep daha iyidir tartışmalarını tazelemem gerektiği

ni anladım. Bu konulara 12-14 yaşlarımda merak salmıştım. O yaşlarımda anneme zor sorular sorardım. Bunun için papanın heyecanını anlar gibi oldum. O eski çocukluk kaygılarımı hatırlattı papa bana. Demek papa da benim eski endişelerimi yaşıyor ama benim gibi konuyu henüz rafa kaldırmamış.

Hangi inanç daha iyidir tartışmalarımda çok sık karşılaştığım demagojinin temel yöntemi şu: tartışmada taraf olanlar kendi yazılı metinleriyle karşı tarafın pratiğini kıyaslıyorlar. Doğal olarak muzaffer çıkıyor her taraf bu karşılaşmadan. İnsanlığa mal olmuş düşünürlerin ve alimlerin metinleri doğal olarak iyidir (zaten olmasalar hâlâ gündemde olmazlardı), insanların davranışları ise maalesef sık sık çok kötüdür. Bundan dolayı bizim dinimiz şunu söylüyor ama siz şunu yapıyorsunuz söylemi sonunda geçen dönemlerdeki Yunan okul kitaplarının yaptığından farklı bir şey yapmıyorlar: biz iyiyiz siz kötüsünüz diyorlar. Görünen şu ki insanların unvanları ve oturdukları görkemli koltuk onların çiğ ve sığ olmamalarını sağlayamıyor. Papa'nın, ama ona karşı çıkan ayna karşıtı bazı düşünürlerin tutumu da bu açıdan çok üzücü.

Bu konuyu daha ayrıntılı olarak ele almayı düşünüyordum ki Elif Şafak'ın duruşması konu oldu. Çok yanlı bir duruşma bu. Hakaret davasıymış en başta, tartışmalı bir yasa maddesi yüzünden. Hakaret öyle bir anlam edindi ki artık kimse ağzını açamaz oldu. İstanbul çok yağmurlu bir kenttir desen ülkeyi aşağılamak anlamında bile anlaşılabilir. Ülkenin en önemli kenti, ve hele o denli yağmurlu olmadığını da biliyorsak, neden kötü gösterilip ülkeye zarar veriliyor havasındayız. Burun demek sorunmuş Abdülhamit döneminde. Ondan da kötü durum: neyin hakaret olduğunu ben artık bilemiyorum. Ama sanat konusunda hakaret daha da sorunlu. Artık roman kahramanları da ülke yasaları inceleyip öyle konuşmalı ve konuşturulmalı. Hatta 19. yüzyılın roman kahramanları 2006 yılındaki yasaları incelemişçesine konuşmalı. Yeni yasalar geçmişteki roman kahramanları için de geçerli. Türkiye düşmanlarını, dünyada gerçekten Türklüğe karşı konuşanları bile anlatmak yasak oldu bu anlayışa göre. Geçen yıl mahkûm olan bir çeviri kitabında, suç sayılan cümleler 'düşmanın' ağzından çıkmıştı. Bu da yasak. Artık Türk düşmanları da romanlarda Türk'ten yana

konuşmalı yoksa başınız derde girer. Peki, dünyada var olan Türk karşıtı görüşleri hiç mi öğrenmeyeceğiz?

Ama Elif Şafak'ın bu duruşması özellikle daha da sorunlu. Çünkü Büyük Hukukçular Birliği adında bir grup e-posta ile halkı mahkemeye çağırıyor. Orhan Pamuk, Hrant Dink, Perihan Mağden, Murat Belge ve daha niceleri bunun ne anlama geldiğini biliyorlar. Hayatınız tehlikede demektir. Kafanıza bir taş isabet edebilir örneğin. Veya belki hafif atlatırsınız yalnız tükürüklerle, birkaç küfürle.

Elif Şafak'ın romanını çok sevdim. Okuduğum en güzel romanlar arasında Baba ve Piç. Romanda kusur bulanlar ise sanırım onu siyasal nedenler yüzünden yerdiler. Edebiyata en büyük kötülüğü de romanı bu biçimde okuyup bu nedenle eleştirenler ediyorlar. Her satırda yaşamı değil siyaseti görmeye alışmışlar. Kahramanlar onlar için insan değiller, siyasal roller üstlenmiş ve siyaset yapan araçlardır. Taraftırlar biraz da kendileri gibi. Kahramanların neler yapmaları gerektiğini biliyorlar ve bu yönde beklentileri var. Beni bile etkilediler. Basında okuduklarımın etkisinde ben de kısmen, suç acaba nerede diye okudum romanı. Bundan dolayı ne onları ne de kendimi affettim. Romanda suç aramak hastalıktır. Edebiyata ve insan haysiyetine bir hakarettir. Bu tür hakarete karşı yasalar ise ne yazık ki hiç yok.

Sonunda, hızla değişen ama sık sık kendini tekrarlayan gündemin içinde en önemli konu ne okul kitapları ne de papanın çocukluk problematiğidir. Temel konum nefesimizi kesen, konuşmamızı engelleyen, düşüncemizi ifade etmemizi kısıtlayan, giderek bir korku çemberi içinde kalarak yolda serbest yürümemizi zorlaştıran, farklı görüşleri öğrenmemizi olanaksız kılan, güvensiz paranoik ortamdır. Daha güvenli bir ortam oluşmadan ne okul kitapları, ne dini bağnazlık ne de sağlıklı bir edebiyat sağlanır. Ne de, doğal olarak daha mutlu bir toplum.

19 Eylül 2006

Bilim ve 301

Şiir okudu diye mahkûm olan, başbakan olunca karikatür çizeni mahkemeye veriyorsa, o ülkede hukukun ötesinde başka sıkıntılar da var demektir. Bazen bir hakarete karşı çıkma, bazen ulvi değerleri koruma adına olsun, yapılan hep aynı: hoşa gitmeyen sözleri ve yazıları yasaklamaktır. Sorun tahammülsüzlüktür. Gerisi bahane.

Oysa ifade özgürlüğünün bir anlamı olacaksa bu ancak hoşa gitmeyen görüşlerin serbest dolaşımı olarak anlaşılmalıdır. Hoşa gidenler veya rahatsızlık yaratmayanlar zaten hiç yasaklanmaz. Kim, neden yasaklamak isteyecek ki? Kuşkusuz hiçbir toplumda tahammül sonsuz olamaz. Ama tahammülsüzlüğün derecesi de bize çok anlamlı değerlendirmelerde bulunmamızı sağlar. Namık Kemal'den çağdaş yazarlara, Takrir-i Sükûn'dan, 141/142'ye ve 301'e yıllarca uygulanan susturma pratiği yasalar yüzünden değildir. Yasalar araçtır. Sorunu ve yasaları yaratan siyasi, kültürel, dini, ahlaki, estetik tahammülsüzlüktür.

Geleneksel kapalı toplumlar (ve insanlar) farklılığa da kapalıdırlar. Hoşa gitmeyen farklı görüşleri zararlı, çirkin, küstah, ayıp, günah, tahrik ve hakaret olarak algılarlar. Oysa bütün bu sıfatlar görecelidir (izafidir, rölatiftir). Göreceli oldukları için de bir cemaatte kötü sayılan bir görüş ve eylem ötekinde hoşgörüyle karşılanabilir. Bu ilkeden başlayarak toplumları da sınıflandırabiliriz: oldukça hoşgörülülerden çok az hoşgörülülere. Mutlak tahammülün olmadığını aklımızda tutarak.

Türkiye'yi doğudaki bazı komşularıyla kıyaslayınca iyi not almakta ama gelecekteki batı ortaklarıyla kıyaslayınca hâlâ eksiklikleri var. Fransa'daki yasakçı yasa gündeme geldikten sonra da artık Batı'yı eksiksiz model olarak görmek pek inandırıcı bir yöntem sayılmayabilir. AB içinde de özgürlükler (görece) kısıtlı. Hollanda'da genel söyleme uymayanlar seçimlerde partilerinden aday olamıyor örneğin. Ama orada en azından savcılar, şimdilik, suç duyurusunda bulunmuyor. Eğer ilerde bu da olursa, güvenilen dağlara kar yağarsa, bağrımıza taş basıp, ne yapalım iklim değişti, AB de faşist oluyor, diyeceğiz. Ama fark özle olduğundan çok uygulamaların derecesiyle ilgili: Bütün AB içinde görüşlerinden dolayı mahkeme kapıla-

rında sürünenleri toplarsanız Türkiye'deki sayıları tutturamazsınız. Türk halkının suça eğilimli olduğunu savunmak ırkçı bir saçmalık olacağına göre, geriye açıklama olarak kalan aşırı bir yasaklar uygulamasının yürürlükte olduğudur.

301 ve İmagoloji

İfade özgürlüğü, bilgi edinme gibi bilgiyi yayma hakkını da kapsar. Bir bütün oluşturur bu özgürlükler. 301. maddenin en zararlı yanı da herhalde bilgi yaymaya getirdiği sınırlamalardır. 301'e göre 'eleştiri amaçlı' beyanlar suç değil. Ama 'bilgilendirme' amaçlı ifadelere bağışıklık (muafiyet) getirilmemektedir. Hakaret sayılan davranışlarda 'kasıt' da aranmamaktadır. Bu durumda bir bilim dalı, yanı imagoloji (imagologie) bir bütün olarak yasak edilmektedir. Açıklayayım:

İmagoloji –imaj bilimi, imge bilim de denir– yeni bir bilim dalı sayılır. Terim olarak ilk kez 1962'de O. Brachfeld tarafından kullanıldı. 1967 yılında H. Dyserinck bu bilimi bağımsız bir dal olarak önerdi. Günümüzde birçok üniversitede imaj çalışmaları yoğun olarak yürütülmektedir. Örneğin Amsterdam Üniversitesinin sitesinde (http://cf.hum.uva.nl/images/ veya www.europesestudies.nl) bu çalışmaların örneklerini bulabilirsiniz.

Bu bilime göre insanlarda ve toplumlarda bir 'biz' bir de 'ötekiler' kavramı bulunmakta. 'Öteki' kavramını ulusal söylemde ve özellikle edebiyatta araştırdıkça, bu imajları taşıyanlar konusunda bilgi edinmekteyiz. Daha açık olarak söylersek, A ülkesindeki insanlar Türkiye konusunda ne diyor sorusunun yanıtında, bizler A ülkesi insanlarını öğrenmiş oluyoruz (Türkleri değil). Yukarıdaki sitede bulunabilecek olan bir yazımda örneğin, Yunan edebiyatında Osmanlı dönemin (Tourkokratia/Türk Yönetiminin) nasıl dile getirildiği ele alınmaktadır. Bu Yunan söyleminde Türkler konusunda olumlu olduğu kadar olumsuz ifadeler de bulunmakta. Bu imajlar ve stereotipler bize Yunanlılar konusunda çok önemli bilgiler vermektedir. Ama bu yazı Türkiye'de yayınlandığında yazar için sorun doğabilir çünkü 301'e göre bazı ifadeler 'hakaret' sayılabilir. Konuyu abarttığımı sakın düşünmeyin, çünkü yayınlanmasında katkım olan Göç adlı kitap (İletişim, 2001) bu maddenin gazabına uğradı, kitabın ilk baskısı toplattırıldı, ilgili-

ler mahkeme kapılarında süründü. Bu Göç kitabı Yunanlıların 1922-1923 yıllarındaki nüfus mübadelesini nasıl algıladıklarını dile getiriyordu ve kitap sansürsüz çevrilmişti. Anlaşılan bazı Yunanlıların bazı ifadeleri hakaret sayıldı.

Bilimi ve bilimsel yaklaşımı dillerinden düşürmeyenler 301 ile bir bilim dalının yasaklandığını pek fark etmemiş görünüyorlar. Türk okuru bu maddenin anlayışına ve uygulamasına göre başka halkların kendisi hakkında ne düşündüğünü öğrenemeyecek. Veya daha doğrusu hakkında söylenenlerin yalnız hoşa gidenlerini öğrenecek ve artık hayali bir dünyada yaşayacak. Doğal olarak karşı tarafın davranışlarına bir anlam veremeyecek: ne güzel konuşuyorlar oysa sonra nasıl kötü davranıyorlar, diyecek.

Toplumun bilgi edinme çekingenliğinin berisinde 'söz animizmi' diyebileceğimiz bir anlayış bulunuyor gibi geliyor bana. Yani sözlerin kendileri bir etki gücü taşıyorlarmış gibi algılanıyorlar. Söz dönüşümcü bir olay gibi algılanıyor. Oysa 'bize' yöneltilen olumsuz bir niteleme bizi değil, kullananı niteler, onun stereotiplerini gösterir. Aleyhimize her söz bize erişmez ve bizi olumsuz kılmaz, ancak 'ötekini' ortaya koyar. İmaj bilimi bize bunu öğretir –301 izin verdiği oranda. Oysa günümüzde 'hakaret' denen olay ilginç bir işlev edinmiş gibi. Olumsuz niteleme bizi etkiliyor ve hareketlendiriyor, oysa en başta bilgilendirmeliydi. Sözü kullanmak ve sözden yararlanmak yerine söz bizi altüst ediyor. Ve 301 bu algılamalarda öncü rol oynuyor. Ama bu madde bu ters anlayışın nedeni değil, sonucudur.

Kendi hesabıma, bazen bana yöneltilen kötü nitelemelerde hakaretten çok ilginç bilgi buluyorum. Bazı insanların nasıl düşündüğünü, nasıl bir duygu dünyası içinde olduklarını öğreniyorum. Tepkim ise çok basit: Fırsat bulunca, benim için (ve cemaatim için) şu kişiler şunları yazdı, diye teşhir ediyorum. Utanırlarsa ne âlâ, utanmazlarsa edepsiz olduklarını da öğreniyorum. Saldırılar sıkıntı da verse, sonunda imge bilimle ilgili yaptığım doktora çalışmam etkilemiş anlaşılan beni. İşi pişkinliğe vurmak değildir bu, bir faninin sözüne verilen farklı bir anlam ve değerdir.

31 Ekim 2006

Duyarlılık mı, Bilek Güreşi mi?

Özgürlükleri kısıtlamak isteyenler, ister bunu kişisel çıkarları için, ister kendilerince memleket çıkarları için yapsınlar, ilk elde ihtiyaç duydukları, yasaklar ve engellemeler için halka bir gerekçe sunup bir meşruiyet zemini sağlamaktır. Klasik gerekçe 'tehlikedir': komünist rejimlerde tehlike kapitalizmdi; otoriter kapitalist rejimlerde ise komünizmdi. Faşist Almanya'da hem Yahudiler hem komünistler büyük tehlike sayıldı. Gerektiğinde işçi sınıfı ve onunla ilgili eylemeler –sendikalar, grevler, nümayişler vb.– tehlike gibi sunulur. Ama komşu uluslar da, hasım siyasal akımlar da, bazen her türlü muhalefet de, kötüye giden ekonomi de, 'gericilik' de, ama kimi zamanlar 'maceracı' liderler de 'tehlikeli' sayılabilir ve –anayasalarla sağlanan–özgürlükler baskı ve zorla kısıtlanabilir.

'Tehlike,' halkın büyük bir kesiminin duyarlılık göstereceği bir kavramdır. Tehlikenin neden olacağı güvensiz ortamı ve hayatının alabora olmasını kimse istemez; zorbalık da işe karışınca özgürlüklerin kısıtlanması sineye çekilir. Ama son zamanlarda özgürlükler 'yüce değerlere saygı' söylemiyle de engellenmeye başlandı. Söz konusu ettiğim yalnız 301. madde değildir. Farklılığa saygı, çok kültürlülük, Öteki'ne hoşgörü ile yaklaşmak gibi en doğal ve benim de sonuna kadar benimsediğim güzel anlayış farklı bir yöne kaymaya başladı. Bu kez tehlike 'saygı/saygısızlık' alanında görülmeye başlandı. Herkes de saygıdan yana olduğu için bu gerekçe ve bu 'meşruiyet alanı' gerçekten tehlikeli olabilir.

Saygısızlık ve alınganlık

Saygısızlık ile alınganlık düz orantılı bir ilişki içindedir. İnsan ilişkilerinde alınganlık arttığı oranda davranışlar da saygısızlık sayılır. Öteki uçta, vurdumduymazların ülkesinde kimseye saygısızlık edilmez. Hicvi düşünün. Hiciv alayla karışık yerme ve eleştirme yoludur. Hemen alınan kimselere kalsa bu sanat yolu suç olacak. Siyasiler eleştirileriyle her zaman karşı tarafın eksikliklerini, yetersizliklerini, kusur ve ikiyüzlülüklerini dile getirmezler mi? Bu da saygı adına kısıtlanabilir herhalde, alıngan-

lara, hassas vb. kimselere kalsa. Ve zaten diktatörler de bu 'saygı' bahanesini hep kullanırlar.

Edebiyatçılara, sanatçılara ve genel olarak düşünürlere karşı kullanılan 'saygısızlık' suçlaması sonucunda mahkemelerde hesap sorulmakta, kendilerini savunmak durumunda bırakılmakta. Üstlendikleri kamusal rol yüzünden eleştiriye en açık, hem de bu alanda örnek olması gereken siyasiler bile eleştiriyle karşılaşınca 'alınmaları' ve mahkemeye başvurması neye işarettir? İfade özgürlüğünün sınırlanması sayılmıyor bu tepkiler, bürokratik ve sıradan yasal işlem sayılıyor. Aslında baskılardan daha da kötüsü hoşgörüsüzlüğe gösterilen bu toplumsal hoşgörüdür.

Orduya yöneltilen her türlü eleştiri savcıları sanki otomatik olarak hareketlendiriyor. Damarlarımızdaki kandan söz edince, kutsala gönderme sayıldığından Türklüğü aşağılamak sayılabiliyor. Prof. Atilla Yayla bu utancın son örneği. Tarih alanı, malum, ayrı bir duyarlılık alanı. Kıtalmış, katliammış, soykırımmış... 'bu' mu dedi 'şu' mu dedi, diliniz sürçse ve 'gereken' kelimeyi kullanmasanız, 'saygısızlığınız' yüzünden hayatınızın bir kısmını artık avukatların kaynaştığı ortamlarda geçireceksiniz demektir. Peçe ve türbanı ise neresinden tutsanız elinizde kalıyor. Haktır deseniz 'devrimlere,' olmasın deseniz 'dine' karşı saygısız sayılabilirsiniz. Şaka mıydı yoksa bu işin nasıl artık paradoksa vardığını çok güzel açıklayan bir hatırlatma mıydı pek anlamadım, İsmet Berkan son yazılarının birinde, 'yüzünü örten kadınların mesajı benim potansiyel bir tecavüzcü olduğumdur ve bunu şahsıma yöneltilmiş bir hakaret sayıyorum' derken?

Güç kavgası ve hiciv

Bir garabet var bu hakaret söyleminde. Her nedense 'saygının' yalnız 'ben' ve 'bizim' için işletilmesi istenmektedir. Belki dikkatimden kaçmıştır ama Yahudilik, Hıristiyanlık, Budizm gibi 'öteki' dinlere hakaret etti diye birilerinin mahkemede kendini savunduğunu hatırlamıyorum. Azınlık oluşturan etnik gruplara da hiç hakaret edilmemiş gibi yaşadık on yıllarca. Çingenelere, Araplara, Kürtlere, Ermenilere, Rumlara, Yahudilere her nasıl oluyorsa hiç hakaret edilmiyor. Yoksa yalnız öteki etnik gruplara karşı her türlü lafı etmek mi normal sayılıyor? Papaya, başka devlet başkan-

larına, yabancı aydınlara da hiç hakaret edilmemiştir, değil mi? Ne savcılar ne de toplum bu tür bir saygısızlığı hiç algılamamış.

Duyarlılık olayında bir acayiplik var. Saygısızlığa karşı koruma mekanizmaları ancak güçlüden yana çalışıyor. İster mahkeme yoluyla, ister tehdit ve yasadışı saldırı gibi çeşitli baskı yollarıyla olsun 'hak' aranıyor; ama sonunda bakıyorsunuz 'hakkı' şu veya bu şekilde korunmuş olan güçlü olandır. Garibanları ne savcılar koruyor ne de kendileri haklarını aramayı akıllarından geçiriyor. Sanki bütün bu hakaret koşuşturması birilerinin güçlerini tescil etmeleri için yapılıyor. Bu saygı, hakaret, bilmem hangi yasayı ihlal ettin kavgalarını, kamusal alanda kimin güçlü olduğunu kanıtlamak için yapıyoruz. Güçlü olan sonunda daha zayıfı susturmakta. Bütün sorun bir 'saygı' meselesi değil, siyasal bir yarışın ve bir bilek güreşinin ifadesinin göstergesi diyesin gelir.

Güçlü sayılmanın çeşitli kıstasları var. Sonunda herhangi bir yol ve yordamla birini sindirdiniz mi, mahalle kabadayısı misali, güçlü sayılırsınız. Ama daha şık yollar da kullanılabilir. İftira kampanyasında karşı tarafı ezerseniz yine üste çıkarsınız. Kimse gücünüzü reddedemez, veya tam güçsüz olmadığınızı kanıtlarsınız. Mahkeme yolu da bir güç yarışmasıdır. Sonunda haklansa da kurbanınız, siz onu süründürmekle hatırı sayılır bir güç gösterisinde bulundunuz demektir. Bütün bunlar için yalnız bir bahane gerekli. Ve her zaman en kolayı 'alındığınızı' ileriye sürmenizdir. Hani, 'neden yan baktın, alınıyorum' der gibi bir bahane gerek.

Hiciv de artık suç oluyor. Aristofanes'ten, Molier'e ve Aziz Nesin'e gülemeyeceğiz. Zaten gülme kendi başına alay ve hakaret sayılmıyor mu? 'Ne gülüyorsun lan' diye başlamaz mı saldırı? Gülmeye de gücenenler var. Yan bakmaya alınanlar, hesap sormayı aşağılayıcı güvensizlik sayanlar, değerlendirmede tepki gerektiren utandırıcı haksız yaklaşım görenler, tasvip etmemeyi kabul edilemez ihanet diyenler, aşk teklifini reddetmede cinayet nedeni bir ayıp hissedenler, sınıfta dikkatsizliği dayakla sonuçlanması gereken öğretmene yönelik suç derecesinde kabahat olarak algılayanlar... Bu örneklerde 'alınan' hep güçlü konumda olandır. Ne rastlantı! Bu duyarlılık dengesizliği tuhaf gerçekten!

12 Aralık 2006

Empati

İlgiyle izlediğim, kaçırmamaya çalıştığım Emre Kongar –Mehmet Barlas ortak TV programının çekiciliği yalnız güncelliği, medeni havası ve derinlemesine analizleri yüzünden değildir. Benim açımdan en ilginç olanı, yaşam biçimlerine o denli yakın olduğum, aynı kültürel ortamın iki insanının birçok konuda, hatta belki hemen hemen bütün temel konularda, bu denli 'Farklı Yorum' üretmeleridir. Savunduklarının neden ayrıştığını anlamaya çalışırken bu sorunun yanıtını bulduğumda çok önemli bir sorunu da çözmüş olabilmenin heyecanını yaşar gibiyim. Bu farklı yorumların kaynağını bulabildiğimde toplumsal anlaşmazlıkların sırrına da erişeceğimi umarım onları izlerken.

Geçenlerde E. Kongar askeri diktayı izleyen günlerde ve üniversitelerin kıyımı sürecinde nasıl sakalını kesmesi için ona baskı yapıldığını ve sonunda direnip sakalını korumak pahasına hocalıktan istifa etme durumunda kaldığını anlattı. O sürede başka meslektaşları hemen boyun eğmişler, kimileri de biraz direndikten sonra usturanın altında hizaya girmişlerdi. Sayın profesör gerektiğinde hocalık yapabilmek için kolunu bile verebileceğini ekledi, ama o yıllarda uygulanan bu aşağılayıcı baskıyı kabul etmediğini anlattı. Sakalının kişisel bir tercih olduğunu vurgulamak için de esprili bir biçimde 'bu konu eşimin egemenlik alanına girer' şeklinde bir söz kullandı. Ama M. Barlas 'türbana uygulanan baskı gibi bir durum' diye ekleyince sakal mağduru 'bu durum farklı, aynı değil' diye itiraz etti.

Problematiğim bu noktada başlıyor. 'Aynı değil' sözü çok doğru. Çünkü Heraklitos'dan beri 'her şeyin her an değiştiğini,' aynı ırmağa ayağımızı ikinci bir kez daldıramayacağımız çok söylendi. Tıpa tıp aynı iki durum bulamazsınız. Bulur gibi olsanız bile zamanlama farkı olacaktır: biri ilk, ikincisi devamıdır. Olayları ve durumları kıyaslarken 'aynı değil' argümanı çifte standardın temel taşıdır: doğrudur ama konu dışıdır. Aslında iki durum arasında benzerlik veya paralellik var mı, ona bakmak gerekir. Ama problematiğimin temeli başkadır. Neden iki sayın konuşmacı bu konuda farklı yorum üretiyor? Biri sakalını ötekisi de türbanını korumak için üniversiteyi terk etme durumunda kalan iki insanı ele aldığımız-

da bu durumlar benzer midir, farklı mıdır? Bu konuda yorum farkı nereden doğuyor?

Ben şahsen E. Kongar'ın yaşamış olduğu dramı derinden hissediyorum ve acısını paylaşıyorum. (Belki sakal dramını türban dramından da çok yakın hissediyorum, çünkü bilinçaltımda kişi olarak bir sakal olayı yaşayabileceğimi ama bir türban sorunum olmayacağını biliyorum.) Konu kuşkusuz yüzümüzdeki kıllar değildir. Belki bir yakınımız, 'yakışmıyor' dese hemen kestiririveririz sakalımızı. Konu insan haysiyetidir, özel hayatımıza karışanların küstahlığı, hoyratlığı, kabalığı, saygısızlığı, zorbalığıdır. Sakalı kesmek artık bu şartlar altında bir kavgada sembolik bir anlam edinir. Kestiren kazanmış, sakalı kesilen de zor altında yenik düşmüştür. Ama daha önemlisi bu alenen yer alan bir olaydır, yenilen toplum önünde yenilmektedir. Bu yenilgi bir spor dalında da değildir, haysiyet ve onur alanındadır. Aşağılandığını hisseder. Yakınlarından utanır. Direnen ise alnı açıktır, çocuklarının, annesinin gözlerinin içine bakabilir gururla. Sayın Kongar'ın 'bazı hocalar sakallarını kestirdi' derken onların karakterlerine imada bulunması, kendi tutumundan kıvanç duyması bundandır.

Sanırım bu tür durumları az buçuk hepimiz yaşamışızdır. Patronun olmadık bir isteğini reddedip istifa etmiş, askerde üstümüzün bizi rencide edecek bir emrine hafiften karşı çıkıp riskler almış, trafik sıkıştığında küstah zorba sürücüye (hele yanımızda kanaatine değer verdiğimiz karşı cinsten biri de varsa) biz de 'efelik' yapıp 'erkekliğimizi' korumuş, kibarca geri adım atacağımız durumlarda 'onur' diye ileri atılıp bir güzel dayak da yemişizdir. Toplum içinde zora boyun eğip haysiyetsiz görünmemek için insanın katlanmayacağı fedakârlıklar yok gibidir. Yüzündeki kıllar pahasına sevdikleri mesleği feda edenler istisna değildir. Türban olayı da artık bu noktaya varmıştır. Türbanı çıkarıp atmak, ama attırmamak da ayıp sayılma aşamasına vardı. Bu gereksiz kavga her iki tarafı da açmazlara sürüklemiştir. Her iki taraf için de geri adım onur meselesi yapılmaktadır. Artık istese de, bugüne kadar türbana karşı çıkan biri, saf değiştirip, 'evet türban yasağı da sakal yasağı gibidir' diyemiyor. Bu dramatik açmaz günümüzde bütün bir toplumu ve E. Kongar ile M. Barlas'ı da farklı yorumlara sürüklüyor. ('Terörist de/hayır, demem' karşıtlığı da bu noktaya

varmaktadır.) Nesnenin ve konunun kendisi değil, sembolik işlevidir egemen ve kararlaştırıcı olan.

Empati ne zaman var?

Bu problematiğin bir boyutu daha var. En başta, yani sakal, türban vb., henüz bir onur meselesi olmadan, yani bu yasak/özgürlük kavgası sembolik bir zafer/yenilgi nesnesine dönüşmeden, neden biri empati ile karşısındaki insanın sıkıntısını, açmazını anlar ve hoşgörü (saygı, anlayış vb.) gösterir de başka biri göstermez? Neden hemen hemen aynı geçmişi yaşamış, aynı tür eğitimden geçmiş iki insan, bugün, diyelim türban konusunda, biri hoşgörülü (veya isterseniz, 'tavizci') ve ötekisi yasakçı (veya 'kararlı')? Tabi bu soru, insanlar neden farklı kadar zor ve karmaşık bir konu. Ama akla son yıllarda IQ (intelligent quotient), yani zekâ ile ilişkili olarak gündeme gelen EQ (emotional quotient), yani duygusal yeteneklerimiz geliyor. Bazı uzmanlara göre beynimizin bir kısmı duygusal reflekslerimizi, bir kısmı da mantığımızı kontrol eder. Ama ikisi arasındaki denge hepimizde aynı değildir. Kimimizde örneğin empati duygusu daha azdır. Aşırı bir örnek verirsek, bazı insanlarda otistik (autism) bir eğilim olabilir örneğin. Yani insanlarla empati geliştirmede bir eksiklik sergilerler.

J. LeDoux örneğin, beynimizde Amygdala dediği yörenin duygusal dünyamızı nasıl etkilediğini anlatmaya çalışır. Belki yorum farkları aslında çevremizle kurduğumuz özel duygusal ilişkimizin bir sonucudur. Durum böyleyse hoşgörüsüzlere de hoşgörü ile yaklaşmamız gerekecek. Alt tarafı doğaları yüzünden öyledirler. Ne yalan söyleyeyim, bu beyin açıklamasına içim tam ısınmadıysa da, sakal/türban yasaklamasının arasındaki paralelliği görememenin daha inandırıcı bir açıklamasını da bulamadım.

18 Aralık 2007

Zorunlu Din Dersi ve Laiklik

Meğer şu laikliği anlamak ve uygulamak ne kadar zormuş! Oysa bana hep çok basit bir ilke gibi gelmişti. Ben mi yanıldım yoksa başkaları mı laikliğin bir yanma gereksiz takılıp kaldı diye düşünür oldum, zorunlu din dersi konusu bu son günlerde gündeme gelince.

Beş yıl kadar önceydi, Türkiye'nin bir 'karşı devrim' sonucunda karanlık uçurumların içine yuvarlanıp batmakta olduğuna inanan çok telaşlı eski bir dostla konuşuyorduk. 'Bırakalım her cemaat, her din grubu, her ana baba çocuğunu din konusunda istediği gibi, uygun gördüğü yerde eğitsin' dedim. Çok öfkelendi: 'Zaten bunlar da bunu istiyor!' dedi. Bu son cümledeki 'bunlar' lafı bana çok ağır ve aşağılayıcı geldi. Toplumu 'bunlar' (veya Ötekiler) ve 'bizler' olarak algılamaya başladığımızda çatışma kaçınılmaz oluyor. 'Bunlar' sözü dışlayıcıdır, hasım, düşman, hain gruplar algılamasının egemen olduğunun işaretidir. Toplum bu tür karşı kamplar olarak anlaşıldığında laiklik de uygulanamaz sanıyorum. Laiklik 'basit bir ilkedir,' ama toplumda demokrasi, insan hakları ve hele eşitlik gibi başka ilkelerin de egemen olması koşuluyla.

Laiklik basit bir uygulamadır ama birbirimizden korkmadığımız sürece. Laikliğin yeşermesi için toprağında bolca anlayışın, hoşgörünün, saygının ve hele güvenin bulunması gerekir. Bunlar eksikse, korku, kuşku ve hele fobi, paranoya ve panik etrafı sarmışsa laikliğin de uygulanışı bir tuhaf olur. Toplum içinde belli bir konsensüs oluşmamışsa, yalnız laiklik değil, hukuktan insan ilişkilerine, birçok şey çarpık olur. Zorunlu din dersini ve 'din kültürünü' de bu tür travmalı bir ortamda tartışmakta olduğumuzu bilelim en azından.

Zorunlu din dersinin lafı bile, 'zor'u içerdiği için tuhaf ve rahatsız edici. Laik bir toplumda devletin resmi dini olmazmış –lafta, tek anlaştığımız konu bu. Ama bunun doğal sonuçlarına da, yani bu konuda 'tarafsız' olmaya da bir türlü katlanamıyoruz. 'Din kültürü' diye herkesin üzerinde uyum sağladığı bir anlayış vardı da bir tek ben mi bunu hiç duymamıştım? Örneğin Hıristiyan din kültürü ile Müslüman din kültürü ortak mı, aynı mı? Budist ve Hindu din kültürü, dinleri sorgulayan kültür de okutuluyor

mu bu 'din kültürü' dersinde? Benim incelediğim 'din kültürü' başlıklı kitaplarda, baştan sona, yalnız tek bir inancın aşılandığını gördüm. Çocuklara nasıl haç çıkaracakları, Yahudilerin oruç uygulamaları öğretilmiyor örneğin. Başka inançların lafı pek edilmiyor. Yalnız İslamın belli bir söylemi sergileniyor. Yani bu konuda kuşku yok, laik devletin bir inançtan yana 'zorunlu' eğitim verdiği gayet açık.

Diyanet İşleri Başkanı A. Bardakoğlu bu tür dersler konusunda yargının Diyanet İşlerinden görüş almamasını da eleştirmiş. Yargının Rum ve Ermeni patriklerine, Yahudi hahambaşına da başvurmasını neden istemedi? Laik bir devlette bazı din başkanlarının 'daha üstün' bir konumda olmadıkları gözden kaçmış demek. Tabii din sosyolojisi okutan fakültelere de başvurmak gerekli, çünkü bu kitaplarda din sosyolojisinin izi bile yok. Bu 'din kültürü' derslerini Diyanet İşlerinin beğenmesinin fazla bir anlamı tabii ki yoktur. Yani herkesin kendi inandığını çok beğenmesi çok doğaldır ama bu anlayıştan doğan bir eğitimi laiklikle ve Öteki'ne saygı ile ilişkili sayamayız.

Görünen o ki, bu tartışmalar, karşılıklı iki farklı inancı taşıyan ve hatta bu konuda çok da 'ısrarlı' olan iki tarafça sürdürülüyor: 'bizler' ve 'onlar.' Kafalarda egemen olan laiklik ilkesi değildir. Taraflardan biri din eğitiminden tedirgin oluyor (herhalde 'korkuyor') ve zorunlu olmamasını istiyor. Ama serbest olmasını da hiç istemiyor. 'Laik' devletin kontrolünde olsun istiyor. Yani her cemaatin, her inanç mensubunun çocuklarına kendi 'mahallinde' dini eğitim vermesini ülkenin sonu ve bir felaket olarak algılıyor. Devlet imam, papaz, haham vb., rolünde dini öğretecek! Din derslerinin zorunlu olmasını isteyenler ise, 'olanak varsa neden inancımızı bütün çocuklara duyurmayalım' anlayışında olanlardır. Her iki taraf da, (zavallı) benim bir an için uygulamasını basit saydığım laikliğin karşısında. Yanılmışım, uygulama pratikte o kadar kolay değilmiş!

Bu konunun yasal yanma hiç değinmek istemiyorum. Toplum, devlet ve siyaset düzeyinde anlayış yukarıda anlatmaya çalıştığım gibiyse yasaların da bu türde olması kaçınılmazdır: kısıtlayıcı, çelişkili, eksik ve tabii laikliğe karşı. Olaya yasaları tartışmakla başlamak ise soruna tersinden yaklaşmak oluyor. Yasalar belli anlayışların sonucudur. Durumun nedeni değildir. Yasalar ülke içindeki durumu yansıtıyor, o kadar.

Laiklik, din-devlet ilişkisinde 'mesafeli durma' durumudur. Biri ötekine karışmayacak. Oysa anlaşılan, böyle 'tarafsız' olmak toplum olarak pek hoşumuza gitmiyor. Yani laiklik felsefesi sindirilememiş, ne 'laiklerce' ne de bazı 'dindarlarca.' Fırsatı yakalayan, kendi görüşünün doğrultusunda ve kısa sürede ne elde edebilirse elde etmeye çalışıyor. Yasaklama fırsatı varsa yasak, kendi görüşünü yayma fırsatı varsa yayma! Her taraf doğru bildiğini ille de herkesin çocuğuna belletecek. Yani çok kültürlülüğün ve tahammülün karşıtını yaşıyoruz. Tabii kazançlar kısa süreli. Uzun sürede bu çarpık laiklik çerçevesi içinde herkes zararlı çıkıyor. Uygulamalar bir bu yönde, yani yasaklarla din eğitimi engelleniyor; bir öteki yönde, yani fırsat verildiğinde devlet okulları 'dinimizi' yayıyor. Yanlış rota sonunda hepimize zarar veriyor. İlkelere saygı ve samimiyetle sarılmamanın bedelidir bu.

Bu kısır tartışmanın berisinde kısa süreli başarı elde etmenin küçük hesapları saklı sanki. Nalıncı keseri gibi. Beğendiğimizi, sevdiğimizi, üstün saydığımızı çevremize de aktarmak isteği. Kuşkusuz iyi niyetli bir tutumdur bu, ama sonunda 'toplum mühendisliğinin' iki karşıt uygulamasını yaşıyoruz. Ve bu 'iyi niyet' laiklikle bağdaşmıyor. Doğru, iyi ve üstün saydığımızı topluma 'zorunlu din dersi' aracılığı ile aşılamak ne insan haklarıyla, ne de vatandaşa saygı ile bağdaşıyor. Bu temel ilkeler yara aldığında, tavsadığında, fırsatçılıkla ele alındığında laiklik yasaları ne yapsın! Onlar da bu anlayışlara uyarak bu kısır tartışmaların içinde yuvarlanır dururlar. Güzel yasalar çıkarmak kolaydır, yeter ki önce toplum olarak ne yapmak istediğimizde anlaşmış olalım. Kısacası, ben bu yazıyı herkesi (her açıdan eşit vatandaş saydığım herkesi) memnun edecek gerçek ve samimi bir laiklik uygulamasını savunmak için yazdım.

11 Mart 2008

Perşembenin Gelişi...

İki Mayıs tarihli gazetelerde bir önceki günün Taksim meydanının fotoğrafına bakıyorum. Meydanı çok güzel bulanlar olacak. Az insan, az araba, rengarenk çiçekler, sessiz, sakin. Bir kenarında komandolar. Bir atasözü ve bir fıkra geliyor aklıma: Pire için yorganı yakmak, 'anahtarı bendedir.' Pireyi yok etmenin sevincini paylaşamıyorum bir türlü, ne de denizin dibindeki sandığın anahtarına sahip olmanın sevincini. Buna Pirus zaferi de derler. Birkaç tane daha böyle zaferle iç çatışmayı tam sağlarız. Bravo diyemiyor insan arbede sonunda galip gelen tarafa. İktidar kudretini kanıtladı ama çocuğunu tokatlayıp evden kovan otoriter, artık çocuksuz kalan baba misali. Taksim meydanı bir hüzün alanı, acıklı bir hikâye, acılı bir yalnızlık içinde bana göre.

Bu iktidar herhalde demokratik anlayışın odağı sayılamaz. Kudretini gösterdi kuşkusuz ama yanlış yönde. Bunca polisi ve komandoyu Taksim'e yığdıktan sonra gösteriye izin verseydi zaten meydanda taşkınlık olanaksız olurdu. Bayram meydanda kutlansaydı İstanbul'un geri kalanı rahat ederdi. Yüzlerce göz yaşartıcı bomba atılmaz, sudan ve boyadan tasarruf edilir, yüzlerce tutuklama olmaz, vapurların, metronun vb. trafiği aksamaz, dükkânlar açık kalır, insanlar dayak yemezdi. Bir tek Taksim sakindi, kentin geri kalanı er meydanı. Ünlü paradoksal lafları hep hatırlarız: halk plajlara üşüşüyor vatandaş denize giremiyor, okullar olmasa eğitim bakanlığı çok başarılı olacak. Bir yenisi var şimdi: Bin küsur göz yaşartıcı bomba atar kentte sükûneti ve huzuru sağlarsın.

Geri adım ayıp sayılırsa

Ama neden oluyor bunlar? Yöneticiler neden uzlaşamıyor, gerektiğinde bir geri adım atamıyor? Bir eleştiriyi duymazlıktan gelemiyor? 'Pişkinlikle' bir karikatürü görmezlikten gelemiyor? Otoriter baba misali neden sonra pişman olacağı davranışı yapıveriyor? 'Pervasız' bir söz ediveriyor, 'alttan alacağına'? Neden yasanın (iktidar olmanın ve güçlü olmanın) sağladığı hakkı ille de sonuna kadar kullanmak istiyor? Ve tabii bunu yalnız iktidar yapmıyor, muhalefet de, sendikalar da, yargı da, mahallede sıra-

dan kimseler de yapıyor. Sanırım bu tür davranışlar kişileri aşan, toplumu kapsayan bir anlayışın sonucudur. Toplumdaki yaygın ve egemen değerlerle ilgili olmalı.

Başka ülkelerdeki insan ilişkileriyle kıyasladığımda, bana en çarpıcı gelen, Türkiye'de toplumsal değerlerdeki farklı hiyerarşik sıralamadır. 'Ayıp' kavramı öylesine önemli ki insanlar hiçbir ödünde bulunmak istemiyor. Zaten uzlaşma da 'ödün' sayılıyor. Geri adım atmak 'erkekliğimize yediremediğimiz' bir davranıştır. Zordan kaçmak 'pısmak'tır. Baskı altında görüş değiştirmek ise ölümden beter! Ayıp kavramı yüzünden kan davasında onlarca ölüm yaşanır. 'Böyle bir ayıpla' yaşamak istemeyenler öylesine çok ki. Kızımızın ayıbı öldürülmesinden fecidir. Bir olayı görmezlikten gelmek 'korkaklık' sayılıyor. Olgunlukla geçiştirmeye de 'pişkinlik' diyerek 'olgunluğu' çok ayıp bir davranışa dönüştürüyoruz. Bükemediğin eli öpmek ise pragmatik yararlı bir taktik gibi değil, köle gibi boyun eğmek olarak algılanıyor. Başbakan Yardımcısı Şahin'nin 'Devlet meydan okutmaz' sözü anlamlı. Israrı 'meydan okumak' sayıyor ve tabii artık meydan okumaya boyun eğmek de olanaksız oluyor –'ölürüm de boyun eğmem,' demek mahallede işin şanındandır.

Bu 'ayıp-adına-yorganı-yakma' yaklaşımının berisinde (sembolik) bir ahlak anlayışı yatıyor herhalde. İnsanlar neden 'bu biçimde' onurlu? Neden birçok olayı 'ayıp' ve 'küçültücü' sayıyor, bunlarla yaşayamıyor ve bu uğurda kişisel zararı ve hatta yıkımı da göze alıyor? Başka ülkelerde konu olmayacak bir eleştiri neden 'hakaret' ve 'küfür' oluyor ve hazmedilemiyor? Yıllarca önce Türkiye ve Yunanistan'da aynı küfür ve hakaretlere ne tür tepki verildiğini araştırmıştım. Gülüp geçilen lafların bile Türkiye'de çok tehlikeli tepkiler doğurduğu çıktı ortaya. Sesin yükselmesi bile, terbiyesizlik değil, saldırganlık ve hakaret sayılıyor. Söz kesmek de öyle. Sanırım bu tepkilerin bir kaynağı henüz birey olup kendi yargısına güvenemeyenlerin 'mahalle yargısının' karşısında ezik kalıp sürüklenmeleridir. Yani olay modernleşme ile doğrudan ilişkilidir. Çevrenin baskısına dayanamıyor 'bireyleşememiş' olanlar. Dar cemaat baskın çıkıyor. Yakınların 'ahlakı' kişinin somut çıkarına baskın çıkıyor.

Demokrasi, uyum, saygı, insan hakları huzur, kardeşlik, barış lafları etmek kolaydır. Ama gerektiğinde geri adım atmak, duymazlıktan gel-

mek, sineye çekmek, 'mahalleden' gelecek ayıplamadan korkmamak ve eleştirilere açık olmak, 'erkeklik' kompleksini aşmak kolay değildir. Yani söz kolay davranış zordur. Kimi zaman vurmak kolay, vurmamak zor olduğu gibi. Mahalleden utanmamak bir medeni cesaret işidir. Mahalle kabadayıları, hepimiz biliriz, canlarını riske sokarlar, ama 'şeref' saydıklarını asla. Ama ne yazık ki o 'şeref,' o dar mahalle ortamının dışında pek geçerliliği yoktur. Mahalle çağdaş dünya da değildir. Dar bir mekândır.

Bence bu dumanlı dönemde hükümet iktidarını ve gücünü seçmenine karşı değil, özde onu tanımayana karşı kanıtlamalıdır. Artık bir sonraki 1 Mayıs'a kadar birbirimizi ikna edemeden, birilerimiz kutlamayı Taksim'de gerçekleştirmeyerek bir faciadan döndüğümüzü, kimilerimiz de Taksim'de huzurlu bir kutlama yapma fırsatını kaçırdığımızı savunacak. Bu tartışmadan bir şey çıkmayacağı peşin belli. Nasıl ki işin çıkmaza sürüklendiği Perşembe gününün erken saatlerinde ilk taarruzla belli olmamıştı, geliş Çarşamba'dan belliydi. Başın kim, ayağın kim olduğu konusunda şüpheler varmışçasına tepki gösteren yönetimin, böyle bir belirsizlik 'ayıbının' altında kalmak istemediği belli olmuştu. Polisin kabahati başka, siyasi iktidarın ise başkadır. Biri eğitim ve taktik sorunudur, öteki toplumu, kendini ve rolünü algılama sorunu.

1 Mayıs emek ve hele 'dayanışma' bayramınız, çok gecikmeli, kutlu olsun!

6 Mayıs 2008

Asgari Müşterekler ve Farklılık

Wikipedia'ya girip 'karışıklıklara' baktım: ayaklanmalara, askeri darbelere, iç savaşlara. Onun yalancısıyım. Dünyamızda yalnız 2000 yılından bugüne otuza yakın başarılı veya başarısız hükümet darbesi olmuş. Hemen hepsi Afrika, Latin Amerika ve Uzakdoğu'da. Ama Türkiye diye eskileri ararsanız karşınızda 1960, 1963 (başarısız), 1971, 1980 ve 1997 yıllarının 'başarılı' darbelerini de bulursunuz.

Ayaklanmaların sayısı yalnız son on yılda kırk kadarmış. Bana en aşina olanlar Cezayirlilerin (1991-2002), Çeçenlerin (1999 ve sonrasında), Abhazların (1988 ve sonrasında), Kürtlerin, Kuzey İrlandalıların, Kosovalıların maceralarıdır. İç savaşlar ise tarihte pek çok. Yalnız yirminci yüzyıla bakarsak yirmi altı iç savaş olmuş. Bir yıldan fazla süren iç savaşların sayısı on dokuz. Bu iç savaşların çoğu Afrika, Uzakdoğu ve Latin Amerika'da olmuş. Avrupa'da ve Türkiye'nin göreceli yakınlarında şunlar var: Rusya 1917-1921, İrlanda 1936-1939, Yugoslavya 1941-1945, Afgan 1992, Bosna Hırvat 1992-1994, Yunan 1946-1949.

İç savaş ise bu sitede şöyle tarif ediliyor: Kültürel, toplumsal, dini, siyasal veya ekonomik çatışmalardan ve uzlaşmaz görüşlerden kaynaklanan silahlı çatışmalardır. Silahın cinsi tabi ki belirtilmiyor. Ama hedef, halkı yönetecek liderlik ve yönetimdir denmektedir. Bu çalışmada yer alanlar genellikle aynı kültürel, toplumsal ve ulusal kesimdendir. Kavga politik güç kavgasıdır, siyasetin şekillendirilmesinde söz sahibi olma mücadelesidir. İç savaştan söz edebilmek için ölü sayısının bin veya her iki taraftan da yüz olması gerekiyormuş.

Din çatışmalarından kaynaklanan iç savaşlar konusunda ilginç yorumlar buluyoruz. Tek tanrılı din taraftarları arasında yaşanan çatışmalar çok tanrılı din taraftarları arasında yaşananlara kıyasla daha çok ve daha sert olmuş. Nedeni ise, çok tanrılı toplumlarda, genellikle eğitimin düşük olduğundan ve hele oldukça belirsiz seçilen 'çok tanrılar' yüzünden insanların karşıtlığı doğrudan yaşamaması imiş. Yoruma daha açık olan 'çoklu' inançlar (karşıdan gelen) baskıları pek hissetmezlermiş ve eskiden 'syncretism,' yani farklı dinleri bir araya getirip uzlaştırarak onları izlemek yaygın-

mış. Aksine dinler yorumlar ve açıklamalar yoluyla kesinlik kazandıkça onları bir belirsizlik içinde uzlaştırmak da zor olmuş. Sünni-Şii, Katolik-Protestan, Hollanda'daki Seksen Yıllık din savaşlarından ve daha nicelerinden söz ediyor ilgili siteler. Gerçekten ilginç ve rahatsızlık yaratan bir görüş bu. Yani toplumlar daha bilgili oldukça daha mı kavgacı oluyor? Rahatlatıcı olansa bu din savaşlarının yüzyıllar önce olmuş olmaları.

Asgari müşterekler

Bir noktadan sonra insan okuma ile yetinemiyor kendi de düşünmeye başlıyor. Bütün bu iç savaşların nedeninin asgari müştereklerin bulunmaması olduğu açık. Ama bunu söylemek totoloji. Totoloji, bir düşünceyi gereksiz olarak başka kelimelerle tekrar etmektir. Anlaşamıyoruz demekle, asgari müştereklerimiz yok demek aynı şeydir. Bunu tekrarlamakla bir şey elde edilmiyor. Soru başkadır. Hangi toplumlar asgari müşterekler geliştirmiş, hangileri sancılı bir sürenin içindedir? Uyum hangi temel üzerinde kurulmuş? Konuya böyle yaklaştığımızda ortaya çıkan tablo, aşağı yukarı, şöyle: Ulus-devletlerin ilk ortaya çıkmış oldukları Batı Avrupa'da toplumlar daha uyumlu. Korkunç kavgalardan sonra bir istikrar edinmişler. Moderniteye (çağdaş toplum yapısına, ulusal kimlik arayışına) henüz geçmemiş ve geçmeye çalışan ülkelerde kavgalar süregelmekte. Örneğin Latin Amerika, Afrika, Uzakdoğu bu durumda.

Asgari müştereklerin sağlanması, kimilerinin sandığı gibi ulus devlet içinde 'tek tip' yurttaşların oluşması demek değildir. Bu tür 'uyumlu' toplumlar modern toplumlar değil çok eski kapalı cemaatlerdir. Zaten bugün dinamizmden yoksun böyle bir toplum ne olanaklıdır ne de istenen bir şeydir. Modern ulus-devletlerinde görülen, farklılığa rağmen bir arada yaşama iradesidir. Bu tür uyum, farklılığı yok ederek değil, onu görmezlikten gelerek sağlanır. Durmadan farkların vurgulandığı bir toplumda, en doğal sonuç, farklılığın toplumu bölmesidir. Birleştirici olan davranış farklılık üzerinde bir polemik yaratmamaktır. Çünkü böyle bir polemik, istenen amacın tam tersini doğurur: ayaklanmaları, darbeleri, iç savaşları.

Tabii farklılığa açık olan toplumlar, bir süre sonra ulusal birliklerini, tam da o (kimilerinin korktuğu) farklılığın üstüne bina ederler. Farklı-

lığa saygı, birliği sağlar. Ulus-devletler içinde buna 'ulusal asgari müşterek' derler. Bunu da en başta 'vatandaşlık' ve 'vatandaşlık hakkı' kavramları ile –ve tabi anayasalarla– kurmayı başlatırlar. İnsanların yasalar karşısında 'eşit' olması bu anlama gelir. İnsanlar zenginliklerine, rütbelerine, eğitimlerine, kökenlerine, kültürlerine, demeçlerine, göbeklerini kaşıyıp kaşımamalarına göre değerlendirilmezler. Eşitlik romantik, ütopik bir özlem değildir. Çağdaş toplumu yaratan temel malzemedir. Eşitliğe saygısız olanlar ulustan yana değil, güya 'himaye' ettikleri, aslında kontrol ettikleri bir toplumdan yanadırlar. Çeşitli bahanelerle (okuma yazması yok, çok dindardır veya bizim inancımızı paylaşmıyor, kozmopolittir, saygısızdır, vb.) dışlanmalar süregeldikçe ulus-devletin inşası gecikir. Vatandaşlar yasa karşısında eşit olmadıklarını hissetmeye başladıklarında ('hislerden' söz ediyorum) özlenen uyumlu modern toplum da kurulamaz. Önce 'şunlara' okuma yazma öğretelim, 'istim arkadan gelsin' mantığı yanlıştır demek istiyorum.

Bu uluslaşma süreci bir paradoks da içerir. Toplum mühendisleri, ulus kurma yolunda dışlamalar, yasaklar, veya 'yararlı' baskılarla ileriye gidelim diye hamle yaptıkça, toplum bölünmektedir. O zaman da gelsin, darbeler, kavgalar, ayaklanmalar, iç savaşlar. En iyi niyetle yola çıkanların ülkelerini parçaladığına şahit olmadık mı? Aksine, herkes 'eşit' olup farklılığına dikkat edilmedikçe, ulus-devletleri içinde asgari müşterekler sağlanır. Örneğin bazı ülkelerde kimin neresini kaşıdığına, başına ne geçirdiğine, kimi sevip sevmediğine hiç, ama hiç bakılmaz. Bu durum da karşılıklı olarak saygıyı yaratır ve asgari müşterekleri ve güler yüzlü ulusu ve mutlu vatandaşı. Ve birbirimizi de –karşımızdaki bizi saydığı için– sevmeye başlarız. Temerküz kamplarında asgari müşterekler olamaz demek istiyorum. İtaat başka bir şeydir.

17 Haziran 2008

Azinlikiar

6-7 Eylül 1955 Olayları

Yunanistan'da kimi çevreler her yıl 6-7 Eylül günlerinde 1955 yılında İstanbul'da yaşanan üzücü ve çirkin olayları gündeme getirirler. Atina başpiskoposunun anlayışını paylaşanlar bugünlerde 'tarihten' söz ederler, 'unutulmaması gerekenleri' tekrarlarlar. Ve Öteki taraf (yani Türkiye) bol bol eleştirilir.

Bu eleştirilerde ikiyüzlülük vardır. Çünkü amaç eksiklikleri eleştirmek değildir, 'karşı tarafın' eksikliklerini fırsat bilip biz-ötekiler kavgasını sürdürmektir. Bu tür eleştirilerin mekanizması komik-trajiktir. 'Bizim' tarafa eleştiri en aza indirilir, Öteki'ne yüklenilir. Öteki'nin temel ilkeler konusunda 'tutarlı' ve saygılı olması istenir, sıra bizim sakatlıklarımıza gelince 'anlayış' gösterilmesi istenir.

Çok genç yaşta eleştirilerin karşı tarafa değil, kendimize yöneltilmesinin gerektiğine inandım. Bir ülkede yazıp 'karşı tarafa' yüklenmek hem çok çok kolay hem de dalkavukluk gibi geliyor bana. Bir yanda soydaşlarımızı pohpohlayıp alkış toplarken öte yanda karşı taraf bu eleştirilerinden hiç haberdar olmadığı için bize tepki de gelmiyor.

Eleştirilerimi okuruma yöneltmeyi dürüstlük ve sağlıklı bir seçim sayarım. Bugünkü yazım 'öteki tarafta' kaleme alınmış böyle bir yazının örneği. 7 Eylül 1999 tarihinde Atina'da yayınlanan saygın To Vima gazetesinde çıkan ve Yunanlılara seslenen yazımdır. Yazılarımı yeterince 'milli' bulmayan kimi Yunanlılar bu yazıdan da rahatsız oldu ve bir süre sonra bir davada (yani mahkemede) 'ihanetimin' ve 'Öteki' olduğumun kanıtı olarak sunuldu. Ben ise bu göreli yalnızlığımdan oldukça memnunum.

Bu eski ama hâlâ geçerli yazıyı Türkçeye eksiksiz çeviriyorum:

Hangi Eylülü Anımsamalıyız?

Tam kırk dört yıl önce bugün, İstanbullu Rumlar 6/7 Eylülü yaşadı. Binlerce ev ve dükkan yağmalandı. O zaman çok gençtim ama hâlâ anımsıyorum: kalabalıklar çekirgeler gibi gelip geçiyor arkalarında yıkıntı kalıyordu. Başka alanlarda gücünü kanıtlamış olan devlet ise tahrik edici bir biçimde yokluğunu

hissettiriyordu. Dairemize girmediler çünkü Türk kapıcımız –Münire'ydi adı– 'bu apartmanda gavur yok' deyip kalabalığı caydırmıştı. Ama babamın dükkanı bütün olarak yok oldu. Bütün kumaşlar şeritler halinde kesilmişti. Olayları izleyen günlerde babam annemle beni yüreklendirmeye çalıştı ama yaşadığı şok çok büyüktü; bir hafta içinde saçları bembeyaz oldu. Bir deprem gibi birden ekonomik yıkım geldi ve ailenin içinde sıkıntı, stres ve acı, yıllar boyu yerleşti.

Türk-Yunan dostluğu insanları bunca duygulandırdığı bu sürede bu konulara neden değiniyorum? En başta 'Grekilos' 'teslimiyetçi' ve buna benzer sıfatlarla bana yöneltilecek saldırıları peşin engellemek için. Demek istediğim, ben Türk-Yunan tarihini yalnız şoven tarih kitaplarından ve fanatik bir dededen veya öğretmenden öğrenmedim; her iki yanda da bilfiil yaşadım. Ve ne çocukluk yıllarımı unutuyorum ne de artık hayatta olmayan anne ve babamın çektiklerine karşı duyarsızım. Yaşım ve vatanım nedeniyle, belleğim hem Varlık Vergisi'yle, yani 1942 yılındaki ırkçı vergiyle, hem 1964'lerdeki ihraçlarla yüklüdür. Bunlar anlatı değil yaşamımın bir bölümüdür.* (Bunları kendimi acındırmak için değil, Yunanistan'da işgüzarın biri çıkıp 'acısını bizzat tatmadığın olay konusunda tarafsız olmak kolaydır' demesin diye yazdım.)

Ama aslında bu konuları başka bir şeyi vurgulamak için gündeme getiriyorum. Yıllardır milli konularda 'duyarlı' olan bazı çevreler 6/7 Eylül gibi olayları insanların barbarlığını veya şovenizmin ayıbını mahkûm etmek için değil, ırkçı bir eğilimle başka halklara karşı kullandılar. Geçenlerde To Vima gazetesinde (26/8/1999) başka bir Eylül gününün de, 14 Eylülün, Anadolu Rumlarının 'soykırımının' anı günü olarak ilan edileceğini okudum.

*Ama ulusal bellek ne demek? Zorbalıkların bir daha tekrarlanmaması için halkın anımsaması gerekenler değildir kuşkusuz. Çünkü ulusal bellek bu olsaydı 23 Eylülü de unutmamamız gerekirdi. Kolokotronis'in** anılarına göre bu tarihten başlayarak 1821'de üç gün boyunca Trebliçe'de (Mora'da) 'askerimiz kadın, çocuk, erkek demeden herkesi (yani Türkleri) kesip öldürüyordu.' Yazdıklarına göre atının ayakları yere basmıyormuş çünkü cesetler otuz bini*

* Grekilos terimi ilk kez ortaçağda Katolikler tarafından onlarla işbirliğine giren Grekler (Helenler) için kullanılmıştır; günümüzde ise müstehzi bir biçimde yabancılara secde edenler ve ulusallığı kuşkuyla karşılananlar için kullanılır.

** Kolokotronis 1821 Yunan İhtilalinin önemli komutanlarındandı.

aşmıştı. Hatta biri –bu gerçek bir vatanperverdi herhalde!–tek başına doksan kişi doğramıştı.

Bütün komşularımız bu tür kin günleri oluşturabilir. 9 Eylül 1922 de İzmir ve Türkiye açısından ulusal anlamı olan başka bir gündür. Katledilen Türkler ve ateşe verilen Türk kentleri için bir anma günü olabilir. Ama kendimizi aldatmayalım! Bu tür anma günleri haksızlığa uğramış yakınlarımızı anımsamak için masum fırsatlar değildir. Son on yılların ilgili metinlerini incelediğimizde 6/7 Eylül türü 'anma günlerinin' ne rol oynadıklarını kolaylıkla anlayabiliriz. Herhangi bir halkın 'diyakronik' olarak (bu diyakronik anlayışı süper ulusçuları coşturur!) mahkûm edilmesi ırkçı bir davranıştır; ve en kötüsü, kimileri ırkçılıklarından şüphelenmiyorlar bile...*

Ne tür Eylülleri anımsayacağımız ve ulusal belleğimizin ne denli seçmeci olacağı sonunda bize bağlıdır.

7 Eylül 2004

* Diyakronik, zaman içinde değişmeyen, süreklilik sergileyen anlamında

Sessiz Azınlığın Kâbusu

Türkiye'nin çoğunluğu 'azınlığı' tartışıyor. Resmen azınlık kabul edilenlerden pek ses çıkmıyor; kimileri de panik içinde azınlık olmadıklarını kanıtlamaya çalışıyor. Buna benzer durumları Yunanistan'da da bir buruk duygu içinde izledim. Yunan televizyonunda 'safkan' Yunanlılar yuvarlak masalar oluşturup 'Müslüman azınlığı' (yani Batı Trakya Türk azınlığını) tartışırlar arada sırada. Azınlığın kendisi yoktur bu panellerde. Azınlık sanki konuşamayanlardan oluşuyor: balıkmışlar, bir tür bitkiymişler duygusunu yaşarım. Asıl onlar konuşmalıydı derim, şaşkın ve öfkeli.

Sonra kendi durumumu düşünürüm. Ben 'resmi azınlığın' bir üyesiydim İstanbul'da. Ama buna ben karar vermemiştim, birileri beni 'çoğunluktan' ayırıvermişti. Oğlumuz doğduğunda nüfus kâğıdının din hanesine Hıristiyan, mezhep hanesine Rum yazmışlardı. Böyle bir mezhep yok diye itiraz ettim ama memuru ikna edemedim. İnat edip mahkeme kararıyla Rum'u sildirdim, oysa bunun pek bir başarı sayılmayacağının o zaman da bilincindeydim. Balkanlarda toplumca azınlık sayılmak bir hak sağlamıyor, ikinci sınıf vatandaşlığı ve dolayısıyla ezikliği ve yabancılaşmayı toplum içinde yeniden yaratıyor. 'Azınlık olmak' toplumdan tecrit etme veya dışlama olarak uygulandı. Bu durumu elbirliğiyle azınlık üyeleri yaratmadı, toplumun ve devletin kendisi yaptı.

Azınlık olarak çoğunluğa derdimi nadiren anlatabildim. Tok açın halinden anlamaz gibi bir durum bu. Toplumda bu alanda duyarlılık henüz yerleşmemiş. Talepler haksız görünüyor ve daha kötüsü yakarışlı dilenmeye dönüşüyor. Onun için bu konuya pek girmem. *'Zaman'*da 'kendi şikâyetlerimden' pek söz etmemem bundandır. Bu yazıyı da balık veya bitki gibi hissetmemek için yazma gereğini duydum.

Ayrımcılığın örneklerini sıralamamın da bir anlamı yok. Bilen zaten biliyor, durumu kabul etmek istemeyen ise bin dereden su getirip davul zurna çalarak da gösterilen köyü gözü seçemiyor. İyisi mi Nasrettin Hoca usulü, çoğunluktan olup görenler, çoğunluktan olup görmeyenlere durumu anlatsın derim. Zaten bugün yaşanan da budur.

İyisi mi size geçen günkü rüyamı anlatayım. Uyumadan önce Toplumsal Tarih dergisinin son sayısında Hasan Rıza Soyak'ın anılarından 'Atatürk'ün Son Günlerini' okudum. Sabah uyandığımda dehşet içinde gördüğüm kâbusu düşündüm. En son okuduklarımın sürrealist bir senteziydi. Dergide anlatılan Atatürk'ün son anları trajikti, acıklıydı. Çektiği acı, şuurunu adım adım kaybedişi sarsıcıydı. Son günlerde okuduğum 'azınlık' tartışmaları da herhalde rahatsız etmişti beni. Sabah hatırladığım düş şöyle idi:

Bir küçük dairedeyim. Yanımda eşim var. Yan odada Atatürk yatağında hasta yatıyor. Son saatleriydi. Onu teskin etmeye, ona yardım etmeye çalışıyorum. Ama öleceğini biliyorum. Acılarını nasıl dindiririz diye eşimle koşturuyoruz. M. Kemal bir şey soruyor, 'evet efendim' diyorum. Sonra acaba bu hitap biçimi doğru muydu diye düşünüyorum düşümde. Bu durumda başka ne denir diye düşünürken, birden panik beliriyor bende. Eşime dönüp, M. Kemal iki Rum'un bulunduğu bir evde ölürse bize ne yaparlar diyorum, telaş başlıyor. Ona kötülüğü biz etmişiz demezler mi, diyorum.

Gerisini anımsamıyorum. Ama bu rüyayı ruh halimi yansıtması açısından önemli sayıyorum. Kendi bilinçaltımda yatan korkuları, kompleksleri, güvensizlikleri kaygıları göstermesi açısından öğreticidir. Ve düşünün, bu rüyanın anımsamadığım (kendimden bile gizlediğim, bastırdığım) kısmında acaba daha neler neler gizli kaldı! İşte azınlıklar böylesine karmaşık bir şeydir. Toplum içinde yerleri böyle saptanmış –genellikle kendileri doğmadan önce, başkalarınca. Ondan kimileri ezik ve suskun, kimileri gizli, kimileri saldırgan.

Azınlık sorunu yalnız yasa, hak, hukuk, eşitlik, kimlik, demokrasi, insanlık, vatandaşlık sorunu değildir. Sanırım bunların yanı sıra temelde bir 'empati' sorunudur. Yani Öteki'ni 'anlama' veya 'kendin gibi görme' sorunudur. Bu çiçeğin yeşermesi için ise en başta toplum olarak olgunlaşmayı gerektirir. Çoğunluk arasında toplumsal barış ve güven sağlanmadan 'azınlığa' sıra zor gelir. Çoğunluk kavga edip alenen metin paraladığı, konuşanın mahkemelerde süründürüldüğü, haktan söz edenlerin hain ilan edildiği ortamda azınlıktan biri nasıl konuşabilir? Olsa olsa rüyasını anlatır işte!

Azınlıkların varlığını görmezlikten gelmek ile azınlıkları vatandaşlık anlayışı temelinde 'eşit' kabul etmemek aynı madalyonun iki paslı yüzüdür. Azınlık hakları arayan kimsenin hakkına sahip olamaması ile azınlık sayılmak istemeyenin toplum içinde 'öteki' diye dışlanması da aynı anlayışın yüz kızartıcı iki yüzüdür.

Ama bazı insanlar, her nedense daha şanslı olabiliyor. 1997'de bir Yunan gazetesinde 'Öteki Küçük Türkiye' başlıklı bir yazımda yazdığım gibi, bilinçli olarak koruduğum ve kaybetmeme niyetinde olduğum bir çevrem var. O dostlardır benim yurdumun insanları. Kendimi bildim bileli bu dostlarım hep vardı: mahallede, okulda, siyasi kavgamda, sanat çevrelerinde, spor sahalarında, askerlik süresinde, öğrencilerimin hepsi, yazı yazdığım yayında, bazı sivil toplum kuruluşlarında... İnsanları ırk, din, dil, ten rengi temelinde değil de (bu anlayış anayasada var ama pek uygulanmıyor!) davranışlarına göre görebildiniz mi, işler tahammül edilir olabiliyor.

Bu dostlarla birlikte, bir azınlık üyesi de kimi zaman çoğunlukmuş gibi bir duygu içinde olabiliyor, 'entegre' olma diyorlar buna (asimile değil). Kimi zaman da 'azınlık' hisseder kendilerini bu insanlar, dostlarıyla bir arada, ama artık dil ve din yüzünden değil, siyasal ve ideolojik nedenlerden. Bu ise, ırkçılıkla yakından uzaktan ilişkili olmadığı için farklı bir azınlık olma duygusudur, çekilir bir durumdur. Benim durumum işte biraz böyle, sevgili okurlar.

Bir de şiircik vardı söz konusu eski yazımda, 'sığınağım' diye nitelediğim Türkiye'deki küçük çevremle ilgili. Çevirisini dostum Baskın Oran'a ithaf edeyim bu fırsatla:

Çılgın koca Türkiye'yle
Nasıl baş edebilirsin
Küçük tatlı Türkiye'yi
Bulamazsan içinde?

16 Kasım 2004

Azınlıkların Uyumlu Birliği

Lozan'dan Türkiye ve Yunanistan'a miras kalan azınlıklar tarihte ilk kez 3 Aralıkta Gümülcine'de bir konferansta bir araya geldi. Artık haklarında birileri değil kendileri konuştu; bir taraf ötekine karşı değil, ortak bir sesle benzer sıkıntılarını dile getirerek. Seslerine sahip çıktılar. Aslında 'iki' azınlık değildi orada toplananlar, iki farklı yerde yaşayan ama aynı statüyü paylaşan bir topluluktu. Yaşanan tarihi bir olaydı herhalde: tarihi değiştiren anlamında değil, azınlıkların yaşamlarında ve statülerinde bir dönüm noktası anlamında.

Üç konferansın ilki olan bu konferansı, Lozan Mübadilleri Vakfı ile KEMO (Azınlık Grupları Araştırma Merkezi) örgütledi. 'Batı Trakya, İstanbul ve Ege'de Yurttaşlık Yolunda' adlı bu projeyi Avrupa Birliği Komisyonu desteklemektedir. Proje aslında bütün azınlıkları değil, karşılıklılık ilkesine daha yakın görünen azınlıklarla ilgili. Yani Batı Trakya Türkleri ve İstanbul Rumlarını kapsıyor (veya Yunancasıyla söylendiğinde Batı Trakya Müslümanlarıyla İstanbul Yunanlılarını!).

İşte adları bile sorun olan bir azınlık statüsü. Kendilerini tanımlayamıyorlar, vaftiz babaları zorla kendilerini empoze etmiş, isimlerini belirlemiş. Eski moda tarihi yorumların, çarpık bir hukuk anlayışının, art niyetli ikili anlaşmaların, ilkel karşılıklılık ilkelerinin girdabında, iki ülkenin sürtüşmelerinin kurbanı azınlık grubu. On yıllarca devletler onları rehine gibi kullanmış, şantaj aracına, günah keçisine, şamar oğlanına dönüştürmüşler. Ve onlar da şaşkın kurtuluşu ya kaçmada veya azınlıkları bu anlayışla kullananlara daha da sığınmada aramışlar.

Benim de konuşmacı olarak katıldığım bu konferansın temel konusu eğitimdi. İstanbul'un Rumları ve Batı Trakya Türkleri bu alanda benzer olayları anlattı. Devletleri onlara sürekli kötü davrandı. İşin özü kısacası buydu. Onlara şefkat, ilgi ve anlayış ile yaklaşıp yardımcı olmak bir yana, azınlıkları düşman saymış, onlara her türlü zorluğu yaratmış, hayatlarını zehir etmişti. Eğitimlerini baltalamak marifet ve başarı sayılmış.

Bugüne dek bu olay farklı bir biçimde ele alınırdı. Birbirinden kopuk ve habersiz iki ayrı kompartıman içinde: Türk toplumu içinde Yuna-

nistan'm Batı Trakya'daki olumsuz tutumu anlatılırdı, Yunan toplumu içinde de Türk devletinin olumsuz yaklaşımları dökülüp sayılırdı. Böylece öfkemiz hem öteki tarafa yönlendirilmiş oluyordu hem de 'bizim' taraf kusursuz gösterilip vicdanlar (ve yönetenler) rahat ediyordu. Bu konferansta bu mitoslar sarsıldı. Azınlıkların kendileri karşılıklı dertlerini anlatınca maskeler düşmeye, ikiyüzlülük ortaya çıkmaya, çifte standart belirmeye ve insanlar etrafı daha iyi seçmeye başladı.

Yine de özeleştiri yeterince kendini duyuramadı konferansta. Yani taraflar, ister devletleri anlamında olsun, ister azınlık olarak, 'kendi' yanlarının olumsuz yönlerini pek dile getirmediler. Ama karşı taraf şikâyetlerini döküp sayarken de ne itiraz ettiler ne de huzursuz olup hoşnutsuzluklarını sezdirdiler. Tam tersine anlayış gösterdiler. Bu da bir ilk sayılabilir. Savunma mekanizmaları değil anlamaya çalışan psikoloji egemen oldu azınlıktan katılımcılar arasında.

Azınlıktan olan kimseler karşı azınlığın şikâyetlerini duyduklarında leb denmeden leblebiyi ve hele işin arkasından bulunan leblebiciyi hemen anlıyordu. Empati egemendi: insanlar kendilerini Ötekinin yerine koyabiliyordu. Ben örneğin, eski dostum Mustafa Mustafa'ya baktığımda (Yunan Parlamentosu eski üyesidir) kendimi görür gibi olurum. O da 'ayna karşıtıyız' der bana. Bağnaz teraneler duyulduğunda bakışırız gayri ihtiyari, yine başladılar anlamında.

Çoğunluktan olanlar da vardı doğal olarak konferansta, konuşmacı veya dinleyici olarak. Kanımca onların konumu farklıydı. 'Bizler,' yani azınlıktan olanlar, kişisel sorunlarımızı konuşuyorduk. Onlar ülke sorunlarını, ulusal sorunları, ikili ilişkileri... 'Onlar' daha çok hukuktan söz ettiler, 'doğru'nun ne olduğunu araştırdılar; 'biz' daha çok anlayışın nasıl egemen olacağını araştırdık, duygularımızdan söz ettik, genel ve soyut değil, somut ve pratik konulara el attık. Sonunda 'biz' birbirimizi anladık ama çoğunluğun bizi anladığından pek emin olamadım.

Bu konferansın çeşitli yanları ele alınıp uzun uzun anlatılabilir. Azınlık eğitiminin durumu, sıkıntıları ve beklentileri; tarih içinde geçirdiği aşamalar, genel olarak azınlıkların hukuksal, toplumsal, psikolojik konumları; din, ekonomi, vatandaşlık alanında görülen eksiklikler; karşılıklı-

lık ilkesinin ilkel uygulaması, azınlıklar içindeki ayrışmalar ve bunların yarattığı sıkıntılar ayrı ayrı ele alınabilir. Çoğunlukla ilişkileri ve uluslaşma sürecindeki dar boğazlar, AB çerçevesinde beklentiler anlatılabilir. İlgili önerilerin tahlili yapılabilir. Daha ilginci bu konferansa katılanların tepkilerinden yola çıkarak nasıl farklı insanların bu alanlarla farklı yorumları seslendirdikleri yazılabilir. Devlet temsilcilerinin tepkileri yorumlanabilir. Etrafta fır dönen 'meraklı vatandaşlar,' teker teker bildiriler, dinleyicilerin soruları, aralarda koridorlarda heyecanlı ve arada saldırgan tepkiler anlatılabilir. Hâlâ nasıl tabu konuların var olduğu anımsatılabilir.

Kısacası bu konferans konusunda bir kitap yazılabilir. Konferanslar tamamlandığında dilerim böyle bir çalışmayı da görürüz. Çünkü bu olanak ilk kez sağlanmaktadır. Bunu da kısmen değişen topluma, çağdaşlaşan azınlıklara, organizasyonu üstlenen kurumlara ama bu tür çalışmaları destekleyen Avrupa Birliği Komisyonuna da borçluyuz. Yabancıların içişlerimize karışmasını istemeyenlere de bir iki şeyi hatırlatmak gerekir. Avrupa artık birbirinden kopuk, sınırları sımsıkı mühürlenmiş devletlerden oluşmayacak. Hiçbir ulus tek başına Avrupa'da egemen olmayacak; her ulus bir tür azınlık durumunda olacak.

Yalnız azınlıkların değil, her birimizin bu azınlık statüsünü sağlıklı bir biçimde değerlendirmemizde yarar var. Gelecek, bir tür 'azınlık' pratiğiyle yakından ilişkili olacak. Çoğunluğun güvenli dünyası sarsılıyor. En kalabalık ülke Almanya bile bir azınlıktır artık, Fransa'nın, İngiltere'nin ve öteki ülkelerin karşısında, eski baş düşmanlarının karşısında. Ve olumsuz azınlık psikolojisini aşmak, en azından sıkmtıların bilincinde olup olumsuz etkilerinden korunmak gerek. Azınlıklara karşı hoşgörü ve anlayış göstermek, farklılığı hazmetmek, çok kültürlülüğü sineye çekebilmek artık 'çoğunluğun' da lehine olacak, hepimizin azınlıklaştığı günlerimizde.

14 aralık 2004

İstanbul Rumlarının Konferansı ve Yankıları

Otuz Haziran ile 2 Temmuz günlerinde İstanbul'da 'Rum Konferansı' diyebileceğimiz bir toplantı gerçekleşti. İlan edilen, bu toplantıda İstanbul Rum cemaatinin bugünü ve geleceğinin tartışılacağıydı. Konular da ona göre seçilmişti. Rumların nüfusu, eğitim ve toplumsal sorunları, vakıf ve taşınmaz mülk sorunları, dini kurumlar ve patrikhanenin durumu, cemaatin küçülme nedenleri, değişen bir dünyada azınlıkların konumu gibi konular gündemi oluşturdu. İstanbul Rumları bu konuları dünyanın farklı yerlerinden Rumlarla ve toplantıya katılan Türklerle de ele alıp tartıştılar.

Bu toplantıya ben de bir oturumun başkanı olarak katıldım. Bir süre sonra bilimsel bir toplantıdan daha fazla bir şeyin yaşandığını sezer gibi oldum. On yıllarca içine kapanık olarak yaşayan bir azınlık ilk kez dışa açılıyordu. İlk kez daha geniş çevresiyle ilişkiye giriyor, dertlerini paylaşıyor ve söylediklerinin de anlaşılacağına inandığım ilan ediyordu. Cemaat içi tartışmasından çok, bütün toplumun dinleyici olduğu bir ortamda yaşıyorduk. Konuşmalar ya Türkçeydi veya Türkçeye çevriliyordu. Hiç kuşkusuz hem azınlığın kendisi hem de Türkiye değişmişti. Böyle bir toplantı on yıl önce herhalde yapılamazdı.

'Bilimselliğin' aşıldığının başka bir belirtisi toplantının zaman zaman bir ritüel havasına bürünmesiydi. Rum cemaati yeniden bir araya gelme ihtiyacını dile getiriyordu. Ağırlıklı olarak Atina'dan, ama Avustralya'dan Kanada'ya kadar dünyanın farklı yerlerinden yüzlerce Rum memleketlerine dönmüştü. On yıllarca görüşmemiş olan dostlar, komşular ve sınıf arkadaşları bir araya geldi. Sarılmalar, hatır sormalar, geçmişin hatırlatılması, gülüşmeler, arada kayıpların öğrenilmesi ve üzülmeler cemaat ruhunun dirilmesi gibi bir şeydi. Zaten bir cemaate bağlı olmak bunun gibi bir şey olsa gerek.

Sonra bir kimliğin dile getirilmesinin itiraf edilmeyen, gizli isteğinin farklı görünümleri ortaya çıktı. Kimileri cemaatimiz sönmesin, yaşa-

mmı sürdürsün dedi, kimileri bu yolda ne yaparız diye anlamlı anlamsız öneriler de dile getirdi. Sanırım önerilerin ve sonuçların kendileri ikincildi. Önemli olan bu cemaat üyelerinin varlıklarını seslendirme isteğiydi. Bunun için insanların bir arada yemek yemeleri, Boğaz'da vapurla gezmeleri, hep beraber bir konseri izlemeleri kongre kadar önemliydi. Sanıyorum kongreyi izleyenlerin bir bölümü de dinlemek için değil, toplantıya katılmanın zevkini çıkarmak için oradaydılar. Bir kimliğe sahip çıkma ihtiyacıdır bu. Bu son cümlelerde ironi veya eleştiri sezenler varsa ne demek istediğimi anlatamadım demektir. Ben bu duygulara sonuna kadar saygılıyım. Her insan ihtiyacına saygılıyım –kimseye zararı yoksa.

Bu toplantının tutanakları herhalde yakında yayınlanacak ve konuşulanları okuyacağız. Burada en sevdiğim iki cümleyi hatırlatmakla yetineceğim. Kongrenin açılışında konuşan Patrik Bartholomeos şunu dedi: 'Geleceğimiz bütün vatandaşlarımızla ortak bir gelecek olacaktır. Hatta bütün dünya vatandaşlarıyla ortak bir gelecek. Bu gelecek ya böyle ortak olacak veya hiçbir gelecek olmayacak.' Son konuşmalardan birini yapan Gavroglou da 'biz burada ne istiyorsak Yunanistan'da yaşayan Türk azınlığı için de istiyoruz. Onların da aynı haklarını savunuyoruz. Bu yönde de çaba göstermeyenler ikiyüzlüdür' dedi. Her ikisi de çok alkışlandı.

Alkışlandıklarını altını çizerek tekrarlıyorum. Çünkü bir kısım basında bu kongre ile ilgili pek de hoş olmayan yazılar çıktı. Kimileri azınlığı politikaya alet etmeye çalıştı. Bu konuda bir iki örnek vereyim. Türkiye'deki gazeteler toplantının bir bayrak protestosu ile başladığını büyük puntolarla ilan ettiler. Olay hemen yanı başımda oldu. Yaşlıca bir bay bir Türk bayrağı açtı ve 'burası Türkiye neden bayrak asmadınız!' gibi bir iki cümle bağırdı. Korumalar heyecanlı beyi dışarı çıkardılar. Olay 10-20 saniye kadar sürdü ve kongrenin seyrini bozmadı. Rahatsız olan da olmadı. Münferit bir olaydı. Bu beyin bir memleketlisi de söz alıp olayın ayıp olduğunu söyledi. Aslında buna bile gerek yoktu çünkü olay önemsizdi. Oysa gazeteler bu olayı gereksiz vurguladı.

Birkaç saat sonra bu kez Yunan Dışişleri Bakanlığının olayı protesto ettiğini duyduk. Meğerse Türkler Rumlara saldırmışmış! Atina'dan telefon edenler 'sağlığınız nasıl?' diye sormaya başladılar! Yunanlı bir gazeteci

salonda bulunan Yunan Dışişleri Müsteşarına neden bu olaya böyle önem verdiniz diye sorunca da 'bu olayın üstüne gitmesek sizin gazeteniz bizi suçlayacaktı' gibi bir yanıt veriyordu. Böylece dış ilişkilerin hangi mantıkla saptandığını anlar gibi olduk.

Bu arada Hürriyet gazetesinde Ertuğrul Özkök'ün okura yanlış anlaşılacak mesajlar veren şu cümlelerini okuyoruz : 'Keşke Yunanistan'dan ayrılmak zorunda kalan Batı Trakyalı Türkler de bu toplantının bir benzerini Atina'da yapsaydı. Artık Yunanlı misafirlerimiz de salona, Yunan bayrağının yanına bir Türk bayrağını asmalılardır.' Oysa tabii ki salonda Yunan bayrağı yoktu ve olmasına da imkân yoktu. Rumların Türk vatandaşı olduklarının hâlâ anlaşılmamış olması gerçekten çok çarpıcı. Yunan bayrağının Rumlar tarafından asılmasını istemek acaba ne anlama geliyor? Hele misyonu haber toplayıp okura aktarmak olan bir kurumun başı bu tür bilgi ediniyorsa azınlıkların geleceği de pek iç açıcı olmayacaktır demektir. Yani Kongre nerde, medya ve politika nerde!

Bu kongreden benim ilk ve temel izlenimlerim bunlardı. Azınlık olmanın pek de kolay bir iş olmadığı. Vatandaş (yani anayasaya göre eksiksiz Türk olan bir kimse) olarak yaşamaya çalıştığında Rumluğun hatırlatılıp ikinci sınıf vatandaş muamelesi görüyorsun. Yani memur bile olamıyorsun. Rum kimliğinle cemaat ve azınlık haklarına sahip olmaya çalıştığında ise 'hepimiz eşitiz,' 'hepimiz eşit Türk'üz' söylemiyle azınlık hakları kısıtlanmakta. Kongre işte böyle durumlarla ilgiliydi.

4 Temmuz 2006

Batı Trakya'da Eğitim

Yorumu sınırlı, Yunanistan'da devlet desteğiyle yürütülen bir eğitim programıyla ilgili haberleri daha bol olan bir yazıdır bu. 1997 yılında başlayan, 2007'nin sonunda tamamlanacak olan ve Batı Trakya'daki Türk azınlığının çocuklarının eğitiminin güçlendirilmesini amaçlayan çok yanlı bu programla ilgili ayrıntı o kadar çok ki bu konuda bir kitap yazılabilir. Burada son gelişmelerle ilgili bazı ilginç gelişmelere değinmekle yetineceğim.

Kimilerince, AB mali destekli bu eğitim girişiminin temel amacı siyasidir. Bazı azınlık üyeleri asıl yapılması gerekenin azınlık okullarının sayısının ve kalitesinin artması olduğunu, oysa bu programın azınlık çocuklarını Yunan toplumuna entegre (hatta asimile) etme amaçlı olduğunu savundu ve girişimi desteklemek istemedi. Başka bir kesim, özellikle anne babalar 'çocuklarımıza yararlı oluyor' düşüncesiyle programdan yana çıktı ve destekledi. Özellikle son yıllarda azınlık gençlerinin –program resmi tutumu izleyerek 'Müslümanlardan' söz etmektedir–ayrıcalıklı olarak Yunan üniversitelerine kabul edilmelerinin sonucunda aileler çocuklarının artık Yunan toplumunda yaşama olanaklarının arttığını düşünerek çocuklarının Yunanca öğrenmelerinde yarar görmektedirler. Bu gelişmelerin sonucunda son yıllarda azınlık, çocuklarını azınlık okulların değil, özellikle ortaokuldan başlayarak devlet okullarına gönderme eğilimi göstermektedir. Bu gelişmelerin uzun sürede azınlık okullarını değersiz kılacağını savunanlar ise siyasi bir söylemle bu girişimlere kuşku ile yaklaşmaktadır. Ama, bazı Yunanlı çevreler de milliyetçi bir tepkiyle azınlık eğitiminin desteklenmesine karşı çıkmakta, bu programın 'ulusal çıkarlara' karşı olduğunu savunmaktadırlar.

Yaklaşık on bin çocuğa seslenen bu programın kapsamında şu tür çalışmalar yapılmaktadır: Yunancanın daha iyi öğretilmesi için anadili Türkçe olan çocuklara ilgili dersin 'yabancı dil' anlamında ve sistemine uygun olarak öğretilmesi, bu yönde özel kitapların hazırlanması, Yunanlı öğretmenlere çağdaş pedagojiye uyum sağlayan ek eğitim verilmesi, okul dışında ve toplumsal alanda öğrencilerin çeşitli faaliyetlere katılması. Bu yönde şimdiye kadar kırk kadar yeni okul kitabı hazırlandı, sözlükler ve bilgi-

sayar eğitim çalışmaları ve oyunları hazırlandı. Kitaplar çok renkli ve bol resimli çekici malzemelerdir. On dokuz ortaokulda bu amaçla pilot çalışmalar olarak ek dersler verilmektedir. Bu çalışmalara paralel, toplumsal araştırmalarla öğrencilerin, ailelerinin ve sorunlarının profili araştırılmakta ve çözümler önerilmektedir. Öğretmenlerin de yararlanacağı ve önyargıları, ulusmerkezciliği, yabancı düşmanlığını, ayrımcılığı inceleyen kırk kitapçığı içeren bir dizi hazırlanmıştır. Gümülcine ve İskeçe'de iki eğitim merkezi kurulmuş ve yedi köyde de bu tür merkezler oluşturulmaktadır. Öğrencilerin kullanımı için bilgisayarlar içeren ve uzak köylere de varabilen iki kamyonet de 'seyyar merkez' ve kütüphane görevi görmektedir. Bu merkezlerde öğrencilere yaz ve kış, okullarına paralel dersler verilmekte, velilere danışmanlık yapılmakta ve uzmanlar gözetiminde karışık etnik gruplardan çocuklar bir arada (ve örnek bir uyum içinde) elişleri, resim vb. yapmaktadırlar. Yıl sonunda çocuklar ve aileleriyle bir arada törenler tertiplenmektedir. Bu programda, sosyal psikologdan eğitimci ve sosyologa kadar yaklaşık iki yüz uzman çalışmaktadır. Programın başında Atina Üniversitesine bağlı iki bayan eğitimci ve antropolog akademisyen bulunmakta: Anna Frangudaki ve Thalia Dragona.

Batı Trakya Türkçe öğreniyor

Bu programa geçen yıl çok sınırlı olarak ben de katılmış, azınlık öğretmenlerine Türkçe bir iki konuşma yapmıştım. Bu yıl benden daha sorumlu bir katkı istendi: gönüllü katılmak isteyen Yunanlı ilk ve ortaokul öğretmenlerine a) Türkçe ve Yunancanın farklarını belirtecek bir sıra seminer yapmam ve b) bu öğretmenlere Türkçe öğrenmelerini sağlayacak kurslar örgütlemek. Bu iki çalışma dışında ayrıca devlet orta ve liselerinde pilot bir çalışma olarak, azınlık ve çoğunluk öğrencilerine seçmeli ders olarak Türkçe dersleri de verilecekti ama bu girişimi son anda eğitim bakanlığı üstlendi.

Birinci girişimin amacı ana dili Türkçe olan çocukların yabancı bir dil olan Yunancada yaptıkları yanlışların nedenini ve kökenini anlatmak ve öğretmenlere bu yönde yardımcı olmak. İki dilde binleri bulan ortak kelime bulunmakla birlikte biri Altay dili öteki Hint-Avrupa dili olan Türkçe ve Yu-

nanca yapıları açısından (sentaks) çok farklıdırlar. İkinci girişim ise, yani Türkçe öğrenmek yoğun istek sonucu doğdu. Bu çalışmalara başlanırken hiç beklenmeyen bu büyük ilgi bu programın en sürprizli gelişmelerinden biri oldu. Üç yüze yakın Yunanlı öğretmen Türkçe öğrenmek için başvurdu. İki aydır bu Yunanlı öğretmenler Gümülcine, İskeçe ve Dedeağaç'ta on iki ayrı sınıfta haftada dörder saat Türkçe öğrenmekte. Dersleri, hemen hepsi yükseköğrenimlerini Türkiye'de tamamlamış azınlıktan genç insanlar vermekte. Aydın, Fatih, Ali, Burcu, Zeki ve Rita bana tam destek verdiler ve başarılı hocalar olarak Yunanlı öğrencilerinin saygılarını da kazandılar.

İki dil arasındaki farkları anlattığım konferanslarıma katılım büyüktü. Bu ilginin nedenini katılanlara sormadan edemedim. Hemen hepsi 'öteki tarafla' iletişim kurma gereğini duyduklarını, öteki kültürü öğrenme gereğini duyduklarını, kimileri Türkçenin kulaklarına çok hoş geldiğini söyledi. Kimileri 'etrafımızda konuşulan bu dili bilmemek bir eksiklik gibidir' dediler. Hiç kuşkusuz, birkaç yıl önce Türkçeye ne öyle bir ilgi vardı ne de bu tür bir iletişim kurma ihtiyacı. Programda çalışanlar için bu gelişme çok hoş bir sürprizdi.

Türkçe kitap olarak özellikle Yunanlılara Türkçe öğretmek için hazırlanmış olan (ama henüz yayınlanmamış) bir kitabı kullanıyoruz. Program çerçevesinde beş bine yakın Türkçe ve Yunanca ortak kelime ve bine yakın ortak deyimden oluşan iki liste de hazırlayıp yayınlamayı planlıyorum. Bu çalışmanın sonunda ileride kullanılabilecek malzeme kadar eğitimci kadrolar da geliştirilmiş olacak.

İtiraf etmem gerekiyor ki bu yöndeki gelişmeleri pek beklemiyordum. Daha on yıl önce, Batı Trakya'da Türkçe kursu açmak sorundu, hatta Yunan ulusalcı çevrelerce 'tahrikti.' Bir tür komplo sayılıyordu. Bazı şeylerin değişmekte olduğunu görmek hoş bir olay sayıldı benim için. Bu yazıyı da iyimser bir anımda kaleme (bilgisayara) aldım. Çünkü bazı olaylar ortamımızın nasıl değiştiğini çarpıcı bir biçimde göstermektedir. Bu son paragrafı da haber değil çok kişisel bir yorum sayın.

Bayramınızı kutlar yeni yılda sağlık ve mutluluk dilerim

26 Aralık 2006

Ülkemizde Hain Yok

Hrant Dink'i tanıyordum. Bazı toplantılarda birlikte bulunduk. Ayaküstü kısaca konuşurduk. Birbirimizi çok iyi anlardık. Her ikimiz de Lozan artığı azınlıklardandık ve kendimizi ille de 'yurttaş' olarak görmek istiyorduk. Tabii bunu sağlamak için ne adımızı değiştirmemizin ne de Müslüman olmamızın şart olamadığını da biliyorduk. İnsan bir ülkenin yurttaşı olması için neden ille de anadilini ve dedesinin adını reddetmeliydi ki! Anayasal hakkıydı Hrant'ın seçimi. Ama bunları konuşmazdık, bunlar konuşulmadan anlaştığımız konulardı. Konuştuklarımız bizi anlayamayan ve bizi hiç sevmeyenlerdi. Bizi bir türlü eşit yurttaş olarak kabul edemeyen toplumun bir kesimi. Şimdi onunla daha yakın bir dostluk kurmamış olduğuma üzülüyorum. İlerde, başka bir gün, daha uygun bir fırsatta, o denli koşturmadığım bir an, belki bu denli yorgun olduğum ve uykuya ihtiyaç duymadığım bir saatte onunla uzun uzun sohbet etmeyi hep düşündüm. Şimdi artık bu olmayacak. Pişmanım. Onun için ancak ağlayabildim.

Onu kimin öldürdüğü bence önemli değil. Tetiği çeken insan belki akıl dengesi yerinde değildir, belki hastalık derecesinde fanatik bir insandır, belki bir maşadır, belki kendince bir haini vatan adına öldüren sıradan bir insan. Ne fark eder? Önemli olan Türkiye'nin büyük bir kesiminin Hrant Dink'i Türkiye için bir tehlike olarak görmüş olmasıdır. Öldürülmesi bunun sonucudur. Zaten ölümünden önce aylarca ona suçlu ve hain muamelesi yapılıyordu. Sıkıştırılmıştı, süründürülüyordu, tehdit ediliyordu. Bu konuma getirilen bir kimsenin öldürülmesi o kadar da şaşırtıcı sayılmamalı. Çünkü milyonlarca insan arasından bir 'haini' öldürmeye kalkışacak birinin çıkması tuhaf değildir.

Hrant'ın son yazılarından anlaşılan, büyük sıkıntısının yalnız tehdit edilen kendi hayatının olmadığı, ailesinin sorumluluğunu da taşıdığıydı. Mahkemeler de onu mahkûm edince ülkede yaşam sınırları çok daralmıştı. Bir insanın 'hain' olarak yaşaması hiç ama hiç hoş bir duygu değil. Ona destek olan arkadaşları ve yakınları olsa bile hiç kolay değil. Ölümden önce yaşadığı böylesine tatsız durum başka türlü bir sonu getirmişti: yurttaşlığı son buluyordu. 'Beni nasıl görüyorlar?' sorusu onu düşündürüyor-

du. Politikacıların, adalet dünyasının, basının bir kesimi onu hain olarak, Türk ve Türklük düşmanı olarak görüyordu. Artık parçası olmak istediği 'yurttaşlık' yara alıyordu, kanıyordu.

Türkiye'de siyasi ve ideolojik cinayetlerin yüzdesi çok yüksek. Ama 'hain' suçlaması da aynı biçimde çok yüksek ve bu ikisi bir bütün oluşturuyor. Beğenilmeyen düşünceler ve eylemler kolaylıkla ulusal, siyasal veya dinsel hakaret veya ihanet olarak yorumlanıyor. Kimileri bu tahammülsüzlüğe demokrasi eksikliği, kimileri farklılığa katlanamama, kimileri bağnazlık diyebilir. Ne diyeceğimiz de önemli değil, önemli olan bu paranoyadan kurtulmaktır. Artık ne zaman 'ülkemizde hain yoktur, olsa olsa farklı düşünen ve davranan yurttaşlarımız vardır, en kötü durumda bir gidişi eleştiren insanlar vardır' diyebileceğiz? Hain yok, hakaret yok, küfür yok, tehdit yok, yalnız farklılığa tahammülsüz insanlar var. Bu anlayış bir toplumsal güven olarak içimize yerleşmeden cinayeti mahkûm etmenin etkisi sınırlıdır. Mahkûm edilmesi gereken cinayetleri besleyen güvensizliğimiz, paranoyamızdır.

Şimdi Hrant'ın öldürülmesiyle Türkiye'nin de yara aldığı söyleniyor. Bu söylem ayrıca can sıkıcı. Bir masumun öldürülmesi ikinci plana atılıyor, ülke zarar gördü diyoruz. Ülke yara almasa olay daha az üzücü, farklı bir anlamı olacakmışçasına. Oysa sorun bir vatandaşın –Ermeni olması fark etmiyor, değil mi?–siyasi, ideolojik ve hatta ırkçı bir cinayete kurban gitmesidir. Bu cinayetten önce aylarca süren bir maceranın yaşatılmış olmasıdır. Yani kısacası, ülkenin yönetimi, eğitimi, algılaması, ruh hali ile ilgili bir sorun yaşanıyor olmasıdır. Bu bir iç sorundur. Olayın bu önemli yanı varken başka ülkelerin Türkiye konusunda ne diyeceklerinin, ne yapmaya yelteneceklerinin konuşulması, sorunun hâlâ anlaşılmamış olmasının bir belirtisi gibi. Sorun bütün vatandaşların sorunudur, uluslararası boyutu ikincildir. Ve bu iç sorun kalıcı ve günlük bir sorundur. Bir vatandaşın –bir bireyin–somut öldürülmesi olayının yerine bir soyutlama olan milli çıkarın konuşulması, bu tür ilgi alanının 'kaymasının' ne denli yanıltıcı olduğunu hâlâ göremedik. Olayın uluslararası boyutu tabii ki var, ama bireyin silinmesi ve 'genelin' öne çıkması bütün sakatlıkların ilk adımı: genelin önünde bireyin ölümü de ve öldürül-

mesi de önemini yitiriyor. Bu anlayış kimilerinin gözünde cinayetleri ve yasa ihlallerini meşrulaştırıyor.

Cinayet sorunun saklanamaz bir boyut edinmiş olduğunu öne çıkarıyor. Şimdi susanlar veya timsah gözyaşları dökenlerin bir kesimi Hrant'a saldırılırken, mahkemelerde süründürülürken ne ondan yanaydılar ne de cadı avına ara vermişlerdi. Tarafsız bile değillerdi. Aslında Türkiye, bütün bu suçlama süresinde ve mahkeme dışındaki o saldırı sahnelerinde yara alıyordu. Kısacası bu olayın uluslararası boyutu yanlış değil ama yanıltıcıdır.

Ermeni, Rum ve Yahudi kelimelerinin hakaret olarak kullanıldığı bir ülkede, azınlıkların 'yabancı' sayıldığı ve hukuk alanında da öyle muamele gördüğü bir ülkede 'hainleri' öldürecek insanlar da çıkacaktır. Bu tür cinayetlerden sonra bir süre söylenen 'güzel ve doğru' laflar pek etkili de olmayacaktır. Ağıtların uygulamalara etkisi olmayacaksa hiçbir şey de değişmeyecektir. Farklı olan veya farklı düşünen yine 'hain' sayılacak, çeşitli, ama her zaman zorbalık ve hukuk ihlalleri içeren yollarla susturulacaklardır. Bu cinayet münferit bir olay da sayılabilir, ama böyle bir sona varan 'yol' hiç de münferit değildir, bir ana cadde gibi kalabalık, önemli ve kararlaştırıcıdır.

Eğitim sistemimizde –ve eğitim derken gazetesi, sanatı, romanı, filmi, okulu, politikacısı ve bütün toplum hayatı ile geniş anlamda kullanıyorum–köklü değişiklikler olmadıkça her yanda hainler görme ve dolayısıyla zorbalık süregelecektir. Hrant'm ölümüyle bu alanda temel bir değişikliğin olmayacağına da ayrıca üzülüyorum. Şimdiden ondan esirgenen, yaşam dahil temel hakları değil ölümüyle neden olduğu genel zarar konuşuluyor. Cinayet 'Sebat' apartmanının önünde işlendi. İroni gerçekten. Sebat etme boşunadır ihtarı gibi bir şey.

22 Ocak 2007

Vatandaş Nasıl Olunmaz

On üç Ocak tarihli Hürriyet gazetesinin manşetten verdiği haberde Balıklı Rum Hastanesi Vakfının Başkanı Dimitri Karayani'nin, Türkiye'yi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde (AİHM) mahkûm ettiren Fener Rum Lisesi Vakfının tutumundan yola çıkarak 'ben Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak kimsenin kapısında dilencilik yapmam,' dediğini ve ihtilaflı (yani azınlığın elinden alınan) gayrimenkulle ilgili Türkiye'deki yasal düzenlemeyi beklediğini söylediğini okudum. Karayani, "AİHM'e kesinlikle başvurmayacağız. Lüzum yok böyle şeylere. Ben (uygun) kanunun çıkacağına kaniyim. Gidip de hakkımı bir yabancıdan istemem. Bu zihniyetteyim, böyle yetişmişim. Ben Karadenizliyim, böyle şeyler sevmem" de demiş. Gazete de bunlardan AİHM'sine başvuran Lise vakfını vatan ihanetiyle suçladığı sonucunu çıkarmış. Gerçekten de vakıf başkanı 'AİHM'ye başvuruyu vatana ihanet olarak görüyorum' demiş. Bunca anlamsız lafın bir paragrafa sığdırılabileceğini şimdiye kadar hiç düşünmemiştim.

Ben ne sayın Karayani'yi tanıyorum ne de Karadenizlilerin neyi sevip sevmediklerini araştırdım. Gerçekten kimileri öyle olabilir, haklarını elde etmek ve çıkarlarını korumak için 'yabancıya' başvurmazlar. Ama, en başta, söz konusu olan kendi hakları değil, bir cemaatin mülküdür. Kimsenin başkasının malı ile hovardalık etme hakkı yoktur. Bir vakıf başkanı yasal yollarla vakıf mülkünü korumak zorundadır. Bu asli görevidir. Yoksa suçlanır, hatta çok sert suçlanabilir, dedikodulara neden olabilir.

Hak arama anlayışı da çarpıcı. Türk vatandaşlarının AİHM'sine başvurmaları 'yabancı kapıda dilencilik' değildir, vatan ihaneti de değildir. Çünkü bu hakkı vatandaşlara ülkenin kendisi yasalarla tanımıştır, AİHM iç hukukun bir parçasıdır. Bu hakkın kullanımı istenmiyorsa Büyük Millet Meclisi bu hakkı vatandaşlara neden sağlamıştır? Herhalde bu hakkı 'kullanmamak' ve göz boyamak için değil. Yasalar göstermelik olduğunda ve vatan ihaneti gibi laflarla vatandaşlar tehdit edildiğinde toplum içinde iki yüzlülüğün yıpratıcı atmosferi siner. Yasalarla sağlanan hakların kullanımı ihanet suçlamasıyla çalıştırılamaz kılındığında vatandaşlık anlayışını da sarsan bir korku doğar. Korku, güvensizlik ve toplumsal birliğin sarsılması demektir.

Kaldı ki AİHM hiç de 'yabancı' değildir. Avrupa halklarının son başvuracakları en yüksek mahkemedir. Türk vatandaşlarına ek bir güvence sağlayan bir kurumdur. Yanız Türkler değil bütün Avrupa vatandaşları (devletleri gerekli anlaşmayı onaylamışsa) oraya başvurur. Yunanistan'da yaşayan (Yunan vatandaşı) Türkler de bu mahkemeye başvururlar ve haklarını ararlar. Yoksa onlar da mı vatan haini? Bu üst mahkeme azınlığa hem bir güven sağlamakta hem de Yunan devletini azınlık hakları konusunda daha dikkatli olmaya zorlar. Yani çok yararlıdır AİHM. Bu mahkemeyi sevmeyenler aslında hak arama konularında bilgisiz olanlardır. 'Her halükarda bu mahkemeye başvurmayacağız' diye bir haktan feragat eden bir vakıf başkanı şaşırtıcı bir biçimde mülkünden vazgeçmiştir demektir. Kısacası, bir azınlık vakfının başkanı bir pot kırmıştır. Ve azınlık hakları için didinen bunca kimseye de ayıp etmiştir: başkanı olduğu vakfı korumaya çalışan insanlara 'İnsan Haklarından söz ederken ihanet içindesiniz' demiş gibi de olmuştur.

Rum azınlığını aşan bir boyut

Ancak bu kişisel pot kırmanın büyük bir gazetenin baş haberi olması olaya başka bir boyut vermektedir. Neden bu haber önemli sayılmıştır? Neden gazete bu isabetsiz beyanı gündeme dönüştürmüştür? Kuşkusuz vatandaşlık haklarının ne olduğunu gazetedekiler çok iyi bilmektedirler. İhanetin söz konusu olmadığını tabii ki bilirler. Ama haberin sunuş biçimi ile okurların habere tepkileri göz önüne alındığında ilginç (ve üzücü) bir tespitle karşılaşıyoruz. Okurların çoğunun tepkisi 'Bravo, vatandaş dediğin böyle olur, Avrupa'ya değil kendi yöneticine güven, devletinin kararlarıyla yetin, devletine güven, bu Rum, Abdullah Gül'ün eşi gibi AİHM'ne başvurmadı, bir Rum kadar bile olamadınız' şeklinde olduğunu yine gazetede yayınlananlardan öğreniyoruz. Bu baş haberin nasıl bir işlev üstlendiğini böylece anlıyoruz.

Haberin kendisi değil ima ettikleri çok daha ilginç. İyi Rumun hakkını aramayan Rum olduğunun yanı sıra iyi vatandaşın da hakkını aramayan vatandaş olduğu anlayışı işlenmiş oluyor. Oysa 'vatandaş' anlayışı çok yenidir ve ancak Fransız Devrimi'nden sonra yurttaş/devlet ilişkilerini ya-

sal bir temele dayandırdıktan sonra toplumların bilincine dönüşmüştür. Parlamenter düzen öncesi feodal düzende devlet/yurttaş ilişkisi özel bir güven/koruma anlayışına dayanırdı (vasallık sistemi). Hiyerarşik bir alt/üst düzeniydi bu. Bu, yasalara dayanan bir 'vatandaşlık' değil, bir kulluk (ubudiyet) ilişkisiydi. Üst altı korurdu, altta olan da ona boyun eğer verilenle yetinirdi. Hak aranmazdı, verilenin adil olduğu zaten varsayılırdı. Böyle bir ilişki oluştuğunda ise artık 'vatandaşlıktan' söz edilemez, tabilikten veya kapıkulluğundan söz etmek daha doğru olur.

Devlet otoritesine böylesine 'güvenmek' çağdaş bir vatandaşlıkla bağdaşmaz. Üstte ve otorite sayılandan aman dilercesine hak aramanın övünülecek bir yanı yoktur. Bu anlayış yalnız azınlığa değil bütün ülkeye zarar verir. Adalet konularına politik ve kısa vadeli konjonktürel hesaplarla yaklaşmak hiç de yapıcı bir yaklaşım değildir. Bugüne kadar zaman zaman azınlıklar, sosyalistler, Kürtler, İslamcılar, liberaller tehlike ve hain diye lanse edildiler. Şimdi sıra hakkını arayanda mı?

Vatandaş olmak ne kadar zormuş meğer! İnsanın zamanına ayak uydurması, eskiden kopması, yeniyi iç dünyasında da benimsemesi ve buna göre yaşaması da gerekli vatandaş olmak için. Ama kişisel değişimin ötesinde bu yolda çevre de, basın da yardımcı olmalı. Uygun yasaların ve samimi uygulanmasının da ötesinde devlet/yurttaş ilişkileri toplum içinde bir ahlak ve anlayış olarak egemen olmalı, benimsenmeli. Mehmet Yılmaz Hürriyet'te gecikmeli olarak (17 Ocak) konuya kısaca değinerek 'iyi vatandaşlık hak aramayı bilmektir' diyor. Doğru ama eksik. Şunu da eklemeliydi: Hak aramamanın vatandaşlık olamayacağını gazetenin ta başından görmesi ve o 'haberi,' bir anlamı varmışçasına, manşetten verip yanlış mesajlar ('vatan haini Rum' biçiminde) yaymaması gerekirdi.

(Bu yazıyı Hrank Dink'i kaybetmeden önce yazmıştım. Ölümüyle ilgili yazım yüzünden bugüne kaldı. Belki şimdi demek istediğim daha iyi anlaşılır.)

6 Şubat 2007

Vatandaş-Matandaş ve Anayasa

Yıllarca önce bir 'bizim dinimiz sizinkinden iyidir' tartışmasına şahit olmuştum. Taraflar bin dereden su yetiştirip tezlerini kanıtlamaya çalışıyordu. Ben ise şaşkınlık içindeydim. Şaşkınlık söylenenlerden değildi, benim bu söylenenleri dinlerken vardığım sonuçlardandı. Kim konuşsa hak veriyordum: sen haklısın, diyordum. Hoca misali herkesin haklı olamayacağını da biliyordum tabii. Bir süre sonra tartışmacıların demagojisinin kurbanı olduğumu anlamıştım. Meğerse taraflar karşılıklı ve sistemli bir biçimde şu kurnaz yolu kullanıyordu: karşı dinden söz ederken 'tarih içinde siz şunları şunları yaptınız' diyip bir sürü olumsuz davranışları sayıp döküyor, sonra 'bizim dinimiz bunları şu şu sözlerle yasak etmiştir' vurgusunda bulunuyordu. Yani her iki taraf da eşit olmayan şeyleri kıyaslıyordu –davranışlarla söylemleri (yazılanları). Ve hayatta genellikle olduğu gibi, sözler (kolay ve) güzeldi ama davranışlar kötüydü.

Sözlere değil de davranışlara önem vermem yukarıdaki bu olaydan dolayı değildir, bu tür demagojik yaklaşımın yaşamımı sürekli altüst etmiş olduğundandır. Bir dini-etnik azınlık üyesi olarak ailemin ve benim başına gelenler, gayet açık ve güzel yasa ve anayasa maddeleri ihlal edilerek uygulandı. Doğumumdan bugüne Varlık Vergisi (1942), 6/7 Eylül (1955), ihraçlar (1964) gibi büyükçe olayları ve sürekli 'küçükçe' taciz olayları, örneğin 'Türkçe konuş' kampanyaları, askerlikte çavuşa çıkarmalar, spor alanından işyerine kadar, göz göre göre hak yenilmesi gibi uygulamaları şahsen yaşadım. Sanki sürekli biri bana 'sen vatandaş değil, farklı bir şey, matandaşsın' der gibiydi.

Sivil anayasa kapsamında vatandaşlık tanımının değişeceğini okuyunca bunlar geldi aklıma. Bugünkü anayasadaki vatandaşlık tanımı beni değil rahatsız etmek çok da memnun etmektedir. Etnik kökene ve dine göndermede bulunmadan 'vatandaşlık bağı ile herkes Türk'tür' ve 'din ve dil farkı gözetmeden herkes eşittir' diyen bir anayasadan neden şikâyet edeyim? Bu yönde bir değişiklik pek bir şeye yaramayacak sanıyorum çünkü sorun bu maddelerde değildir. Bu maddeleri gündeme getirip –muhtemelen uzun, sert ve gereksiz tartışmalardan da sonra–değiştirmek, bir

sorunu düzelttik yanılgısına düşerek zararlı bile olabilir. Kendimizi aldatmış oluruz.

Vatandaşlık-matandaşlık sorunu pratik bir sorundur, toplumsal bir uygulamadır, bir anlayıştır, günlük bir olaydır. Anayasa ve yasalarla da pek ilişkili değildir. 'Onunla görüşürsen seni evden kovarım' tutumundaki otoriter baba anlayışıdır sorun. Cumhurbaşkanının türbanlıları Arabistan'a, başbakanın meclis kararını beğenmeyeni yurtdışına, sağcıların solcuları Moskova'ya, devletin azınlıkları İsrail'e, Yunanistan'a, Ermenistan'a (sözde değil özde) gönderdiklerini görüyoruz. Bu kovalamalar ve kovmalar yaşanırken hiç kimsenin kılı kıpırdamıyor, sıra kendilerine gelince de, ancak o zaman, birden hak hukuk lafıdır başlıyor. Şimdi mağdur duruma düşmüş olan Bekir Coşkun da meğerse türbanlıları çöllere sürmeyi düşünmüş, tıpkı türbanlıların da bir zamanlar Moskova yolunu dillerinden düşürmedikleri gibi. Cumhurbaşkanından sıradan yurttaşa yayılmış bir anlayıştır bu ikinci sınıf vatandaş anlayışı. Vatandaşların eşit oldukları, Fransız devriminden ve gavurlara artık gavur denmeyecek dendiği Tanzimat döneminden bugüne, bir türlü hazmedilemiyor.

Geçenlerde Apoyevmatini gazetesi başyazarı M. Vasiliadis B. Coşkun'a, cumhurbaşkanını reddetme hakkını Kürtlere ve Rum olarak kendisine de tanıyıp tanımadığını soruyordu. Yanıt basittir. Tanımaz tabii, 'matandaşm' böyle bir hakkı olamaz. Ancak vatandaşlar tahakküm kurar ötekilerin üzerinde. TTK'nun başı Halaçoğlu'nda kökeni şaibeli vatandaşların listesi varmış. Bu liste bir bilimsel araştırmanın ürünüymüş ama araştıran da araştırmanın sonuçları da gizli! Yayınlamamasının nedeni bu insanları utandırmamakmış. Oysa Türk etnik kökenli olmamanın ayıp sayılmasıdır ayıp olan. Kökenlerle ilgili 'tarihi' ve 'bilimsel' araştırmaların yayınlanmış olanlarını da görüyoruz. Örneğin Sabetaycıların isim listesini içeren Boğaziçi Aşireti kitabı. Kim bu araştırmacılar acaba? Ortalığı arındırmış olan ve gizli çalışan Azınlık Tali Komisyonu olmasın? Ülkeye sızmış Gestapo kuruluşları mı yoksa? Yıllarca önce Nihal Atsız oğluna iç düşmanları anlatıyordu: Ermeniler, Kürtler, Lazlar, Çerkezler, Abazalar, Boşnaklar, Arnavutlar, Pomaklar, Zazalar, Lezgiler, Gürcüler, Çeçenler, Çingeneler diye. Sanıyorum bu konuda gizli ve bilimsel araştırmalarımız eksik değildir.

Böyle bir ortamda anayasa maddelerini değiştirerek 'vatandaşlık' alanında düze çıkılacağını düşünemiyorum. Bilimsel tarih araştırmacılarımız şu an kurnazca bakışıp gülümsemekte ve işlerine devam etmektedirler herhalde. Yeni anayasayı hazırlayanların etnik kökenlerini araştırmayı da artık vazife saymışlardır. Irklar, Adem ve Havva'dan sonra ortaya çıktığına göre çok eskilere gidersek N. Atsız türü Türklerin bir zamanlar safkan olmadıklarını kolaylıkla varsayabiliriz. İnsanlar olarak hep akrabaydık bir zamanlar, sonra ayrıştık. Köken araştırmacıları bu konuda da bir araştırma yapsalar ya! Onlar belki şoka girer ama bizler rahatlarız.

Vatandaşlık-matandaşlık karşıtlığını ve sorununu çözmenin yordamı başkadır. En başta teşhis gerekli. Bugüne dek ne yapıldı ve özellikle neden yapıldı? Bu sorunun yanıtı, toplum olarak geçmişle hesaplaşmak demektir. Irkçılığın sorgulanması demektir. Bu ise, sırasıyla, toplumsal kimlikle ilgili bir prosedürdür. Sıkıntı da burada. Bu 'hassas' konuya girmek istemeyenler, karanlıkta kaybettiği anahtarını lambanın altında arayan Hoca misali, zararsız ve masum anayasa maddelerini rötuş etmekle yetiniyorlar. Sivil anayasa gerekli doğal olarak. Vatandaşlık konusuna biraz daha açıklık getirilmesinde de yarar olabilir. Ama asıl yapılması gereken ırkçılığın, insan haklarının, vatandaşlık haklarının ne olduğunu insanlara anlatmaktır. Bunu cumhurbaşkanları ve başbakanlar yapacak yetenekte olmadıkları durumlarda da –bu yönetenler kendi eksikliklerinin bilincine vardıklarında–bu işleri daha inançlı ve yetenekli insanlara havale etmeleridir. Bu alanda hâlâ doyurucu bir ders kitabı görmemiş olmam bu konularda henüz emeklemekte olduğumuzun işaretidir.

28 Ağustos 2007

AB ve Batı Trakya Türkleri

Avrupa Birliği kimilerine yarıyor, kimilerine yaramıyor. Kimlere yaramadığını anlamak kolay: AB'ye karşı olanların, bu birlikten çekinenlerin listesini yapın, zararlı çıkanları bulursunuz. Bir de samimi olarak AB'nin topluma zararlı olduğuna inananlar, veya AB konusunu ulusal onur meselesi yapanlar var. Sanırım onlar somut çıkarların nerede yattığını iyi göremeyenler. Çünkü bir de 'soyut' çıkarlar var ki, bu konuyu tartışmak işin soyutluğundan dolayı olanaksız gibi. Her neyse, şu an iki somut kârdan söz etmek istiyorum.

Batı Trakya'da Türk olmak

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi geçenlerde (27.3) kararım açıkladı. Yunanistan'da resmen yalnız 'Müslüman' olarak tanınan Batı Trakya azınlığının, 'Türk' sıfatını da kullanabileceğini bildirdi. Yani AİHM'ne başvuran Türklerin şikâyeti haklı bulundu ve bundan böyle 'Türk' sıfatını içeren derneklerin serbest olmaları gerektiğine karar verildi. Yunanistan savunmasında 'Türk' sıfatı kullanılırken asıl maksadın bir kimliği belirtmek değil, ülke içinde 'etnik bir grubun/azınlığın varlığını kabul ettirmek' olduğunu savunmuştu. Mahkeme kararı bu konuya da açıklık getiriyor: 'Asıl niyet bu olsa bile, Türk ismini taşıyan dernekler şiddete başvurmadıkları sürece, bu eylemleri demokratik toplum için bir tehlike oluşturmaz.' Yani bir dernek şiddete başvurmadıkça yasaklanamaz dendi.

İlginç olan bu kararın yedi üyece oybirliği ile alınmış olduğu. Hakimler şu ülkeleri temsil ediyor: Hırvatistan (Başkan), Azerbaycan, Lüksemburg, Norveç, İsviçre, Kıbrıs ve Yunanistan. Yani Rum ve Yunan hakimler de (Yorgos Nikolau ve Petros Pararas) karara katılmış. Bu 'tarafsızlığı' nasıl yorumlamak gerekir? Adaletin bağımsızlığı ile, veya AB gerçeği ve haklı bir isteğin karşısında hakimlerin sözde 'milli çıkarları' savunamaz olmalarıyla, veya AB hukukuna duyulan güven ve saygıyla. Hangi yorumu seçersek seçelim, bu somut yararı sağlayanın AB olduğu kuşkusuz. AİHM'ni kutlamak, belki ona yandaşlığımızı da bildirmek gerekir.

Azınlığın kendi okul kitabı

Batı Trakya Türkleri için sevindirici sayılabilecek ikinci haber de AB ile ilişkili. *Zaman Gazetesi*'nde de belirtildiği gibi (6 Nisan 2008), azınlık ilk kez kendi okul kitabını hazırlama girişiminde bulundu. Son on yıllarda Batı Trakya'da kullanılan okul kitapları, Yunanca ve Türkçe olarak iki farklı dildedir. Yunanca olanlar doğal olarak ülkenin eğitim bakanlığınca hazırlanır. Türkçe olanlar –İstanbul Rumlarıyla ilişkilendirilen karşılıklılık ilkesine göre–Türkiye'de basılıp Yunanistan'ın onayından sonra Batı Trakya azınlık okullarında kullanılıyor. Son yıllarda Yunan Eğitim Bakanlığı 'kendi yurttaşları' olan azınlık çocukları için Yunanistan içinde Türkçe kitap hazırlamaya çalıştı ama her seferinde azınlığın tepkisiyle karşılaştı. Bu kitaplar boykot edildi ve pratikte okutulmadı.

Bu yıl çok farklı bir proje ile karşılaşıyoruz. AB'nin %80 oranındaki fonlarıyla desteklenen bir eğitim programı kapsamında azınlık 'kendi' kitabını hazırlama girişiminde bulundu. Program Yunanistan'da, başında bulunan Prof. Anna Frangudaki'nin adıyla bilinir (asıl adı 'Müslüman çocuklarının eğitimi'dir). Bu programın kapsamında Batı Trakyalı dört Türk ile iki İstanbullu Rum'un geçen hafta hazırladığı okul kitabı şu an resmi onayı bekliyor. Kitap kabul görürse, Batı Trakya'da azınlık okullarında yardımcı kitap, azınlık çocuklarının da gittiği devlet okullarında ise (ortaokullarda) doğrudan okutulabilecek.

Bu girişim azınlığa saygı anlamına gelen bir olaydır. İki başlı bir bağımlılıktan kurtulmanın bir adımı olarak görülebilir. Azınlık kendi kaderine sahip çıkmakta, pasif tutumdan aktif vatandaş statüsüne geçmektedir. Bu kitapta yer alan bütün metinlerin Batı Trakya azınlığının Türkçe yazdığı metinlerden oluşması kitabı çok çekici kılmaktadır. Kırk sekiz Batı Trakyalı yazar, ozan ve aydının metinlerini buluyoruz bu kitapta. Metinleri ve fotograflarıyla azınlığın kültürel dünyasının bir aynası konumundadır. Kitap Batı Trakya gerçeğini, günlük yaşamını, geleneklerini, sorunlarını vb. dile getirmektedir. Bu girişim, azınlığın kendi kitabını hazırlayacak düzeyde olduğunu göstermiştir. Herhalde bundan böyle kendilerine sorulmadan ders kitapları hazırlamak kolay olmayacak, bu tür dışlayıcı tutumları açıklamak daha zor olacaktır.

Geçenlerde (4.4) Sabancı Üniversitesinde bu kitapla ilgili konuşmamda şunları söyledim: 'Bu çalışmayı yaparken hem Yunanistan'ın hem Türkiye'nin bütününe yardımcı olduğumuza inandık. Yurttaşlar memnun, mutlu ve özgüvenli olduklarında toplumun bütünü rahat eder. Özgüvenli olmanın temel yollarından biri de kişilerin kendi eğitimlerinde söz sahibi olduklarını görmeleridir. Güdülen değil sayılan bir kimliğe sahip olduklarını hissetmeleridir. Amaç demokratik ve insan haysiyetine yaraşan yaklaşımdır. Bu da insan gruplarına saygılı olmakla sağlanır. Ulus devletlerin temeli bu saygıdan, bu hak kullanımından kaynaklanan uyumdur. Bu anlayıştan yola çıkarak hazırladığımız bu okul kitabının da işte bu amaca yardım ettiğine inanıyoruz: bu bir hak arayışıdır, bir uyum ve barış projesidir.'

Demek istediğim, Batı Trakya azınlığının artık 'Türk' kelimesini kullanabilmesi konusunda önü açılmıştır. Kendi ders kitaplarının hazırlanmasında söz sahibi olma kapasitesinde olduğunu da göstermiştir. Yunan devletinin bu yeni olgular karşısında nasıl bir tutum izleyeceğini de yakında göreceğiz. Ama her durumda AB'nin olumlu rolü de görülmüştür. AB, insan haklarının, farklı kimliklerin, çok kültürlülüğün, ifade özgürlüğünün, kısacası demokrasinin referansıdır. AB'nin bu değerlere sahip çıkmadığı ve çifte standarda başvurduğu izlenimini verdiği durumlar istisnai durumlardır. Kural yukarıdaki örneklerdir. Ancak bu yeni güvenli dünyanın yer etmesi için AB kriterleri ülkelerce seçmeci bir biçimde de uygulanmamalıdır. Yani her tarafın bu konuda güvenli olması gerekir. Dileyelim öyle olur.

8 Nisan 2008

AVRUPA BİRLİĞİ, ABD VE TÜRKİYE

AB'den Gelen Uyarı Değil!

Avrupa Birliği uyarıyormuş. 'Eğer AKP kapatılırsa Türkiye'nin AB'ye katılması zorlaşır hatta olanaksız olur' diyormuş. Demesine diyor ama bunun herkes için bir uyarı olduğunu göremiyorum. Kimilerine göre böyle bir ifade olsa olsa bir umut ışığı, bir müjdedir. Türkiye'nin AB'ye girmesini istemeyenlerin algılamasına göre AB'den ve en sonunda en yetkili birisinden, Baroso'dan gelen mesaj başkadır: 'AKP hemen kapatılmalı ki AB artık içişlerimize karışmasın. AKP'yi devre dışı bırakıp AB sürecini durdurabilmenin ve rahat etmenin tam zamanıdır' biçiminde bir teşvik duyuyorlar.

AB konusunda cepheleşme tamdır ama durumun öyle olduğunu kabul etmek istemiyoruz galiba. 'Hepimiz AB'yi istiyoruz, AB'ye üye olmak hepimizin arzusudur' havasındayız. Oysa toplumun ve ülke elitinin önemli bir bölümü AB ile barışık değil. Kimileri AB'yi ya hiç istemiyor, yani her halükarda istemiyor, kimileri bazı ütopik ve geçekleşmeyecek 'koşullarla' istiyor (yani istemiyor!), kimileri de istiyor ama AB konusunda öylesine kuşkulu ve güvensiz ki bu proje sekteye uğrarsa derin bir nefes alacaklarını içten içe hissetmekte. Bu en son grup için, istediği yöne gitmeye bir türlü cesaret edemeyenler de diyebiliriz; zorla AB dışında bırakılsalar sevinecekler, çünkü bu durumda sorumluluğu da üstlenmeyecekler.

Bu tür düşünceler aklıma geçenlerde (4 Nisan) Erol Manisalı'nın Cumhuriyet'teki yazısını okurken geldi. Yazar Türkiye'deki kutuplaşmayı çok açık bir biçimde kaleme almıştı. İki kesim varmış ülkede, birbirinin karşısında: küreselciler ve ulusçular. İyiler ve kötüler gibi. Bu cepheleşme algılamasına dikkat etmek ve böyle bir algılamanın doğal sonuçlarını düşünmek gerek. Bu biçimde düşünenler var oldukça olacakları öngörmeye çalışmak ve AB yandaş ve karşıtlarını yeniden değerlendirmek gerek. Gerçekçi olmak ve adımlarımızı ona göre atmak için.

Yazara göre küreselciler, 'ak olanın karşısında kara kadar zıt' olup şöyle imiş: ABD ve AB kapitalist ve emperyalist sistemine bağlıymışlar. Bu durum Türkiye'yi sömürge durumuna sokuyormuş. Piyasa kurallarını artık 'onlar' belirleyecek. Siyasi kurumları da ilerde 'onlar' belirleyecek. Siyaset

'AB'nin öngörüleri, ABD'nin çıkarları doğrultusunda uygulanacak.' Sonuçta Lozan'ın kazanımları ortadan kalkacak, sınırlar değişecek, bir federasyon oluşacak ve sosyal devlet de 'tamamen' tasfiye edilecek, 'doğal olarak.' Bu küreselciler kimlerdir? Dinciler, ırkçı bölücüler ve bazı büyük sermaye çevreleri imiş. Bunlar 'ülkede örtülü bir faşist ortam yaratmak üzere' imişler.

Siz bunlara inansanız ne yapardınız?

Bu tablo korkutucudur. Tablo derken –aman yanlış anlaşılmasın!– Türkiye'nin tablosu demek istemiyorum, hayal gücünün oluşturduğu tablo demek istiyorum. Birileri Türkiye'nin böyle olduğuna gerçekten inanıyorsa neleri yapmaya muktedir olduğunu hele bir düşünün! Durum öyleyse siz her şeyi göze almaz mıydınız? Vatan böylesine tehlikedeyse, siz şimdi oturup, yok hukukmuş, yok saygıymış, yok ifade özgürlüğü imiş gibi ayrıntılarla ilgilenir miydiniz? Uçuruma yuvarlanırken parlamenter oyununun kurallarını mı düşünürdünüz yoksa bir dala, herhangi bir dala tutunmayı mı? Böyle ölüm kalım kavgasında her şey mubah sayılmaz mı? Korkutucu olan işte bu algılamadır ve bu algılamanın doğal sonucu olarak muhtemel bir planın yönü.

Batı, ABD ve AB böyle algılanıyorsa antidemokratik öneriler ve uygulamalar azdır bile. Ben çevremi böyle algılasam fişeklikleri kuşanır dağa çıkardım! Düşman belli, planı belli, işbirlikçiler de belli. Böyle düşünenler doğru mu düşünüyor, yoksa yanılıyor mu sorusu bir yana, her halde çok acı çekiyorlar. Ortamı öyle görüyorlarsa çok mutsuzlar kuşkusuz. Çok öfkeli, korku ve umutsuzluk içindeler herhalde. Bu durumda olsanız siz ne yapardınız? Veya neler yapmazdınız ki? AB'den uzak durmaya çalışmaz mıydınız? Baroso bundan dolayı uyarı değil, AKP'nin kapatılması için –istemese de–teşvikte bulundu sanıyorum! Türkiye'yi AB dışında tutacak ve AB'den uzaklaştıracak yolu gösterdi. Gösterdiği yolun ters yönüne gidersek AB'den de kurtuluruz. Böyle düşünenler az değildir herhalde.

Paranoya mantıkla yok edilemez

Korku ve özellikle fobilere karşı mantık yardımcı olamıyor. Hatta doktorlar, halüsinasyonu olan kimselere karşı çıkmayın çünkü sizi de düş-

man safında görmeye başlarlar, size karşı güvenleri tam olarak sarsılır, diye tavsiyede bulunurlar. Kapalı sistemdir fobili yaklaşım. Seçmeci bir yaklaşım ve zoraki yorumlarla hayali korku hep doğrulanır, yeniden üretilir. Ne yapmalı? Bilemiyorum doğrusu! Ben de kendi payıma, Türkiye'de durum budur diye çok kaygılıyım: demek birileri ülkedeki siyasi grupları, dile getirilen önerileri ve AB'yi bu biçimde yorumluyorlar diye çok kaygı duyuyorum.

AB'ye girmek için bunca ülke can atıyor. Çırpmıyor adeta. Girenler çıkmayı akıllarına bile getirmiyor. Çünkü AB'ye katılınca hiçbir zararlı şey olmamış ülkelerinde, hep yararlı şeyler olmuş. Hele az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler AB üyeliğini nimet sayıyor. Kapitalizm, emperyalizm, tekeller diye konuşsanız size şaşkın bakacaklar. Bir tek Türkiye'de birileri 'AB'ye giriyoruz' diye panik içinde! Egemenlik elden gidiyor diyorlar. Neden bir tek Türkiye'de egemenlik elden gidecek acaba? Herkesinki yerli yerinde de neden ille Türkiye'nin egemenliği elden gidiyor? 'Herkes bize karşıdır' psikozu baş göstermesin bir kez, işte sonu böyle olur.

Aslında bu tür 'ulusalcı' görüşler bütün ülkelerde ve küçük marjinal gruplar arasında vardır ve hep de olacaktır. Ama Türkiye'de bu görüşler 'resmi' görüş olma eğilimini gösteriyor. Devlet politikası bu görüşlerden önemli derecede etkileniyor, hatta bu görüşler temel görüşlere dönüşüyor. Ve devlet ile hükümet anlaşamayınca... ha, bunu da AB'ye anlatmak çok zor! Devlet ile hükümetin anlaşamamasının nasıl olanaklı olabileceğini –bu garabeti–anlatabilsek, onlar da bize saygı duyacaklar.

Şu Baroso'lara, Lagendijk'lere birileri sırrı fısıldamalı, uyarı böyle olmaz demeli. 'AKP kapatılırsa sizi hemen AB'ye alırız' desinler, bak işler nasıp şıp diye düzene girer!

22 Nisan 2008

AB ve Yeni Söylem

Kopenhag kararları önümüzdeki aylarda çok tartışılacak. Türk delegasyonunun bazı taktik yanlışları yapmış olduğunu savunanlar az değildir. Örneğin ABD'nin, biraz da Türk tarafının dürtüsüyle tartışmalarda taraf gibi ortaya çıkması yararlı olmamıştır, çünkü bu manzara Avrupalıların hassas oldukları bir yarayı kazımıştır, denmektedir. Aslında Avrupalılar bu konuda kompleksli derecede duyarlıdırlar. AB ile ABD arasında dostane ilişkiler vardır ama bir yarış ve bir çekişme de vardır. (İngiltere bu konuda oldukça farklıdır). AB bir yerde ABD'nin mutlak ekonomik ve siyasal dünya egemenliğine karşı bir girişim olarak da görülebilir. Türkiye son zamanlarda Avrupalıdan çok Amerikancı bir görünüm sergiledi. Türkiye'nin ABD'nin desteğinde görünmesi AB'nin, hem halkına hem de ilgililere iki mesaj yollamasına, ABD'ne 'seni içişlerime karıştırtmam,' Türkiye'ye ise 'yabancı ve hasım güçlere dayanman çözüm üretmez' der gibi davranmasına neden olmuştur.

Türk yetkililerin bazı sert beyanları da tepkilere neden oldu. Tepkimizin sınırı olmayacak, bizden çekinin, ilişkileri keseceğiz, NAFTA'ya gireriz, Kıbrıs'ta çatışma çıkacak veya kuzey ilhak edilecek türünde resmi ve yarı resmi beyanlardı bunlar. AB'de kuşkusuz kıyasıya pazarlıklar yapılmaktadır. Ama ültimatomlar ve tehditlerden elden geldiğince kaçınılmaktadır. Temel ilke karşılıklı ödün vermelerle uzlaşmadır. Avrupalı liderler şu anda dile getirilen sertlikten değil, yarın, AB içindeki bir Türkiye'nin muhtemel gördükleri bu tür bir yaklaşımından ve siyasetinden rahatsız olmuş gibidirler. Bu rahatsızlığı açıkça dile getirmişlerdir.

Kuşkusuz, Türkiye'ye karşı AB politikaları yalnız buna benzer değerlendirmelere göre kararlaştırılmamaktadır. Farklı bir tutum farklı kararların çıkmasının garantisi olamaz. Ama bu yanlışların da bir bedeli olmuştur. Siyasiler, bazen iddia edildiği gibi yalnız soğukkanlı 'ulusal çıkar' hesapları yapan (bilgisayar örneği) insanlar değildir, duyarlılıkları da vardır. Yalnız 'biz' değiliz duyarlılıkları olanlar.

Türkiye'de AB'ye karşı geliştirilen söylem yanlış bir varsayıma dayandırılır. Türkiye karşısında (NATO, BM gibi) uluslararası bir kuruluş

varmış ve buna katılmaya çalışırmış gibi davranmaktadır. Oysa AB bir 'cemaattir,' bir 'ailedir,' bir tür federasyondur. En azından böyle olmaya çalışmaktadır. AB'de kararlar 'dengelere' ve baskılara göre değil, ortak çıkarların karşılıklı gözetilmesiyle, anlayışla ve uzlaşmayla sağlanır. En azından böyle olmasına çalışılır.

Bu atmosfere uygun bir söylem dile getirilmemiştir. Başka argümanlar da, örneğin sık sık, 'Müslüman olduğumuz için siz bizi istemiyorsunuz' tezi de, AB lider ve yurttaşlarınca Türk tarafının niyetinden oldukça farklı algılanmaktadır. Onların bu sözden anladığı, Türk tarafın Avrupalıları 'bir bütün olarak Hıristiyan ve hatta Müslümanları istemeyen bağnaz Hıristiyan' saydığıdır. Böylece, AB içinde ortaya çıkan imaj, Türklerin hâlâ 'siz bağnaz Hıristiyan, biz mağdur Müslümanız' karşıtlığını aşamadıklarıdır.

Haklı veya haksız, AB yetkilileri ortaklıklarını din temeline oturtulmamış, laik bir birlik olarak görmektedir. (Papa bile bu konuda sözünü Birliğe geçirememiştir). AB platformunda dini sürekli ve ısrarla gündeme getiren Türk tarafıdır. Bu tür tartışmalar arzulanan amacın tersi sonuçlar doğurmaktadır. 'Biz sizden farklıyız, din konusunda hoşgörülüyüz' söylemi, AB ile yabancılaşmayı –her iki taraf içinde–yeniden üretmektedir.

Ama gerekli olan yalnız üslup değiştirmek değildir. Gerekli olan AB'yi tanımak ve ilkelerini benimsemektir. Bu yapıldığında siyasetin ilkeleri de değişecektir: Bugün kimilerinde 'saflık' gibi algılanan uyum, uzlaşma, ödün verme gibi politikalar öne çıkacak, Balkanlarda yıllardan beri yer etmiş hırçın ve güç politikası gerileyecektir. Zaten AB de bu tür bir anlayışı hayata geçirmek için kurulmadı mı? AB cemaati en azından Avrupa içinde uyumu sağlamayı amaçlayan bir girişimdir. Bu uyumu felsefi bir inanç olarak kimliklerinde beslemeyenlerin AB ile olumlu ilişkiler geliştirmeleri de zor olmaktadır.

AB yolunda engeller çoktur (ve Avrupa'da güçlü olan İslam karşıtı önyargılar da bunların başında gelmektedir), ama 'Balkan anlayışı' taşıyanlar, geleneksel ve başka ortamlarda herhalde hâlâ geçerli olan siyaseti AB'de uygulamaya kalkışanlar, güç, baskı ve tehdit siyasetini temel sayan anlayışı benimsemiş kimseler de engellerden sayılmalıdır.

24 Aralık 2002

17 Aralıkta Kazandık mı Başardık mı?

Başbakan 'başardık' dedi, AB temsilcileri de gülümsedi durdu 17 Aralık akşamı; kimileri kamuoylarını düşünerek tedirgin gülümsese de. Karamanlis gibi. Türkiye ve Yunanistan'daki muhalefete yakın ve yatkın çevreler ise genel olarak 'üzüldü;' onlara göre alınan kararlar yanlıştı veya ulusal çıkarlara karşıydı. Papadopulos da Kıbrıs'taki soydaşlarına moral vermeye çalıştı, göreceli bir başarıdan söz ederek. Sanırım önümüzdeki yıllarda bu değerlendirme farkları devam edecek. AB yolunu sevenler ve sevmeyenler son ana kadar coşku veya kaygılarını sürdürecekler. Başka bir yazımda da belirttiğim gibi değerlendirmeler tarafsız gözlem sonucu değil, farklı kimlik sonucudur (ucuz partizanlık ve popülizm olmadığı durumlarda).

Ben kendi payıma 17 Aralık sonucundan çok memnun olduğumu söyleyeyim. Yalnız katılım müzakerelerinin artık başlayacağı için değil, Türkiye'nin AB üyeliğinin 'özel bir statüye' bağlanma olasılığının uzaklaşıyor olmasından. En korktuğum senaryo bu özel statü konusunda bir uzlaşmaya varılmasıydı: bir yanda Türkiye'yi AB içinde görmek istemeyen AB'li güçler öte yanda aynı isteği paylaşan kimi Türkiyeli çevreler! Uzlaşmanın güya bir tür karşılıklı 'saygı' ve 'anlayış' temeline oturtulması olasılığı vardı: 'Siz bizim içişlerimize fazla karışmayın, yani biz ulusal alışkanlıklarımızı sürdürelim, biz de buna karşılık tam üye olmamaya razı olalım.' Böyle bir uzlaşma her iki yanda var olan ve Türkiye'nin AB üyesi olması konusunda 'hep kaygılı' olanları memnun edecek bir karar olabilirdi. Anlaşılan bu tehlike, en azından bu aşamada aşıldı.

Bundan dolayı tam üyelik havucuyla birlikte AB tarafından Türkiye'deki gelişmelerin yakından izlemesi sopasının da gösterilmesi beni rahatsız etmedi. Türkiye tam üyeliğe aday olmasaydı 'sopa' da gereksiz olacaktı, gösterilmeyecekti. İşte asıl o zaman kaygılanacaktım. Şimdi AB projesi bana daha gerçekçi ve inandırıcı geliyor. Bu tür bir gidişe daha çok güvenebiliyorum.

Egemenlik kaygıları ve ulusal onur

Ancak havuç/sopa benzetmesinin rahatsız edici bir yanı var. Akla hemen ulusal onuru, egemenlik hakkını ve ilgili tehlikeleri getiriyor. Bu

duyarlılığı anlamamak ve anlayışla karşılamamak olanaksız. Türkiye'nin siyasal yelpazesi içinde bu tür kaygılar sürekli dile getiriliyor. Ancak duruma başka bir açıdan da bakılabilir.

Son yarım yüzyılı düşününce (daha eskisini anımsamıyorum ama pek farklı değildi) benim kişisel onurumla oynayan, onurumu ayaklar altına alan AB ülkeleri değildi. Bugünkü olumlu değişimlere çeşitli gerekçelerle direnç gösteren, reformlar paketine karşı direnen, eski tas ve hamamın huzurunu kaybetmek istemeyenlere benzer çevrelerdi.

Konu ile ilgili somut örnekler vereyim. İlkokuldan başlayarak bana halk egemenliğinin egemen olduğu (demokratik) bir ülkede yaşadığım söylendi. Sonraları bunun hiç de öyle olmadığını anladım. Başbakanın bile (aslında Türklerin tarihinde doğru dürüst seçimlerle başa gelen ilk başbakandı) asıldığını, parlamentonun kaç kez kapatıldığını, siyasilerin hapishanelere kapatıldığını gördüm. Bu sistem batı Avrupa'da gördüğüm parlamenter sistemden çok, tarih kitaplarında okuduğum otoriter rejimler gibiydi. Ve bu yüzden kendimi vatandaş olarak aşağılanmış hissettim. Vatandaşlık onuruma yıllarca meydan okundu.

Ben aynı zamanda bir azınlık üyesiydim ve bu alandaki hor görmeler, yasa dışı uygulamalar, insan hakları ihlalleri de benim için onur kırıcıydı. Bugün bile bu alanda 'AB dayatmalarından' söz edenler var. Kendi payıma bu karşıtlığı anlamada zorluk çekiyorum. Şikâyet neye yöneliyor? İnsan haklarıyla ilgili olan ve hâlâ süregelen eksikliklere karşı mı, yoksa bunu dile getirenlere karşı mı? Benim onurum ihlalleri yaşadıkça zedeleniyor, eksiklikler hatırlatıldıkça değil.

Onurum geçmişte başka alanlarda da yara aldı. Örneğin üyesi olduğum siyasi parti kitabına uydurulup (AB'de egemen olan hukuka da bütünüyle aykırı bir biçimde) kapatıldı. Siyasi tercihlerimin yönünde yasal faaliyette bulunma hakkım elimden alındı. O yıllarda yazdığım bir tek yazı yüzünden, komik bahanelerle sürülebileceğim en uzak yere yollayıp 'haddimi bildirdiler.' O zaman AB'nin İnsan Hakları Mahkemesi olmadığı için onuruma indirilen bu darbeyi sineye çektim. Bugün bile çevirisinde katkım olan bir kitap hâlâ mahkemelik. Ama artık daha güvenliyim; bir AB üst mahkemesine başvurabileceğimi düşündükçe.

Yani birileri on yıllarca benim onurumla epeyce oynadı. Ve bunca yıl bana nanik yaparak onurumla alay edenler yabancılar değildi doğal olarak. Demek istediğim bu konuda farklı anlayışlar olabiliyor. Bende öncelik kazanan kişisel onurdur. Kimilerine göre bir tür ulusal onur daha önemli. Yani başkaları 'bize' karışmasın da 'ben' kişi olarak ezileyim, der gibi.

Biz-ben karşıtlığını anlamıyor değilim. Ama sanırım, belki bireyselliğim toplumculuğuma üstün geldiğinden, onuru en başta kişisel bir konu olarak algılıyorum. Ve bu tür onuru koruyan girişimlerden gocunmuyorum. AB 'dayatmaları' görmüyorum (bu, Batılılar arasında Türkiye'ye kötü gözle bakanlar yoktur demek değildir), bizlerin artık AB'li olarak bir araya gelip oluşturacağımız ilkeleri ve kriterleri görüyorum.

Çoğunluk olan 'onları' ve azınlıkta kalan 'bizleri' görmüyorum, en doğal bir biçimde herkesin azınlıkta olduğu bir topluluk görüyorum. AB'nin bize eşit koşullarla davranmasını istiyorsak ve bu yönde çaba göstereceksek, bunun ilk şartı kendimizi onların hasmı olarak görmememiz, bu ittifakın parçası saymamız, onlara ve kendimize güvenmemiz, ortak uyumu sağlamamız değil mi? Ulusal onur çatışmasının yanlış ve zararlı bir temel olabileceğini anlatmaya çalışıyorum.

Kısacası, son gelişmelerde kazançtan çok başarı görüyorum. Futbol metaforundan yola çıkarak, kazanmanın hasım ile bir karşıtlık içerdiğini, ama başarının en başta insanın kendini aşması anlamında bir olayı ifade ettiğini düşünüyorum. Everest'e tırmanmak gibi örneğin. Gerçekten tırmanışın bu etabını başardık. Avrupalılar olarak başardık.

28 Aralık 2004

Yeni Toplum Düzeni

Son aylarda Avrupa'da yaşanan bazı toplumsal huzursuzluklar, örneğin Fransa'da varoşlarda yaşayan 'yabancıların' sokağa dökülen tepkileri, türban takma özgürlüğünü kısıtlayan mahkeme kararları, Danimarka'da Kürt televizyonunun doğurduğu rahatsızlıklar ve Türkiye başbakanının tepkisi, yani yarınki ortaklarımızla da ciddi anlaşmazlıklar içeren yüklü gündem akla hep aynı soruyu getiriyor: kim haklı, sonunda insanların üzerinde anlaşacağı ortak bir görüş oluşamayacak mı, uyumu nasıl sağlayacağız? Kuşkusuz bu soruların yanıtını verebilecek durumda değilim. Ama kendi açımdan rahatsız edici olan, bu soruların kolay bir yanıtının olmadığı endişesini taşıyor olmam. Bu yazının, bu açıdan, kötümser bir mesajı var. Yalnız mutlu son ile biten filmleri sevenler yazıyı okumasa daha iyi olur herhalde.

Birlikte yaşamanın zorlukları

Son on yıllarda özellikle 'Batı Dünyası'nda yeni bir toplum düzeni oluşmakta. Farklı bir geçmişten ve kültürden oluşan cemaatler (topluluklar/halklar/milletler) aynı devlet sınırları içinde yaşamaya başladı. Karma cemaatler dünyamızda hep var olmuştu ancak onların ilişkileri farklı bir temelde yürütülmüştü. İmparatorluklarda örneğin, cemaatler iç içe değil ayrı ve paralel bir yaşam sürdürmüşlerdi. Bu imparatorluklar içinde cemaatler egemen güçlere ve kaderlerine boyun eğmişti –özellikle kendilerini bir savaş sonucunda yenik konumda bulmuşlarsa. Yani kesin belli olan güç ilişkisi bir 'düzen' sağlıyordu. Hoş olmasa da herkesin rolünün belli olduğu bir düzen vardı. Kimin üstte kimin altta, kimin karar vereceği kimin itaat edeceği belliydi. Bu imparatorluklar dışındaki yaygın toplum biçimi de kapalı toplum diyeceğimiz yapılardı: köyler, birbirinden hem mesafe hem de anlayış olarak uzak kalmış kasabalar, kentler ve ülkeler. Bu çerçeveler içinde de zaten farklılık belirgin değildi. Bu tür topluluklarda kültürel birlik temeldi.

Bu 'geleneksel' toplumların temel özelliği ise bir değerler sisteminin bu toplumlar içinde yaşayan üyelerince tanınıyor olmasıydı. Kurallar ve yasalar, din ve ahlak, kültür ve estetik ortaktı, bu değerler bir meşruiyet ala-

m oluştururdu. Bu ortama uymayanlar ya toplum dışına itilir yok edilirdi, veya kendileri bu toplumdan kaçar, kendi çevrelerini kurardı. Herhalde bir alternatif daha vardı: Ses çıkarmaz, kendini gizler, ortalıkta görünmemeye çalışırdı. Dolayısıyla da toplum bir 'sorun' yaşamazdı.

Azınlık ve çoğunluk hakları

Oysa günümüzde yeni olan farklı bir 'birlikte yaşama' modelinin ortaya çıkmış olması. Bir zamanlar ayrı yaşayan cemaatler artık bir arada. Ve bu birlikte yaşamayla paralel olarak bazı yeni haklar da gündeme gelmekte. Bunların özelliği demokratik haklardan farklı olması: insan hakları bağlamında dile getiriliyor olması. Demokratik haklar Batı dünyasında çok uzun mücadelelerden sonra kazanılmış olan ve küçük bir azınlığın egemenliğine son veren haklardır. Artık egemenliğine son verilen azınlık grupları bazen bir kral ve çevresi, bazen meşruiyetini kutsala dayandıran bir ruhban sınıfı, bazen bir aristokratlar çevresi olmuştu. Şu anda önemli olan, demokratik hakların da günümüzde sorgulanıyor olması ve bu kez de azınlıkların haklarının çoğunluğa karşı korunması anlayışının doğmuş olması. Bu yeni hak anlayışı genellikle insan hakları olarak bilinir.

Bu yeni haklar ve yeni gündem büyük iç çelişkiler içermekte ve özellikle geleneksel toplum yapısıyla uyumsuzluk sergilemektedir. Teoride 'anlayış' ve 'hoşgörü' gibi kavramlarla uyumun sağlanacağı savunuluyorsa da pratikte toplumsal huzursuzluklar yaşanmaktadır. İki farklı toplumun bir arada ve hele eşit haklarla yaşaması deneyimiyle karşılaşan 'Batı' –bu sorun en çarpıcı biçimde orada yaşanmakta–bocalamaktadır. Genel toplumun içinde 'azınlık' oluşturan 'yabancı' unsurların farklılıkları hangi noktaya kadar kabul edilecektir? Farklılığa hangi noktaya kadar 'saygı' duyulacaktır? Bu sorunun yanıtını vermek çok zordur.

Yıllarca önce bu konuları ele alan bir toplantıda Avustralya'dan bir konuşmacının acılı ve çaresizlik içinde dile getirdiği açmazını hâlâ hatırlarım: biz, diyordu, ülkenin yerlilerinin içişlerinde tam bağımsızlıklarını tanıyarak geçmişte ettiğimiz haksızlıkları telafi etmeye çalışıyoruz. Ama gördük ki onların geleneklerinde kocalarını aldatan kadınların mızraklarla öldürülmesi var. Bu öldürülmelere de biz katlanamıyoruz, seyirci kalamıyo-

ruz. Ayrıca ülke kanunları da buna izin vermiyor. Biz yerlilerin cemaat haklarını tanımak da istiyoruz. Ne yapmalıyız?

Çoğunluğun kabul edebileceği 'hoşgörünün' bir sınırı olmayacak mı? Her cemaatin kendi yaşamını yaşayacağı 'bir ülke' pratikte ne tür bir karar alma mekanizması oluşturmalıdır? Bir azınlık grubun geleneğinde düğünlerinde sabaha kadar eğlenmek varsa çoğunluğun yaşadığı mahallede veya apartmanda uyumak isteyenler ne olacak? İşte yeni toplum ve gündeme getirdiği sorular böyle günlük ama her an sıkıntılar da yaratan durumlarla ilgili.

Sorunun anlaşılması

Sorunun 'saygı' ve 'insan hakları' kavramlarının ötesinde yeni bir toplum biçimiyle ilgili olduğu anlaşılmadan sorunlara çare oluşturmak da kolay olmayacak. Bu yeni koşullarda geleneksel 'hoşgörü' uygulaması da yeterli görünmemekte. Çünkü eskiden 'hoşgörü' ile anlaşılan, bir hiyerarşi içinde herkesin yerinin belli olduğu bir düzende egemen olanın zayıfa anlayış göstermesi anlamındaydı. Bugün insan hakları anlayışı ile küçük gruplar bile 'eşit' hak peşindeler. Bu yeni bir hak anlayışıdır ve demokrasinin çoğunluk hakları anlayışı ile ve hele her toplumun geleneksel alışkanlıklarıyla da çelişebilmektedir. Bu zorlukları kaçırılmaması gereken fırsat olarak gören aşırı çevreler ise yabancı düşmanlığı söylemiyle ırkçılığı körüklemektedirler. Ancak ırkçılığı mahkûm etmek veya hoşgörüyü hatırlatmak şu an yetmemektedir. En başta bu yeni toplum düzeninin yarattığı huzursuzluk anlaşılmalı, azınlık haklarının yanı sıra çoğunluğun da bir yaşama biçimi geleneği sürdürdüğü göz önüne alınmalıdır. Ama daha da önemlisi, farklı anlayışlar paylaşan iki veya daha çok topluluğu –eşit konumda–bir arada sürtüşmesiz yaşatmanın yordamını henüz başarmış bir toplumun tarihte pek görülmemiş olduğudur. İlk cümlede sıraladığım sorunlar da, dolayısıyla göründüklerinden büyük sorunlardır. Kızmadan ve çözüm önermeden önce sorunun özünü anlamamız ilk elde yapılması gerekendir demek istiyorum.

31 Ocak 2006

Irak'ta Yanlışlar mı?

Saddam Hüseyin'in sonunu irkilme, öfke ve şaşkınlıkla izledim. İdam cezasının artık bulunmadığı bir ülkenin vatandaşı olmaktan kendi payıma memnunluk duyarken hâlâ adam 'sallandıran,' kurşuna dizen, bir koltuğa oturtup 'kızartan' veya 'uyutan' rejimlere kızıp üzülüyorum. Çin'de ve birkaç bu tür ülkede ölüm cezası hâlâ normal sayılıyor. Bir de ABD'nin bazı eyaletlerinde Bush tipi valiler ölüm fermanlarını adalet adına hâlâ (hiç de utanmadan) onaylıyorlar. Anlaşılan şimdi bu yetkileri Irak'a da uzandı. Suçluları beslemeyip sallandırmayı daha doğru bulanların çağ ve insanlık dışı olduklarına inanıyorum. Bu da benim doğruluğu kanıtlanamayan inancım: estetik ve ahlak alanındaki tercihler gibi yani.

O ortaçağ intikam merasimi irkilmemin nedeni. İdam filminin gösterilmesine neden tepki duyuluyor, anlayamıyorum. Video olan biteni gösteriyor. Gösterilmemesi olayı değiştirmez ki! Olayın kendisine değil de gösterilmesine tepki ikiyüzlülük gibi. Yoksa olanı bilmemeyi, bilmiyormuşuz gibi davranmayı, görmemiş gibi yaşamımızı sürdürmeyi mi istiyorduk görüntülerin su yüzüne çıkmamasını sağlayarak? Huzurumuz kaçmayacaktı kuşkusuz görmeseydik prosedürü. Gizli kalsaydı ölüm sahneleri iştahımız kaçmazdı, uykumuz bozulmazdı, vahşetten sıkılmaz ve diktatörün sonunu kısmen izlediğimiz bir filmin sonu gibi düşünürdük. İnsanlığımızdan utanmazdık. Oysa ipe çekme sahnelerinin en mülayimini, en sakinini, en heyecansızını seyrettik. Genelde olan ise çok daha korkunçtur: haykırışlar, titremeler, bayılmalar, yakarmalar, ağlamalar; insan haysiyetinin sonu insanın sonundan önce gelir. Bu kez en azından bu olmadı.

Şaşkınlığımın nedeni idamın bayramda olması. Milletlerin kaderini ellerinde tutanlar böyle bir günde gerçekleşen bir idamın kin ve cemaat arası çatışmalara ivme kazandıracağını nasıl bilmezler? En başta koca ABD ve sonra Irak yöneticileri gerçekten öylesine cahil ve kör mü? Provokatör mü yoksa? Bunlar mı Irak'a barışı, demokrasiyi, çözümü, uyumu getirecek? Bu da başka bir 'yanlış' mı sayılmalı yoksa süregelen bir politikanın sıradan bir örneği mi?

Irak'ta yaşanan 'yanlışlar' pek çok. Hiç yoktan kahraman ve şehit yaratmak ve çatışmaları körüklemek en sonuncuları. Bunlardan önce, 'eski Avrupa'nın ve dünya devletlerinin itirazlarına, uyarlamalarına, Irak'a aleyhine ve kitle imha silahları konusunda inandırıcı kanıtın bulunmadığını söyleyenlere karşın askeri müdahale oldu. Savaşın kazanılacağı ama barışın sağlanıp sonuçlanamayacağı en açık bir dille anlatılmıştı. Ama bile bile tuzağa düştü böylesine (Kore ve Vietnam) deneyimli ve binlerce personelli istihbarat örgütlü devletler. Irak'ta bozulacak istikrarın nasıl yeniden sağlanacağını düşünmeden çıktılar yola. Kendine güven iyi bir şeydir de, işte bazen böyle sonuçlar da doğurur. Daha önce de kendine çok güvenen Saddam Hüseyin'in yönetimi de kendi kuyusunu kazdı: milyonların ölümüne neden olan bir İran savaşı, bir Kuveyt işgali ve bir sıra insanlık dışı katliamlar. Bu da onun kuşkusuz 'yanlış' siyasetiydi.

Irak kapsamında bu yanlışların yanı sıra başka tuhaflıklar da yaşandı. Bu aynı Saddam Hüseyin sırasıyla hem Sovyetler Birliği hem de ABD tarafından desteklendi. Bu tutum 'gerçekçi politika' veya büyük güçlerin milli çıkarlar adına siyaset yapma yordamı olarak yorumlandı. İsterseniz bu siyasete ve ilkesizliğe uzun vadeli düşünememe de diyebilirsiniz. Çünkü geçen gün asılan adam on veya yirmi yıl önce başka türlü bir insan değildi. Kim besledi Saddam'ı bu on yıllarca? Bayramda kurban edileni kimler semiz kıldı?

Irak halkı ise bir arada yaşamama iradesi göstermiş ve her gün bu yönde çalışan vatandaşlardan oluşuyor. Devlet sınırları içinde öldürülen her bir yurttaş için karşı kamplarda sevinen büyük sayıda 'yurttaşlar' bulunuyor. On yıllarca ülkenin üç dört parçaya bölünmemesi için alternatifler sunulmuş: acımasız bir diktatörün yönetiminde yaşamak, diktatör buyruğuyla ve bir hiç adına askeri bir yönetim altında savaşlarda helak olmak, yabancı işgal altında 'demokrasiyi' denemek. Yani ölümlerden ölüm seçiliyor. Aslında bütün bu alternatifler açıkça dile getirilmeyen bir iç savaşın farklı yüzleri. Böyle devlet (ve güya ulus devlet) herhalde tarihte pek görülmemiştir. Gerçek demokrasi ve özgürlük uygulansa anında parçalanacak. Bu çözüm ise pek önerilmiyor. Ülkenin bütünlüğü fetişe dönüşmüş; araç değil amaç olmuş. Kimin çıkarı ve kararıyla bütün bunlar; bunu sorgulamamak da başka bir yanlış.

Bütün bu yanlışlar rastlantısal olmasa gerek. Kuruluşundan bugüne devletiyle, halkıyla, düzeni ve alternatifleriyle, müttefikleriyle ve hedefleriyle 'yanlışlar' yapılmış bu ülkede. Petrolü de sırtında ayrı bir yük. Herkesin (yabancıların) gözü bu ülkenin üzerinde, çıkarlarına ve kârlarına göre çözüm öneriyorlar: ülkenin bölünmesinin çok kötü bir çözüm olacağına inanmışçasına. Oysa zamanımızda bir ulus devletin yaşaması için ilk şart böyle bir oluşum için uygun zeminin oluşmuş olmasıdır. 'Bölünmezlik' zorla ve halkın iradesine rağmen sağlanıyorsa bunun ne yararı vardır ne de anlamı. Irak halkına da diktatörlü egemenlik veya işgalli demokrasi sunuldu ama başka bir alternatif sunulmadı. Irak üç nedenden istikrarlı bir ulus devlet manzarası veremiyor: köklü bir devlet geleneği yok, bağımsızlığını bilinçli bir mücadele sonunda kazanmadı ve nihayet çok partili bir demokrasi deneyimi yaşamadı.

Saddam Hüseyin'in sonu ne sıkıntıların sonu ne de sıkıntıların sonunun başlangıcıdır; hatta bir iyileşmenin başlangıcı bile değil. İdam Irak halkının mutluluğuyla değil mutsuzluğuyla ilişkili. Susturulmak için asıldı herhalde Saddam Hüseyin ve olay bu açıdan da olumsuz: tarihi geçmişi ve kendi yorumunu diktatörün ağzından hiç duyamayacağız. Bush'tan hasımlarına, bu idama sevinenler veya 'uygun' görenler (sevinmenin kibarcasıdır bu, yani 'politically correct' sözdür 'uygun' görmek) Irak halkını hiç düşünmediler. Halkın değil kendi dar çıkarlarını düşündüler ve bu yönde ince hesaplar yaptılar. Bu davranışları herhalde meşrudur, anlaşılırdır, hatta belki de normaldir. Hoş olmayan yanı riya içerdiğidir. Bu çıkar gözetmesi açıkça söylenebilirdi; oysa hak, demokrasi, özgürlük, adalet, istikrar gibi sözlerle sürdürülen rezalet hem Irak halkıyla hem de dünya halklarıyla üstelik alay etmek gibi bir şey.

9 Ocak 2007

YUNANİSTAN

Kızıl Elmanın Yunancası

Türklerle Yunanlılar arasında sayısız benzerlikler ve farklar var. Ama bugünkü konumuz bir benzerlik: Kızıl Elma. Yunancası da var: 'Kokini Milya,' 'Kızıl Elma Ağacı' anlamında. Türkçede olduğu gibi Yunancada da tarihle ilgili efsanelerde kullanılır ve uzaklarda olan bir yer anlamındadır. Megali İdea (Büyük Mefkûre) döneminde milliyetçi bir efsane olarak kullanıldı: Türkler Kızıl Elma'ya kadar kovalanacaktı. Bu muhayyel yer hem uzakta hem doğudaydı.

M. Z. Pakalın'ın Tarih Deyimleri Sözlüğüne göre Türkçedeki Kızıl Elma, tersine, batıdadır: Macaristan mı desek, Roma mı, pek belli değil, ama 'eski devirlerde Türkün zafer gayesi, fütuhatın serhaddidir.' S. Yerasimos'a göre terim ortaçağda Almanlarca kullanılmış ve onlara göre Kızıl Elma Osmanlı ilerleyişinin durdurulacağı noktaymış. Bunu her nasılsa duyan Osmanlılar efsaneyi değiştirmiş, fütuhatın varacağı en uç nokta olarak kullanmış. Gelecekte kovalamalar ve fütuhatlar son bulunca (İnşallah!) kızıl elma da olgun ve hoş bir meyve anlamını edinecek herhalde.

Ama gel gör ki, günümüz Türkiye'sinde bir Kızıl Elma Koalisyonu'ndan söz ediliyor. İlginç olan Yunanistan'da da benzer bir koalisyon var. Birinin buna 'gri-kızıl cephe' (feokokino metopo) dediğini okudum. 'Kokini Milya' adı da kullanılabilir sanıyorum; ikisi çok benziyor çünkü. Yunanistan'dakini anlatayım, kıssadan hisseyi de siz çıkarın.

Efendim, Yunanistan bir iç savaş yaşadı. Bir yanda enternasyonalist sol güçler, (temel gücü komünistlerdi), öte yanda millici sağ güçler. Birinciler ulus ayırımını yadsıyıp ezilen sınıflar birliğini savunmuştu; can düşmanları olan ikinciler ise ulusu öne çıkardı. Bu iki kesim birbirine 1940-1950 yıllarında, hatta 1980'lere kadar hain, satılmış, sömürücü, faşist filan derdi –birbirlerini öldürmedikleri aralarda. Son zamanlarda bu güçler ortak platformlar oluşturuyorlar. Bu ortaklığın resmi bir yanı yok ama belli konularda söz birliği içinde; aynı tehlikeleri algılıyorlar, aynı güçlere karşı çıkıyorlar, aynı kaygıları dile getiriyorlar ve aynı duyarlılıkları sergiliyorlar. Ortak eylemleri de oluyor.

Bu Kokini Milya koalisyonunu siyasal yelpazenin iki ucu oluşturuyor: Komünist Partisi ve aşırı sağ. Yunanistan'da seçimlerde milletvekili çıkarmış aşırı sağ parti yok ama aşırı sağ görüşleri dile getiren kimseler her partinin içinde bulunabiliyor. Yunan kilisesi de bu koalisyonun gayri resmi üyesi sayılabilir, çünkü duyarlılıkları çakışıyor. Nedir bu güçleri bir araya getiren? Dünya görüşlerini, etraflarını nasıl algıladıklarını özetlemeye çalışayım. Bu güçlerin gördükleri (algıladıkları) şunlar:

Yunanistan kritik bir dönem yaşamaktadır. Egemenliği, kimliği, ekonomisi ve geleceği tehlikededir. Küreselleşme ve Avrupa Birliği temel tehlikedir. Çünkü bu 'emperyalist' güçler (kimileri 'Batılı güçler,' veya 'Katolik/Protestan güçler' de der) her zaman 'bizi' sömürmek, egemenliğimizi sınırlamak (veya dinimizi, kimliğimizi ezmek, sınırlamak) istediler. Direnmek ulusal bir davadır. Yurt içinde saf veya Batı hayranı yöneticiler ve aydınlar var. Bu aydınlara Evroligurides diyenler var; yani Euroabazanları (entel gibi bir laf yani).

Bu saf veya hain yöneticiler, Batılı güçlerin baskılarına boyun eğmekte ve ulusal konularda ödünler vermekte. Örneğin Türkiye konusunda geliştirilen politika eleştirilmektedir: Annan Planı kabul edilemez bir plandır. Amerika hemen her alanda baş düşmandır. Kilise Amerika konusunda fazla konuşmamakta ama New York'ta ikiz kuleler yıkılınca başpiskoposun ağzından 'Tanrının gazabı' sözleri kaçıvermişti! Geçenlerde de 'barbar Türkler'den söz etmesi büyük bir sürpriz sayılmamalıdır; Atina başpiskoposu gönlünde ve derinde yatan duygularını nadiren bu denli samimi bir dille ifade eder.

Yunanistan'a Amerikalı bir üst yetkili gelmeyiversin, hemen sokak gösterileri başlar ve bu elma koalisyonu ortaya çıkar, sokaklara dökülür. (Çocukken 'elma dersem çık, armut dersem çıkma' diye saklambaç oynar mıydınız?) İki yıl önce Nato askerleri Selanik üzerinden Makedonya'ya geçirilirken bu gösteriler uç noktaya varmıştı. Ve Kokini Milya koalisyonu gösterileriyle en açık bir biçimde bütünlüğünü herkese duyurmuştu.

Makedonya demişken... bu ismin kullanılmasına kesin karşı olduklarını da ekleyeyim. Elmacılar komşu ülkelerdeki gelişmelerde söz sahibi olmak istiyor. Zaten ulusal konularda her türlü 'ödüne' karşıdırlar. Ödün

olarak anladıkları, kendi beğenilerinin dışındaki herhangi bir gelişmeyi kabul etmektir. Ne Makedonya, ne Ege sorununda, ne Türk azınlığı, ne Kıbrıs konusunda. Kimilerine göre bu koalisyonun söylemi popülisttir; yani halkın duyarlılığını istismar eden bir yaklaşımdır. Kızıl Elmacıların kendileri ise vatan/millet için mücadele ettiklerine inanıyorlar. Bunun için aralarındaki eski düşmanlıklar unutulmuş, komünistler enternasyonalizmlerini, aşırı sağ da eski kinlerini (Milli Kilisede 'sevgi ve barışı') bir yana koymuş, el ele yol almaktalar.

İşin iyi yanı, bu aşırı duyarlı kesim (hasımları bu güçlere 'monimos anisihundes,' yani 'sürekli kaygı içinde olanlar' sıfatını da uygun görmüştür) Yunanistan'daki siyasal gidişi etkilememektedir; ama mide bulandırmaktadır. İlginç olan, bu Kızıl Elmacıların kendilerini ülkenin özel koşullarının öz bir ürünü sanmaları; oysa bu tuhaf ortaklık günümüzde Avrupa'da sık rastlanan reaksiyoner, şoven ve karanlık bir siyasetin örneğidir. Bu tür koalisyonlar Rusya'da da, Hollanda'da da görülebilir.

Bu Kızıl (veya Kokini) Elmacıların kendilerini tecrit edilmiş ve yalnız hissetmeleri ne yazık! Oysa yoldaşları/kardeşleri her ülkede bulunabiliyor. Oldukça uluslararası bir yanları var, enternasyonaldirler; sandıklarının tersine yerel koşulların ürünü değiller. Zamanın bir ürünüdürler. Geçmiş hayallerin özlemini ve tutuculuğun rahatlayıcı çekiciliğini arayan, muhtemel bir değişimin sarsıntılarından çekinen, alışılmışın huzurunu isteyen ve her yerde bulunabilen bir insan tipidirler. Hiç orijinal değiller ve her yerde bulunabiliyorlar. Yazımın hoş haberi de bu olsun onlara.

16 Aralık 2003

Yunanistan'da Amerikan Karşıtlığı

ABD'nin son savaş girişimi dünyada Amerikan karşıtlığını artırdı. Amerikan halkı saikın (güdülerinin) kendini koruma olduğuna inanıyor. Terörden, yaygın Amerikan karşıtlığından ve 11 Eylül tipi saldırılardan bu biçimde korunacağını sanıyor.

Yunanistan'da ise Amerikan aleyhtarlığı en uç noktasındadır. On yıllardan beri Amerika bir günah keçisidir. 1945-1950'lerdeki iç savaşın ve hele solun yenilgisinin, geri kalmışlığın, 1967-1974 yıllarındaki askeri diktatörlüğün, Kıbrıs sorunun, Türkiye ile yaşanan sorunların, borsanın düşüşünün, hoşa gitmeyen politikacıların güç kazanmasının, (kimilerince) aşırı sayılan tüketim eğiliminin, kültürel alandaki sorunların, örneğin düşük düzeydeki televizyon programlarının, çocukların batı müziğini 'milli' müziğe tercih etmelerinin, gençlerin koka kola içmelerinin, kısaca hoşa gitmeyen ne varsa hepsinin faturasını Yunanlılar ABD'ye çıkarmakta.

Bu karşıtlığın üç temel kaynağı ve odağı var: a) emperyalizm karşıtı sömürü söylemini kullanan komünist sol, b) 'herkes bize karşıdır' paranoyasını yayan milliyetçiler ve c) 'Ortodoks kimliğimiz tehdit ediliyor' diye haykıran veya fısıldayan bir kesim dindarlar. Bu toplumsal güçlerin ortak paydası ise Batı ve özellikle Amerikan karşıtlığıdır. Her olumsuz gelişmenin berisinde Amerika vardır: havalar iyi değilse bundan ozon deliğini açan ABD sorumludur, ikiz kulelere saldırı düzenleniyorsa bunu bile CIA yapıyor veya bazı kimseler 'yapmaya mecbur kalıyor,' vb.

Bunların karşısında serbestçe seslerini yükseltemeyen daha liberal güçler var. Bu toplumsal kesime 'Batı'dan korkmayan,' 'paranoya yaşamayan,' 'yabancı düşmanı' olmayan kesim de diyebiliriz. Son yıllarda bu liberal kesim, Simitis/Papandreu'nun da geliştirdiği daha güvenli dış politika ortamından da yararlanarak seslerini duyurmaya başladı. Patolojik obsesyona (sabit fikre) varan aleyhtarlığa karşı geçen yıl yayınlanan bir kitap özellikle önemli. Yazarı M. Vasilakis, kitabın başlığı ise *Oh Olsun!, 11 Eylül ve Yunan kamuoyu*. Milliyetçiliğe (ve Türk aleyhtarlığına) karşı mücadelesiyle tanınan gazeteci/yazar 11 Eylül'ün Yunan medyasına yansıma biçimini ele alarak Amerikan karşıtlığının Yunanlıların iç dünyasına yansımasını

ortaya çıkarmaktadır. Binlerce masum insanın ölümüne neden olan trajik saldırının ardında dile getirilenler derlenip bir arada sunulunca oraya korkunç bir tablo çıkmaktadır: Amerika karşıtlığı aslında bir politikaya karşı değil, bir millete karşı bilincinde bile olmadan duyulan bir kindir.

Kitap fırtınalar koparmıştır. Çünkü bu kin korosuna çok ünlü isimlerin katıldığını göstermiştir: Bakanlar, milletvekilleri, gazeteciler, sıradan okurlar, sanatçılar, hatta Yunan kilisesinin başı başpiskopos bile. Bütün bunlar söylemlerine önce kısaca 'teröre karşıyız' diye başlayıp sonra 'ama...' diye devam edip terörün sorumluluğunu Amerika'ya yüklemektedirler. Zaten dünyada kötü ne varsa nedeni –şer ekseni–Amerika'dır! Bu kitabın ortaya koyduğu korkutucu olgu, kinin Amerikan halkına yöneltilmekte olduğudur. Amerikan halkı acı çektiğinde bu acıda haklı bir 'ceza' görülmektedir. Amerikan karşıtları farkında olmadan masum insanların (Amerikalıların) ölümünden giderek içten içe bir tatmin duymaktadırlar. Kimileri sevinçlerini bile gizleyemez duruma gelmektedirler.

Geçenlerde iki ayrı prestijli gazetede I. Pretenderis (To Vima) ve A. Karkayanis (Kathimerini) birilerinin, tek Amerikalılar arasında ölenlerin artmasını sağlamak için, Saddam yandaşlarının umutsuz bir savaşı sonuna kadar savaşmasını istediklerini, 'zavallı çocuklar' edebiyatını hiç elden bırakmadan savaşın bitmemesi için nasıl –kendilerinin değil–birilerinin, ve çocukların da, ölmesini istediklerini anlattılar. Pretenderis bugün Amerikalılara karşı söylenenlerin elli yıl kadar önce Yahudiler aleyhine de söylenmiş olduğunu hatırlattı.

Bu yaygın ırkçılığın nedenini anlamak kolay değil, çünkü kin ve ırkçılığı eleştirenler kendi devletleri benzer davranışlarda bulunduğunda kılları bile kıpırdamıyor. Örneğin Yunanlılar –Amerikalıların aksine–tarihleriyle hesaplaşıp tarihlerindeki olumsuz davranışları, örneğin katliamların, istilaların hesabını verememişlerdir. Bunca kez Amerikan filmlerinde seyrettiğimiz Kızılderililerin katline benzer ve Yunanlıların neden olduğu bir soykırımı konu edinen bir Yunan filmini henüz seyredemedik. Önümüzdeki on yıllarda seyredeceğimiz de çok şüpheli. Yani Amerikan karşıtlığı insani duyarlılıklarda değil, milli bir kin ve aşağılık duygusundan kaynaklanır gibidir.

15 Nisan 2003

Yunanistan'da Irkçılığın Düşündürdükleri

Günümüzde ırkçılığın yabancı düşmanlığı ve hoşgörüsüzlük olarak ortaya çıktığını ama aynı zamanda insanların kendi toplumlarında ırkçılığın var olmadığına da inandıklarını daha geçenlerde yazmıştım (7 Ekim). Yunanistan'da 28 Ekim günü kutlanan bir ulusal bayram dolayısıyla gündeme gelen bir 'duyarlılık' tam bu durumu yansıttı.

Olay şu: Yunanistan'da resmi geçitlerde bayrağı okulun en iyi öğrencisi taşır. Ama son yıllarda ülkede bir milyona yakın yabancı işçi ve bunların yakınları bulunmaktadır. Bu sayı toplam nüfusun yüzde onu kadardır. Bazı sınıflarda yabancı uyruklu öğrenciler yerel öğrencilerden de kalabalık. Parlak öğrenciler arasında yabancılar da çıkınca 'bayrağımızı yabancılara teslim etmeyiz' sesleri duyuldu.

Nihayet Mihanyona kasabasında öğrenciler ve aileleri bayrağı taşıyacak Arnavut bir öğrenciye karşı çıktılar. Okulda 'bayrağı korumak için' direniş başlattılar. Cumhurbaşkanı, meclis başkanı ve eğitim bakanı öğrenciden yana çıktı. Irkçı tutum kınandı. Pangalos, 'bir gün içinde bu gence Yunan uyrukluğu verelim bahane kalmasın' dedi. Gazetelerde bu ırkçı tutuma karşı sayısız ve sert yazılar çıktı. Sonunda Arnavut öğrenci olay büyümesin diye hakkından feragat etti.

Ama bu bayrak olayı daha önemli bir gelişmenin bir yan ürünüdür. Yunan toplumu son yıllarda Afrikalı, Asyalı ve hele en kalabalık grubu oluşturan Arnavut çalışanlara karşı bir tutum sergilemeye başladı. 'Yabancılar çok suç işliyor, güvenliğimiz kalmadı, işsizliğe neden oluyor' gibi bahanelerle ırkçı söylem arttı. Arada 'kazara' polisler şüpheli bir yabancıyı dövüyor, hatta vuruyor, bir belediye reisi 'yabancıları' otobüs servislerine almak istemiyor. Karacaferis'in üç yıl önce kurduğu aşırı sağcı 'vatanperver' partisi de rastlantı olmasa gerek.

Bütün bunlardan Yunan toplumunda ırkçılık yoktu da son yıllarda ortaya çıktı anlamı çıkarılmamalıdır. Bazı kimselerde ırkçı anlayış eskiden de vardı, ama göze batması için fırsat verilmemişti. Yabancılar toplumda

kendilerine insanca ve haysiyetli bir yer talep edince nüksetti! Gerçekten de siyahiler toplumda iş aramadığı sürece, sokaklarda yabancı olarak yalnız turistler dolaştıkça, Filipinliyi yalnız filmlerde gördükçe, ilk geldiğinde ülkenin dilini konuşmayan öğrenci bir iki yılda seni fersah fersah geride bırakmazsa, Öteki etnik kimliğinin görmezlikten gelindiğini sineye çekerse tabii ki ırkçılığın varlığı su yüzüne çıkmaz. Zenofobi (yabancı korkusu), Öteki gündeme gelince vardır –yada yoktur–diyebiliriz.

Yunanlıların bir kesimi doğal olarak bu durumdan sıkılıyor, utanıyor, üzülüyor. Bu sağlıklı bir yaklaşımdır. Ve umut verici. Çünkü ırkçılığa karşı çıkmanın ilk adımı ırkçılığın varlığını kabul etmektir. Bu ırkçılık eğilimlerine karşı mücadele biçimi de sanırım ilginç ve öğretici. Konu basında ve televizyonlarda sürekli tartışılıyor. Ama ırkçılar da görüşlerini 'vatanseverlik' ve 'ulusal duyarlılık' adına savunabiliyorlar. Bu kavgaya savcılar karışmadı, kimseye karşı dava açılmadi (hatta cumhurbaşkanına karşı çıkıp ırkçılığı savunan bir valiye karşı bile), eğitim bakanlığı müfettişleri okul yöneticilerine baskı yapmadı, işgalci öğrenciler ceza görmedi. Konu toplum içinde ideolojik bir tartışma düzeyinde kaldı.

Uzun sürede sonucun iyiye doğru gideceği izlenimi doğdu. Bayramda, Mihanyona kasabası dışında, birçok Arnavut ve Filipinli öğrenci bayrak elde en önde yürüdü. Toplum da bu duyarlı konuda düşünmek ve olayları değerlendirmek fırsatını buldu. Mihanyona kasabasında bile okul ikincisi saf dışı edilen Arnavut öğrencinin yerini almaya herhalde utandı, bayrağı taşımayı reddetti. En önemlisi, insanlar bu konuda bir dayatma ile karşı karşıya kaldıklarını hissetmediler, olay bir inat ve zorlama işine dönüşmedi. Yenilenler ve yenenler diye ikiye bölünmedi toplum. Kimilerinde de sorumluluk duygusu oluşmuş olmalı. Tabii yabancı düşmanlığının seyrini ancak zaman gösterecek.

Trajik olan, Yunan toplumunun bilincinde olmadığı çifte standardıdır. Arnavutluk'ta Rum azınlığı Yunanistan'ın milli bayramında Yunan bayrağı ile törenler yapabiliyormuş, Rum öğrenciler Yunan milli marşını söyleyebiliyormuş. Bu alanda Yunanistan, komşusu Arnavutluk'a göre öz güven konusunda oldukça gerilerde.

4 Kasım 2003

YUNANİSTAN'DA SKANDALLER*

Önce sıradan bir rahibin aracı olup uyuşturucu ticaretiyle ilgili bir davada hakime rüşvet verdiği duyuldu. Sonra birden, Şubat ayının ilk haftasından başlayarak her geçen gün kiliseyi ve adaleti temsil edenleri zor durumda bırakan bir sürü hikâye gündeme geldi. Özellikle televizyon kanallarında bunları herkes duydu, (güvenilir veya belki yalancı) şahitleri dinledi ve ilgili kişileri gördü. O sıradan rahibi artık herkes tanıyor, adı Yosakis. Sistemli olarak hakimlere rüşvet vermiş, antik eşya kaçakçılığına karışmış. Nihayet geçenlerde tutuklandı.

Ama bu arada Yunanistan Başpiskoposu Hristodulos'un birkaç yıl önce (henüz bir metropolit iken) uyuşturucu ticareti suçuyla yargılanan Arnavutluk vatandaşı bir gence mahkemede kullanmak üzere bir tavsiye mektubu verdiği ortaya çıktı. Mektuba göre bu genç adam dindar ve iyi bir kimseymiş. Arkasından Hristodulos'un başka 'mazbut bir kimse' için de bir iyi hal kâğıdı verdiği ortaya çıktı. Meğerse bu adamı da Interpol yıllardır arıyormuş.

Vavilis adındaki bu şahıs ise yeni bir Arsen Lüpen gibi bir şey: Elinde başpiskoposun mektubu, kiliseleri, kurumları dolandırmış, Kudüs'e gidip dolaplar çevirmiş, oradaki kilise seçimlerinde müdahalelerden cinayet girişimlerine uzanan birçok söylentiye uzanan faaliyeti olmuş. Bunlar belgelerle, video kameralarla saptanmış. Kimi zaman korumacı olarak görünmüş, arada keşiş olarak manastırlara sığınmış, kimi zaman da başpiskoposun maşası olarak lanse etmiş kendini. En şaşırtıcı yanı ise ticari faaliyeti. İnterpol tarafından arandığı sürede Yunan polis teşkilatına yıllarca silah ve ilgili araç satmış. Dükkânı emniyet binasına çok yakınmış. Bu adama sahte pasaport verilmiş ve bu 'mazbut kimse' beş altı farklı isimle emniyetle kilise arasında faaliyet göstermiş.

Böylece kilise, adalet mekanizması ve emniyet teşkilatı arasında varlığı sezilen bir mafya ilişkisi kokusu etrafı sarmış oldu. Özellikle din temsil-

* 'Skandal' Fransızca bir kelime ve l harfi önavurt sesdeşi olduğundan i hali ı ile değil i iledir. Kolkolu ama rol-rolü gibi (bknz: T. Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, T.T.Kurumu, 1990, s. 48 ve *Ana Yazım Kılavuzu*, Adam, 1989). Skandal-ı da diyen bazı yazın kılavuzlarının varlığından haberdar bulunmamla birlikte İstanbul ağzına alışmış olduğumdan umarın tercihimi anlayışla karşılarsınız.

cilerinin, İsa öğretisiyle ters düşen lükse ve paraya aşırı eğilimleri inançlı insanları şoke etti. Metropolitlerin milyon Euro değerinde villaları, milyonları aşan banka hesapları, yasa dışı para ilişkileri, kâr uğruna yapılan pazarlıklar ve şantajlar ürkütücüdür. Hepsini bir yazıya sığdırmak olanaksız, (kuşkusuz bir kısmı uydurma da olabilecek) kitaplar dolusu söylenti ve hikâye herkesin ağzında. Ama işin tuzu biberi bu ilişkilerin seks skandalleriyle ilişkili yanı. Para ve iktidar yarışı aynı zamanda cinsellikle de ilişkilendiriliyor. Herkesin heyecanla izlediği de özellikle bu tür olaylar. Hakimin biri (bu da halen tutuklanmış durumda) güzel bayan görünce dayanamaz beraat ettirir sonra onunla yatarmış. Bir de saplantısı varmış. Bir seksen'den uzun boylularını özellikle seçermiş. Ama metropolitlerin (yani kilisenin en üst rütbeli kimseleri) seks skandalleri baş köşede. Kimilerinin eşcinsel ilişkilerini ortaya koyan telefon konuşmalarının bantları televizyon programlarında her gece diziler halinde izlenmekte, arada yaşlı başlı rahiplerin en uygunsuz erkekli kadınlı fotoğrafları ve videoları ekrana gelmektedir.

Tepkiler ve temel sorunlar

Bu skandallere tepkiler ise oldukça ilginç. Sıradan Yunanlının, adalet, emniyet ve kilise gibi toplumun bazı temel kurumlarına güvenleri sarsılmış bunlara kuşku ile bakmakta. Adalet ve hukuk çevreleri onlarca hakim, savcı ve avukat hakkında soruşturma başlattı. İçişleri Bakanlığı emniyet teşkilatlarının aranan suçlularla nasıl böyle içli dışlı olduğunu araştırıyor. Kilisenin kendisi ise şaşkın, bir yanda bu rahipleri görevden uzaklaştırmakta ve kilise kurumunun kendi kendini arındıracağım söylemektedir. Ama çok sık savunulan bir görüş, çürümüşlüğün böylesine yaygınlaştığında soruşturmayı yapanların da aşılması istenen durumun bir öğesi olduğundan işlerin daha iyiye doğru seyretmesinin ne denli zor olduğudur. Zaten ortaya çıkan 'belgeler' kilise içinde süregelen kişisel çekişmelerin ürünüdür. Planlı bir biçimde zaman içinde şantaj malzemesi olarak biriktirilen dokümanlar şimdi basma sızdırılmaktadır.

Siyasal olarak gündeme gelenler ise iki alanda odaklanıyor. Birincisi, devlet ve toplum olarak çeşitli güç odaklarının suiistimallerini kontrol edecek ve engelleyecek mekanizmaların yeterince geliştirilmemiş ol-

duğu anlaşılıyor. İkincisi, devlet kilise ilişkisinin dengesizliğidir. Her iki eksiklik de çağdaş demokratik bir toplumun tam olarak yerleşmemişliğinin belirtisi.

Örneğin kilisenin konumu 'demokrasi' açısından çok anlamlı. Son yıllarda özellikle Başpiskopos Hristodulos siyasete karışmış, Pasok iktidarına karşı çıkarak Yeni Demokrasi Partisinden yana bir söylem ve eylem geliştirmiş, bu merkez-sağ parti de bu durumdan yararlanmak için başpiskopostan yana çıkmıştı. Şimdi hükümet de zor durumda kalmış, nasıl bir tutum izleyeceğini bilememektedir.

Olaylara daha geniş bir perspektiften bakıldığında sorunların tarihsel bir boyutu da olduğu görülür. Batı dünyasında yüzyıllar süren siyasi bir mücadeleden sonra bir tür 'halk egemenliği' sağlanmış, halkın iradesi dışında başka meşruiyet kaynağı reddedilmiştir. Bu temel değerlerin Yunanistan'ın günlük yaşamına henüz tam olarak yerleşmediği söylenebilir. Din adamları, özellikle son başpiskoposla, geleneksel ve dinsel bir meşruiyet kavramına dayanarak siyaset üstü bir güç odağı gibi davranmaya çalıştılar. Benzer bir girişim 1960'lı yıllarda, ulus ve devlet adına konuşma hakkına sahip olduğunu ileri süren ordu tarafından denendi ve yedi yıl boyunca 'siyaset üstü' bir askeri diktatörlük yaşandı.

Bu antidemokratik eğilime kimi çevrelerin (emniyet ve adalet elemanlarının) kendilerini yasaların üstünde algılamaları da eklenebilir. Belki en kötüsü, toplumun hemen hemen bütününün bu anlayışları pasif tutumuyla on yıllarca meşrulaştırmış olmasıydı.

Yani seks ve para skandalleri olarak ortaya çıkan olayların çok karmaşık bir iktidar ve güç dengesi mücadelesi olduğu, hatta halk egemenliğine dayalı bir rejimi tehdit eden bir kavga olduğu dikkatten kaçmamalı. Bu olayların örtbas mı edileceği yoksa sağlıklı bir çözümlemeyi mi sağlayacağını herhalde önümüzdeki aylarda göreceğiz.

22 Şubat 2005

Yunanistan'da Devlet-Kilise İlişkisi

Yunanistan'da 19 Ekim'de bir sivil toplum kuruluşu olan İnsan Hakları Birliği devletle kilise kurumunun ilişkilerini farklı bir biçimde düzenlemek için bir yasa taslağı hazırladı ve kamuoyuna sundu. Bu yasa taslağını hazırlayanlar arasında farklı guruplardan siyasilerin yanı sıra hukukçular ve çeşitli aydınlar da var. Bu gelişme laiklik konusunu gündeme taşıdı ve bu alanda farklı görüşler dile getirildi. Karşılaştırmalı bir yaklaşımla bu tartışmalara bakmamızın Türkiye'nin gündeminde de bulunan laiklik anlayışına da ışık tutacağına inanıyorum.

Türk ve Yunan devletleri, toplumları ve dini kurumları farklı bir süreçten geçerek bugüne vardı. Yunanistan'da tarihsel nedenlerle köklü bir devlet geleneği gelişmedi; ulusal toplum ve hele dini cemaat bilinci eski olmakla birlikte 'devlet' göreceli olarak yenidir ve saygınlığı da Türkiye'deki gibi yaygın değildir. Dini inanç ise herhalde Türkiye'deki durumdan farklı değildir: halkın çoğunluğu geleneksel inancına ve değerlerine oldukça bağlı. Çağdaş Yunan devletinin 1830'lardaki kuruluş aşamasında o zamanın kilisesi ile, yani patrikhane ve çevresiyle yeni devletin temsilcileri arasında yaşanan gerilim sonucunda Yunanistan kendi (milli) kilisesini kurdu ve arada krizler yaşanmış olsa da yeni devlet ile dini çevreler oldukça uyumlu sayılacak bir ilişkiyi bugüne kadar sürdürdü.

Devletle kilise arasında sağlanan bu uzlaşma ve uyum son yıllarda liberal siyasilerce ve hele bazı aydınlar ve sivil kuruluşlarca sorgulanmaya başlandı. Ulusal egemenlik, anayasa ve yasalara göre parlamento aracılığıyla seçmende (halkta) olmakla birlikte kilisenin bazı yasal ayrıcalıkları ve kamuoyunda önemli derecede prestiji var. Demokratik bir toplumda prestij konusunda zaten yapılacak bir şey olamaz; her yurttaşın, başpiskopostan köy papazına dek herkesin saygınlığı oranında gücünün ve etkisinin olması doğaldır. Dini çevrelerin siyasi olarak niteledikleri gücünü kısıtlamak isteyenlerin temel söylemi laiklik ve insan hakları konusunda odaklanmaktadır.

İki taraf arasındaki temel anlaşmazlık konusu da tam bu noktada. Bu anlayış farkının tipik bir örneği dört yıl önce yaşanan 'kimlik belgesi' kriziydi. Simitis hükümeti hazırlamakta olduğu yeni kimlik belgelerinde

din hanesini kaldırmaya karar verdi. Kimlikte belirecek 'Ortodoks Hıristiyan' ibaresinin bu din ve mezhepte olmayanlar aleyhinde bir etkisi olacağı düşüncesindeydi. Konuyu 'insan hakları' çerçevesinde ele almıştı. Kilise bu karara kararlı bir biçimde karşı çıktı, bir kampanyayla üç milyondan fazla imza topladı, gösteriler tertipledi ve 'kimliğimizi saklamamız anlamsızdır, bu bizim kıvancımızdır ve demokratik hakkımızdır' söylemini kullandı. Sonunda hükümet istediğini yapabildi ama kimilerine göre Simitis'in seçimlerde küçük bir farkla iktidarı kaybetmesinin temel nedeni bu çatışmaydı.

İki taraf arasındaki anlaşmazlığın 'demokrasi-insan hakları' kavramlarının yorumu etrafında döndüğü her gün daha iyi belli olmakta. Özellikle başpiskopos sürekli 'halkımızın çoğunluğu bunu istiyor' söylemini kullanarak gerçekten çoğunluğun isteklerine yakın dururken, veya popülist bir tutumla öyle görünürken çok inandırıcı bir savunma geliştirebiliyor. Kilise karşıtları ise insan haklarının, çoğunluk kararlarından bağımsız olduklarını anlatmakta zorluk çekiyor. Bu zorluğun temel nedeni, insan hakları lehine verilen örneklerin zaten çoğunluğun inancına yatkın olmamaları ve söylemlerini toplumca marjinal sayılan yabancı işçiler ve azınlıklar gibi gruplar lehine geliştirmeleridir. Örneğin 'kimlik krizinde' hükümetin savunmak istediklerinin Ortodoks mezhebinden olmayan Müslümanların, Katoliklerin, Protestanların, Yahudilerin, hiçbir dine bağlı olmayanlar olduğunu söylemesi hükümeti otomatik olarak çoğunlukla karşı karşıya getirmektedir. Toplum içinde demokratik anlayışın 'çoğunluğun iradesi' olarak anlaşılıyor olması ve insan hakları konusunun henüz sindirilmemiş olması anlaşmazlığı sürtüşmeye götürüyor.

Bu anlaşmazlığın ikinci ve çok önemli bir boyutu tarafların güç dengeleri ve maddi çıkarları konusudur. Kilisenin toplum içinde bazı sembolik ama özle de ilgili rolleri var. Örneğin her yeni hükümet başpiskoposun öncülüğünde yapılan bir törenle yemin eder; parlamento da 'takdis' edilir. Her ne kadar istemeyenler –örneğin Komünist Partisi milletvekilleri –bu merasime yerlerinden kalkmayarak katılmasalar da, buna benzer protokol uygulamaları sembolik olarak kiliseye ek bir prestij sağlar. 'Laiklik' uygulamalarıyla kilise bunun gibi, ama daha da özlü haklarını –kurula-

cak farklı bir ibadet yerinin, örneğin bir caminin açılması için yerel kilisenin görüşünün alınması gibi– kaybetmek istememektedir.

Mali durum ise çok önemli. Andreas Papandreu hükümeti süresinde kilise mülkünün büyük bir kısmı devletleştirildi ve buna karşılık devlet kilise mensuplarının maaşlarını ödemeyi üstlendi. Önerilen yeni yasa, kilisenin içişlerinde devletten bağımsız olması, bütçesini ve gelir giderini kendi kaynaklarından ayarlaması ve buna karşılık da eski mülklerinin iadesi veya tazmini anlayışını da getirmekte. Yani önerilen laiklik iki tarafı, dini kurumlarla devleti, bütünüyle birbirinden fiilen ve her alanda ayırmaktadır.

Yasa taslağını önerenler kamuoyunun ve siyasi partilerin bu konuları tartışmalarını, kilise ile bir diyalogun geliştirilmesini ve yeni bir zeminde yeni bir toplumsal uzlaşmanın sağlanmasını istemektedirler. Bu tartışmalar da zaten başlamış durumda. Kilise genel olarak statükoyu korumaya, kamuoyunun ve siyasilerin önemli ve etkin bir kesimi ise önerilerin en azından bazı yanlarına sıcak bakmaktadırlar.

Yabancı bir ülkede süregelen bu tartışma ve sürtüşme, sizce Türkiye'de yaşanan laiklik kaygısı ve sitemi tartışmalarına ne denli benzemekte veya benzememekte? Bu soruya bir tür zihin egzersizi gözü ile de bakabilirsiniz. Bu egzersizin laiklik olayına ışık tutması açısından bir yararı var mı? Yoksa herkes kendisine benzediğinden çıkarılacak dersler olamaz mı? Laiklik, demokrasi ve insan haklarıyla ne denli ve nasıl ilişkilidir? Bu soruları sormam okurun pasif olmayıp toplumsal sorunlara aktif yaklaşması gereğine olan inancımdan dolayıdır.

8 Kasım 2005

Heyecanlandıran Metinler

Beğendiğim kitaplar iki türlüdür: A) görüşlerimi doğrulayan ve yeniden üretenler ve B) beni şaşırtan, düşündüren ve yeni bakış açıları sağlayanlar. Birincileri okumak huzur ve güven verir, rahatlatır. Ama o kadar. İkinciler heyecanlandırır, okunmaları bir serüvene dönüşür, arada coşturur. Yıllardan sonra geriye bakınca aklımda kalanların ve hele üzerimde izlerini gördüklerimin, ikincilerin, yani yeniliklere neden olan kitapların olduğunu görüyorum. İletişim kuramadığım metinleri ise bir yana bırakıyorum; bu tür, kısacası beni ilgilendirmiyor.

Son aylarda Yunanistan'da yayınlanan ve en azından bende, 'heyecan yaratan' üç kitaptan söz etmek istiyorum. Komşu ülkede hangi konuların nasıl işlendiğini de okur bir nebze olsun öğrenmiş olur. Bu yayınlar 'aykırı,' yani alışılmışı sarsan, öncü metinler olarak da görülebilir.

Tarihçi Yorgos Margaritis 'İstenmeyen yurttaşlarımız, Yahudiler, Arnavutlar – Yunanistan'da azınlıkların yok edilmesinin verileri' adlı kitabında toplumca tabu sayılan bir olayı dürüstlük ve yüreklilikle araştırıp sergiliyor. Yıllarca kabul edilmek istenmeyen bir etnik arındırma olayını anlatıyor. 1940-1945 yıllarında, Nazi Alman işgalci güçleri özellikle Selanik Yahudilerini ölüm kamplarına götürürken Yunan toplumunun olayı nasıl 'görmediğini' anlatıyor. Çoğunluk bu 'yurttaşlara' karşı, dinleri ve etnik kökenleri yüzünden ilgisiz kalıyor, gelişmeleri görmezlikten geliyor. Sonunda on binlerce Yahudi sürülüyor, öldürülüyor, bir daha evlerine dönmüyor. Gene aynı yıllarda Müslüman Arnavutlar da (ki Lozan antlaşmasında Müslüman ve Osmanlı tabiiyetinde olmalarına karşın, etnik özellikleri yüzünden istisnai olarak mübadele edilmemişlerdi) biraz farklı bir biçimde yerlerinden ediliyorlar. Taciz ediyor, korkutmak ve Arnavutluk'a kaçırtmak için bir kısmını öldürüyor ve bu istenmeyen yurttaşlardan da böylece kurtulmuş oluyorlar. Malları sistematik bir biçimde Almanlar ve Yunanlılar arasında bölüşülüyor. Bu olayda da toplumun 'soğukkanlı tarafsızlığı' yazarca etnik arındırmanın dolaylı bir onayı olarak yorumlanıyor.

Anayasa profesörü Stavros Tsakirakis'in 'Sanata karşı din' adlı kitabının ilk kısmında, son yıllarda Yunan kilisesinin bazı sanat etkinliklerini,

örneğin bir filmi, bir romanı ve bir tabloyu Hıristiyan Ortodoks dini inancına karşı hakaret sayarak protestolarda bulunmasından hareketle, bu tür olayların yasal ve anayasal yanını ele alıyor. İkinci ve üçüncü bölümde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin ve ABD mahkemelerinin benzer durumlardaki kararlarını karşılaştırıyor. Bu karşılaştırmalardan çıkan sonuç ABD'de ifade özgürlüğünün koşulsuz uygulandığı, Avrupa'da ise 'saygı'nın yasal bir zorunluluk olarak anlaşıldığı yönünde. Yazar bir dizi davayı ayrıntılarıyla inceliyor, çelişkileri, tutarsızlıkları, kararların yarattığı açmazları ve çifte standartları bir bir dile getirerek son iki bölümde kendi sonuçlarını dile getiriyor: sanat alanında sansür ve otosansür uygulandığında ifade özgürlüğü yalnız yara almıyor, ufukları da tehlikeli bir belirsizlikle sınırlanıyor. Yazar kiliseyi yasakçılık, hoşgörüsüzlük ve bencillikle, hükümeti ve devleti ise popülizm ve oy hesabı yaparak yurttaş özgürlüklerini savunmamakla suçluyor.

Üçüncü kitap henüz bir haftalık. Gazeteci Manolis Vasilakis'in 'Tanrının Cezası' anlamında bir başlık taşıyan ve Yunanistan kilisesinin başı olan Başpiskopos Hristodulos konusunda 666 sayfalık bir kitap. Son yıllarda politik çıkışlarıyla hep gündemde kalan Hristodulos'un, Türkiye'nin AB'ye alınmaması konusunda telkinlerde bulunan, Türkleri 'barbar' diye niteleyen, aşırı milliyetçi bir politikanın savunuculuğunu üstlenen bir kimse olduğu Türkiye'de zaten biliniyor. Bu kitap başpiskopos konusunda etraflı ve ayrıntılı bilgi veriyor. Geçmişi, kilisenin en üst mertebesine nasıl yükseldiğini, 'Stohos' adlı aşırı şoven gazete ile ilişkileri, siyasete karışarak Simitis hükümetine karşı mücadelesini dokümanlarla sergiliyor. İhtiraslı kimliği, İstanbul patriki ile anlaşmazlıkları, AB'ye, ama genel olarak 'Batı'ya karşı önyargılı tutumu, her yanda ulusal tehlike görme anlamında 'yabancı düşmanlığı,' insan hakları, azınlık hakları gibi alanlardaki karşı tutumu, ikiyüzlü bir tutumla önce saldırıp, tepkilerle karşılaştığında farklı konuşması örneklerle sergilenmekte.

Ama belki en önemlisi, bu kitap aracılığıyla başpiskopos olayının bir kişi meselesi olmadığının anlaşılmasıdır. Toplumun bir kesiminin ideolojik eğilimini ve güç odakları arasındaki bazı siyasal ilişkilerini öğreniyoruz. Sık sık dile getirilen Katolik, Yahudi, Batı, Türk, gibi 'ötekileştirilen'

gruplara karşı fobili tutumun arkasında kendini her an duyuran saldırgan bir güvensizlik görülmektedir. Başpiskopos aşırı sağın ve Yunan şoven milliyetçiliğinin bir lideri gibi davranmakta, görüşlerini kimi zaman dindar kesimin inancını sömürerek, kimi zaman da yurtsever kimselerin duyarlılıklarını istismar ederek popülist bir söylem geliştirmektedir. Zaten kendisinin 1967-1974 yıllarındaki askeri diktatörlük yıllarında cunta ile yakın ilişkiler içinde olduğu yine bu kitapta anlatılmaktadır.

Yunanistan'da rahatsızlıklar ve tepkiler doğuracağı öngörülebilecek bu kitap konusunda mutlaka söylenmesi gereken, yazarın yazı stilidir. Kitapta, baştan sona çarpıcı bir hiciv egemen. Örneğin sayfa sayısının 666 olması çok anlamlı. Çünkü başpiskoposun çevresi, batıl bir inanca göre, 666 sayısını şeytanın simgesi saymaktadır. 'Karanlık güçler' de bu sayıyı güya bütün yurttaşların kimliklerine işlemek gibi bir komplo içindeymişler. Her yerde bu sayıyı görmekteler; bir tür orak/çekiç yani! Ne var ki, yazar kitabın 666. sayfasında, her nasıl bulduysa başpiskoposun kimliğinin fotoğrafını sunmaktadır. Numarası ise 666944!

Yazarın bu kitabı yazarken epeyce eğlendiğini farz edebiliriz. Kuşkusuz okurların da bir bölümü eğlenecek, bir bölümü öfkelenecek. Başpiskoposun tepkisinin ne olacağı herhalde yakında belli olacak. Bu doğrudan saldırıya karşı çıkması ve yasal yollarla kitabı yasaklamaya çalışması veya hakaretten tazminat davası açması bumerang etkisi doğurabilir. Sonuçta kitabın reklamını yapmış olabilir. İlk işaretler, büyük kitabevlerine telkinde bulunarak kitabı sattırmamak yönünde. Kilise başı ile bir gazetecinin mücadelesinin gelişimi toplumun eleştiriye tahammül derecesini de gösterecek.

İşte durgun suları sarsan, tabu konuları yüreklilikle kurcalayan ve insanın içini hoplatan bu tür kitapları sevmemin bir ek nedeni beni bir tür 'genç' de muhafaza etmesi.

28 Mart 2006

Bir Askeri Darbenin Öğrettikleri

Yirmi bir Nisan 1967'de Yunanistan'da 'albaylar cuntası' diye bilinen askerlerin darbesi gerçekleşti ve bu cunta Yunanistan'ı 1974'e kadar, yani yedi yıl yönetti. Kıbrıs'ta Makarios'a karşı giriştikleri darbe ve bunu izleyen 'barış hareketi' cuntanın sonunu noktaladı. Zaten cunta 1973'te de kriz geçiriyordu, kendi aralarında sürtüşmeler başlamıştı, cuntanın lideri Papadopulos devrilmiş Yunanistan'ı perde arkasından İoanidis adındaki albay yönetiyordu. Yönetimi sivil kadrolara devretme girişimleri başlamıştı ve başbakanlığa cuntanın kukla adamı Andrutsopulos getirilmişti. Yedi yılın sonunda cunta o kadar yıpranmıştı ki, devirmek bile gerekmedi; öyle bir an geldi ki Kıbrıs krizi ile artık ortada cuntayı temsil eden subay bulunmaz olmuştu. Buharlaşmışlardı sanki.

Karamanlis (bugünkü başbakanın amcası) Paris'ten döndü ve geçici sivil yönetimin başına geçti. Yedi yıllık diktatörlük yılları boyunca Yunanistan'da sağ, merkez ve sol olarak bilinen bütün siyasiler yurtdışına çıkmışlar askerlere karşı direnmişlerdi. Yönetim yeniden sivillere geçince, darbeciler yargılandılar ve elebaşılar anayasayı çiğnemekten, önce ölüme mahkûm edildiler, sonra cumhurbaşkanı affıyla ömür boyu hapsedildiler. Darbeden kırk yıl kadar sonra son yıllarda af ile salıverilmeleri gündeme geldiyse de hayatta kalanları hâlâ hapiste. Ama bu serüvenden çıkan en önemli sonuç Yunanistan'da artık hiç kimsenin askerlerin politikaya bir daha karışacağını aklına getirmiyor olmasıdır. Askerlerin statüsü bütün devlet memurları gibidir. Geçenlerde, darbenin yıldönümü olan 21 Nisan'da artık unutulmaya yüz tutan bu kara günler konusunda gazetelerde bir iki yazı yayınlandı, o kadar.

Bu olaydan demokrasinin ve halk egemenliğin selameti yönünde bazı dersler çıkarılabilir. (Not: halk egemenliğinin sağlanmadığı ortamda 'ulusal egemenliğin' anlamı sizce nedir? Kimin egemenliğidir halkın değilse?) Ama önce bu cunta yönetimine kadar ordunun Yunanistan'da ne denli önemli, etkili ve prestijli olduğu hatırlatılmalıdır. Yunanistan İkinci Dünya savaşındaki Alman işgalinden sonra sağ ile sol arasında çok kanlı bir iç savaş yaşadı (1944-1950). Ordu bu kavgada isyancıları yenmiş ağırlığını

toplum içinde kabul ettirmişti. Özellikle sola karşı, cumhurbaşkanı yetkilerini taşıyan bir kral ile yakın bir işbirliği içinde, bir tür özerkliğini kabul ettirmişti. Hatta 1974'te yönetim sivillere devredildikten sonra bile askerlerin 'onuru' göz önüne alındı ve savunma bakanlığına askerlerin 'güvendiği' birinin getirilmesi gözetildi.

Ama bütün bunlara karşın, artık bugün askerler siyasi arenaya çıkamamakta ve bu alanda söz sahibi olamamakta. Türkiye'de bu gelişmeler ve söz konusu sonuç belki bütünüyle doğru bir biçimde yorumlanmadı. Cuntacıların yargılanması ve ömür boyu hapsedilmesi vurgulandı ve böyle bir seçeneğin demokrasinin selameti yönünde olacağı sık yazıldı. Bu bir yere kadar doğru olsa da gelişmelerin dinamizmi başka eksende aranmalı. Yunan cuntası yönetime bilfiil el koydu. Darbeciler hükümeti oluşturdular, bakanlıkları üstlendiler ve ülkeyi uzun süre yönettiler. Kısacası, girişimlerinin sorumluluğunu tam olarak üstlendiler. Perde arkasında kalmadılar. Darbeyi yaptıktan sonra günlük uygulamalardan kaynaklanan sorunların ve eksikliklerin sorumluluğunu politikacılara aktarmadılar. Bunun sonucunda 'çapları' birkaç yıl içinde herkesçe görüldü. Yetenekleri konusunda yaygın mitos çöktü. Yönettikçe yıprandılar. İlk yıllardaki parlaklıklarının arkasında yetersizlikleri görülmeye başlandı. Pratikte denendiler ve büyülü bir üstünlükleri olmadığı ortaya çıktı.

Cunta açısından, işleri kukla hükümetler ve politikacılarla idare etmemeleri yanlış oldu. Bu yanlış, doğal olarak ülkenin selameti için isabetliydi. Son yıllarında bazı kukla siyasileri gündeme getirmeye çalıştılarsa da artık geç kalmışlardı. Bu gelişmelerin bir nedeni de siyasilerin kendi tutumlarıydı. Sahibinin sesi rolünü üstlenmek isteyen siyasilerin sayısı çok az oldu. Yani pek taraftar siyasetçi bulamadılar. Siyasetçiler cunta mantığını içselleştirmediler. İktidara geldikten birkaç yıl sonra cuntanın siyaset alanında beceriksiz olduğu ortaya çıktı. Prestij kayıpları artık telafi edilemedi. Olayları bu biçimde yorumlayınca, cuntacıların yargılanmalarını ve ömür boyu hapis cezasına çarptırılmalarını demokrasinin sağlanmasına neden olan bir uygulama olarak görmekten çok, bir sonuç olarak görebiliriz. Cunta bilfiil siyasetin içine girip yıprandığı için hapse girdi. Hapse girdiği için gözden düşmedi.

Bu tatsız maceranın sonu 'happy end,' yani mutlu bir son. Ülke, kurtarıcılarından kurtuldu. Herkes işinin başına döndü. Herkes kendi sorumluluğunu üstlendi. Ama sanırım en mutlu hissedenler askerlerin kendileri. Çünkü üstlerine vazife olmayan işleri üstlenmeleri, bunu yaparken bunu yapmıyormuş gibi aktörlük yapmaları, başkalarının işine karışırken yasa ve anayasayı çiğnediklerinden tedirgin olmaları ve geceleri rahatsız uyumaları, yurtdışına çıkınca hiç de hoş olmayan anlamlı sorularla karşılaşmaları artık son buldu. Siyasetle değil meslekleriyle daha yakından ilgileniyorlar. Geleceklerinden emin ve korkusuz olduklarından artık hırçın da değiller. Ben kendi hesabıma, aile ilişkilerinin de şimdi çok daha düzenli olduğunu düşünüyorum. Rahata kavuştular. Sokakta korumasız gezebiliyor, emekli olunca çekinmeden torunlarıyla oyun yerlerine gidebiliyorlar. Başkalarının dertlerini kendi dertleri olarak görmüyorlar. Altından çıkamadıkları büyük projeler yerine günlük yaşamlarını alçakgönüllülükle ama çok daha dengeli ve mutlu sürdürüyorlar sanıyorum. Bütün ülke sorumluluğunu omuzlarında hissetmek hoş bir şey olmasa gerek. Özellikle bütün uygar dünya senden tam tersini isterken.

Tanıdığım iki Yunanlı subay çok hoş kimseler. Bu komşularım şimdi emekliler. Biri caz müziği meraklısı, geçenlerde kızını evlendirdi. İkincisi ikinci karısıyla ileri yaşta çocuk sahibi oldu. İlgisi siyaset dışında her şey: kasabasında bir tarih dergisi çıkarıyor, yurtdışı seyahatlerini çok seviyor. Bu dengeli yaşam biçimini bir yanlışa borçludurlar sanıyorum. Cuntanın siyasete bilfiil girmesine veya girmeye mecbur kalmasına.

25 Nisan 2006

Okul Kitaplarında Yunan Kimliği

Yedi ay önce bu sütunda Yunanistan'da değişen okul kitaplarını anlatmıştım (19 Eylül 2006). Artık Öteki'ne (yani 'Türk'e') o denli saldırılmadığını, milli mitosların çocukların beyinlerini yıkamadığını, öteki ulusların ve hele Osmanlı döneminin aşağılanmadığını yazmıştım. Ve kitapların iyi olduklarının kanıtı olarak da karşı çıkanların kimler olduğunu göstermiştim: başta Yunan kilisesi ve kendilerine 'yurtsever' diyen bir (tür ulusalcı) kesim.

O gün bu gündür, özellikle ilkokul altıncı sınıf tarih kitabı Yunanistan'da eleştiriliyor, ama aynı zamanda çok geniş bir çevreden de destek görüyor. Türk kamuoyunun bu olaya ilgi duyması çok doğal çünkü söz konusu olan 'Türk imajıdır.' Ama gelişmelere yalnız bu imaj açısından bakmak olan biteni anlamamızı olanaksız kılacaktır çünkü bu çatışmada Türk imajı araçtır, kavganın özü, nesnesi ve amacı değildir. Türk imajını kötülemeyenlerin derdi tabi ki 'Türkler' değildir. Kavga Yunan kimliği ve onunla doğrudan ilişkili olan geçmişin algılanışı konusundadır. Yaşananlar çok ilginç ve öğreticidir de, çünkü bu tür arayışlar bütün ulus devletleri içinde zaman zaman su yüzüne çıkar –hatta çıkmalıdır.

Geçmişin farklı algılanışı

1962 yılında Kerim Sadi'nin bir kitabında (*Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Devri ve Tarihi Maddecilik*), 1821 yılında başlayan Yunan İhtilalini çok farklı anlatan Yunanlı tarihçi Kordatos'un adına rastlamıştım. Yunanistan'da yayınlanmış olan kitaplarını okuyunca da çok etkilenmiştim. Ayaklanmayı milletlerin çatışması açısından değil, bir toplumsal olay ve bir sınıf kavgası olarak yorumluyordu. Bu olayda da (kurum olarak) kiliseyi ulusdevleti amaçlayan ayaklanmaya karşı olan tutucu güçlerin yanına yerleştiriyordu. 19. yüzyılın başında ideolojik kavga statükoyu korumak isteyen kralcılarla, Fransız Devrimi yandaşı cumhuriyetçiler arasındaydı. (Bu konuyu İletişim'in yayınladığı *Yunan Ulusunun Doğuşu* adlı kitabımda anlatıyorum). Aslında bu tezini Kordatos 1920'li yıllarda yayınlamış ve büyük baskılar altında kalmıştı. Ulusal bir mitosu yıkmaya kalkışması büyük tepkilere neden olmuştu. O güne kadar yaygın olan mitosa göre, Yunan ulusu, bir bütün ola-

rak, kilisenin de desteği ile, çok kötü olan Öteki'ne karşı, tek yumruk olarak karşı çıkmış, yiğit ve şanlı bir savaştan sonra yeniden özgür olmuştu.

Kordatos'un 'günahı' bununla da kalmadı. Hem Yunan ulusunun bir bütün oluşturmadığını yazdı hem de Çağdaş Yunan milletinin –bugün modern tarihçiliğin bütün milletler için savunduğunu çok önceden söyleyerek– Eski Yunanla ilişkisi olmayan yeni bir oluşum olduğunu savundu. Bu çağdaş yorumları sürdüren başka Yunanlı tarihçiler de bu konuları ayrıntılı olarak kaleme aldılar. Türk okurlarının tanıdığı Nikos Svoronos da Çağdaş Yunan kimliğinin ancak 13. yüzyılda oluşmaya başladığını yazmıştır (1972). Bu tür görüşler Vasilis Kremidas'ın 1984 yılında yayınladığı ve özel okullarda kullanılan (Bakanlığın onayını almayan) okul kitaplarında da görülür. Nihayet dünyaca ünlü tarihçilerden L. Stavrianos'un hazırladığı bir okul kitabının okullarda ilk kez okutulması 1988'de gerçekleşti (Saçak dergisinde tanıttım, Aralık 1988). Ancak Pasok iktidardan uzaklaşıp Yeni Demokrasi Eğitim Bakanlığını kontrol edince yöneltilen eleştiriler yüzünden bu kitap okutulmaz olmuştu.

Yani Yunanistan'da okul kitapları kavgası hem eskidir hem de kesintisiz. Yeni olan, bu kez Eğitim Bakanlığının ısrarla söz konusu son kitaptan yana olmasıdır. Bugüne dek Bakan Marieta Yanaku en kesin ifadelerle bu kitabın değiştirilmeyeceğini tekrarlamıştır. Yalnız, zaten kitabın yazarları tarafından da kabul edilen, bazı eksikliklerin düzeltileceğini söylemektedir. Ama bundan hükümetin geri adım atıp eski tas eski hamama dönmeyeceğinin garanti olduğu da anlaşılmamalıdır. Çünkü kitaba karşı çıkan geleneksel, tutucu, ulusalcı güçlerin baskısı da önemlidir. Özellikle yaklaşan seçimlerde birinci partinin oyların yüzde bir ikisi ile kazanacağı ve kilisenin de en azından bu kadar bir oranı etkileyebileceği düşünülürse baskının ve tereddüdün derecesi kolayca anlaşabilir. Kitabın okutulmaması sürpriz sayılmayacak.

Tarih ve kimlik

Kilisenin kaygısını ve tepkisini anlamak kolay. Bugüne dek milli mitoslar aracılığı ile ulusun destekçisi, kurtarıcısı, sözcüsü konumunda. Oysa yeni tarihi yoruma göre bu anlayışın ulusal bir mitos olduğu ima edilmektedir. Kilise toplum hayatına karışma meşruiyetini kaybetmekte oldu-

ğunu sezmektedir. Ulusalcı kesimin kaygısı daha karmaşık. Onlar kimliklerini, yani 'ne olduklarını,' tarih içinde 'ne yaptıklarıyla' tanımlamaktadırlar. İnanmak istedikleri, tarih içinde millet olarak hep birlik içinde bulunmuş oldukları, çok acı çektikleri ve fedakârlıklara katlandıkları için egemenliği 'hak ettikleri' yönündedir. Bu bağlamda Öteki de önemli bir rol üstleniyor. Öteki kötü olmasa bu yapılanlar nasıl haklı ve meşru olacak? Tarihi gerçeklere daha yakın ve çelişkiler içermeyen çağdaş yorumların onlar için kimlik düzeyinde tehdit gibi bir işlevi oluyor. Ayrıca dünya görüşleri ve uluslararası anlayışları da Balkan Savaşları döneminden kalma: komşulardan sürekli bir tehdit algılıyorlar ve gençleri savaş meydanına çıkacakmışçasına hazırlamak istiyorlar. Kahramanlık, kötü Öteki, çok acı çektik söylemi böyle bir amaç için anlaşılan. Hayali ve abartılı kahramanlıklardan da kendilerine bir pay çıkardıkları da unutulmamalı.

Bu konjonktür içinde en olumlu yan, ne kadar süreceği kuşkulu olan bakanın övünülecek tutumundan başka, tarihçiler arasındaki dayanışmadır. Tek bir tarihçi bile çıkıp kitabı eleştirmedi. Tarihçiler ve başka siyasal bilimler uzmanları tam bir dayanışma içinde çağdaş görüşleri ve dolayısıyla da, daha kapsayıcı, paranoik olmayan bir kimliği de savunmuşlardır. Onların savundukları kimlik Avrupa'da müstehzi gülümsemelere neden olmayacak çağdaş bir ulusa yaraşan bir kimliktir. Belki bu okul kitabının en önemli yanı bir birikimin işareti olmasıdır.

Bütün bunlardan dolayı bu kitap olayının bir 'Türk imajı' tartışması olarak anlaşılması ve buna indirgenmesi yanlış olacaktır. Aranan bir komşunun imajı ötesinde, paranoyanın, tehdit algılamasının, kavga üzerinde bina edilmiş uluslararası ilişkiler ağı algılamasının aşılmasıdır. Kitabın önemi ulusal kimliğin de Öteki'ne o denli dayanmadan oluşabileceğini hatırlatmasıdır. Çünkü kimi durumlarda bir komşunun imajı düzeltilmekte ama tehdit algılaması başka bir ulusa veya yöne çevrilmektedir. Temel olan yeni bir paradigmanın gündeme gelmesidir, sağlıklı bir kimliğin oluşmasıdır, hasım değiştirmek veya geçici ittifaklar algılamak değil. Yunanistan'da bazı solcular örneğin, paranoyayı 'anti-emperyalizm' adına Batı'ya karşı yaşamaktadırlar. Bu durumda çocukların beyni aynı zararı görmektedir.

10 Nisan 2007

Atina'da İki Din Adamı

Hocalığım sırasında acı deneyim sonucu basit bir ilkeyi öğrendim. Hiç bilmeyene bilgi aktarmak zor değildir ama 'bilen,' aşılmaz duvardır. Sorun, bir konuyu bildiğinden emin olandır demek istiyorum, özellikle önyargılı olan. Kafalar stereotipler ve basma kalıp görüşlerle doluysa artık kulaklar da her yeni görüşe tıkalı kalır. Yani önce 'yer açmak' ve ancak ondan sonra söze başlamak gerekmektedir. Atina kilisesinin yeni başpiskoposu İeronimos'tan söz etmek istediğim şu anda bu tür duvarlara çarpmaktan çekiniyorum. Bu kilise konularında birçok kimse öylesine 'bilgili' ki!

Önyargılarla ilgili bir örnekle başlayayım. Ocak ayında Yunan Başbakanı Türkiye'yi ziyaret ettiğinde patrikhanenin 'ekümeniklik' statüsü de basında tartışıldı. Bu konunun şahinleri bir yana bırakıp 'soğukkanlı' sayılabilecek bazı köşe yazarlarının ilginç görüşlerine değineceğim. Örneğin Oktay Ekşi şunları yazmıştı: 'Erdoğan'ın bir önceki hükümeti, Sen Sinod üyeliklerine (yani patrikhane yönetimine) 2 Yunanlı, 1 Amerikalı, 1 İngiliz ve 2 Yeni Zelandalının getirilmesine ses çıkarmamıştır. Bu tepkisizlik, patrikhanenin ekümenik olma çabalarına destek anlamına gelmektedir... (Böylece) patrikhanenin Türk yasalarının üstünde bir statüye sahip olduğunu kabul etmiş sayılırsınız. Onu kabul edince patrikhane, Ruhban Okulunu kimseye sormadan açar, siz de ses çıkartamazsınız. Ekümenikliğin sırf Ortodoksları ilgilendirmediğini de anlarsınız ama geç kalmış olursunuz.' Nuray Mert de benzer bir kaygıyı dile getirmişti: 'Türkiye'de yaşayan Ortodoksların din ve vicdan hürriyetleriyle (ekümenikliğin) hiçbir alakası yok. Rum vatandaşı hiçbir şekilde eşit görmeyen ...bir ülke olmaktan çıkmayı istemek başka, Fener Rum Partikhanesinin siyasal iktidar mücadelesine destek vermek başka.'

Bu satırların arasında eksik kalanı, söylenmeyeni siz de seziyor musunuz? Ruhban Okulunun açılması neden böylesine büyük bir felakettir? Okul açılınca hangi gelişmelere 'geç kalınacaktır'? Patrikhanenin 'siyasal mücadelesi' hangi amaçları gütmektedir? Bu soruların cevabını da ülkenin en saygın tarihçilerinden Prof. Halil İnalcık vermektedir (3 Şubat 08): 'Yunanlılar, AB'nin de gücünü kullanarak İstanbul'da Ortodoks dünyasını

temsil eden bir makam yaratmak istiyor. Patriklik ve Yunan hükümeti Megali İdea'nın gerçekleşmesi için işbirliği yapıyor. 18. asırdan beri bütün Yunanlıların gönlünde yatan emel İstanbul'da Yunan hâkimiyetini yeniden kurmak, Kıbrıs'ta, Pontus'ta Batı Anadolu'da Bizans'ı ihya etmektir. Her Yunan bu inançla yaşar. Ekümeniklik kabul edilirse Türkiye'nin değil Yunanistan'ın gelecekteki planlarını en iyi temsil eden kişi olur.'

Bu tür görüşler yaygınsa, veya böylesi önemli insanların kaleminden kamuoyuna ulaşırken pek tepki yaratmıyorsa, artık Ortodoks kilisesi konusunda yazı yazmak pek anlamlı olmuyor. AB-Yunan işbirliği yüzünden milli egemenlik böylesine tehlikedeyse neden ayrıntılarla ilgilenelim? Hele 'bütün Yunanlılar Megali İdea inancıyla yaşıyorsa,' Bizans devleti 'gafletimiz' yüzünden yeniden kuruluyorsa, benim yeni Atina başpiskoposu konusunda yazmamın ne değeri, ne anlamı olabilir? Mahalle kaynaklı önyargı dolu beyinlere nüfuz etmenin zorluğundan söz ederken işte bunlar vardı aklımda.

Yeni Atina Başpiskoposu İeronimos

Ocak ayında ölen Atina Başpiskoposu Hristodulos konusuna geçen yıllarda bu sütunda, baktım, yedi kez değinmişim (15 Nisan 03, 16 Aralık 03, 7 Eylül 04, 22 Şubat 05, 12 Temmuz 05, 8 Kasım 05, 19 Eylül 06). Ne yazık ki hakkında sitayişkâr bir laf edememişim. Merhum bağnaz bir kimseydi. İhtiraslıydı. Siyasete karışır milliyetçi söylemiyle hükümete sorunlar yaratırdı. Kendisi gibi düşünmeyenlerle kavgalıydı. Hoşgörüsüzdü. Paranoyası vardı, AB'den Türkiye'ye, her yanda Yunan düşmanı görüyordu. Ve hele ben-merkezciydi. İstanbul patrikhanesiyle sürekli bir sürtüşme içindeydi. İlginçtir, 'milli' yanı ağır bastığından, patrikhanenin 'ekümenik' (yani dini anlamda 'cihanşümul' olmasına) karşı çıkardı. Patrikhanenin tutsak olduğunu, yeterince vatanperver olmadığım ima ederdi.

Onun yerine İeronimos başpiskopos olunca aralarındaki büyük fark hemen belli oldu. Televizyon kameraları kiliselerden uzaklaştırıldı ve siyasi şovlar son buldu, siyasete karışılmadı. Örneğin kilisenin Makedonya konusundaki milliyetçi taşkınlıkları son buldu. Kilisenin lüks arabaları elden çıkarıldı, hayır işleri arttı ve bunlar sessiz sedasız yürütüldü. Popülist

ve 'artistik' konuşmalar yerine alçakgönüllü yumuşak bir söylem duyulmaya başlandı. Eski dini liderin kilise için konferans sarayı yaptırmak istediği yerde şimdiki, uyuşturucu bağımlılarının tedavisi için bakımevi inşa ettiriyor. Ve nihayet patrikhane ile iyi ilişkiler de kuruldu. Bu işbirliği tabi ki Megali İdea temelinde değil, bütün dinlerin anlayışı olan evrensellik temeli üzerinde oldu. Bu evrenselliğe cihanşümul ve ekümenik yaklaşım da derler. Bu terimler ille de kötü terimler değildir demek istiyorum. Patrik ile başpiskopos geçenlerde İstanbul'da buluştuklarında (10 Mayıs 08) 'sözde vatanperverlik adına yürütülen ırkçılık' da yerildi. Patrikhane milliyetçiliğe, 18. yüzyıl sonlarından beri 'milliyetçilik' (etnikismos) dememekte, 'filetismos,' yani 'ırka dayalı hareket' demektedir. Tabi evrensel olma iddiası olan dinlerin yerel ve sınırlı ideolojilere değil daha kapsayıcı anlayışları dile getirmeleri şaşırtıcı sayılmamalı. Aslında, inanılanın tersine, kilisenin evrensel olması asıl, sapmalar yaşaması istisnadır.

Yunanistan'da haberler Türkiye'de olduğu gibi 'bol' değildir. Gelişmeler göreceli olarak renksizdir, kötü ve iyi gelişmeler vardır ama genel olarak çarpıcı haber sınırlıdır. Yeni başpiskoposun seçimi Yunanistan'da son ayların hem sevindirici hem önemli bir haberidir. Bu tür liderler karar ve tutumlarıyla yalnız toplumu doğrudan ve olumlu yönde etkilemezler, iyi örnek oluşturduklarından dolaylı olarak da ülkenin bütününü olumlu yönde etkileyen rolleri olur. Bunu okurlara duyurmak istedim. Ayrıca bu yazıdan şu sonuç da çıkarılabilir: Bütün dünya ülkelerinin insanları tek tip vatandaşlardan oluşmaz. Yunanlılar bir 'bütün' değildir. Hepsinin gönüllerinde kurnaz ve kötü emel yoktur. Aksi yönde söylemler geliştirenlere karşı kendimizi sakınmalıyız. Arada, her yanda önyargılı insanlar vardır doğal olarak, birçok şeker gibi insanın da olduğu gibi. Her ülkede bu böyledir. Ve bizi umutsuz ve takatsiz kılmayanlar da bu ikincilerdir.

20 Mayıs 2008

Balkanlarda Etnik Arındırma

Etnik arındırma ve soykırım dünya dillerinde yeni terimlerdir. Eskiden benzer uygulama için (henüz tüfek ve süngünün keşfedilmediği dönemde) kılıçtan geçirme, daha sonra ise tehcir, katliam, kırım, kıtal gibi kelimeler kullanılırdı. Daha yakın zamanlarda ise isyanı bastırma, hatta düzeni sağlama, barışı tesis etme gibi terimlerin aynı pratikler için kullanılması alışılagelmiştir. Terörü engellemek sözünü ABD sınır ötesi operasyonları için kullanabilmektedir. Ölen siviller açısından işin hukuki ayrıntısı veya eylemin ismi pek önemli değildir doğal olarak. Dilin kemiği yok lafını da en iyi yine onlar bilir.

Tasos Kostopulos'un *Savaş ve Etnik Arındırma, On Yıllık Milli Bir Girişimin Unutulan Yanı, 1912-1922* adlı kitabı (Vivliorama, Atina: 2007) bu konuda yazılmış çok ender kitaplardandır. Kitabın ilk paragrafı dönemin savaşlarına katılmış olan ünlü yazar Stratis Mirivilis'in 1928'de yazdığı 'Savaş' adlı kısa bir öyküsünden: Bir köyde tutsak erkeklerin yakın bir tepede nasıl kurşuna dizildiğini anlatıyor. Müfrezeler karşılarına diziyordu insanları beşer altışar ve öldürüyordu.

'Birden kendimi yaşlı adamın karşısında buldum. Babacan yüzünde birkaç çürük vardı ve durmadan dualar fısıldıyordu. İpek gibi sakalı rüzgârda hafifçe oynaşıyordu. Yapabileceğim en büyük iyilik onu bir an önce ve birden öldürmekti. Çünkü bazıları çok acı çekiyordu boğazlanan danalar gibi debelenirken ve avuçlarını yere çalarken. O yıllarda yepyeni Manliher tüfeklerimiz vardı, hafif ve çok isabetli idiler, bir meteliği vurabilirdin. Alnına, bembeyaz kaşlarının arasına nişan aldım. Ela gözlerini bana çevirdi ve sükûnetle baktı. Sanki nişan çizgimi alnına ulaşan katı bir nesne gibi hissetmişti. Tetiği çektim ve yıldırım çarpmış gibi çamura düştü. İnce kırmızı bir kurdele süzüldü alnından sakin yüzüne ve bir leke gibi uzandı ak sakalına. İnfazlar tamamlanınca caminin kapıları açıldı ve kadınlarla çocuklar salıverildi. Sonra köy ateşe verildi. Erler gaz tenekeleriyle koşuşuyor evleri tutuşturuyordu [...] Ayrılmak üzere yola koyulduk. Birden bir sokakta çılgın bir kalabalık belirdi. Camiden çıkmış olan kadınlar ve çocuklardı. Haykırarak cesetlere doğru koşuyorlardı. Başörtüleri yoktu, göğüs bağır

açıktı. Gözleri korkudan kocaman açılmıştı ve saçları gerilere doğru uçuşuyordu canlanmış kara yılanlar gibi. Tepeye koşuyorlardı. Yakınlarını bulmak için.'

'Aradan yıllar geçti. Ama içimde hep dondurucu ela bir bakış kaldı. Sabit ve ölümsüz gibi hissediyorum onu bedenimde. Kanımda yaşıyor ve dolanıyor, bir yara ve bir maraz gibi. Sanırım ancak ruhumla birlikte çıkıp gidecek.'

Ortak yanlarımız: kelimeler, vahşet ve unutkanlık

Mirivilis Yunancada da var olan 'maraz' (marazi) kelimesini kullanmış. Ama Kostopulos'un kitabından Balkan halklarının kelimelerin dışında başka ortak yanlarının da olduğunu öğreniyoruz. Yunanistan'da şok etkisi yapmış olan kitabın ana teması 1912-1922 yıllarında, Sırplar, Bulgarlar, Arnavutlar, Makedonlar, Yunanlılar, Türkler gibi etnik grupların birbirine karşı uyguladıkları etnik arındırmalardır. Araştırmacı Yunan devletinin, askerinin ve halkının yaptığı etnik arındırma amaçlı vahşete öncelik vermiş. Olaylar Yunan ve yabancı devlet arşivlerine, yayınlanmış ve yayınlanmamış anılara, zamanın gazete yazılarına dayanarak anlatılıyor. Olanların ne rastlantısal ne de münferit olmadıklarını anlıyoruz.

Ulus devletlerinin, kuruluş dönemlerinde ve yayılmacı politika uyguladıkları sürelerde etnik arındırmalarda bulunmaları maalesef 'normal' sayılmalıdır. Normal olmayan çok sonraki dönemlerde bu olayların kabul edilmek istenmemesi, düşündürücü olan da unutmanın tercih edilmesidir. Yunan halkı bugüne kadar uğradığı haksızlıkları okuyup dinleyerek yaşadı. Arada, Yunanın yaptıkları da, özellikle anılar ve edebiyat metinlerinde ortaya çıkmadı denemez, ama bu anlatılar genellikle 'münferit' hanesine kaydedildi. Şimdi belki ilk kez 'kendi tarafının' da başkalarına karşı (en hafif tabiriyle söylersek) baskıyı sistemli bir biçimde ve bir politika olarak uyguladığı ortaya çıkmakta. Özellikle Yunanlıların Arnavutlara, Bulgarlara ve nihayet Anadolu'da Türklere karşı yaptıkları, en ufak bir sansür etme izlenimi verilmeden sergilenmektedir. Ancak bu kitabı okumak hiç de kolay değildir. Çünkü vahşet inanılmaz boyutlardadır. İnsanın bu gerçeklerle karşı karşıya gelmesi, insan denen canlının, işkenceden tecavüze, bebek-

lerden yaşlılara, soygundan sürgüne neler yapabileceğini okuması travma doğuran bir deneyimdir.

Kitabın Yunanistan'da toplumca içe sindirilmesinin temel nedeni, sanıyorum, vahşetin ulusların bir ikisine değil, hepsine mal edilmesidir. Hiçbir toplumun kendisinin gaddar, cani vb. olduğunu kabul etmesi kolay değildir. Hatta bir halkın bu tür genel suçlamaları kabul etmemesi sağlıklı bir tepkidir. Bütün toplumların aşağı yukarı aynı aşamalardan geçerek, tarihin belli bir döneminde 'paylarına düşen' vahşeti işlediklerini kabullenmeleri ise daha kolaydır. Zaten dikkatli bir okuyucu bu kitapta ulusların değil, bir pratiğin, bir anlayışın ve bir dönemin yargılandığını hemen anlayacaktır.

Zekâ sahibi kimseler kendi ecdadının kusurlarının sergilenip eleştirilmesinin kendilerine (yani bugünkü insana) halel getirmeyeceğini görürler. Tersine, gerçeklerle yüzleşebilmek bir ulusun olgunluğunu, dürüstlüğünü ve gücünü gösterir. Ulusal özeleştiri de, mazoşizmden veya ihanetten değil, bu anlayıştan doğar. Herkesin zaten bildiği kusurlu bir geçmişi sır olarak saklamaya çalışmanın akıl kârı olmadığı artık açıkça görülüyor. Kitaba bu açıdan bakınca yazarın bugünkü soydaşlarının namusunu koruduğunu, onlara onur sağladığını düşünebiliriz. Nihayet, Türkiye tarihiyle de doğrudan ilişkili olan bu çalışmanın Türk okuyucularınca da okunması dileyeceğim ama yaygın 'ulusa hakaret' anlayışı yüzünden çeviriyi üstlenecek yayıncıyı da düşünemiyorum. Kitabı kısmen çevirmek ve yalnız Öteki tarafın ettiklerini göstermek ise, taraflardan eşit mesafede kalmaya çalışan kitabın felsefesini tersine çevirmek olacaktır. Şimdilik kitabın yöremizle ilgili, ibret olabilecek çok çarpıcı vahşet olaylarından söz ettiğini bilmekle yetinelim.

15 Temmuz 2008

Yunanistan'da Değerler Krizi

Yedi Aralık'tan başlayarak dört gündür kaynıyor Yunanistan. Bir polis bir nümayiş sırasında çocuk yaşta bir genci ateş ederek öldürünce birçok kentte insanlar etrafı yıktı yaktı, dükkânlar talan edildi, polisler taşlandı. Muhalefet, hükümeti sorumlu saydı, hükümet ve asayiş güçleri aciz kaldı diye. Türkiye okuyucusuna bu gelişmelerin ne anlama geldiğini anlatmak ise oldukça güç çünkü Yunan toplumu bu konularda Türkiye'den çok farklı. Ama olayların kendileri de çok yanlı ve nedenleri eskilere dayanıyor. Zaten Yunanlılar da şaşkın, olanları pek açıklayamıyorlar. Hükümet soğukkanlılık öneriyor, Pasok yeteneksiz hükümetten, Komünist Partisi yasadışı çıkarcıların oyunundan, Sol Birlik de (Siriza) sosyal sıkıntıların doğurduğu patlamadan söz ediyor. Bunlar nedenlere ilişmeyen yetersiz açıklamalardır.

Yunanistan 1967-1974 yılları arasında baskıcı, özgürlükleri kısıtlayan askeri bir diktatörlük yaşadı. Arkasından gelen demokrasi döneminde, benim gördüğüm, bazı dengelerin sarsılmış olduğudur. Özellikle kendine özgü bir sol ideolojiyi izleyen Pasok döneminde ve 1980'li yıllardan başlayarak bir tür 'kültür devrimi' çerçevesinde özünde popülist olan bir siyaset yürütüldü. Bu dönemde başarılı uygulamalar başlatıldı. Örneğin ordu bütünüyle siyasetin dışında bırakıldı. Halkla kavgalı olan polis örgütü de demokratikleştirildi. Sivil toplum ön plana çıktı. Halk devletten korkmaz oldu. Unutulmuş olan emeklilere ve alt gelir tabakalarına devlet eli uzatıldı. Diktatörlük yıllarında sindirilmiş olan gençlere haklar tanındı.

Ama bu olumlu gelişmeler azar azar ve artık bütün hükümetlerce benimsenen aşırılıklara vardı. Toplu yürütülen her hareket fetişe dönüştürüldü. Bu konuda sınırlama kalmadı. 'Halk hareketlerine' karşı çıkmak 'cuntacı' ve antidemokratik tutum sayıldı. Birkaç örnek aydınlatıcı olur. Bugün Atina'da isteyen istediği gün ve saatte istediği yerde protesto mitingi ve yürüyüşü düzenleyebiliyor. Yasalar bu konuda işletilmemekte. Pankartlarını yolun ortasına açanlar trafiği kesip kentleri felç edebiliyor. Bu durumlarda polisin görevi göstericileri muhtemel sataşmalara karşı korumaktır. Zaten toplumun kendisi de bu durumu çok doğal karşılamaktadır.

Elli kişilik küçük bir grubun bile kaldırımın üzerinde değil, yolun orta yerinde durması hak sayılmaktadır. Hiçbir hükümet zor kullanıp yolları açmayı denemek bile istememektedir.

Bu 'toplu haklar' gençlere de tanındı. Örneğin üniversite dokunulmazlığının uygulaması çok özeldir. Yirmi yıldır hiçbir polis üniversitelerin bahçesine bile adımını atamamıştır. Bu arada her türlü örgütlü veya anarşist grup onlarca kez Atina'nın merkezindeki üniversite binasını basmış, yağmalamış, ateşe vermiştir. Öğrenci olmayanlar bile gelip bu binalardan bilgisayar gibi donanımı hiçbir engelle karşılaşmadan alıp götürmüştür. Polis onları belli bir mesafeden izlemiş, taş ve molotof kokteyli atan gençlere arada göz yaşartıcı bomba atmıştır. Suç işleyenler hakim karşısına çıkarılıp ceza almamıştır. Üniversitenin yöneticileri polisi üniversite dahiline davet etme hakkını bir kez bile kullanmamıştır: Toplu harekete karşı çıkmak cuntacılık sayılacağından, veya daha kötüsü, öğrencilerin kızmalarından korktuklarından. Çünkü üniversite hocalarının terfilerinde öğrencilerin çok büyük oranda oy hakları var.

Bu tür haklar lise öğrencilerine ve daha sonra ortaokul öğrencilerine de verildi. Aslında verilen bir hak söz konusu değil, ama öğrencilerin taşkınlıklarına karşı çıkılmadığı için bazı davranışlar de facto hak sayılıyor. Örneğin, küçük bir grup öğrenci, diyelim bir okulun % 5'i-% 10'u, şikayetlerini dile getirmek için (kantindeki börek taze değildir, diyerek) okullarını işgal edebilir, kapısına kilit vurup kapatabilirler. Buna hiç kimse müdahale etmez. İşgal bazen yaygınlaşır ve bütün ülkeye yayılır. Bu olaylar hemen hemen her yıl yaşanır. İlgililer de sabırla bekler. Sonunda işgal biter ama bu kez de okulların içlerinin tahrip edildiği görülür. Hocaların büroları, teçhizatları, kitap ve notları yok olmuştur. Bunlar Yunanistan'da olağan olaylar sayılmakta ve toplumun büyük bir kesimi bu tutumu demokrasinin gereği saymaktadır.

Bu tür trajik-komik olaylar pek çoktur. Bu kaosa çeki düzen vermeye kalkışanlara karşı çıkanlar pek çoktur çünkü birçok kesim bu durumdan feyiz almaktadır. Gençler, isyankâr yaşlarının zevkini çıkarmakta, öğretmenler daha az çalışmakta, hiç kimse sınıfta kalmadığı için anne ve babalar rahatsız olmamakta, politikacılar ise seçmenlerini 'cuntacı baskılarla'

küstürmemektedirler. Ama bu arada yanlış ve zararlı mesajlar almış olan genç bir kuşak yaratılmaktadır. Bu genç kuşak sınır nedir öğrenmemiştir. Toplu davrandıklarında her yaptıklarının demokratik olduğuna inanmışlardır. Giderek onları frenlemeye çalışanları halk düşmanı saymışlardır.

Sayıları bin kadar olan ve yıllarca serbestçe etrafı yakıp yıkmış olan anarşist bir grup bu kez, bir çocuğun ölümünü de istismar ederek, bu genç kuşağı peşine takabilmiştir. Yılların birikimi göz önüne alınmazsa yaşananları açıklamak olanaksızdır. Ekonomik sıkıntılar, işsizlik, yarının güvensiz olması kuşkusuz huzursuzluk kaynağıdır. Siyasilerin eksiklikleri, tutarsızlıkları da kuşkusuz gençleri tedirgin etmiştir. Ama huzursuzluğun demokratik yöntemlerle değil de bu tür terör eylemleriyle dile getirilmesi uzun süren bir eğitim pratiğinin sonucudur. Bu olaylara son vermek gerçekten zordur. Yıllar içinde aşılanmış olan değerler ne tavsiyelerle ne de baskı ile yok edilebilir.

Yunanistan'ı tanımayanlar yaşananları bir cinayetin protestosu olarak algılamaktadır. Bu olayları demokrasinin bir kanıtı sayanlar da var. Bu, işin yalnız bir boyutudur. Protestonun bu türde ve süreklilikte olması ise değerler kriziyle ilgilidir ve hiç beğenilecek bir yanı da yoktur. Demokratik hak arayışları ile masum insanların malım mülkünü tahrip etmek arasında ilişki görmek sağlıklı bir tutum değildir. Zaten bu olayların başka şaşırtıcı bir özelliği göstericilerin somut istekler dile getirmeden sokaklara dökülmüş olmaları. Amaç deşarj olmakmışçasına. Yaşananlar çok derinden yara almış bir gençliğin acıklı halidir. Cunta ile anarşi arasında sallanan bir sarkaç. Demokrasiyi içlerine sindirmiş olan toplumlar otoriter rejimlerle keyfilik arasında sallanmazlar. Yunanistan sükûnete kavuşsa bile değerler dengesini kazanması zaman alacaktır. Şu anda, gerekli yeni bir rotayı çizecek siyasi ve toplumsal güçler ise ne yazık ki etrafta pek görünmemekte.

10 Aralık 2008

Türk-Yunan İlişkileri

Yunanistan'la İlişkilerin Görünmeyen Yanı

Yalan üç türlüdür: normal yalan, yüzsüzce yalan ve istatistik yalan' diye bir laf vardır İngilizcede. Gerçekten de bazı soruları belli bir biçimde sorarak, yanıtları istenen amaca hizmet edecek biçimde sınıflandırarak, bazı konulara hiç değinmeyerek veya olayları düpedüz tahrif ederek, istediğimizi 'kanıtlayabiliriz.' 20. yüzyılın başında Balkanlar'da etnik kavgalar yaygınlık kazanıp toprak talepleri etrafı kana buladığında, istatistikçilere de önemli vatani görevler düşmüştü.

Ama istatistiklerin doğru kullanımı da var. Kişisel bilgilerimizi ve kanaatlerimizi yaşamımız süresindeki deneyimlerimizle (ve bize aşılananlarla) sınırlarsak bu kez de rastlantıların kurbanı olabiliriz. Bu tür bilgilere veya inançlara 'imaj,' 'stereotip,' 'önyargı' da diyebiliriz. 'Benim dedem sürekli sigara içerdi ve yüz yaşına kadar yaşadı' diyene nasıl anlatmalı, sigaranın 'istatistiki' olarak zararlı olduğunu? Benim tanıdığım 'Öteki' çok kötüydü (veya çok iyiydi) demek, herkesi kapsayan bir genellemeye varmamız için nasıl yeterli olabilir? Sonunda, istatistiki düşünme biçimi bir kültür konusudur.

Temeldeki güvensizlik

Bu girişin amacı komşu Yunanistan'la ilgili ilişkilere 'kişisel inanç' açısından değil, daha tarafsız bir açıdan yaklaşmayı önermek. Bazı üzücü verilere bakalım. Yunanistan gazetelerinde yayınlanan ve Kapa Research/Balkan Monitor'un dokuz Balkan ülkesinde, 4-17 Aralık 2003 tarihinde gerçekleştirdiği araştırmaya göre, halklar komşu ülkeler konusunda oldukça güvensiz. Araştırma Türkiye, Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya, Sırbistan, Bulgaristan, Kıbrıs (Güney), İtalya ve Romanya'yı içeriyor. Hangi ülke ulusal güvenliğinizi tehdit ediyor sorusunda, en çekinilen ülkeler Türkiye (% 40,7), Arnavutluk (% 35,5) ve Yunanistan (% 22,8) Sırbistan (% 18,9) ve Makedonya (% 8,9). Güvensizlik, genellikle komşu ülkelere karşı. Halklar görece uzak olan ülkelerden korkmuyorlar.

Türkiye ve Yunanistan'a daha ayrıntılı baktığımızda korkunun tuhaf boyutlara vardığını görüyoruz. Yunanlılara göre en çekindikleri ülke Türkiye (% 91), Türklere göre ise Yunanistan (% 89,8). Yunanlılar ayrıca sırasıyla Arnavutluk'tan (% 52,6), Makedonya'dan (% 41,8) ve Bulgaristan'dan da (% 12,9) çekiniyorlar; Türkler ise Kıbrıs'tan (Rumlardan) (% 95,9), Bulgaristan'dan (% 47,9) ve İtalya'dan (% 44). Paranoyak fobi düzeyinde korkular bunlar. Yunanistan'ın doğru dürüst bir ordusu bile olmayan Makedonya'dan, Türkiye'nin ise bir ilçe büyüklüğündeki Kıbrıs'tan korkması başka nasıl açıklanabilir?

1989'da, her iki ülkede gerçekleştirilen başka bir kamuoyu yoklamasında (Türkiye'dekini PIAR yaptı) Türklerin Yunanlılara çok az güvendiklerini (% 14) veya hiç güvenmedikleri(% 59), Yunanlıların da Türklere aynı oranlarla (% 21 ve % 60 ile) karşılık verdiklerini görüyoruz. 2003 tarihli yoklamada da Türklerin AB konusunda Yunanlıların % 72,5 oranında az yardımcı olduklarını veya hiç yardım etmediklerine (ve ancak % 18,1 oranında yardımcı olduklarına) inandıkları görülüyor. Başka kamuoyu yoklamaları da güvensizlik oranlarının karşılıklı olarak yüksek olduklarını gösteriyor.

Bu sayıların yorumları konusunda bence belirsizlik yok. Ancak, ilginçtir, istatistikler her iki yanda farklı yorumlanıyor. 'Orta' Yunanlı veya Türk 'paranoyak' korkular veya önyargılar taşıdığını kolay kolay kabul edemiyor. Bu verileri hatırlattığınızda psikolojide 'savunma mekanizmaları' olarak bilinen 'bin dereden su getirme' yöntemi tam yol çalışmaya başlıyor. İlk savunma hattı verileri temelden reddetmektir: bunlar yanlış! Ya araştırmanın yöntemi sorgulanmakta veya araştırmacıların art niyetinden söz edilmektedir. Bu savunma semere veremezse, bu kez görülenin bir 'fobi' değil, çekingenliğin ve güvensizliğin gerekli bir 'ihtiyattan' kaynaklanan haklı bir tepki olduğu savunulmaktadır. Küçücük Makedonya'dan (veya Kıbrıs'tan) hiç korkulmamaktadır, denmektedir, 'ama, ya yarın bir Slav (bir Ortodoks) ekseni veya ablukası beliriverirse!' tezi geliştirilmektedir. Karşı tarafın aşırı milliyetçi ve önyargılı olduğu savunulmaktadır. Ve tarihteki sonsuz olaylardan böyle bir tezi doğrulayacak olanlar seçilip bir bir sergilenmektedir. Sonunda 'bizim' tarafta her şeyin normal olduğu savunulacaktır; sakat taraf Öteki taraftır.

Türk-Yunan ilişkilerinin sürpriz derecede düzeldiği bu son yıllarda, yukarıda dile getirilen sıkıntılar, yani güvensizlik, maalesef hâlâ yaşanmaktadır. Kıbrıs'ta on yıllardan beri çözümün sağlanmamasının berisinde bu güvensizlik yatmaktadır. Bazı dostların (Ö. İnce, E. Kongar, Z. Livaneli gibi) Kıbrıslı Rumların son referandumda 'hayır' demelerini yorumlama biçimleri bu sıkıntıların bir belirtisidir. Özellikle ilk ikisine göre Rumlar/Yunanlılar Türklere karşı önyargılı olduklarından veya düşmanca duygular taşıdıklarından 'Türklerle bir arada yaşamak istememektedirler.' Böyle bir yorum doğal olarak Türk kamuoyunda Rum/Yunanlı'ya karşı tepki olarak hasmane duygular yaratacaktır, uyumu değil anlaşmazlığı besleyecektir.

Oysa güvensizlik karşılıklıdır ve günümüzde bütün Balkanlarda ve Ortadoğu'da bütün ülkeler ve halklar arasında oldukça yaygındır. Kıbrıs'ta halklar bir arada yaşayamaz ve yaşamamalıdır tezi en azından 1974'ten sonra resmi Türk ve Kıbrıslı Türklerin tezi idi. Annan planı bu tezi temel alarak iki bölgeli bir yaşama biçimi önermiştir. Kıbrıslı Türkler 'evet' derken bir arada yaşamaya değil, aslında AB'ye girmeye ve toplum olarak dünya ile bütünleşmeye evet demişlerdir. AB üyeliği ve 'tanınma' ise Rum tarafında zaten sağlanmıştı.

'Yunanlılar sağcısı ve solcusuyla bizi sevmiyor, bize karşı kin besliyor, oysa biz örnek sayılacak kadar eksiksiziz' gibi yorumlar ve tezler, istatistiklerle çelişmeleri bir yana, zararlıdır da. Hem ikili ilişkileri kötü yönde etkilemekte hem de kendimizi tanımamızı geciktirmektedir.

1 Haziran 2004

Simitis Ne Dedi?

Biraz eskimiş haberdir ama yaklaşım olarak hâlâ güncelliğini koruyor. Kıbrıs'ta ayırıcı duvar aşılmadan iki üç gün önce Simitis'in bir lafından yola çıkarak 'öteki' tarafın kötü niyeti gazetelerde baş haber olmuştu. 'Kıbrıs'ta Enosis'i sağladık' demiş mi, yoksa dili mi sürçmüştü? Dili sürçmüş ise bu, gizlemeye çalıştıklarının itirafı sayılamaz mıymış? Dışişleri bakanı yorumlar yaptı, bazı köşe yazarları da Yunan emelleri (malum Megali İdea) konusunda ciddi yazılar yazdılar. Bu Enosis kelimesi yıllarca kullanılacak bir 'belge' gibi kalacak sanırım. Uzlaşmazlığa kılıf hazırlayanların elinde de koza dönüşecek.

Türkiye'de (ama Yunanistan'da da) gazetecilik maalesef bu düzeydedir. Habercilikten çok siyasal konjonktüre uyup yorum yapılır genellikle. Muhabirliğini yaptıkları ülkenin dilini bilmeyen, karşı tarafın tarihinden, inançlarından habersiz kimseler okurlarını 'aydınlatmaktadırlar.' Ama akademisyenlerimiz de aynı donanımsızlıkla karşı taraf hakkında tezler üretmiyorlar mı? Sonuç olarak her iki ülke, vardığı çıkmazları haklı göstermek için yeniden karşı tarafta kusurlar aramaya koyulur, stereotipleri tekrarlar, tansiyonu yükseltirler, gerilim artar; kısır döngü yani.

Türk-Yunan ilişkilerinin bir önyargılar kumkuması olduğunu anladıktan sonra artık haberlere, 'bilimsel' yaklaşımlara ve tezlere ve hele yorumlara kuşku ile bakarım. 'Kuşku' hafif bir söz aslında; ilk tepkim karşı tarafın da ne dediğini kaynağından öğrenmeden bütün bu 'bilgileri' yok varsaymaktır. Her iki ülkede karşı taraf için öylesine yaygın önyargılar var ki karşı tarafın her lafı ve her davranışı bu önyargılara göre varır kulaklarımıza ve yine öyle çarptırılarak algılanır.

Bir iki örnek vereyim. İki ülke ilişkilerini ele alan 'bilimsel' kitaplarda Yunanlıların Atina'da 1922'de öldürülen İzmir Metropoliti Hrisostomos'un bir heykelini diktiklerini, bu heykelin İzmir'e bakmakta olduğunu ve her yıl belli bir tarihte törenler tertiplediklerini yıllarca okudum. Heykelin fotoğrafı hep kondu bu kitaplara. Gazeteler de her yıl bu haberi yenilediler. Yazarlar bu sembolik eylemlerden Yunanlıların hep İzmir'de gözleri oldukları sonucunu çıkardılar (malum Megali İdea). Ben de bu heykel ola-

yına inanmıştım. Bu semte, yani 1922 göçmenlerinin kurmuş olduğu Nea Smirni'ye (Yeni İzmir'e) yerleşene kadar.

Bir gün pusulamı alıp heykelin baktığı yönü kontrol ettim. Meğerse Hrisostomos İtalya tarafına, Taranto'ya bakıyormuş.

Başka bir örnek dostum Baskın Oran'la ilgili. Bir kitabında 1980'lerdeki Pasok'u (Panhelenik Sosyalist Hareket) haklı olarak yeriyordu. Ama bir noktadan sonra önyargı ivme kazandı. Panhelenik kelimesini 'Panislavism,' 'Pantürkizm' gibi yayılmacılığının kanıtı olarak gösterdi (malum Megali İdea). Panhelenik kelimesinin bu anlama gelmediğini, Pan Amerikan uçak şirketiyle de olduğu gibi 'bütün Yunanistan'a şamil' anlamında olduğunu, 'Panhelenik Hamallar Derneği' dahil bu ismi taşıyan yüzlerce 'masum' derneğin var olduğunu uzun uzun anlattım.Umarım Kavafis'in ünlü 'Barbarları Beklerken' şiirinin Türklerle ilgili olduğunu sananlardan değilsinizdir. Ne diller döktüm bu konuda! Roma döneminden söz ettiği o kadar belli ki!

İnsanlar duymak istediklerini duyarlar. Hele dil sorunu varsa, hemen kananlardan iseler, önyargılıysalar, bazı şeyleri duymak 'işlerine geliyorsa.' Simitis tabii ki Türkçedeki anlamıyla 'Enosis oldu' demedi. Çünkü 1) aptal bir insan değildir, 2) 'Enosis' olmamıştır ve 3) Kıbrıs'taki bütün konuşmaları uzlaşmacıydı, ziyaretine özellikle 'zafer havası' vermek istemedi. Enosis Yunancada 'birleşme' ve 'birlik' de demek. Avrupa Birliğine Yunancada 'Enosis' de derler. Kıbrıs'taki iki kesimin birleşmesi çabasına da 'Enosis' (veya epan-enosis/yeniden birleşme) derler. Yanlış bir anlama olmasın diye de lafını 'Kıbrıs'ın AB ile birleşmesini (Enosis'ini) sağladık' diye de açık bir biçimde cümlesini tamamladı.

Ama bir tek kelimeden dolayı Türkiye'de estirilen küçük fırtınadan önemli dersler çıkarabiliriz. 1) Habercilik iyi çalışmıyor. 2) İki toplum öylesine güvensiz ki her laftan nem kapıyor. Her davranış ve laf bir tehdit biçiminde algılanmakta ve bu paranoya her an yeniden üretilmektedir. 3) Önemsiz olaylar mini krizlere dönüşebilmektedir. 4) Bu milliyetçi mini krizleri kullanan, abartan, kısaca yangına körükle giden kimseler pusuya yatmış beklemekte ve fırsatı hiç kaçırmamaktadırlar.

13 Mayıs 2003

Yunanistan'da Yabancı Gelin

Türkiye'de beğenilen ve televizyonda ilgi ile izlenen 'Yabancı Damat' adlı dizi bu yaz Atina'nın Mega kanalında her akşam saat on birde 'Aşkın Sınırları' başlığıyla gösteriliyor. Yunanca alt başlıklarla gösterilen dizi ayrıca genel istek üzerine aynı kanaldan öğleden sonra saat altıda da yeniden başlatıldı. Böylece maceranın başını kaçıranlar veya bölümleri yeniden izlemek isteyenler Yunanlı damat yüzünden Gaziantepli ailenin başına gelenleri ve bir Türk kızı seven Yunanlı gencin sıkıntılarını doya doya izleyebiliyorlar. Yunanistan'da izlenme rekorları kıran Yabancı Damat için basında birçok ve hep olumlu olan eleştiriler çıktı. Türk ve Yunanlıların ilişkileriyle de ilişkili bir Türk sanat yapıtına böylesine bir ilgi ilk kez gözleniyor.

Dizi, özellikle gençler arasında izlenme rekorları kırdı. Örneğin son bölümü izleyen 15-24 yaş grubunun oranı % 74. Bu başarının nedenlerinin başında herhalde, eleştirmenlerin de ifade ettiği gibi, dizinin üstün kalitesi geliyor. Yunan basını Yabancı Damat'ı, benzer konuları, yani Türk-Yunan 'aşk' konularını işleyen Yunan dizileriyle kıyaslamakta ve bu Türk yapıtının üstünlüğünü vurgulamaktadır. Dizi bu yazın, hatta bu yılın televizyon sürprizi sayıldı. Senaryonun akıcılığı, canlılığı, yalınlığının ardındaki derinliği etkileyici oldu. 1999 yılındaki depremlerle olduğu gibi televizyon aracılığıyla 'Öteki' stereotip olarak değil somut insanlar olarak sergileniyor. Yunanlılar, herhalde ilk kez bir Türk ailesinin evinin içini, aile düzenini, günlük yaşamını ve dertlerini, toplumsal sorunlarını izliyor. Özellikle 'geleneksel' Doğu ile (Gaziantep ve orta yaştaki kuşak ile) daha 'modern' Türkiye (Bodrum ve gençler) arasındaki tatlı-sert gerilim çok ilginç geldi. Oyuncuların performansı da çok övüldü ve özellikle örnek olması gerektiği, bu dizinin yeni ve üstün bir standardı gündeme getirdiği yazıldı. Oyuncuların tabii ve inandırıcı konuşmaları ve davranışları, yeniden Yunanlı performanslarla kıyaslanarak övüldü. Ne yazık ki Yunanlı seyirci sempatik Antep ağzının tadına varamıyor.

Ama kalitenin dışında kuşkusuz dizinin başka yanları da beğenilmiş olmalı. Çünkü yabancı kökenli başka başarılı diziler de, örneğin İngi-

liz, Amerikan dizileri gibi gösterildiğinde bu aynı merak gözlenmedi. Romeo-Juliet'in klasik motifi üstüne kurulmuş olan senaryonun iki özelliği herhalde çok sevildi. Birincisi gerçekçiliği oldu. Ne güncel olan 'dost/kardeş komşu' edebiyatına kayıp iki ulus arasındaki ilişkileri toz pembe gösterdi, ne de geleneksel söyleme saplanıp basma kalıp stereotipler yaratıldı. Genel ortam, sakatlıklarıyla sunuldu, insanlar iyilikleri ve eksiklikleriyle, olumlu ve olumsuz yanlarıyla karşımıza çıktı. İkincisi, komedi unsuruydu. Güldük ağlanacak halimize. Ve bu yaklaşım olaylara bakış açısının ne denli sağlıklı olduğunun kanıtı herhalde. Halimize gülümseyebilmek hatta gülebilmek olaylarla aramızda bir mesafe koyup onlarla yüz yüze gelebildiğimizin kanıtı. Dizide de, gerçek hayatta olduğu gibi, dikkat ederseniz, bağnaz olanlar en az gülenlerdir, asık suratlılardır.

Özellikle Yunan seyircisini şaşırtan, Türkiye halkına karşı beslediği önyargıları sarsan ve sonunda karışık duygularım ayırt edebilenlerin taktirle karşıladıkları, dizide egemen olan otokritik eğilimi oldu. Toplumun Öteki'ne karşı beslediği gereksiz çekingenlik, korku, kuşku ve düşmanlık şaka yollu sunuldu. İstanbul Rum azınlığın yaşadığı tatsız olaylar bir bir yeni kuşağa hatırlatıldı. Bu toplumsal olgunluk Yunan seyircisi için, bilinç düzeyinde olmasa da, dizinin 'üstün' bir yanını oluşturdu. Kuşkusuz bunun seyircilerin önyargılarını sarsan bir boyutu da oldu.

Dizinin sıcak ve insani yanı da etkileyici oldu. Seyirci hiç 'kötü' kimse görmüyor; yalnız zaafları olan kimseler izliyor. Ve bu tür insanlar, örneğin milliyetçiliğinden dolayı hırçın ve uzlaşmaz olan eski kuşaktan bir büyük baba dizinin en sempatik kimselerinden biri olabiliyor. Çünkü o aslında kötü değil, özünde çok 'insan' olan ama bir dönemin ve anlayışın kurbanı bir kimse. İlle de dizide bir eksiklik aranacaksa bu belki Rum kahramanlarda bulunacak. Rumların İstanbul'daki konumları çok başarılı sergilenmiş. Özellikle İstanbul'u yeniden ziyaretlerindeki duygulu sahneler çok gerçekçi. Ancak İstanbul'dan 1964'te 'ihraçlarla' ayrılan Rumların 'sonraki,' yani yaşamlarını artık Türkiye dışında sürdürenlerin öyküleri, en azından benim gibi eski İstanbullar için inandırıcı olamıyor. Bir Rum'un Gaziantep'te sunulan kebabı beğenmemesi ve snopça 'Batılı' gustosu sergilemesi yadırgatıcı. Servetlerini alamadan Türkiye'den 1964'te ihraç edilen

bir ailenin de birkaç yılda Yunanistan'da armatör olması da inandırıcı değil. Ama bunca meziyetin yanında bu eksiklikler ikincil kalmakta.

Ama benim kuşkulandığım, Yunanlıların bütün bu nedenlerin dışında başka bir nedenden dolayı da diziyi sevdikleri: olayların seyri içinde ve kahramanların dünyasında kendilerinin bir yanını da görmüş olmaları. Önyargılardan başka geleneksel yaşam biçimi ve ahlakı bu dizide ön planda. Aile büyüklerine ileri derecede itaat ve saygı, cinsel iffet anlayışı, aşkla ilişkili boğucu kıskançlıklar, onur konularında aşırı duyarlılık, aile biriminin temel referans olması gibi. Bütün bu değerler çağdaş dünyamızda güya eski ve geçmişle ilişkili sayılıyor. Oysa hepimiz, Batılı yaşam biçimini –bu her ne anlama geliyorsa– izlediğimizi savunanlarımız bile, az veya daha çok bu 'eski' değerleri içimizde taşıyoruz. Dizideki kahramanlarda Yunanlılar işte bu değerleri, yani kendilerinin bir yanını buldular.

Farkında olmadan dizideki Türklerde kendilerine 'yakın' gelen bir yan bulmaları herhalde bundan dolayıdır. Gaziantep'in geleneksel yaşamı o denli uzak değil. Yunanlıların gelişmeleri 'insani' görmeleri, en bağnaz kimselerin de sevimli olabilmeleri, sürtüşmeleri ilgi ve heyecanla izlemeleri bu yakınlıktan ve özdeşleşmekten dolayı olabilir. Ne yazık ki bu yakınlık bilinç düzeyine varamamış henüz; sanat terminolojisiyle açıklanmaya çalışılıyor. Zaten ulusal paradigma içinde Öteki ile özdeşleşmek tabu bir durum. Şimdilik bu dizi ile dolaylı karşıtlıkla dolaysız yakınlığı sanat ve estetik düzeyde yaşamamız bile olumlu bir gelişme.

9 Ağustos 2005

Türk-Yunan İlişkileri ve Algılamalar

Son yıllarda Türk-Yunan ilişkileri konusunda yayınlanan yazıların çok azaldığının herhalde farkındasınız. 1999 yılından sonra Türkiye için Yunanistan, Yunanistan için de Türkiye artık temel sorun gibi gösterilmemeye, o denli ilgi odağı olmamaya başlandı. Hatta iki ülke arasında 'dostluk' belirtisi sayılacak davranışlar da gözlenmekte: bir yanda sivil toplum kuruluşları düzeyinde büyük sayıda kültürel ve ekonomik temaslar, öte yanda siyasilerin kişi düzeyindeki yakınlığı da çarpıcı bir biçimde gündeme gelmekte.

Oysa son on yıllarda Türkiye ile Yunanistan arasında sürtüşme konusu olmuş ve iki ülkeyi savaşın eşiğine bile getirmiş olan sorunların hemen hiçbiri çözülmemiştir. Örneğin Kıbrıs sorunu aynı durumda: Rumlar için 'işgal' vardır, Türkler için tanınmayan bir ülke. Ege anlaşmazlıkları konusunda her iki taraf da eski tezlerini ve iddialarını korumaktadır: egemenlik haklarının belirsiz olduğu ara bölgeler, kara sularının, hava sahasının ve kıta sahanlığının sınırları konusunda iki taraf henüz anlaşmamıştır. Azınlıkların şikâyetleri ise, bazı iyi niyet belirtilerine karşın sürekli gündemde.

Bu durumda, sorunların hâlâ var olmasıyla, aynı anda, dostane demesek bile herhalde 'normal' diyebileceğimiz ilişkilerin varlığını nasıl açıklayacağız? Sürekli bir sürtüşmenin aşılmasını sağlayan nedir? Sorunun yanıtı sanırım 'algılama' kavramında yatmaktadır. Sorunların değerlendirilmesi, ilgililerin referansları ve kavrama çerçeveleri büyük oranda değişti. Yani algılamalar (buna bakış açısı da diyebiliriz) değişince bir zamanlar temel sorun sayılan konular artık sıradan bir soruna dönüşebiliyor; hatta hiç sorun sayılmayabiliyor.

Başka türlü söylersek sorunlar çoğu zaman dışımızdaki durumlardan değil kendi iç dünyamızdan kaynaklanmakta. Bu tür bir anlayış yüzyıllar önce de dile getirilmişti. Örneğin birinci yüzyılda Roma'da yaşamış olan Epiktitos 'insanları üzen, durumların kendileri değildir; bu durumlar konusundaki değerlendirmeleridir' dermiş. Ünlü uluslararası uzmanı çağdaşımız John Burton'a göre ise 'Gerçeğin imajı (yani gerçeğin algılanış biçimi) kendi gerçekliğini yaratır. Bir ülkenin tehdit olarak oluşan imajı, sa-

vunmacı önlemlerin alınmasına yol açar, ki bu yol da öteki ülkenin savunma gücünü artırmasına neden olur; bu ise ilk imajın kanıtlanması olarak görülür.' Yani bir imajdan hareketle durumlar çıkmaza varabilir. İnsan ilişkileri de öyle; birini düşman bellerseniz, değilse bile sonunda ilişkiler düşmanca bir atmosfere bürünür.

Bir sarmaldır bu! Kötü gözle bakarsanız kötülük görür, karşılıklı kötülüğü körükler ve işler kötüye varır. Türk-Yunan ilişkileri konusunda son yıllarda durum tam tersi oldu: iki dışişleri bakanı karşılıklı güven ve iyi niyet mesajları verdi, güveni yarattı ve artık taraflar tehdit ve kötü niyet görmez oldu. Veya en azından eski dönemlere kıyasla her davranışta kasıt ve sorun görmez oldular. İlişkiler de düzeldi. Bu olumlu gelişmeler iyimser bir geleceğin işaretlerini de veriyor. Son beş yıldır genç kuşak artık bir tehdit algılaması ile büyütülmüyor; eskiden olduğundan çok daha iyi bir ortamda büyüyor ve eğitiliyorlar. Bu durum birkaç on yıl daha sürerse her iki ülkede de, bu alanda, eski kuşağa göre çok daha sağlıklı kimseler kamusal alanda ağırlıklarını duyurabilecek.

Aslında gelişmelere daha dikkatle bakarsak değişenin yalnız algılamaların olmadığı, temelde farklı algılamalara sahip kimselerin Türk-Yunan ilişkileri konusunda söz sahibi olduğunu göreceğiz. Eski anlayışta kimselerin hâlâ etrafımızda oldukları açıkça belli. Ancak eski etkin mevkilerini artık koruyamıyorlar. Modaları geçti de diyebiliriz. Farklı yönden –Batı'dan–esen dönüşümcü rüzgârların etkisi her iki ülkede de hissedilir oldu.

Bu algılama olayından yola koyularak, başka alanlarda uygulanabilecek bazı dersler de çıkarılabilir. 'Sorun' diye tanımlanan durumların büyük oranda iç dünyamızdan, yani dünya görüşümüzden, önyargılarımızdan, fobi ve komplekslerimizden, kısacası algılamalarımızdan kaynakladığını gördüğümüzde bu sorunlar da artık sorun olmamaya başlar. Türkiye'nin ve yurttaşlarının sorunlarının bir bölümü ne yazık ki gerçek sorunlar değil, hayali sorunlardır –tehdit oluşturan komşular mitosu ile olmuş olduğu gibi. Bu sözde sorunların başında insan haklarıyla ve yaşam biçimiyle ilgili tercihler ve bu tercihlere karşı duyulan kuşkulardan kaynaklanan tepkilerin yarattığı gerilim gelir.

Bu yazının yazıldığı sırada basını meşgul etmiş olan iki 'sorun' bu algılama olayına güzel örnektir. Hrant Dink'in cümlelerinin yanlış okunuşlarının altında bu algılamalar yatmaktadır. Birilerinin bir Ermeni'den kötü niyetli tutumdan farklı bir şey beklemediği bir durumda her Ermeni'nin tutumunda kötü niyet görmeleri anlaşılır olmaktadır. Sevgili dostum hissettiğim Hrant da sonunda kimilerinin 'sorunu' oluverir; 'nasıl baş edeceğiz bu Ermenilerle' diye sıkıntı yaşarlar. Patrik Vartolomeos'un dünyaca tanınan unvanında da komplo görenler de öyle. Patrikhaneyi ülke aleyhinde çalışan kurum olarak görürseniz patrikin her önerisini kuşku ile karşılamanız olağan sayılmalıdır.

Aslında bu tür kaygılar ve fobiler yaşayan insanların belli bir yaştan sonra değişmesi kolay değildir; bu insanların farklı düşünen insanlarla değiştirilmeleri daha kolaydır. Yani sonunda olay siyasidir ve siyasi dengeler meselesidir. Konuların çözümü de farklı anlayışta insanların iradesiyle sağlanacaktır. Bu ise bugün ancak bir dereceye kadar sağlanabilmektedir. En iyi niyetlilerin bile eskinin kısıtlayıcı ve sınırlayıcı etkilerinden, yani eski algılamalarından tam olarak kurtulamamış olduklarını her gün görüyoruz. Asıl büyük değişiklik yeni farklı bir kuşağın ülke yönetimine sahip çıkmasıyla olacak. O zamana kadar durumu en az zarar ve hele en az mutsuzlukla atlatmayı dileyip uzun süreli sabır önererek bu yazıya son vereyim.

26 Ekim 2005

Siyah-Beyaz Masal Dünyamız

Atina Üniversitesinin 'Türkoloji' bölümünde (bu bölümün adı farklı ama uzun olduğundan öyle diyelim) verdiğim son dersi Türk-Yunan ilişkilerine ayırdım. Aslında Kıbrıs, Ege, azınlıklar gibi sorunlara değinmeye vakit kalmadı. Tarafların olaya nasıl yaklaşmaya kalkıştıklarını tartışmakla yetinmek zorunda kaldım. Çünkü olaylara bakış açımızı anlamazsak, gördüklerimizin geçerliliğini de tabii ki dengeli bir biçimde değerlendiremeyiz. Şunları söyledim özet olarak.

Taraflar olayları farklı değerlendiriyor. Her iki taraf da hemen hemen istisnasız her olayda haklı olduğunu savunuyor. Aslında iki tane 'doğru' var: bir onların bir de bizimki. Öğrenciler postmodern düşünceye yakıştırılan 'her şey geçerli' lafını zaten duymuşlar, lafı nereye götürmek istediğimi anlamışlardı. İşin kolayına kaçarsak, dedim, kısaca onlar haksız biz haklıyız, veya en azından genellikle haklıyız deyip rahatlarız. (Zaten en sık yaptığımız da budur.) Bu basma kalıp ve zeki bir insanı rahatsız eden çözümü beğenmezsek bu kez de 'hiçbir değerlendirme tam gerçek değil' alternatifi ile karşı karşıya kalabiliriz. Peki bu durumda ne yapmalıyız? Çünkü iki cami arasında şaşkın kalamayız, hayat bizi kararlar almaya zorlamaktadır.

Öğrencilerime bu tür açmazlarla karşılaştığımızda sorduğumuz sorunun yanlış ve aradığımız çözümün gerçek dışı olma olasılığına dikkat etmemiz gerektiğini anlatmaya çalıştım. (Ve bunu söylerken aklımda Türkiye'de bu günlerde yaşananlar vardı). Biz insanlar hayatın bir gereği yüzünden her gün onlarca karar alma durumundayız. Ne giyeceğiz, ne yiyeceğiz, nereye gideceğiz, kimi göreceğiz, ona ne diyeceğiz, hangi malı satın alacağız, gibi. Sonunda iki çözümden birini seçeriz. Yeşil kravat yerine kırmızı kravatı takarız. (Korkarım semboller savaşçısı okurlar bu tercihte sonuçlar çıkaracaktır ama amacım hafiften onlara takılmaktı!). Bilgisayar mantığıyla birinden birini seçeriz. Hem denizde yüzmeye hem dağa tırmanmaya aynı anda karar veremeyiz. Sonunda bizim algılama dünyamız bir evet-hayır, bir doğru-yanlış, bir iyi-kötü dünyasına dönüşür ve zaten dönüşmüştür de.

Ama ulusların ilişkileri (cemaatlerin, grupların, insanların ve hiç aklımdan çıkmayan günümüz yurttaşlarının ilişkileri de öyle) 'kim doğru?'

sorusu karşısında hiç de öyle kesin bir doğru-yanlış ilişkisi içinde değildir. Kafamız 'her konuda, her zaman, bütünüyle haklıyız' demeye eğilimliyken, asıl durum farklıdır: bazı durumlarda, kimi zaman ve bir dereceye kadar haklıyız! Yani gerçek durum mutlak bir doğru-yanlış dünyası değil, göreceli bir durumdur. Diyelim A olayında % 80 haklıyızdır. Bu tür bir düşünce ise hiç de kolay değildir çünkü insanın her an almakta olduğu kararla çelişmektedir. Biz kırmızı kravatın % 80'ini takamayız, iki kravattan birini seçmeliyiz. Sevdiğimiz insanın % 70 meziyetleri % 30 kusurları olabilir ama onunla ya evlenmeye veya evlenmemeye karar veririz. Bunu da % 100 yaparız! Hayat böyle. Yani doğru-yanlış gibi düşünce biçiminden göreceli haklı/doğru düşünce biçimine geçmek korkunç zordur. Ve zorluk yalnız düşünce düzeyinde değildir, pratik alanda da öyledir. Yarın birileri Türkiye AB'ye üye olsun mu sorusuna % 50 karar veremez. Cevap ya evet veya hayır olma zorundadır. Oyumuzu da seçimlerde öyle kullanacağız. Birini seçeceğiz, başka türlü de olamaz doğal olarak.

Derste zaman azalıyor ve biz henüz hiçbir somut soruna değinmemiştik. Ama buna ihtiyaç da duymuyor gibiydik. Çünkü bu tartıştıklarımız her günkü kavgalardan hem daha anlamlı, hem de kavgaya farklı bir açı kazandırdığı için de çok daha önemli ve yararlıydı sanki. Çocuk dünyasından da söz ettik. Onların dünyası siyah-beyazdır. Cadılar ve ejderhalar vardır. Öte yanda sevimli bir çocuk ve yaşlı iyi kalpli bir büyükbaba. Çocuklara ejderhanın yavrularını beslemesi için büyükbabayı yemesinin doğası gereği olduğunu ve bunun için ejderhaya öfke duymamızın 'bilimsel' bir yaklaşım olmadığını anlatamazsınız. Çocuğun siyah-beyaz masal dünyasını yıkmanız olanaksızdır, muhtemelen de zararlıdır. Belli bir yaşa gelmeden karmaşık bir dünyayı içine sindiremez. Belki çocuk özellikleri taşıyanlar da iki eksenli daha basit bir düşünceye yatkındırlar. Karmaşık ve yüzdeli düşünce onları şaşırtır ve sinirlendirebilir. Basitliğin kimi insanlar için dinlendirici ama başkaları için rahatsız edici olması çok ilginç!

Peki, sonuç olarak ne oldu? Sonuçlarımız sınıfımızla ve her birimizle sınırlı kaldı doğal olarak. Biz, ne dünyayı ne de geniş çevremizi değiştirebilirdik. Ama artık çocukluğumuzun siyah-beyaz masal dünyamızı geride bırakıp daha karmaşık olan yüzdeli gerçeklere geçebilirdik, dedik.

Bu yeni yaklaşım, belki bizim kesin kararlar alma durumlarımızı değiştirmeyebilir, ama artık çok farklı bir algılama dünyasında olabiliriz. Farklı düşünenlerin, farklı değerlendirmelerde bulunanların varlığının bilincinde olacaktık. Daha önemlisi, biz % 100'lük kararlar aldığımızda bile, aslında bu kararların gerisinde başka farklı ve araştırmaya değer 'yüzdelerin' bulunduğunu bilecektik. Kesin ve kuşkusuz dünyamız sorularla dolu kuşkulu bir dünyaya dönüşecektir. Ama bu öyle bir kuşkudur ki –paradoksal olarak– bize farklı bir güven verecektir: bağnazlıktan uzak olduğumuzun bilincidir bu. Masal dünyasında yaşamamanın farklı zevki (ama masallar da ayrıca hoşturlar!).

Ne Kıbrıs'ı, ne Ege'yi, ne de azınlıkları konuştuk. Sanki hiç gereği kalmamıştı. Bunlar sorun değilmiş duygusu içindeydik. Sorun düşünce dünyamızdı. Ona açıklık getirince sorunlar da sorun olmaktan çıkıyordu. Hiç kimse bana 'somut sorunları' ne sordu ne de hatırlattı sonunda. Herkes kendi muhasebesini yaptı. Masal dünyasını ve siyah-beyaz yargılarım, içinden, gözden geçirdi. Buna ister buluğa ermek, ister olgunlaşmak, ister üniversite eğitimi, ister kendimi tanımak, ister empati ve hoşgörü oluşturmak, ister saygılı ve demokrat olmak, ister çağdaş ve tarafsız insan olmak deyin, sonunda hoş bir son dersi.

5 Haziran 2007

KIBRIS

Mitoslar, Paradigmalar

Kuşaklar boyu bize 'huzur' vermiş olan bazı mitoslar son yıllarda yıkıldı. Mitos sözcüğü Yunancadır ve 'efsane' veya 'hayal gücüyle uydurulmuş inanç' anlamı taşır. 20. yüzyıl sonunda yıkılan en büyük mitos herhalde Marksist modeldi. İşçi sınıfının önderliğinde planlı bir ekonomiyle bir yeryüzü cennetinin kurulacağı mitolojisi yıkıldı. Yıkıntıların altında hâlâ mahsur kalanlar bulunmakta.

Türk-Yunan ilişkileri konusunda hep tekrarlanmış olan bazı mitoslar da duyulmaz oldu. Hani, Yunanlı politikacılar oy avcılığını Türk düşmanlığı üstüne kurarlarmış lafı vardı ya... yok artık bu mitos. Yorgos Papandreu en sevilen politikacı oldu ülkesinde, iki ülke arasındaki dostluğu vurgulaya vurgulaya. Yunanlı siyasiler bu günlerde seçim propaganda yarışmasını Batı Trakya'da, Ötekine dayanışma ve yakınlıklarını sergileyerek sürdürüyor. 'Komşularımız bizi sevmiyor, kötü niyetlidirler, tehdittirler' mitosunu desteklemek artık zor. Okul kitaplarımızda bütün komşuları 'tehdit' diye sergileyen birkaç sayfa hâlâ varsın duruyor olsun.

'Bunları serbest bıraksan birbirini yok eder' mitosu da yıkıldı Kıbrıs'ta. Adanın halkları sosyolojik kehanetlerde bulunan bazı bilirkişilerimizden daha olgun ve kompleksiz çıktı. İki cemaat karşılıklı ziyaretlerle bir araya geldi ve kıyamet kopmadı. Şimdi 'Rumlar bize yakın bir yere konaklarsa deprem olur, veba gelir' mitosu hâlâ yaşatılmaya çalışılıyor ama buna bunu savunanlar da inanmıyor.

Bu 'bizi sevmiyorlar' mitosu dünyada çok yaygındır. Kendi önyargılarımıza, kendi sevgi eksikliğimize, kendi düşmanca duygularımıza meşruiyet kazandıran ve bizi vicdan azabından kurtaran bir yalandır. Bu duygunun paranoyak bir boyutu da var. Bazı ideolojiler bu psikoloji üzerine bina edilmiştir. Siyasi İslamı tehdit olarak sergilemek isteyen mitos da aynı kökendendir. Bu mitos da yıkıldı (veya yıkılıyor), hem Türkiye'de hem Batı dünyasında.

Paradigma değiştirmek

Mitoslar yıkılıyor da düze mi çıkıyoruz? Keşke durum böylesine basit olsaydı. İnsanlığın düşünce gelişmesine global bakan bazı araştırmacı-

lara göre insanlar yanlıştan doğruya değil, Thomas Kuhn'un yaygınlaştırdığı terimle söylersek, bir paradigmadan öteki paradigmaya geçiyor. Kastedilen şu: bir düşünce sisteminden, bir dünya görüşünden, bir inançtan vb. ötekine geçilmekte. Paradigma kavramı çok önemli sayılmıştır çünkü neden anlaşamadığımızın ipuçlarını bu modelde bulabiliriz. İnsanlar ve toplumlar düzeyindeki karşıtlık, (yalnız) bilgi eksikliği veya çıkar çatışması sonucu değil, farklı sistemleri (paradigmaları) izliyor olmamızdandır.

Son yıllarda bazı baba yadigarı mitosların ve tabuların yıkılması dünyamızda ve Türkiye'de bir paradigma değişikliğinin gerçekleşiyor olmasının işaretleridir. Tarih içinde hep gördüğümüz ve halk arasında 'dünya değişiyor' dediğimiz olayı yaşıyoruz. Devrimlere karşı alerjiniz yoksa bu olayı kültürel bir devrim olarak da görebilirsiniz. Kimileri ise, yapılarında tutuculuk fazlaysa, bir süre daha direnecek, ama paradigma sonunda değişecek (herhalde), daha uyumlu bir çevre sağlayacağız (inşallah!).

Ve Kıbrıs

Gündemdeki Annan planı da bir paradigma değişikliği önerisidir. Kimse bunu taraflara zorla kabul ettiremez. Anlaşılan, kimse de 'kendi planını' başkasına kabul ettiremiyor. Sonunda kendi bacaklarından asılanlar olacak. Ancak mitoslar öylesine etkili ki, taraflar kendi gerçek çıkarlarını saptayamıyor, karşı tarafı kolluyor; karşı tarafın kabul ettiğini tepkisel olarak reddediyor. Taraflar, mitoslarının kurbanı: 'karşı taraf kârlı çıkıyorsa herhalde ben zarar görüyorum' psikozunda.

Unutmadan ekleyeyim, yıkılan iki mitos daha var. 'Türk tarafı Kıbrıs'ta çözüm istemiyor' söylemi de sarsılıyor. Türk tarafında da çözüm isteyenler kuşkusuz var ama asıl sorun, demokratik bir yöntemle herkes için bağlayıcı olan ortak bir karar çıkarma mekanizmasının henüz tam işletilemiyor görüntüsünün ortaya çıkması. Bir de Annan planı Rumlardan yanadır mitosu yıkıldı herhalde. Plan Rumlardan yana olsaydı Annan'a hemen 'evet' derlerdi, oysa fena zorlanıyorlar.

Kıbrıs sorununu çözmek dilemması aslında bir paradigma değişikliği sorunudur. Eğer değerlerinizin ve dünya görüşünüzün kökeninde, güvensizlik, tehdit algılaması, paranoya, aşırı milli gurur vb. egemense doğal

olarak içine kapanık bir toplum düşüncesi size huzur sağlayacaktır. Bu tür insanlar komşuya kendi gözleriyle bakacak, içlerinde bulunan dünyalarının izdüşümlerini görecektir. Eski dünya görüşüne bağlı bir kimseye kızmak da doğru değildir; onun bakış açısı budur, doğru bildiğini yapması da çok normaldir. İki farklı paradigmaya bağlı iki kişinin ve/veya grubun farklı doğruları olur ve farklı hedefler peşinde koşarlar. Ne yazık ki aklın yolu tek değil artık!

Dünyaya güvensiz bakmayanlar ise doğal olarak farklı şeyler göreceklerdir. (Daha doğrusu, başka şeyler hissedenler farklı davranacaktır.) Görecekleri, uyum içinde yaşayabilecek cemaatler, ille de düşman olmayan komşular, uyumlu ve sürtüşmesiz bir gelecek vb. olacaktır. Avrupa Birliği böyle bir paradigmanın ürünüdür. Orası güven dünyasıdır. Orada insanlar tarihsel mitosların etkisinde değil başka (hoşumuza giden veya gitmeyen) değerleri izlerler: yemek-içmek, gezmek, günlerini çocuklarıyla, köpekleriyle, hobileriyle geçirmek, sevmek, sevişmek, spor yapmak, yaratmak, lüks araba satın almak, araştırmak, sanat yapıtı veya para makineleri yaratmak ve tüketimin fetişizmini tatmak, gülmek, bir ağaç dikmek, kapı komşusunu kıskandırmak, komşu gezegenlere doğru uzanmak, denize doğru bakıp daha da mutlu bir geleceği düşünmek... Geçmiş onları o kadar az ilgilendiriyor ki!

Paradigma seçme dilemması (belki, 'açmazı') zorla güzellik olmaz lafı gibi bir şey. Paradigma değişikliği, bir olgunlaşma süreci gerektiren bir olay. Ve en önemlisi, 'doğru' karar verme sorunu da değil; çünkü 'doğru' da, içinde bulunduğunuz paradigmaya bağlıdır. Mitoslarımız sağlamlıklarını sürdürdükçe biz de doğrularımıza inatla sarılacağız. Yazık olan, toplumların 'kaderi'nin tek tek kişileri de doğrudan etkilemesi.

10 Şubat 2004

Denktaş'ın Yumurtası

Kıbrıs'ta duvar çatlayıp insanlar daha serbest dolaşmaya başlayınca aklıma Kolomb'un yumurtası geldi: yapılınca demek bu kadar basitmiş! Buna da Denktaş'ın yumurtası diyelim.

Ayrıca iki soru da geldi aklıma. Birincisi, neden yıllarca bu duvar takviye edilip durmadan yükseltildi? Neden ancak bugün aşılması gerekli görüldü? Neden bunca yıl insanlar ayrı gettolarda hapsedilip 'Rumla Türk bir arada yaşayamaz' diye beyni yıkandı? İkinci soru ise şu: Düne kadar Denktaş politikalarını hep desteklemiş olanlar, bu politika tam tersine bir dönüş yapınca nasıl oluyor da bunu da hemen destekleyiveriyorlar? Toplumların kaynaşmasını isteyenlere saf, hain, satılmış demiş olanlar aynı insanlar değil mi?

Bu sorular yanıtlanmadan ne geçmişi ne de gidişin yönünü tam olarak anlayamayacağız. Ne çözümsüzlüğü besleyen güçleri ne de bu güçleri destekleyenlerin 'evet efendim'ciliğini. Bunlar anlaşılmadan da ne yeni sakatlıkların önü alınabilir ne de sağlam politikalar üretilebilir.

Yıllarca bazı kimseler Kıbrıs'ta iki toplum bir araya gelsin diye, insanlar buluşup sohbet edebilsin, ortak bir mahalde oturup müzik dinleyebilsin, telefonda konuşabilsin diye çaba gösterdi. Aleyhlerine neler yazılmadı neler! Hainlikleri CIA ajanlıklarıyla birlikte dile getirildi, bu insanların 'Yunana uşaklığı' güya aldıkları dolarlarla açıklandı. Bu çabalara katılan yabancılar da, malum itham altında kaldılar: yeni Sevr'in bir parçası olarak şaibeli işler peşindeymişler Kıbrıs'ta.

Bu duvar biraz olsun aralansın diye çaba gösterenlere (bazı Kıbrıslılara, Birleşmiş Milletler'e, Avrupa Birliği'ne, çeşitli Batılı aracılara) nasıl da vatanperverce saldırmıştı, bu aracılara neler yakıştırmamıştı bazıları. 'Bizi anlamıyorlar'dan başlayıp, 'düşmanımızın yanındadırlar'a kadar paranoyalarını sere serpe ortaya koydular. Hatırlarsınız, Kıbrıs'ta cemaatler arasında diyalogun geliştirilmesine yönelik her çaba bir komploydu. Hemen mi unutacağız bunları?

Şimdi de utanmadan, otokritiklerini yapmadan, 'Aferin Sayın Denktaş' diyorlar. Peki bunca çamur atmanın hesabını kimse vermeyecek mi? Hep böyle zayıf mı kalacak toplumun hafızası? Böyle yaptırımsız mı kalacak yan-

lışlar, iftiralar, haksızlıklar, suçlar? Dünün politikasını alkışlayanlar bugün 180 derece dönmüş olanını da benimseyiverdiler; yarın olur da 360 derece yeniden tamamlanırsa, göreceksiniz, yine aynı insanlar alkış tutacak. 'Devletlim, sen her zaman haklısın' sendromu! Onlar her türlü devlet politikaları karşısında esas duruşta, toplum da onların karşısında sessiz mi kalacak?

Demokratik bir rejimde yönetenler doğru kararları için ödüllendirilir, yanlışları için de cezalandırılırlar (eleştirilerek ve oy kaybederek). Sağlıklı yurttaşlar da kararların nedenlerini sorarlar, bilmek isterler. Bendeniz (Alvaro De Soto gibi) ne 'duvar'ın gereğini ne bu konudaki gecikmeyi ne de aralanması için seçilen günün anlamını anlamış değilim. Anlamamış olmamız o kadar önemli değil. Kötü olan duvarı bir kurup bir alçaltanların kimseye hesap verme gereğini duymamaları; daha kötüsü de seçmenlerin (yani bizlerin) bunu sessiz ve tevekkülle kabul etmemiz. Siz aldatılmış, alay edilmiş, hakkı yenmiş, saf sayılmış duygusunu benimle paylaşmıyor musunuz?

1999'da depremlerden sonra başlatılan Türk-Yunan yakınlaşmasında da yaşandı bu hava. O güne dek şoven zehirlerini aralıksız dökenler, 'devletleri' yeni bir direktif verince hemen, şairin da dediği gibi, celep sopasını kaldırınca sürüye katılmamışlar mıydı? Yıllarca Yunandan neden dost olamayacağını bizlere anlatanlar, bir de baktık ki, en önde, güleç, dostluk nutukları çekiyorlar. Barış ödülleri de aldı bazıları. Çok acıklı manzaralardı bu merasimler: hem kendileri hesabına hem toplumlarımız için. Bu kadar kişiliksiz kimselerle düze çıkabilir miyiz acaba?

Kıbrıs'taki gelişmeler –duvarın çatlaması– kuşkusuz hoş ve umut verici. İnsanca bir büyük adım. Ama bunu kime borçlu olduğumuzu doğru saptamalıyız: İçimizdeki dünkü hainlere, satılmışlara, CIA ajanlarına, ikinci Sevr'i tezgâhlayanlara, içişlerimize karışan o kötü niyetli yabancılara, Türk düşmanlarına, bizi anlamayanlara, saflara, romantiklere, entellere, bölücülere, egemenlik konularında duyarsız olanlara, devlet düşmanlarına, yani yıllarca bu tür sıfatlar kullanılarak karalanan bir avuç insana.

Bu öncülere, bu bir avuç insana aferin!

13 Mayıs 2003

Kıbrıs'ta 'Çözüm' Ne Demek?

İki bin dört yılının Nisan ayı çözüm için çok önemli bir fırsattır deniliyor. Bugüne kadar Rum tarafının birkaç çözüm olanağını (örneğin Zürih Antlaşmasını ve Acheson planını), Türk tarafı da 2002 Aralık ayında Kopenhag'ta ve 2003 Mart ayında Katılım Antlaşmasının imzalanması sırasında olanakları değerlendirmediği hatırlatılıyor. Ama bunca fırsat karşılıklı kaçırılıyorsa bu işte bir garabet olsa gerek.

Çözümsüzlüğün temel nedeni her iki tarafı da tatmin eden ideal formülün bulunamaması. Ama tarafları rahatlatacak bu formül neden bunca yıl bir türlü bulunamıyor? Alt tarafı istenen İstanbul'un bir ilçesi kadar nüfusu olan orta boy bir adada insanların didişmeden bir arada yaşamasıdır. Bütün dünya (özellikle BM, AB, ABD) araya girdi, sopalar gösterdi, havuçlar sundu; çözüm yine sağlanamadı. Nedendir bu zorluk?

Yorumcuların dile getirdikleri ulusal çıkarlar, cemaatlerin hakları, ulusal ve askeri güvenceler, kazanılmış hukuksal statüler, geçmişte imzalanmış antlaşmaların sağladığı kazançlar önemlidir. Ama kanımca bütün bunlar çözümsüzlüğü açıklamak için yeterli değildir. Bunca anlaşmazlık konusunun sürekli (sözüm ona) pazarlık masasında bulunması ve kavgasının yapılması başka türlü açıklanmalıdır.

Kıbrıs her iki (veya dört) taraf için milli bir konudur. Ama 'milli' (veya 'ulusal') ne demektir? Yunan/Rum tarafı için Kıbrıs konusu en az yüzyıl başından beri bir 'ulusal bağımsızlık' mücadelesiydi. Türkler bu projelerinde yoktu, ya 'azınlık' sayıldı veya 'unutuldu.' Türklerin temel kaygısı ise başta Yunanın siyasal egemenliği altına girmemekti; sonraları ulusal bağımsızlığın korunması oldu. Bu yolda her iki taraf kurbanlar ve şehitler verdi, fedakârlıklarda bulundu.

Ama bugüne damgasını vuran bu geçmiş, karar durumunda olanların, kaderleri söz konusu olanların ve ilgili seyircilerin (seçmenlerin, yurttaşların vb.) büyük çoğunluğunun milli kimliğiyle doğrudan ilişkili. Millilik zaten bir kimlik sorunudur ve mantık işi değildir: duygu olayıdır. İnsanların 'milli bağımsızlık' adına hem kendi hem en sevdikleri çocuklarının bile hayatlarını seve seve feda etmeleri rasyonel bir eylem değildir.

Milli sayılan sorunların herkesin (yani bütün dünya milletlerinin) kabul edeceği mantıksal bir tek yorumu olmaması ve her milletin 'doğal olarak' kabul ettiği kendi gerçekliği olması da bu milli kimlik yüzündendir.

İlgililere çeşitli 'çözümler' önerilirken bir ikilem doğmaktadır. Tarafların birbirine önerdikleri bir yana (bu yoldan bir diyalog bile başlatılamaz), üçüncü tarafça önerilenler bile taraflarda duygusal alanda aşılması zor engeller yaratmaktadır. Taraflardan istenen kimliklerini yaralayacak 'ödünler' vermeleridir. Bunca yıl savaşını verdikleri ve 'milli egemenlikle' ilgili mücadelelerini bırakmaları, geçmişteki eylem ve hayallerini unutmaları hatta bu yolda yaptıklarını bir tür yadsımaları istenmektedir. Mücadelelerini, fedakârlıklarını, kurbanlarını, hedeflerini, kısacası kimliklerinin temel öğelerini bir yana koymaları istenmektedir.

Kimilerince bu istenenler kimliklerinin inkârıdır. Önerilen Annan planı, kabul edildiğinde, tarafların yıllardan beri verdikleri (maksimalist) mücadeleler anlamsızlaşmaktadır. Yapılanlar sanki boşuna yapılmış, gerekli ve kaçınılmaz değillermiş gibi bir anlayış doğmaktadır. Olası bir siyasal uzlaşma, milli kimlik alanında sarsıntı yaratmaktadır: milli geçmiş sarsılmaktadır.

Bu sarsıntının en belirgin semptomu çok yanlı bir utanç duygusudur. Uzlaşmaya dayalı 'çözüm' geçmişle (ve milli tarihle) bir hesaplaşmayı gündeme getirmektedir. Milli kimlik sahibi insanların, kimliklerini sarsacak bir çözümü kabul etmektense, çözümü ilerideki bir tarihe bırakmaları anlaşılır olmaktadır. Bedeli de olsa böyle bir yaklaşım kimlik açısından daha az utandırıcıdır. Kıvanç kadar utanç da milliliğin temel belirtilerindendir.

Milliyetçilerin uzlaşmaz olmaları ve uzlaşmaz olanların da genellikle milliyetçi olmaları zaten bu 'milli kimlikle' açıklanabilir. Bu sorunların aşılması ve Kıbrıs'ta kalıcı bir çözümün sağlanması ise aslında tarihle hesaplaşma ile sağlanabilir. Ama bu tür hesaplaşmalar milli kimliğin ve yakın geçmişin sorgulanmasından da geçmektedir. Bunu milliliği geç edinmiş ulusların yapması ise pek kolay değildir. Duruma bu açıdan bakıldığında Kıbrıs sorunun ne denli zor olduğu –ve yalnız siyasi bir sorun olmadığı–belli olmaktadır.

8 Temmuz 2003

Kıbrıs'ta Sözde Sorun mu?

Kıbrıs'a ne zaman gitsem bir şeyler beni rahatsız etmiştir. Lefkoşa'nm orta yerinde başımı kaldırıp etrafa baktığımda aynı anda dört ulusal bayrağın dalgalanmasını görmek bunlardan biri: Türk, Yunan ve Kuzey ile Güney Kıbrıs'ın bayrakları gereğinden çok gibi geldi hep bana. Karşı sokağa ulaşmak için gümrükten geçmek de öyle. Bir zamanlar bu bile olanaksızdı. İki getto vardı ve bu gettolarını sürdürmeye kararlı savaşçılar. Bu durumu tartışmak ise başka bir garabet. Ortak bir dil yoktu. Bir yanda kendine yakıştırdığı sıfatlarla meşruiyet kazandığına inananlar öte yanda her kelimenin önüne 'sözde' lafını ekleyerek gerçekleri reddeden bir anlayış. Yaşanana sağırlar diyalogu denebilir.

Geçen hafta, 8-11 Kasım günlerinde yaşadıklarım ve duygularım farklıydı. Kıbrıs'ın çok değiştiğinden değil, daha çok içinde bulunmuş olduğum çevreden dolayı. Doğu Akdeniz Üniversitesinin (İletişim Fakültesi) Lefkoşa ve Gazimagosa'da tertiplediği ve Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs'ın iki kesimi, İsrail ve Filistin'den gelenlerle yürütülen Barış Gazeteciliği Konferansı farklı bir çerçeve oluşturmuştu. Konuşmacılar, en başta, hem medyada hem de toplumun bütününde düzeltilmesi gereken durumların varlığı kadar her birimizin de bu 'kusurlu' durumda payımızın olduğu varsayımından yola çıktılar. Milliyetçi çatışmaların görüldüğü zaman bunların ister Kıbrıs'ta ister Ortadoğu'da olsun birbirlerine çok benzedikleri görüldü. Biz-siz hırlaşması yerine anlayışın ve diyalogun egemen olduğu bir 'çatışma çözümlemesi' havası esti oturumlarda. Huzur vericiydi bu ruh hali.

Konferansın tutanakları yayınlandığında bu konulara yeniden dönmek vaadiyle şimdilik tertipleyicileri (S. Alankuş, B. Azgın, S. İrvan ve daha niceleri) kutlamakla yetineyim. Konferansın temel mesajı ve anlayışı bana göre ütopyaya açık yanıydı. Ütopyanın olumsuz anlamının bilincindeyim. Ama ben kelimenin olumlu yanıyla kullanıyorum: var olan durumu 'gerçekçilik' adına kabullenmeyen, şu anda var olmayan ama insanların girişimleri ve inançlarıyla sağlanabilecek daha iyi ve mutlu bir yarına varma çabası diye anlıyorum ütopyaya ulaşma düşünü. O düş ki insanlarda oluşmadığında hep yerlerinde sayarlar.

Bu konferanstan rahatsız olanlar da oldu. Rum kesiminden tepkiler geldi. 'Sözde üniversiteye neden gittiniz, katılımınızla onu meşru kılıyorsunuz' diye sesini yükselten ve getto ruhunu yaşatmak isteyen ve aynı zamanda vatandaşı yönetimin maşası sanan bir yönetim varlığını duyurdu. Dolaylı faşizan tehdit kendini duyurdu. Ama Rum ve Yunanlı katılımcılar farklı bir anlayıştaydı. Alt tarafı sıradan vatandaşlar ve seçmenler iktidarlara hesap vermez, iktidar seçmene hesap verir.

Sayın Mehmet Ali Talat'la görüşme olanağını da buldum. Çok eskiden tanışırdık. Değişmediğine, politikacılaşmadığma, içten ve dengeli yanını sürdürdüğüne nasıl sevinmeyeyim! Türk kesimine uygulanan izolasyonların kaldırılmasının gereğini anlaşılır bir dille anlattı. Başka siyasilerle de yaptığım konuşmalardan Kıbrıs konusunda Rum tarafının, Türk tarafın aksine, ne bir planı, ne bir önerisi ne de bir inisiyatifi olmadığını gördüm.

Ama asıl çarpıcı olan konferans sonrasında akşam yemeğinde bize katılan 'Kıbrıs'ta Barış İçin İki Cemaatli Koro' adlı topluluktu. Bu topluluk 1997 yılında Salih Öztoprak'ın girişimiyle kurulmuş. Yıllarca Türkler ve Rumlar bir araya gelebilmek için yasaklı zor engelleri aşmaları gerekmiş. Ara bölgede buluşabilmişler. Şimdi 'sınırlardan' geçilebildiği için her iki tarafta bir araya gelip şarkılarını söyleyebiliyorlar. Koro hiç unutmayacağım ve beni çok duygulandıran bir topluluktu. En başta gördüğüm en güleç insanlardı. Birbirlerine sarılarak, öpüşerek selamlaşıyordu. Şarkılarını el ele tutuşarak söylediler. Amatör topluluk, kızlı erkekli, her yaştan insandı. Türkçe ve Yunanca iki tarafın şarkılarını ortak okudular.

Psikolog Kostas Kiranidis'e 'siz var olmayan bir dünyanın hayali görünümüsünüz' dedim. Evet, dedi. Biz çoğunluğu temsil etmiyoruz. Ama böyle olmak istiyoruz. Ayırımı yaşamadan, farklı olanla bir arada yaşamak istiyoruz, bundan değil rahatsız olmak tam aksine büyük mutluluk duyuyoruz. Biz yalnız şarkı okumuyoruz, farklı bir yaşamın tadını çıkarıyoruz, dedi. Keman, flüt, çello refakatindeki konseri Salih Öztoprak'ın sürprizi izledi. Partneri genç Yeşim'le kıvrak bir mambo gösterisi yaptılar. Salih bey meğerse hem çilingir hem de dans öğretmeniymiş.

Korodaki her meslekten insanları izlerken elimde olmadan onları bizim konferansın katılımcılarıyla kıyasladım. Bizler çok mazbut laflar et-

tik. İrfan da vardı laflarımızda belki. Ama bu 'barış' söyleminin ardında sık sık akademisyenin kariyer kaygısının, gazetecinin malını satma isteğinin, politikacının kısa vadeli çıkarının, aktivistin şöhret arayışının da yatabileceği aklımdan çıkmıyor. Biz bir barış dünyası önermiştik. Oysa onlar ona çoktan kavuşmuş ve onu zaten yaşıyorlardı.

Onları dinlerken, değil Kıbrıs'ın, bütün dünyanın nasıl bütünüyle farklı olabileceğini düşündüm. Sınırsız, el ele, siz-biz hırgürü olmadan, birbirimizden kuşkulanıp korkmadığımız, nihayet utanmadan sevgimizi gösterebileceğimiz bir ortam neden olmasın? Bu insanlarla konuşunca böyle bir beklentileri olmadığını anlar gibi oldum. Kıbrıs'ın böyle bir geleceğe henüz hazır olmadığının bilincindeydiler. Ama onlar kendi dar çevrelerinde istedikleri gibi yaşayabiliyorlardı. Ve bundan müthiş zevk alıyorlardı gibi geldi bana.

Bari bu insanlara ilişmeseler, kendilerine benzetmek istemeseler, varsın hain desin çoğunluk onlara ama ondan öte gölge etmeseler dileğiyle uyudum. Güzel rüyalar gördüm Lefkoşa'da.

14 Kasım 2006

SANAT VE BİLİM DÜNYAMIZ

Stefanos Yerasimu ve Empati

Ö leli bir ay oldu. Yakınları, yapıtlarını okumuş olanlar, onu tanıyanlar ve dostları Stefanos'u unutamayacaklar. Artık bugün ona 'sayılı aydınlarımızdan' da diyemiyoruz çünkü her kavramın her türlü yoruma açık Türkiye'de 'aydın' kelimesi de tartışılır oldu. Hatta 'bizden' biri miydi; bunu da kuşku ile karşılayacaklarımız az değil. Çünkü o İstanbul'un Rum azınlığından biriydi ve gayrimüslim azınlıklar bizden mi yoksa yabancı mı –Anayasa'da açıksa da– hâlâ bazı kafalarda açıklık kazanmadı.

Yakınları onu tarihçi, mimar ve araştırmacı olarak bilir. İstanbul'da ve Paris'te yaşadı. Profesör olarak üniversitede ders verdi. 1994 yılında beş yıl İstanbul'da Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü müdürü olarak çalıştı. Ahmet İnsel'in yazdığı gibi "beş yıl süren bu görevi boyunca gösterdiği çabalar, başlamasına önayak olduğu araştırmalar, Yerasimos'un bilim insanı kimliğinden taviz vermeden yaşamayı başarabildiği bu tutkunun izlerini taşır."

Empati ve bilim

Postmodern günlerimizde bilimin tarafsızlığı da tartışılıyor. Bilim denen alanın aslında her inanç sistemi gibi konjonktürden etkilenen, kişisel tercihlerin başka bir görünümü olduğu savunuluyor. Bu görüşe katılıyorum. Bilim adamlarının, özellikle kimlikle ilgili konularda hiç anlaşamamalarını başka nasıl açıklayacağız? Yalnız bilimin 'kanıt' sunma duyarlılığı öteki inanç sistemlerine göre daha çok gelişmiş. Sanırım 'bilim' diye bir yaklaşım benimsenecekse bu duyarlılığa empatiyi de eklemek gerekecek. Burada empati derken kendini ötekinin yerine koymayı ve hele her olayı bütün tarafların duyarlılıklarını ve inançlarını göz önüne alarak ve bunları ilke olarak eşit değerde görerek yola koyulmak demek istiyorum. Stefanos bu konuda eşsizdi. Onu anmak için kendi anılarımdan bir olayı anlatmayı yararlı sayıyorum.

1990 yılında Atina'da 'Akdeniz Araştırmalar Vakfi' Türkiye ile ilgili bir sempozyum hazırlamaya karar verdi. Amaç Türk-Yunan ilişkilerini bir yana bırakıp yalnız Türkiye'yi tanıma amacıyla ilgili konuşmacıları bir

araya getirmekti. Belli başlıklar kararlaştırıldı ve Türkiye'den konuşmacılar çağrıldı. Ben danışman olarak Türk konuşmacıların seçiminde görev aldım. Konular çok geniş bir çerçeveyi kapsıyordu. Yakın tarihteki gelişmeler, ülkenin siyasi yapısı, toplum içinde etkin güçler ve ilgili dengeleri, ekonomik durum ve sorunlar, kadının toplum içindeki yeri, siyasi İslamı, sendikalar ve rolleri, Türkiye'nin (Yunanistan hariç) komşularıyla ilişkileri gibi. Listede 'Kürt sorunu' da vardı.

1990 yılında Türk-Yunan ilişkileri gergindi. Zaten sempozyumda bu ikili ilişkileri bir yana bırakma kararı Türkiye ile ilgili herhangi bir konunun hemen Türk-Yunan karşıtlığına dönüşmesinin ve kısır tartışmaların başlayacağının bilinmesinden dolayı alındı. Kürt konusu da oldukça hassas bir konuydu ve o yıllarda bu alanda da durum gergindi. Ben bu konunun Stefanos tarafından sunulmasını önerdim. Gerçekten de Stefanos –Yunanistan'da ilk kez ve sanırım son kez de konuşarak– örnek bir bildiri sundu.

Salonda bütün 'taraflar' vardı: Türkiye'nin Atina Büyükelçisi (Gündüz Aktan) ve başkonsolosu, PKK temsilcileri ve militanları (o yıllarda Yunanistan'da gayri resmi olarak aktiftiler) ve Yunanistan'ın sağcısıyla solcusu, PKK sempatizanıyla sözde veya gerçekten insan hakları savunucuları. Yarım saat kadar konuştu Stefanos. Ve mucize! Salonda kavga çıkmadı. Gerginlik de doğmadı, itirazlar bile duyulmadı. Herkes saygı ile 'Kürt sorununu' dinledi ve sanırım bir şeyler anladı. Herhalde Yunanlılar olanı fark etmemişti ama bence özel hatta tarihi bir gün yaşanmıştı. Stefanos herkesin –yani ilgili tarafların– kabullenebilecekleri bir dili bulmuş ve kullanmıştı. Ve bu dil aracılığıyla anlaşma zemini veya en azından bir temas kurma olanağı doğmuştu.

Kullandığı kelimeler ve terimler özenle seçilmişti. Kimlik beyanı anlamındaki pankart/bayrak işlevi gören sembol kelimelerden kaçınmıştı. Tarafları tedirgin ve rencide edebilecek nitelemelerden uzak kalmıştı. En önemlisi tarihi perspektifi çizerken resmi etnik tarih paradigmalarına başvurmamıştı. Bu olayların içinde geliştikleri ve 'anlam' edindikleri milliyetçiliği, tarihi bir olay olarak ve faturayı tek bir tarafa çıkarmadan ele almıştı. Konuyu siyasi ve hukuksal bir olay olarak ele almış ama bununla sınırlı kalmamıştı. Bütün tarafların iç dünyalarına göndermelerle karşı tarafa anlam-

sız hatta haksız görünen yaklaşımların da bir iç mantığı olduğunu anlatmış ve bu alanda bu ilgili duyarlılıklara saygılı olduğunu hissettirmişti.

Hınçla bir tarafı savunan bir aktör olmamıştı. Tarafları anlatmakla ve onları anladığını bize duyurmakla işe koyulmuştu. Salonda itiraz sesleri çıkmamış çünkü salondakilerin bütün tezlerini zaten bir bir dile getirmişti. Her tarafın derdini, acısını, korku ve beklentisini en güzel ve açık biçimde dile getirmişti. Ve Kürt sorununa –yada bu olaya ne denecekse– nasıl yaklaşmak gerektiğini bize bir ders verir gibi sunmuştu. Okur bütün bunlardan Stefanos'un her görüşe eşit mesafede kaldığı anlamını çıkarıyorsa kendimi iyi ifade edemedim demektir: demek istediğim irdelemesinde her görüşü göz önüne almıştı.

Stefanos aklıma hep o günkü konuşmasıyla gelir. Bilimselliğinin ise empati gücünde yattığını düşünürüm arada. Bu gücün de azınlık olarak toplumda eksikliğini duyduğu anlayıştan kaynaklandığını. Stefanos'a bugün ne kadar ihtiyacımız vardı, bunu söylemek istedim.

En çok Türkiye'yi ilgilendiren konuları işledi: Türkiye ve Osmanlı tarihi, İstanbul, kimlik sorunları gibi konulardı ilgisini çeken. Geriye bize onun kitapları kaldı. Başlıcalarını hatırlatayım: 'Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu,' 'Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri,' 'Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye' (3 cilt), 'İstanbul İmparatorluklar Başkenti,' 'Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri 1917-1923,' 'Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik,' 'Topkapı Sarayı'nda Yaşam: Albert Bobovius veya Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları,' 'Sultan Sofraları, 15. ve 16. Yüzyılda Osmanlı Saray Mutfağı.'

23 Ağustos 2005

İmagoloji ve Sansür

İmagoloji, yani imajların oluşumu ve işleyiş biçimi yeni bir araştırma dalıdır. İmge bilim de denir. Kişilerin, ama daha çok insan gruplarının ve ulusların 'Öteki' konusunda geliştirdikleri algılamaları (isterseniz, önyargıları) araştırır. İşte bu bilim dalı Türkiye'de pratikte yasaklanmak istenmektedir ... diyesin gelir.

Bazı kimseler 'biz' ile ilgili imajların, ancak bu imajları dile getirenlerin kendi kafa yapılarını gösterdiğini anlayamıyor, imgeleri 'bize' yönelen hakaretler olarak algılıyor. (Edward Said'in *Oryantalizm* çalışmasını okurken Doğu'yu değil, Batı'mn önyargılarını öğreniyoruz.) Hatta kimileri, büyüye inanan animizm döneminin insanları gibi, imajların simgesel olarak sergilediklerinin bizi doğrudan etkilediklerine inanırcasına savunma davranışları geliştiriyorlar. En son örnek Egoyan'ın *Ararat* filmi. Bu film önyargılar içeriyor idiyse, yönetmenin ve belki filmi beğenenlerin ne tür 'görüşlere' inandıklarını öğrenme fırsatını –toplum olarak–kaçırmış olduk.

Bu tür yasaklayıcı tepkiler dünyanın başka ülkelerinde de görülür. Hıristiyan dünyasında, örneğin 1988'de Atina'da Martin Scorsese'nin The *Last Temptation of Christ* ile olduğu gibi, İsa ile ilgili 'beğenilmeyen' filmler bağnaz dincilerce oynatılmamak istendi. Yıllarca önce Girit'te Kazantzakis'in *Zorba* filmi oynatılmadı çünkü Giritlilerin ölen bir kadının evini hunharca yağmaladığını gösteriyordu.

Ama iş filmleri aşıp kitaplara da varıyor. Yunancadan Türkçeye çevrilen romanlarda sansür konusuyla ilgili birkaç yıl önce başladığım bir çalışmaya göre onlarca roman arasında sansürsüz yalnız bir tek roman bulabildim. (O da mahkemeye verilmiş!) Genellikle çevirmenler veya yayıncılar 'bizi' iyi göstermeyen kelime ve cümleleri değiştiriyorlar. Bir örnek olarak D. Sotiriu'nun *Selam Benden Anadolu'ya* romanıdır. İçinde Türk 'aleyhtarı' ne varsa çıkarılmıştır. Zaten kitabın asıl başlığı da *Kanlı Topraklar*'dır.

Yunanlı ozanları da sansürlü okuyorsunuz. Seferis'e bile sansür kondu, çünkü çürük bir kapının altından süzülüp çıkan iki yumurcağı (Türk çocuklarını) 'dağ faresine' benzetmişti; ve yazının bu kısmı kesilip atıldı. Yunan edebiyatını (ve başka metinleri) sansürsüz ve olduğu gibi okuma hakkı-

nızın elinizden alındığı düşüncesi size nasıl bir duygu aşılıyor? Ben vesayet altında ve hiç büyümeyecek bir küçük çocuk gibi hissediyorum. Bunun ayıp, insan, anayasal ve yasal haklarımın ihlali olduğunu düşünüyorum.

İmagolojiye dönelim. Bu tür anlayışın sonuçları 'ulusal' açıdan da zararlı. 'Ötekini' hiçbir zaman öğrenemeyeceksiniz. Hele size karşı önyargıları varsa bilemeyeceksiniz. Bilgisiz ve yanlış bilgilerle kalacaksınız. Çünkü birileri size sormadan sizi 'korumaktadır.' Bu anlayış tarih yazımında da yaşanmaktadır. Yunan tarihçilerin yapıtlarını yazıldıkları gibi okuyamazsınız. Ben –kıvançla– bir tarih kitabını sansürsüz yayınlamayı denedim, kitap yasaklandı, çevirmen mahkemelerde...

Bu sansür anlayışı toplum ve yasalar çerçevesinde var oldukça imge bilim diye bir bilim dalı Türkiye'de yeşeremez, gelişemez hatta var olamaz.

Ararat türü filimler piyasalarda az değildir. Kimileri ırkçılık yapmakta; yani bir halkı veya milleti bir bütün olarak suçlu göstermek istemektedir. Alan Parker'ın *Geceyarısı Ekspresi* bu yaklaşımı anımsatmaktadır. Başka filimler geçmişte yaşanan insanlık ayıbı olayları sunmakta; amaçları bilinç düzeyimizi yükseltmektir, geçmişimizle hesaplaşmamızı sağlamaktır. Steven Spielberg'in *Schindler'in Listesi* ve Arthur Penn'in *Little Big Man* filmleri kuşkusuz ikinci yaklaşımın örnekleri. Özellikle Penn'in filmi gözümün önünden hiç silinmeyecek. Seyircilerin 'ecdadı' tarafından gerçekleşen bir katliam olayını dürüstçe sergiledi. Tarihle bir hesaplaşmaydı, ruhbilimsel bir kurtuluş etkisi yaptı film.

Yakında Türkiye sinemalarında Yunanlı yönetmen T. Bulmetis'in *Bir Tutam Baharat* filmi gösterilecek. Film bir Türk-Yunan ortak yapımıdır. Tamer Karadağlı ve Başak Köklükaya da başrollerde. Yunan sinemasının en güzel ve başarılı filmlerinden sayılabilir. Konusu 1964 yılında İstanbul'dan 'sürülen' Rumların öyküsü. İngiliz basınında da övücü eleştiriler çıktı. Acılı olayları ağlatan bir duyarlılıkla, güldüren ayrıntılarla, çarpıcı bir teknikle, unutulmaz bir müzikle, insanı insanlar için sevgiyle dolduran bir anlayışla taptaze bir sanat yapıtı.

Dilerim bu film hakkında kendi kişisel yargınızı edinme hakkınız elinizden alınmaz.

27 Ocak 2004

Orhan Pamuk ve Tartışma Kültürü

Orhan Pamuk'un Türkiye konusunda söyledikleri son haftalarda basında farklı açılardan ele alındı ve tartışıldı. Bu konuda dile getirilen görüşlerin çeşitliliği şaşırtıcı sayılmamalı; çağdaş toplumlarda çok seslilik doğal bir durumdur, hatta demokratik toplumların temel özelliğidir. Ancak aşırı saldırgan ve küçümseyici söylem, eski ve aşılmaya çalışılan tutumları akla getirdiğinden benim için rahatsız edici oldu.

Farklı görüşte olan kimseler arasındaki tartışmaların amacı ortak bir anlayışa varıp 'birlik beraberlik' sağlamak değildir; diyalogun temel amacı farklı görüşlerin varlığından haberdar olmamızdır. Uyumlu 'birliğin' her zaman sağlanacağını ummak ütopiktir, gerçekçi bir beklenti değildir. İnsanların beğenmediğimiz farklı görüşlerinde ısrarlı olmaları hoşumuza gitmese de, veya uyumsuzluğun toplum açısından zararlı sonuçlar yaratacağına inansak da, tartışma ilkelerimizi 'çokseslilik' temeline dayandırmak, hem kendimiz açısından daha az sinirlendirici olacak, hatta daha huzur verici olacak, hem de toplumsal barışı sağlamak açısından daha yararlı.

Ama uyumsuzluk anlaşmazlığı da kaçınılmaz kılmamalı. Söz özgürlüğünün temelinde bu anlayış yatar. Örneğin kendisi psikolog da olduğundan, insan yapısının ne olduğunu oldukça iyi bilen bir çocukluk arkadaşımla yaptığımız tartışmalarımız bazen en sonunda tam bir görüş ayrılığına varmakla birlikte 'anlaşmazlık' doğmamakta. Soğukkanlı görüş alışverişinin sonunda tartışılan konudaki ilkelerimizin farklı olduğunu, bu ilkelerin ise bir kişisel inanç veya beğeni sistemine dayandırıldığını anlamaktayız. O noktadan sonra tartışmanın anlamsız olduğunu her ikimiz de biliyoruz. İnanç farklarının diyalogla ve özellikle 'mantıkla' çözülemeyeceğini artık bilmeyen kaldı mı? Bu sıfır noktasından sonra her birimizin farklılığına karşılıklı saygı ilişkilerimizde egemen olmakta ve uyumsuzluğumuza karşın birbirimizi çok iyi anlamaktayız; kısacası 'anlaşmaktayız.'

Tezler ve bahaneler

Orhan Pamuk'un söylemiş oldukları ilk kez dile getirilmiyor. Kürtler, Ermeni tehciri ve genel olarak Türkiye konusunda söylediklerini daha

önce de hepimiz (başka Türklerin ağzından da) duyduk. Farklı düşünen, hisseden ve konuşan insanlar hep oldu ve olacak. Bu tartışma hangi noktada rayından çıktı? Neden söyledikleri değil de yazarın kişiliği öne çıktı? Örneğin tepkilerin bir kısmı sanki söylenenlere karşı değil de demeç verme nedenlerine karşıydı: yazar Nobel ödülünü almak için yabancılara şirin görünmek istiyor, dendi . Bu tür bir eleştiri psikoanalitik bir yaklaşımdır, güya insanın iç dünyasını ve niyetini dile getirmektedir; oysa aslında ne kanıtlanabilecek ne de, dolayısıyla, çürütülebilecek bir ithamdır. Bu tür ruhbilimsel açıklamalara karşı 'suçlamalarınız kıskançlıktan kaynaklanıyor' gibi yanıtlar da verilmemeli, çünkü bu görüş de yine aynı biçimde kanıtlanamayacak bir yakıştırma gibidir.

Yadırgadığım başka bir 'karşı tez' yazarın sözleriyle halkı incitmiş olduğudur. Bu kısmen doğru da olsa tepkisel karşı söylem aslında bu 'incitme' duygusunu artırmak ve pekiştirmek için kullanılıyor. Halka, 'bu konuda incinmeyin, farklı söylemi beğenmezseniz de, söylenenlere katılmazsanız da saygı ile dinlemeye alışmaya çalışın,' denmedi, tam tersine kışkırtıcı bir söylem geliştirildi. Orhan Pamuk'a karşı çıkanlar halkın incinmesini ve alınmasını sağlamak için çaba gösterdiler gibi geldi bana.

Söylenenler doğru değil gibi bir tezin ise demokratik bir toplumda pek yeri yoktur. Özgürlük serbest konuşmamız için var, kimilerince doğru sayılanları sıralamak için değil. Doğrunun kıstası nedir, kimdir? Doğruları kontrol kurumlarına bir zamanlar müstebit 'sansür' denmedi mi? Tek bir kişi de kalsam, doğru bildiğimi söylemeyecek miyim? Doğrularımız ortaçağın kapalı toplumlarındaki gibi topluca mı saptanacak? Bu tartışma Rönesans döneminde başladı ve artık demokratik toplumlarda farklılığı tartışmak gerçekten anlamsız oluyor. Yazarın iyi bir romancı olup olmadığı bile tartışıldı bu fırsatla, oysa konu bu değildi. Yazarın gerçek değerini zaman gösterecek; şimdilik romanlarının dünya çapında satışlarının ve okuduğumuz olumlu eleştirilerin bütünüyle yazardan yana olduğunu söyleyebiliriz.

Bütün bu gürültü beğenilmeyen siyasi bir tutumu ve değerlendirmeyi sindirmek için yapılmış gibi. Böyleleri susturulmalı dercesine. Terör havası esti adeta. Dolaysız veya dolaylı kullanılan nitelemeler de aşırıydı: çı-

karcı, hain, saygısız gibi. Antipatimizi dile getirmekle özgürlüğü kısmak arasında sınır aşılmış gibi oldu.

Hoşgörü sınırlarımızı genişletmek

İşaret etmek istediğim, koparılan fırtınanın haksızlığı bir yana, moral bozucu da olduğudur. 'Susturma' tehditleriyle kitap yakmaları kastetmiyorum. Bu konuda önce savcıların ne yapacaklarını bekleyip görmeyi daha yakışık buluyorum. Aydınların rahatsız olmalarıdır sorun olan. Çok önemli toplumsal bir gerçekliği su yüzüne çıkardılar: hoşgörüsüz olduklarını, tahammül sınırlarının daracık olduğunu.

Çünkü her toplumda tahammül edilemeyecek davranışların var olabileceği ne kadar doğruysa, 2005 yılı Türkiye'sinde bu hoşgörü sınırlarının, başka bazı ülkelere göre çok dar olduğu da öylesine doğru. Yazarın 'yanlışına' aydınlar, karikatüristin 'aşırılığına' başbakan kızıp tepki gösteriyorsa ve toplum olarak bu davranışlara seyirci kalıyorsak kızdığımız Orhan Pamuk'u doğruluyoruz gibi oluyor. Özellikle üç alanda, cinsellik, inanç ve ulusal konularda 'duyarlılık' ve dengesiz tepkiler aşırı boyutlarda. İnsanlar hemen almıyor, küsüyor, gocunuyor. 'Mahallenin namusuna' sahip çıkanlar bireyselliğe karşı çıkıp kitle değerlerine sığmıyorlar. Çok eski bir yöntemdir bu. Günümüzde daha çok ulusallık ve ahlak adına yürütülüyor. Modern dönemlerde olduğumuzdan psikolojiyi de seferber ederek.

Tahammül derecesinin her ülkede aynı olmadığını ve bu konuda bir darlığımızın olduğunu hatırlatmam da rahatsızlık yaratıyor, hoşgörü sınırını zorluyor mu acaba? Benim tek yapmak istediğim, kendimi korumaktır. Sıra yarın bana gelebilir diye korkuyorum; Nobel ödülü peşinde değilim ama başka saikler yakıştırmak o kadar kolay ki.

8 Mart 2005

Milli Futbol ve Kaos

Bugünkü yazının amacı zevkli bir futbol oyununun sevincini yok etmek değil; ama edebilir de. Konumuz, sporseverlerin, yani spor yapanların değil de seyredenlerinin oyun sonrası değerlendirmeleri ve sonucu algılama biçimi. Sürpriz bir sonuç da çıksa, örneğin Yunan milli takımı futbolda Avrupa şampiyonluğunu kazansa hemen nedenini araştırır ve bir açıklama sunarlar: disiplin, yetenekli antrenör, zafere inanç, sıkı çalışma, vb.

Oysa her olay ille de bir neden-sonuç ilişkisinin, bir kaçınılmazlığın veya birbiriyle doğrudan ilişkili bir sıra olayın sonucu olmayabilir. Evrende yalnız düzen yok, kaos da var. İnsanoğlu çevresine ve dolayısıyla kendi varlığına anlam verebilmesi için her olaya bir açıklama sağlamaya çalışmıştır. Bu yolda efsaneler oluşturmuş, kendi yapısı olan bu açıklamalara inanmış, bu inanç sisteminin içinden anlamadığı bir sürü gerçeğe 'neden' uydurmuştur. Sonraları 'bilim' dedikleri yöntemlerle kaosu bir sisteme yerleştirmeye çalışıltı. Bu neden-sonuç ilişkisi insanlara bir tür güven sağlar. Kaos ise, yarını belirsiz kıldığı için hep korkutucu olmuştur.

Şans oyunları

Tavla oyununa düşeşle başlama olasılığı nedir? $^1/_6 \times {}^1/_6 = {}^1/_{36}$ yani % 3. Bu düşeşin neden-sonuç ilişkisi yoktur ve rastlantısaldır, ancak istatistiki açıklaması olabilir. İlle de bir açıklama arayanlar 'şans' kavramına karar verirler. Oysa bir sürü olayda yalnız olasılıklar vardır. Türkiye'de trafik kazasından ölme olasılığı İngiltere'ye göre on mislidir ama kimin öleceği önceden bilemeyiz. Biri sarhoş olarak araba sürmeyi huy haline getirmişse, kaza yapma olasılığı daha da artar. Ama sonu yine olasılıklara bağlı: bir ömür kaza yapmayabilir, titiz sürücünün üstüne de bakarsınız köprüden kamyon uçar.

Böyle bir dünya algılaması (felsefede olasıcılık ekolü de var) kâbusa dönüşebilir. Belirsizlik bir yana, başarı ve başarısızlığın anlamı da değişir. Şampiyon olmak başarı mı sayılmalı, rastlantı mı? 18 eşit değerde takım düşünün, dört aşamadan geçen şampiyon olacak. Kazanma şansları eşitse her birinin kazanma olasılığı da eşit, yani % 6 ($^1/_2 \times {}^1/_2 \times {}^1/_2 \times {}^1/_2 = {}^1/_{16}$). Takımların eşit olamadığını kabul edersek, diyelim birilerinin kazanma gücü her

maçta $^3/_4$ birilerinin ise $^1/_4$ ise bu durumda güçlü Fransa'nın kazanma olasılığı % 32 olur ($^3/_4 \times ^3/_4 \times ^3/_4 \times ^3/_4 = ^{81}/_{256}$), daha zayıf Yunanistan'ın ise % 0,4 kadardır ($^1/_4 \times ^1/_4 \times ^1/_4 \times ^1/_4 = ^1/_{256}$). Yunanlı oyuncuların sürekli 'ne oldu, hiç anlayamadık' demeleri biraz da baştaki bu düşük olasılıktandı.

Yunanistan futbol takımının savunmadaki mücadeleci yanı, özellikle yüksek orandaki top çalmaları kuşkusuz kazanma güçlerini artırmış ve başarı olasılığını da her maçta _ ün üstüne çıkarmıştı. İngiltere'deki bahis şirketleri turnuvanın başında Yunan takımının şampiyon olma ihtimalini zaten %1 olarak veriyorlardı. Bu düşük sayı, 'olamaz' demek değildir, 'pek sık olmaz' demektir.

Bilimselliğin tatsızlığı

Eminim futbol analizlerinin en tatsızını okumaktasınız. Bilimsel açıklamalar bazen gerçekten böyle sıkıcı oluyor; atıp tutmaya pek elverişli olmuyorlar. Sırılsıklam âşık gence hormonlardan söz etmeniz fecidir! Gülün 'güzel' sayılmasının arkasında ihtiyaç nesnesinin olmaması ve bu yüzden lüksün ve toplumsal üstünlüğün simgesi haline gelmesinin yattığını anlatınca güzelliğini kabul etmez gibi olmuyor muyuz? Ya güzelin gözlerine ne demeli? Onların da bilimsel açıklaması var mı? Daha önemlisi, böyle bir açıklamanın gereği, yararı, anlamı var mı?

'Bilimselliğin' engelleyici yanları var. Hesaplarla coşamazsınız. Sorulara yanıt aramak bazı zevkleri kısıtlar. Futbol oyununda galibiyetin, galibi göstermesinden fazla bir şey ifade etmediğini, ille de en iyiyi kanıtlamadığını, hele sizin kişi olarak üstün bir yanınızı kanıtlamadığını söylediniz mi, yalnız sevinci değil, milli duyguları da sarsmaya başlarsınız. Sevincin her zaman balkonlarda, sokaklarda, kameraların karşısında tepinme ve haykırmalarla belirtilmediğini anımsattınız mı, dövünenler sıkılabilir. Sahi neden yalnız sevinmez de sevincimizi bir de teşhir ederiz? Kime duyuruz bu sevinci? Hangi gereksinmeye yanıttır bu gösteriler? Kime hangi mesajı geçirmeye çalışırız? Biri 'bizi görsün ve duysun' diye mi 'seviniriz'? Alt tarafı 22 gencin bir 'oyunu' değil mi futbol?

Değilmiş demek! Futbol bazı koşullarda milli bir olaydır. Gol, direkler arasından geçen bir meşin (sanırım artık plastik) bir yuvarlak değil-

dir, koca bir milleti göklere uçuran bir olaydır. Sevinci ise bir kimlik beyanı gibidir. Zararsız herhalde, ama oldukça da aldatıcı: neler yaptığımızı sanırken neleri yapıyormuşuz!

Mantık, analiz, olaydan mesafeli durmak, aidiyet kurmadan olaya bakmak gibi mekanizmalar insanı toplumsal dayanışmanın dışında bırakabilir. Daha bireyci kimlik taşıyanlar bu toplum psikolojisine hemen katılmayabilir. Topluma katılmamak ise kolay değildir. Herkesle birlikte sevinmek ve üzülmek toplum baskısının gereği gibidir. Yeri gelmişken bireyci kişiliğini kanıtlamış Sait Faik'in bir iki cümlesini anımsatıp problematiğin eski olduğunu göstereyim: 'Türk olduğunuz halde, bir Türk keyfiyle... içinizden milli takımın yenilmesi arzusu geçse. Sıkı iseniz söyleyin bakalım... Türk olarak Yunan milli takımını tutmak hakkından mahrumsunuzdur... (Eğer tutarsanız) Yunan milli takımını tutan garip bir Türk halindesiniz' (S.F, *Bütün Eserleri*, 15, Bilgi, s. 21 –arşivinde bulunmuş, yani yayınlamadığı bir yazısından).

Kıvanç kaynağı

Bir spor başarısından sonraki (toplumsal isteriye benzeyen) coşku ve 'sevinç,' milyonlarca insanın bir spor olayından kendilerine kıvanç payı çıkarmaları ve bunu böylesine teşhir etmesi günümüzde normal sayılıyor ama aslında bu aidiyetin ne anlama geldiğini pek bilmiyoruz. 'Bizi' temsil edenlerin başarısı hangi mantık kanallarından geçip 'her birimizin' kişi olarak başarısı oluyor? Ben kendi payıma bir galibiyetten olsa olsa sevinç duyarım ama kendime başarı payı çıkaramam. Gençliğimdeki kendi spor başarılarımdan bile pek 'kişisel' kıvanç duyamadım. Hızlı koşardım, ama bunu kendime değil hızlı ayaklarıma yorardım. Alt taraf, derdim, ben böyle doğdum, bu benim at yanım, bu yetenek bana miras, neden gururlanacakmışım?

Kısacası futbol zaferinin sevinci, bu sonuçlar biraz rastlantı sonucu da olduklarından, bana pek bulaşmıyor. Sesleri kısık çırpınanları da biraz hayret ve ilgi ile izlemekteyim. Onlar belki arada benden daha neşeli ve mutlu oluyorlar, ben olamıyorum. Ama buna karşılık, 'yenildiğimizde' de (ki bu daha sık oluyor) onlar depresyona girerken ben keyfime bakıyorum.

13 Temmuz 2004

Sondeyiş

Popüler Milliyetçilik ve Karşıtları

Zaman gazetesinde yayınlanan "Milliyetçilik" başlıklı yazım (22 Temmuz 2003) pek çoğu olumsuz, daha azı olumlu, ama hepsi de öğretici tepkilere yol açtı.[1] Bu olayın Türkiye'de milliyetçilik olgusuna, ama bu anlayışa karşı olan bir tutuma da ışık tuttuğuna inanıyorum. Milliyetçiliği anlamak için resmi söyleme ve aydınların metinlerine bakmak yetmiyor. Bu ideolojinin kitleler içinde nasıl algılanıp yaşandığına, günlük yaşamımızda ne tür bir ifade bulduğuna ve pratiğe nasıl yansıdığına bakmak gerek. Yani "milliyetçiliğin" kitleler düzeyinde nasıl içselleştirildiğini bilmemizde yarar var. Aksi durumda "milliyetçilik" konusunda söylenenler pratikten kopuk genellemelere dönüşebilir.

Ayrıca çok genel "Milliyetçilik nedir?" sorusunu sormak yerine –çünkü bu soru sorulduğunda sonsuz tanımlarla karşılaşıyoruz– kendilerine "milliyetçi" diyenlerin ne tür bir algı, söylem ve eylem biçimi sürdürdüklerine bakmak çok daha aydınlatıcıdır. Bu tür bir yaklaşımla kendi kendimizi niteleyişimiz ile davranışımız arasında kimsenin itiraz edemeyeceği bir eşitlik denklemi kurulabilir. Dolaysız bir yaklaşımdır bu. Doğal olarak bambaşka milliyetçilikleri de düşünebiliriz, ama bu tür bir yaklaşımla en azından artık somut bir "milliyetçi" gruptan söz edebiliriz.

"Milliyetçilik nedir?" sorusunun neden yapıcı olmadığını anlamak pek zor değildir. Sorunun kendisi "özcü" bir anlayış taşıyor. Sanki herkesin kabul etmesi gereken bir "olgu," bir "norm," bir "gerçek milliyetçilik" varmış gibi bir görüşün ifadesidir bu soru. Aslında pek kuşku götürmeyecek biçimde her zaman var olan, insanların davranışlarıdır. İnsanların davranışlarını etkileyen düşünceler de vardır doğal olarak. Bütün bunlar çeşit çeşittir. Ama bunları nasıl tanımlayacağımız sorusunun yanıtları çelişkili ve tartışmalıdır. Örneğin belirli bir davranış ve inanç türüne "milliyetçilik" mi diyeceğiz, yoksa "yurtseverlik," "vatanseverlik," "ırkçılık," "milli ideal" mi? Sonunda bütün çaba bir isim seçme sorununa veya "tanım" meselesine dönüşmektedir – "milliyetçilik yurdunu sevmektir," hayır, "faşizmdir"

1 Bu yazımı ve tepkilere yanıtım olan "Biz Kimiz?" başlıklı bir sonraki yazımı "Milliyetçilik, Irkçılık" başlıklı bölümün başında bulabilirsiniz.

vb. Böyle sürdürülen bir tartışmadan tabii ki sonuç beklenemez. Herkes milliyetçiliği işine geldiği gibi tanımlar, beğenmediği davranışlar ile milliyetçilik arasında otomatik olarak bir duvar örer. Tersi de olur: İnsan beğenmediğine "milliyetçilik" deyip bir ideolojiyi bütün olarak dışlayabilir.[2]

Burada bir gazete yazısına gösterilen tepkileri veri alıyoruz. Bu tepkiler saptanacak ve sınıflandırılacak. Bu noktada çalışma bütünüyle –veya isterseniz oldukça– tarafsızdır. Bu görüşleri savunanlara (ve savunmayanlara) "isim takmak" bambaşka ve çetrefil bir aşamadır. Bu insanlara "marjinal," "istisna," "ifrata kaçan" da diyebiliriz, "işte milliyetçiler bunlardır" da. Yani bu durumda, önceden birilerinin tanımladığı "milliyetçi" tanımına dahil ederiz veya etmeyiz. Bu noktada uyum sağlamak olanaksızdır. Ama bu çalışmada elimizde bir fırsat var. Birileri, "biz söyleyip yazdıklarımızı, tepkilerimizi, milliyetçilik adına yapıyoruz" diyor. Yani davranış ile "ismin" (nitelemenin, etiketin) ilişkisini kendileri kuruyor; belirli bir davranışı sergileyenler aynı zamanda bir "isme" de sahip çıkıyor.

Çalışmanın sonunda tabii ki "Milliyetçilik nedir?" sorusuna (genel) bir cevap bulmuş olmayacağız. Tek bulacağımız, Türkiye'de, 2000'lerin başında kendilerine milliyetçi (ve sık sık ülkücü) diyen bir kesimin nasıl düşündüğü, referans ve ilke olarak nelere inandığı ve ne tür bir söylem geliştirdiği. Belki daha önemlisi, bu kesime karşı çıkanların kimler olduğunu ve sırasıyla ne tür bir söylem, referans vb. kullandıklarını da göreceğiz. Ayrıca bu kavgada yer almayanlara da dikkat etmemiz, onların da yerlerini saptamamız gerekecek.

Zaman gazetesi yazılarımı yayınlarken bir risk aldı ve bu "demokrat" tutumunun bedelini ödedi. "Milliyetçilik" başlıklı yazım yayınlanınca önce "ülkücü" kesimden bir yaylım ateşi açıldı. Yüzlerce e-posta ve onlarca yazı ile kendilerine "milliyetçi" diyen bu kesim görüşlerini dile getirdi.[3] *Zaman*'a karşı bir kampanya başlatıldı, gazetenin sabote edilmesi istendi. İşte bu yazıya gelen tepkilerden yola çıkarak Türkiye'nin ideolojik ortamın-

2 Felsefe alanında "tanım" Aristoteles'ten günümüze çok tartışılmıştır. Kısaca iki türlü tanım vardır diyelim. Birincisi bir şeyi anlatır, aslında "özünü" anlatır (intensional definition). İkincisi (extensional definition), bir isim altında yer alan şeylerin listesini verir. İkinci tanımın bir şeyi "göstermekle" sınırlı olduğunu da söyleyebiliriz (Wittgenstein).

3 Yukarıdaki notta da belirttiğim gibi bu yazıyı bu kitapta bulabilirsiniz, hatta bu satırları daha iyi anlamak için önce onu okumanızı öneririm.

daki bir kesimi ele almak istiyorum. Aşağıdaki yazı Türkiye'deki milliyetçiliğin pratikte nasıl bir meşruiyet söylemi geliştirdiğinin ve bu meşruiyeti neye dayandırmaya çalıştığının araştırması olarak da görülebilir.

En başta bu satırları nasıl kaleme aldığımı anlatmamın yararı olur sanıyorum. Bilgisayarın başında yazı yazarken karşımda birinin olduğunu, onunla tartıştığımı farz ederim. Bazen kızar, bazen şakalaşır, bazen laf yetiştirir, bazen öfkeyle saldırır, bazen şefkatle ona sarılır, bazen iğnelerim. Karşımdaki bu muhayyel kimseler kuşkusuz benin yarattığım figürlerdir; belki gerçek hayatta karşılıkları yoktur. Bunlar benim stereotiplerimdir. Gerçek yaşamda yaşadıklarımı "ben" süzgecinden geçirdikten sonra yarattığım yeni bir "gerçeklik"tir bu insanlar. Her yazımın "benim" gerçekliğim olduğu gibi. Yarattıklarımın gerçeklikle ne derecede kesiştiğini de hep merak eder dururum. Bu soruya yanıtın sinyallerini de okurlar verebilir ancak. Tepkileriyle.

Bilgisayarda yazarken karşımda "gördüğüm" ve "milliyetçi" olarak algıladığım birine içimden iyiden iyiye takılmak arzusu gelmişti bir süre. Aklıma geleni bilgisayarıma not ediyordum. Bir de baktım ki bir yazılık materyal toplanmış. Biraz çeki düzen verdikten sonra yazıyı bir tuşa basıp postaladım. Aslında bir parodi idi yazdığım ve kafamda yalnız bir Türk milliyetçisi değil, genel bir "milliyetçi" vardı. Yunanistan'da tanıdığım milliyetçileri de bu biçimde algılıyorum.

Ama (sanıyorum) önce Almanya'da yaşayan ve kendilerine "ülkücü" diyen bir kesimden protesto geldi. Onu, onlarca mesaj izledi. Yazımla ilgili yazılı tepkiler şu kategorilere ayrılabilir:

a Bütünüyle bana yönelik, küfür de sayılabilecek "eleştirel" e-postalar,
b Çeşitli "ülkücü" sitelerde yayınlanan, hem bana hem *Zaman*'a yönelik saldırılar,
c *Zaman*'da ve başka gazetelerde yayınlanan ve (bir kısmı) "soğukkanlı" sayılabilecek eleştiri yazıları,
d Yazımdan yana çıkan e-postalar. Ayrıca çeşitli sitelerde İslami bir anlayışla kaleme alman, ülkücü anlayışa ve hoşgörüsüzlüğe karşı olan yazılar,

e Çoğu *Zaman*'da yayınlanan ve yazımı, kişiliğimi ve ifade özgürlüğümü savunan yazılar.

Önce aleyhte olan tepkileri, sonra lehte olanları özetleyerek sergileyecek, sonra bütün bu "olaydan" bazı sonuçlara varmaya çalışacağım. Aşağıda "eleştirel" e-posta örneklerini veriyorum. Sanırım iki şey dikkate değer. Birincisi, küfre yakın sözlerin bile arada "çoğul" ("siz" biçiminde hitap) olarak ifade ediliyor olması. Yani yazı yazanların bir kesimi aslında "terbiyeli" kimseler. Sorunun edep olmadığı, ideoloji olduğu görülüyor. İkincisi, bu "aleyhte" sözler, yazımda eleştirdiğim bazı eğilimlerin varlığını kanıtlıyor. Örneğin, etnik ayrımcılık, yabancı düşmanlığı, kuşku, güvensizlik, "biz üstünüz" söylemi, saldırganlık "eleştirel" yazılarda bol. Sıradan vatandaş düzeyindeki "milliyetçilik" duyarlığının nasıl ifade edildiğini görmek sanırım çok öğretici. Aldığım mektuplardan birkaç cümleyi sunuyorum. Küfürlü kısımlarını kısmen sansür ettim. İmla yanlışlarını ve ifade bozukluklarını düzelttim. Mesajlarda adım geçtiğinde H.M. veya M. olarak kısalttım:

- "*Zaman* gibi belirli bir kitleyi peşinden sürükleyebilecek bir gazetede böyle ipe sapa gelmez yazıların yayınlanması gazetenin artık kimlerin olduğunu göstermesi açısından düşündürücüdür. Senin kime hizmet ettiğini anlamak için çok düşünmeye gerek yok."
- "Ağır hakaretleri ustaca ve nazik bir şekilde yapıyorsunuz, sanırım bu sizin zehriniz."
- "Hezeyanınızı tiksinti ile okudum."
- "Neye hizmet ettiğiniz belli: Türk toplumu arasında nefret ve nifak yaratmak... Yoksa Denktaş'a bu kadar saldırmazdmız."
- "H.M. isimli kahpeye: Özür dile Türk milletinden, kendini satmış soysuz, kansız, neden takma adla yazıyorsun?"
- "Yeni yazınızın başlığını tahmin ediyorum: Hagia Sofia Yunan Kilisesi."
- "Benim atalarım söylemiş oldukları marşlarla İstanbul'u fethetmişlerdir."

- "Milliyetçiyim ve Türküm kardeşim, aslım bu. Sanırım ondan dolayı saldırganım. Biz Yahudi gibi yaşayamayız."
- "Sahi, bu arada sizin milliyetiniz neydi?"
- "Bu virüsler Helen, Yunan, Anglosakson gibi kimliklere dokunmazlar. Onlardan beslenirler, onlara hizmet ederler. Bu ucubeler maalesef bizlerle hep yakın temastadırlar. Bunları kovalamak, kışkışlamak gereklidir. Ancak uzun süre temasta bulunduğundan kansere yol açabilen bu yaratıklar, acıma duygusu yüksek bir toplum olduğumuzdan ezilerek yok edilemezler."
- "Sen kesinlikle Türk olamazsın, senin soyun Herkül'ün soyundan olsa gerek."
- "Pis Yunan'ın topraklarımızı kirletmek için burada bıraktığı adi bir Urum'sun sen! İster Herkül ol ister Zeus, bir sıkımlık canın var. Kafamızı bozma!!!"
- "Senin ailenden hiç vatan için ölen oldu mu? Ama senin gibi satılmışm ailesi illaki Yahudi vatandaşıdır. Eminim sende tavuk kadar yürek yoktur."
- "Ben elbette unutmayacağım Yunanlıların İzmir'den, Afyon'dan çekilirken ırzına geçtiği kadınları, katlettikleri bebekleri."
- "Türk milliyetçiliğini AIDS veya SARS ile kıyaslayacak piç kurularını unutmayacağız. *Zaman* gazetesini protesto ediyoruz. Bu tepkimiz büyüyerek devam edecek, soy özürlü şerefsiz."
- "Yazınızda soykırımlardan söz ediyorsunuz. Bununla sözde Ermeni soykırımını mı kast ediyorsunuz? Cevabınız evet ise çok gülünç duruma düşüyorsunuz. Sözde Ermeni soykırımını kabullenmek cahillikten ve nefretten doğan bir saçmalıktır."
- "Siz önce bu vatandan kovulmadığınıza şükredin. Bu malum gazetenin sahibi bütün Rumlardan daha aşağı bir mahlukat. Zaten Amerikan ajanı olduğu besbelli. Bir de yazınızda 'kendilerinden başkalarını aşağı sayarlar' demişiniz. Ne yani, senin gibi Rumları kendimle eşit mi sayayım? Bırakın, sizi ve sizin gibileri aşağı görelim. Aklınızı başınıza devşirin ve azınlık gibi davra-

nın. Haddinizi aşmayın. Aşarsanız siz düşünün bu milletin nelere kadir olduğunu. Siz ve sizden önceki dedeleriniz nenelerini çooook iyi bilir."

- "Ben, dediğiniz gibi bağnaz, herkesi hor gören vs. biri değilim. Zira ben bir Türk Milliyetçisiyim, ben Batılı değilim."
- "Ulan pu..! Senin a.... korum Türkiye'ye gelirsem. Yurtdışındayım. Sen kimsin ki ülkücülüğü açıklıyorsun, piç, soyu sopu belli olmayan. Oraya gelmeyeyim. Siz bu vatanı bölemezsiniz."[4]

4 Yalnız bu mektuba yanıt verdim. Meraktan. Aramızda benim için çok ilginç olan şu biraz tuhaf yazışma geçti. Gelen mektupların imla ve ifade yanlışlarını düzelterek aktarıyorum.

- H. M.: E-postanız elime geçti. Sanıyorum benden bir yanıt istemiyorsunuz. Duygularınızı ve düşüncelerinizi iletmek istediniz. Bu iletişim çok aydınlatıcı oldu. Teşekkür ederim. Benim bir sorum olacak size. Bütün ülkücü arkadaşlarınız sizin gibi midirler? Öyle mi konuşurlar demek istiyorum. Yoksa size özgü mü bu ifade biçimi? Saygılarımla.

- Y. K. : Sen adam gibi konuşmayı bilsen ben de adam gibi konuşurum. Ülkücülük sözle olmaz yürekle olur. Ülkücülüğün tanımını kimse yapamaz. Sen çok mu güzel konuşuyorsun? Siz nesiniz necisiniz, beni ilgilendirmez. Sen bana küfür etmişsen karşılığını alırsın. OK? Ülkücü demek beyefendi demek. Senin gibi çakallarla işimiz olmaz. Allah Türk"ü korusun ve yüceltsin. Türkçülüğü kimse durduramaz.

- H. M. : Sayın Y.K. Mektubunuzu birkaç kez dikkatle okudum. Anlamaya çalıştım. Vardığım sonuç sizi üzmüş olduğum. Emin olun amacım bu değildi. Size küfür ettim diyorsunuz. Ardından, ülkücü demek beyefendi demektir diyorsunuz. Ben ülkücüler beyefendi olamaz demişsem haklısınız tabi. Bu anlama gelen bir yazım varsa da özür dilemeye hazırım. Sizden ricam, sizi rahatsız eden sözlerimi bana hatırlatmanız. Hangi cümlem sizi rahatsız etti? Bildirirseniz belki o zaman iyi niyetimi kanıtlayabilirim. Mektubunuzu merakla bekliyorum.

- Y. K. : Öncelikle beni rahatsız eden yazılarınızı istemişsiniz. "Bir hastalıktır, bulaşıcıdır, bir yöreden çıkar ama her yana yayılabilir, temasla bulaşır" demişsiniz. Ben anlayacağımı anladım. Bir de sen söyle de okuyalım, anlayalım ne demek istediğini. Ben sana ülkücülük beyefendilik demek değildir dediğini söylemedim. Lafı çevirme. Sen fırıldak mısın?

H. M. : Başından bir yanlış anlama olduğundan kuşkulanmıştım. Anlatmak istediğim şu: Osmanlı Devletinin dağılmasına –kısmen de olsa– neden olan Balkanlar'daki milliyetçi hareketler 1800 yıllarında başlar. Tabii bu hareketlerin fikir babası 1789 yılında yaşanan Fransız Devrimidir. Sırplar, Yunanlılar, Romenler, Bulgarlar ve nihayet Arnavutlar milliyetçi ideolojiye kendilerini kaptırırlar. Balkanlar'daki kıyımlar böyle başlar. Bunun acısını en başta Müslümanlar yaşadı, evlerinden kovuldu, kıyıma uğradı. Daha sonra bu tür ideolojiler Araplar arasında ve Kafkaslar'da da görülür. "Bir yerde çıkar her yana dağılır" derken bunu anlatmaya çalıştım. Türkiye okul kitapları bunu çok güzel açıklar. Örneğin Kemal Kara'nın yazdığı Liseler İçin Tarih 2 kitabında (1998) şunları okuyoruz (aynen aktarıyorum): "Fransız İhtilali getirdiği milliyetçilik fikirleri ile, Osmanlı Devleti'nin dağılmasına yol açtı. Osmanlı Devleti çok uluslu bir devletti. Devlet içinde yer alan Rumlar, Bulgarlar, Sırplar, Arnavutlar, Hırvatlar ve Romenler arasında milliyetçilik hızla yayıldı. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti'nden ayrılıp bağımsız devletler kurmak için ayaklandılar."

Bilmem bu açıklamam sizce yeterli mi? Görüşünüzü cidden çok merak ediyorum ve yanıtınızı bekliyorum. Saygılarımla (Ancak ısrar etmeme rağmen bu ülkücü beyden bir daha hiç cevap alamadım.)

Doğrudan gelen bu tür e-postaların dışında çeşitli "ülkücü" ve "milliyetçi" sitelerde yayınlanan ve hem bana hem *Zaman*'a yönelik saldırılar pek çoktu. Hepsine ulaştığımı sanmıyorum. Genellikle söylenenler şunlardı: *Zaman* gazetesi benim gibi bir yazara yazı yazma hakkını tanımamalıydı, benim yazdıklarım milliyetçiliğe hakaretti, amaç siyasi bir kesime (ülkücülere) karşı bir tutum sergilemekti, *Zaman*'m niyeti kötüydü, vb. Bu sitelerde yazılanlardan birkaç örnekle yetineceğim. Bazı sitelerde, daha aşağıda da göstereceğim gibi bu görüşlere tam karşı olan görüşler de dile getirilmişti.

- "(Almanya Alparslan Türkeş Ülkü Ocağı olarak) ... Bu yazıyı nefret ile protesto ediyoruz. Tepkilerimiz kalpleri küt küt diye değil TÜRK TÜRK diye çarpan vatan millet din ve devlet sevdalısı Türk milliyetçilerinden özür dilenene kadar artarak devam edecektir. Türk milliyetçiliğini AIDS ile aynı tutan soy özürlüleri aziz Türk milletine havale ediyoruz."
- "H. M'nin alçakça tecavüzünden sonra anlaşılmıştır ki bir yanma Ermeni öte yanına Rum patriği almadan iftar sofralarına oturmayan bu Hocaefendi ... hedef olarak sadece Türk milliyetçiliğini göstermiştir. Böyle olmasaydı Cenab-ı Hakk'ın Türk olarak yaratmaya layık bulmadığı muhtelif yerel haşeratı Türk milliyetçiliğine saldırması için kiralar mıydı? ... Paraya boğar mıydı onları? ... Sonra bir de Yunanlı buldular. ... Yunan İstihbarat Örgütü'nün elemanları arasında bulunan H.M. Hocaefendi'yi görmek için Amerika"ya kadar gider...(vb.)"[5]

5 Bu yazıya *Zaman* gazetesinden E. Can'm tepkisi şöyleydi: "Dehşete kapılarak okudum. Milliyetçilik iddiasındaki bir gazetenin başyazarı baştan aşağıya ırkçılık kokan yazısında, *Zaman*'ı 'Cenab–ı Hakk'ın Türk olarak yaratmaya lâyık bulmadığı muhtelif yerel haşerâtı Türk milliyetçiliğine saldırmaları için kiralamakla' suçluyordu.

En hafifinden, "Ermeni ve Yunan çocuğu, Balkan döküntüsü, Kafkas süprüntüsü..." gibi sıfatlarla bezenmiş bir yazının tahlilini yapmaya kalkışacak kadar akıl sağlığımı yitirmiş değilim. Fakat ırkçı milliyetçilik anlayışını Tanrı'ya kadar ulaştıran bir zihniyeti burada kayda geçirmekten de doğrusu kendimi alamıyorum. Ne hazin.

Burada önemli olan, düzleminden saptırılmış her türlü ideolojinin; ister ümmetçilik, ister milliyetçilik, ister Batıcılık olsun, son tahlilde hüzünlü ve bir o kadar da tehlikeli insan prototipleri üretiyor olması! İşte tam da bu yüzden, Herkül Millas'ın bence kategorik olduğu için kastını aşan milliyetçilik parodisi, doğru konumlandığında zihin açıcı olabilir." İlginç olan bu tepkiye gösterilen tepkidir: "Tür-

- "Gerçi Kuran-ı Kerim'in Maide Suresinde 'Ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudurlar. Sizden kim onları dost edinirse, şüphesiz o onlardan olur' diye yazıyor, ama kimin umurunda? Hem onlar artık Kuran değil *Zaman* okuyup, Samanyolu televizyonu seyrediyorlar! ... Biraz Türkçü numarası çekenleri, Hıristiyanı, Yahudisi, Rumu ile kol kola, al tekke ve külah görünce üzül."
- "H. M. artistlik yapma. Sıkıysa aynı şekilde Türk milliyetçiliği hakkında bir daha böyle yazı yaz! Lan çakal, ayağını denk al!"
- "H. M. bir Yunanlı sayılır. İstanbul doğumlu Rum. Bir Rum yazarın Türk milliyetçiliğinden korkması normaldir. *Zaman*'ın bu yazıyı yayınlamasına ise, yazıklar olsun demek gerek. Milliyetçilerin kendilerine küfür eden değil, milliyetçi gazeteleri okumaları gerek."
- "Bu milletin temeli ile oynamaya başladılar. Allahuekber deyip titreyip kendimize dönmez isek Allah yardımcımız olsun."
- "*Zaman* gazetesini ve soy özürlü provokatör şahsı şiddet ve nefretle protesto ediyoruz."
- (Arslan Bulut- Ötüken) "Benim üzerinde durmak istediğim konu ise sadece Yunanlı H.M.'nin yazısı değil. Son günlerde de Tayyip Erdoğan da milliyetçilik aleyhine konuşmalar yapıyor. Irka, dine dayalı ve gölgesel milliyetçilik yapmayacaklarını söylüyor. Böylece bir zamanlar Süleyman Demirel tarafından başlatılan 'Irk devleti bitti' tartışmasını da hatırlamış olduk. Demirel 'anayasal vatandaşlık esas alınmalıdır' derken cumhurbaşkanı olduğu ülkenin neyi esas aldığını bilmediğini göstermiş oldu... Anlaşılıyor ki, Türkiye'nin direniş gücünü çözmek için, öncelikle Türk milliyetçiliğini gözden düşürmek gerektiğini inandılar ve organize bir

kiye'den tüydükten sonra 'Şerefsizlerin vatanından kaçtım' diyen PKK'lı şarkıcıyla röportaj yaparak onu onurlandırmaya çalışan ve Etyen Mahçupyan ermenisiyle Herkül Millas rumunun yedeğine verildiği anlaşılan bu yaratık; herhâlde Millas'a verdiğim cevaba içerlemiş olacak ki, 'Türk olmak Tanrı"nın lütfu mudur?' diye soruyor. Efendim zâten biz 40 yıldan beri bunu ilân ediyoruz. Öyle yeni bir suçlama konusu bulmuş gibi ortalığı velveleye vermenin anlamı yok ki. Türk olmak, Cenab-ı Hakk'ın bir lütfu olduğu gibi şahsen benim için de yegâne iftihar kaynağıdır. Anlaşıldı mı?" (Necdet Sevinç, Yeniçağ [AYNEN], 20 Ağustos 2003).

şekilde saldırıya geçtiler... Bu bakımdan Tayyip Erdoğan, Yunanlı H. M., Mehmet Ali Talat ve Mustafa Akıncı ile aynı kefeye girmektedir... Türklere Türk karşıtı propaganda yapan ve milliyetçiliği gözden düşürmeye çalışanların Yunanlı olması, bir ölçüdür ama bu işi Yunanlılar ile işbirliği içinde yapan Türk vatandaşları var ise onların damarlarında Türk kanı dolaşmadığına emin olabiliriz. Her şey aslına rücu edermiş."

- "Tüm Türk kardeşlerim! Allah'ı seven tüm Türkler! Ne olur, şu soysuzlarla tartışmayın. Bekleyin. Biz de zamanı gelince gereğini yapacağız."
- "Ülkücüler bu yazarın özür dilemesini, aksi takdirde *Zaman* okumayacaklarını gazete yönetimine e-posta yoluyla iletmişlerdir. Ancak H.M'ın yazısının üzerinden bir haftaya yakın bir süre geçmesine rağmen *Zaman* gazetesi yönetimi özür dilemediği gibi H.M'ı savunan yazılar da yayınlamıştır."

Gazetelerde yayınlanan ve (bir kısmı) görece "soğukkanlı" sayılacak eleştiri yazılarından örnekler:

- "Gazete için abone toplamaya çıktıklarında karşılarında H. M. ve gibilerini bulacaklardır... *Zaman* gazetesinde H.M. ve gibilerinin Türk milletine küfür derecesine varan yazılarını yayınlamakla, solcu-kozmopolit kesime fazlasıyla kanat germekle nereye varmak istiyorsunuz?" (*Yeniçağ* gazetesinde, 12 Ağustos 2003 tarihinden başlayarak ve beş gün tefrika halinde yayınlanan yazılardan.)
- "Türk milliyetçiliği Müslim ve gayri-müslim tebaamızın Osmanlı Devletini parçalamak istemelerine bir tepki olarak doğmuştur. İmdi, bu duruma H.M. ve benzerlerinin gerçek bir entelektüel olmak gibi bir iddiası varsa, şunun hesabını vermeleri bir vicdan borcudur. Eğer iddia edildiği gibi sert bir Türk milliyetçiliği ortaya çıkmışsa bunun kışkırtıcılığını Osmanlının tebaası yapmıştır ve onun da öncüsü Yunanlılardır. O zaman benim teklifim şu: Eski tebaamız önce gelsin 'biz ettik siz etmeyin, baba sen büyüksün, affet-

mek büyüklüğün şanındandır' diyerek özür dilesinler, af ve nedamet istirhamında bulunsunlar ve sonra gelsinler Osmanlı'yı yeniden kuralım. Biz de milliyetçiliğimizden vazgeçelim." (*Yeniçağ*, Durmuş Hocaoğlu. Bu yazar oldukça dengeli eleştiriler dile getirmiş, ama tarihi gelişmelerin sorumluluğunu kişilere yöneltmişti.)

- "*Zaman* gazetesinin bünyesinde her nedense barındırdığı H.M.'a ve E. Mahçupyan'a gelince insan ister istemez bunların kökenlerindeki derin Türk düşmanlığını soruşturuyor! Ve *Zaman*'ın bu gibilerine köşe vermesinin sebebi acaba hoşgörü müdür diye soruyor... *Zaman* gazetesi genel yayın müdür yardımcısı Bülent Korucu da H.M'm yazısını savunurken ... tavrı ikircikli." (*Yeniçağ*, Altemur Kılıç)
- "Şu bakımsız Herkül'ün diplomasız tıp doktorluğuna soyunup 'milliyetçiliği' bir psikiyatrik hastalık diye takdim etmesine de demeli? ... H.M. Efendinin soy ve din kardeşleri, Helenizm adına Anadolu'da, On İki Adalar'da, Batı Trakya'da ve nihayet Kıbrıs'ta binlerce mazlum Türk'ü katletmişken, baskı, zulüm ve işkence yapmışken... Bu yazıyı basacak gazete en azından okunmayarak protesto edilir." (*Tercüman Halkın Gazetesi*, Servet Kabaklı)
- "Bizi milli kimliğimizden soyutlayıp, küreselleşmecilerin dünyaya sundukları heveslerin peşinden koşmaya, gönüllü ve çağdaş kölelere dönüştürmeye yönlendiren kalemler, masumane 'evrensel' ve 'hümanist' söylemlerin arkasına sığınmakta ve 'milliyetçiyim' diyene 'deli gömleği giydirmeye' soyunmaktadırlar. Bunu yaparken arkasındaki gücün farkındadırlar ve o yüzden bunca pervasızdırlar. Bu çağda küreselleşme güçlünün, milliyetçilik ise haklı ama güçsüzün sığınağıdır. O yüzden milliyetçilik, küreselleşmeci çağın öksüz, hakir görülen ideolojisidir.

  Yurdu sevmek gerekli ama yeterli değildir. Bunun daha ötesi de var. Gönülden, karşılıksız ve mutlak bir taahhüt: Milliyetçilik... Ulusların milliyetçilik kavramına yükledikleri anlamlar çok farklıdır. Bu yüzden milliyetçiliğin içeriği hakkında bir genelleme bilimsel mantığa aykırıdır... Türk milliyetçiliğinin beslendiği pı-

narlar arasında katı ve biyolojik bir 'ırk anlayışı' asla bulunmaz... Türk milliyetçileri kendisi gibi düşünmeyenleri ve davranmayanları 'düşman' bellemez...

Sayın Millas milliyetçilik AIDS benzetiminde gerçeğe tersten yaklaşmıştır. Eğer AIDS (Acquired Immune Deficiency Syndrome - Edinilmiş Bağışıklık Sistemi Bozulması) benzetimi yapılacaksa bu milliyetçilikle değil küreselleşmecilikle çok daha örtüşür bir benzetim olur. Küreselleşme Sayın Millas örneğinde olduğu üzere 'milli bağışıklık sistemini' dumura uğratır. Milliyetçilik ise bu savunma sisteminin ve reflekslerin dinç kalması için çareler üretir. Sayın Millas 'biz'cilerin [sanırım milliyetçileri kastediyor-H.M] sembollere olan düşkünlüğünü bir sapkınlık örneği olarak gösterirken, acaba kullandığı isim neyi imgelemektedir? Zira semboller ve ritüeller sadece milliyetçilerin değil en küçüğünden (aile) en büyüğüne (bütün insanlık) her topluluğun kaçınılmaz olarak hayatına girmiştir. (*Zaman,* Recai Coşkun)

- "Ezcümle, Milliyetçilik, hiçbir babayiğidin –aklından zoru yoksa– 'canım işte öyle bir şey' diyerek ceffelkalem bir çırpıda bütün tazammum ve şümûlü ile tanımlamayı taahhüt edebileceği bir 'şey' değil; muhtemelen hiçbir zaman da olamayacak... Milliyetçilik, bir âidiyettir, bir sadâkattir, bir aşktır. Aşk'ı kim târif edebilir? Elbette hiç kimse! Aşk, kalbimizde çarpan ve damarlarımızda akan bir 'şey'dir; hissedilen ve yaşanan bir 'şey'dir; tarif edilen bir şey değil... Kimine göre de her şekliyle illâ ki ve muhakkak kötü bir şeydir, hattâ en kötü şey; ne AIDS onunla boy ölçüşebilir ne SARS; bir bulaşmaya görsün, zinhar kurtuluş yoktur; önce ateş yükselmesi ile başlar, sonra paranoyalar, halisünasyonlar, sonra ağzı köpürerek saldırmalar vs; öyleyse at gitsin... Sahi; Milliyetçilik 'kötü' müdür 'iyi' mi? Kötü nedir, iyi ne diye sormadan, derim ki, Milliyetçilik bir realitedir, bir olgudur; ateş gibi; onsuz hayat olmaz ama, iyisi de olur, kötüsü de, her ikisine de istîdâdı vardır; nasıl kullanılırsa öyle sonuç verir. Yani kötülük ve iyilik 'içinde' değil 'dışında'dır. Milliyetçilik dahi öyledir. Ancak en kötü milliyetçilik,

bilâ şekk ü şüphe, 19uncu asırda Avrupa'da vücut bulan ve bu yüzden de Avrupa'nın insanlığa en kötü hediyesi olan saldırgan ve yırtıcı Avrupâî milliyetçiliklerdir." (*Zaman*, Durmuş Hocaoğlu)

"Aleyhte" yazıların çizdiği ve ortaya çıkardığı dünya

Bu son paragrafa kısmen katıldığımı söyleyerek bu "aleyhte" olan söylemi değerlendirmeye çalışacağım. Milliyetçiliğin "aşk gibi bir şey" olduğunu, dolayısıyla "tarif edilemez" olduğunu kabul edelim. Zaten güya "özü" açıklayan tariflerin çıkmaz olduğunu yukarıda da savunmuştum. İyi midir, kötü müdür, bunu da açıklayamazmışız. Bu da kabul! Ama kendilerine milliyetçi ve ülkücü diyen ve görüşlerini dile getiren kimseleri parmağımızla işaret edip: "Şunlardır! Ve bunları söylüyorlar!" diyebiliriz herhalde. Burada bunu yapacağım.

İsteyen kendini istediği gibi tanımlayabilir, isteyen belirli gruplarla özdeşleşebilir veya tersine, onlarla kendisi arasında belirli bir mesafe koyabilir, onlara katılmayabilir. Ama tek yapamayacağımız, yüzlerce yazı hiç yazılmamış gibi, bir grup bir yazı yüzünden dayanışma içinde görüş belirtmemiş gibi davranmamızdır. Böyle bir grup vardır. Biz bu grubun söylemini ele alacağız. Bu grup kuşkusuz kendisine "milliyetçiyim" diyen herkesi temsil etmiyor. Böyle bir genel temsil hakkı zaten kimsede olamaz. Ama belirli bir söylemi, anlayışı, duygu dünyasını (aşkı isterseniz) ve davranış niyetini dile getirenler bir gerçektir. Aslında bu kimselerin ne kesin sayısını biliyoruz, ne de inançlarının samimiyetini ve ciddiyetini. Bütün bu belirsizliklere karşın yine de, belirli bir anda seslerini duyurabilmiş olan bu kesime daha yakından bakmanın kuşkusuz yararı vardır. Her okur yukarıda gösterdiğim ve "aleyhte" olan söylemden kendi sonuçlarını çıkarabilir. Kendi payıma bu grup için şunları yazabilirim:

En başta kendilerini "milliyetçi" ve/veya "ülkücü" olarak niteliyor, bu isimlere kendileri sahip çıkıyor. "Milletçiliğin" kötülenmesinden rahatsız oluyorlar, tepki gösteriyorlar. Kendilerine haksız ve olumsuz özellikler yakıştırıldığından rahatsız olduklarını söylüyorlar. Aynı zamanda onları eleştirenleri de eleştiriyorlar. Bu eleştirel söylemleri ise çok açıklayıcıdır. Kullanılan dil, referanslar, sıfatlar bir dünya görüşünü ortaya çıkarıyor.

Milletin ne olduğu konusunda söylenenler en ilginç olanıdır. İster kaba bir biçimde, ister daha ölçülü olsun, millet anlayışı "vatandaşlık" anlayışına veya "anayasal" bir temele değil soya dayanmaktadır, etnik, hatta ırkçıdır.[6] Bu millet anlayışının tam karşısında bir "öteki", bir düşman, bir tehlike, bir hain vardır. Yukarıdaki yazıları tarıyor ve hatırlatıyorum: "Pis Yunan'ın topraklarımızı kirletmek için burada bıraktığı adi bir Urum'sun sen", "Siz önce kovulmadığınıza şükredin", "Bunları kovalamak, kışkışlamak gereklidir", "İstanbul doğumlu bir Rum yazarın Türk milliyetçiliğinden korkması normaldir", "Yeni yazınızın başlığını tahmin ediyorum: Hagia Sofia Yunan Kilisesi", "H.M. Efendinin soy ve din kardeşleri Helenizm adına binlerce mazlum Türkü katletmiştir." Bu mantıkla bir yurttaşın ötekileştirilmesi bu söylem içinde çok yaygındır. Hocaoğlu ise bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşından 1821 Yunan İhtilali için "büyüklerinden" özür dilemesini istiyor. Geçmişle bugün arasında, Türk ile "Yunan" algıladığı kimseler arasında bu tür bir aidiyet ilişki kurmasını çok doğal sayıyor.

"Biz Türklerin" soy temelinde ve değişmez bir "öz" anlayışıyla yüceleştirilmesi ve "öteki"nin, yani aynı soydan, ırktan, dinden olmayanın aşağı görülmesi de ırkçı bir boyut edinmektedir. Bu söylemde "Yahudi" de 1940'ları anımsatmaktadır: "Milliyetçiyim... ondan saldırganım, Yahudi gibi yaşayamam," "T. Erdoğan... ırka, dine dayalı ve bölgesel milliyetçilik yapmayacaklarını söylüyor... Demirel'in... ırk devleti bitti, tartışmasını da hatırlamış olduk. Demirel, anayasal vatandaşlık esas alınmalıdır, derken cumhurbaşkanı olduğu ülkenin neyi esas aldığını bilmediğini göstermiş oldu", "Acıma duygusu yüksek bir toplum olduğumuzdan [Helen, Yunan vb. kimlikler] ezilerek yok edilemezler", "Senin gibi satılmışın ailesi Yahudi vatandaşıdır. Sende tavuk kadar yürek yoktur", "Sen Türk olamazsın, senin soyun Herkül'ün soyundan olsa gerek", "Ne yani, senin gibi Rumları kendime eşit mi sayayım! Bırakın sizin gibileri aşağı görelim", "Ben herkesi hor gören biri değilim... Zira ben bir Türk milliyetçisiyim, ben Batılı değilim", "Muhte-

6 Bununla milliyetçilik "vatandaşlığa" ve "anayasaya" dayandırılabilir demek istemiyorum. Böyle bir iddiada bulunulabilir demek istiyorum. Bu metinlerde ise soy ve ırk göndermeleri ve bu yönde bir "meşruiyet" anlayışı egemendir demek istiyorum.

lif haşarat", "Yahudileri ve Hıristiyanları dost edinmeyin", "Soy özürlü şerefsiz", "soy özürlü provokatör", "Zaten 40 yıldan beri bunu ilan ediyoruz: Türk olmak Cenab-ı Hakk'm bir lütfüdür. Anlaşıldı mı?"

"Biz"den olmayanlar, yalnız yabancı sayılmıyor, vatan ve milliyetçilik için çok tehlikeli oldukları düşünülüyor. Her yanda düşman ve uluslararası komplolar görülüyor. Bu kuşku ve güvensizlik paranoya düzeyindedir: "Yunan İstihbarat Örgütü'nün elemanları arasında bulunan H. M.", "Türkiye"nin direniş gücünü çözmek için öncellikle Türk milliyetçiliği gözden düşürmek [istiyorlar]", "Yunanlı H.M. ...ile işbirliği içinde... olanların damarlarında Türk kanı dolaşmadığına emin olabiliriz", "Bizi milli kimliğimizden soyutlayıp... çağdaş kölelere dönüştürmek vb.., milletçiyim diyene deli gömleği giydirmeye, vb."

Irkçı yaklaşım ile "öteki"ni aşağı ve düşman görme dışında bu söylemin çok yüksek dozda öfke ve tehdit içerdiğine dikkati çekeyim: "Bir sıkımlık canın var. Kafamızı bozma!", "Oraya gelmeyeyim!", "Azınlık gibi davranın. Haddinizi aşmayın. Aşarsanız, siz düşünün bu milletin nelere kadir olduğunu!", "Soy özürlüleri Türk milletine havale ediyoruz", "Sıkıysa aynı şekilde ...yazı yaz! Lan çakal, ayağını denk al!", "Soysuzlarla tartışmayın. Biz zamanı gelince gereğini yapacağız!"

Milliyetçilik tartışmasına anlam vermek

Yukarıdaki satırları okuduktan sonra benim söz konusu "Milliyetçilik" yazım yeniden okunursa belki ne demek istediğim daha iyi anlaşılacaktır. O "menfur" yazım hemen yukarıda sergilemiş olduğum söylemin bir parodisinden öte bir şey değildi. Bunu "Biz Kimiz?" başlıklı ikinci bir yazı ile (5 Ağustos 2003) anlatmaya çalıştım, ama o dönem hava çok elektriklenmişti, anlamak isteyen pek çıkmadı. İlk yazımda yukarıda özetlediğim "milliyetçi" anlayışı çok mu yanlış anlatmıştım? Özet olarak şunları dememiş miydim?

Milliyetçilik bulaşıcı hastalık gibidir. Aydınlar yeni bir kimlik arayışına girerler. Bu "biz" kimliği olarak belirir ve hasım olarak algılanan bir "öteki"ne karşı gelişir. Nitekim Balkanlar'da batıdan doğuya esmiş olan milliyetçi rüzgârlar bütün bu söylenenlere tam olarak uyuyor. Bu davaya

katılmayanlar dışlanır. Kuşkuyla bakılır onlara. Bu havayı bugün de görüyoruz. "Öteki" sayılana neler dendiğini yukarıda gördük. Milliyetçilik heyecana dayanan bir harekettir. Romantik dönemin ürünüdür. Zaten söyleme bakıldığında bu konuda pek şüphe kalmıyor: "Aşktır!" Sonra paranoya ve robotlaşmadan söz ediyorum. Kişi ikincil, millet temel olur. "Kalbi Türk Türk diye çarpan vatan millet din ve devlet sevdalısı Türk milliyetçisi" tanımlaması buna benzer değil midir?

"Seçmeci" kelimesini seçmem rastlantısal değil. Milliyetçi tarih yazımı hep seçmecidir. Bunu hicvetmem hoş karşılanmadı, ama tarih yazımı konularını bilenlere göre bu konuda pek kuşku yoktur. Yukarıda da "öteki"nin neler yaptığı hep hatırlatıldı, ama "biz" saf kaldık. Ve milliyetçi kişi (buna yazımda "hastamız" diyorum) artık bu ideoloji içinde mutludur. Kimlik ve varlık sorunlarını bir bakıma çözmüştür. Bu paradigmadan çıkmak istemez doğal olarak. (Paradigmasını kim terk etmek ister ki?) Sonra milliyetçilerin kendilerine en yüce değerleri yakıştırdıklarını anlatıyorum. Yukarıda da en sık gördüğümüz bu övünmenin ne denli yaygın olduğudur. "Biz" kimliği temel olur. Bu alanda fedakârlıklar sonsuzdur. "Karşılıksız ve mutlak bir taahhüt: milliyetçilik" denmiyor mu yukarıda? Ne var ki bunların hicvedilmesi hoş karşılanmıyor.

Milliyetçinin eylem dünyası ise kararlıdır, tehdit doludur. Milliyetçi hareketler bütün dünyada ölümlü olmuştur. Bir ideal uğruna yapılmayacak "sertlik" yoktur. Nihayet "menfur" yazıda yeniden seçmeci hafızaya ve çifte standarda değiniyorum. Marşlarla etrafa saldıran ordular imajı tabii ki milliyetçilikle yakın ilişki içindedir. Yukarıda da kıvançla "atalarım marşlarla İstanbul'u fethettiler" sözünü okuyoruz. Bizim milliyetçiliğimiz bunları yapmadı, o hariçtir, demek, "biz"e yeniden yüce değerler vermek demektir. Özet olarak gürültüye neden olan yazımda resmedilen bir söylem ve dünya görüşü ile yukarıda sergilediğim söylem ve dünya görüşü arasında pek de büyük farklar yoktur gibi geliyor bana!

Bütün bunlardan çıkardığım ama çıkarmadığım da sonuçlar var. (Özellikle çıkarmadığım sonuçlara da dikkat edin, yeniden fırtınalar esmesin!) Dünyamızda çok farklı milliyetçiler olabilir; herhalde vardır da. Yani bütün "milliyetçiyim" diyenler yukarıda gösterdiğim gibi değildir. Herkes

kendi yolunu seçme ve kendini istediği sıfatla belirleme hakkına sahiptir. Hemen alınmak gerekmiyor demek istiyorum. Ama yukarıda sergilenen kişiler de benim hayalimin mahsulü değil. Böyle insanlar etrafımızda var. Burada onları gösteriyorum ve yazılarını sergiliyorum.

Yeni bir konuya geçmeden üç noktaya değinmek istiyorum. Birincisi, sergilediğim (ve pek hoşlanmadığım herhalde belli olan) bu milliyetçiler türünün dünyamızda çok yaygın olduğudur. Yakından tanıdığım Yunanlı (bu tür) milliyetçiler de hemen hemen aynı değerlere inanırlar, kendilerini aynı biçimde üstün görürler, "ötekini" aşağı görürler, dünyanın onlara karşı olduğuna inanırlar vb.[7] En güçlerine giden ise, bu inançları paylaşanların komşu bir ülkede, ayna karşıtı olarak, var olduğunun onlara hatırlatılmasıdır. Kendileri kendilerini çok özel, dünyada tek sanıyorlar. Tabii yanılıyorlar.

İkincisi, bu söylemin göze batan yanı, keskin, saldırgan, soycu/ırkçı yanından çok, açık sözlülüğüdür. Bu lafları edenler, böyle bir söylemin "başka tür milliyetçilerce" şık, edepli, "siyaseten doğru" sayılmadığını bilmiyor gibidir. Veya bilir, ama özen göstermek istemezler. Açık sözlü, samimi, sözlerinin eri ve kendilerini gizleme gereğini duymayacak kadar "dürüsttür" bu kişiler.

Üçüncüsü, yukarıda okuduğumuz, "Türk milliyetçiliğinin beslendiği pınarlar arasında katı ve biyolojik bir ırk anlayışı asla bulunmaz... Türk milliyetçileri kendisi gibi düşünmeyenleri ve davranmayanları düşman bellemez" söylemine ne anlam vereceğiz? Yoksa, ırkçılık ve "soyculuk," "katı ve biyolojik" bir temele oturtulmazsa daha iyidir mi demek isteniyor? Sanıyorum bu tür çelişkili lafların bir anlamı olacaksa bu "imaj"la ilgilidir. İnsanlar kendilerine beğendikleri özellikleri yakıştırırlar: "asla kötü olamayız" demek isterler. Genelde olumsuz sayılan özellikler –biyolojik ırkçılık, hoşgörüsüzlük vb– "bizde yoktur" denir. Bu tutum "özle" ilgili bir tanımın tipik açmazını gösteriyor: "Benim savunduğum ve desteklediğim milliyet-

7 Sürekli "(bu tür) milliyetçiler" dememin nedenini herhalde anlamışsınızdır. Ben "tanım" tuzağından uzak kalmaya çalışıyorum. Ben bir grubu ve söylemini "gösterdim," milliyetçiliği tanımlamadım. İsteyen onlara uygun gördüğü ismi verebilir. Ben kendi adıma onlar için "milliyetçi" sıfatını kullanıyorum, zaten kendileri de kendilerine öyle diyorlar.

çilik olumlu olmalıdır." Tabii benim "gösterdiğim" milliyetçiliğin, bu öz imajın ötesinde olduğu belirgin biçimde açıktır.

Kimler popüler milliyetçiliğe karşı çıkıyor?

Toplum içinde, sıradan insanlar arasında -ama kimi "aydınlar" arasında da- milliyetçiliğin nasıl algılandığını görmüş olduk. Ama bu görüşlere karşı ve söz konusu yazıdan yana görüşler de çıktı ortaya. Yani "muhafazakâr" çevrede milliyetçiliğin tartışıldığını gördük. Şimdi de "lehte" olan bu anlayışa ve bunun aktörlerine bakacak ve bu "karşı" anlayışı anlamaya çalışacağız. Gazetelerde çıkan "lehte" yazıları "aydınlar" kaleme aldı. Önce bunlara değineceğim. Ardından daha ilginç olanı, sıradan vatandaşların tepkilerini göreceğiz.

Yazımı, kişiliğimi ve ifade özgürlüğümü savunan (saptayabildiğim) yazarlar şunlardı: Etyen Mahçupyan, Eyüp Can, A. Turan Alkan, Şahin Alpay, Ragıp Zarakoğlu.

Etyen Mahçupyan *Zaman* gazetesinde milliyetçilik konusunu işledi. Birkaç cümlesini buraya aktarıyorum:

> "Kendilerini milliyetçi addedenlerin... milliyetçiliğe hayat veren zihniyetten bihaber olmaları epeyce şaşırtıcı... Ne var ki kendilerine milliyetçi diyenlerin 'analizleri' hiçbir zaman zihni yüzleşmeyi içermiyor. Onlar kendilerini prototip birer 'insan' sayarak, kendi duygularından ve normatif tasavvurlarından söz ediyorlar. Bu durumda milliyetçilik 'bir sadakat, bir aşk' olurken; vatan 'kutlu' bir toprak haline geliyor; ve aynı kökten gelenlerin 'doğal' bütünleşmesiyle 'büyük bize,' yani millete ulaşılıyor. Bu bakış milliyetçiliğin analizi olmak bir yana, sadece milliyetçiliğin yaşandığı bir başka anın dışavurumu. Bu durumda yazı bir anlama çabasının değil, bir ritüelin aracı olarak kullanılmakta. Karşımızda milliyetçiliği anlamlı ve meşru kılmak üzere, milliyetçiliğin içinden üretilmiş neredeyse dinsel bir söylem var.
>
> "Nitekim bunun bir adım ötesi, kendi milliyetçiliğinizde 'katı ve biyolojik bir ırk anlayışının asla bulunmadığı' türden önermeler... 'Milliyetçiler sadece kendileri gibi düşünenlerin değil, milletin

menfaatini gözetirler' dediğinizde ise, zaten ortada tartışacak bir şey kalmıyor. Milliyetçilerin tarih boyunca 'kendileri gibi düşünmeyenlere' neler yaptıkları bir yana; bu önerme zaten toplumun 'millet' adı altında nasıl homojenize edildiğini ortaya koymakta. Çeşitliliği böylesine bastırdığınız andan itibaren, milletin kaderini de onu bir 'aşk' olarak yaşayan milliyetçilere teslim etmekten daha doğal ne olabilir? Böylece milletin özneleşmesi milliyetçiyi toplumun tepesine oturturken; otorite kullanımını da meşrulaştırıyor... Bu yüzden (milliyetçilik) bir hastalanma hali olarak sahneye çıkarken; derinlerde daha hüzünlü bir insanlık durumuna da işaret ediyor." (1 Ağustos 2003)

"H. M'ın milliyetçiliği bir hastalık olarak betimlediği yazısı epeyce tepki çekmişti. Gerçekten de her ülkede yığınla takipçisi olan ve üstelik modern dünyanın 'çağdaş' yaklaşımı olarak algılanan bir ideolojiye 'hastalıklı' denmesi kolayca mümkün olmasa gerek. Öte yandan bilmek gerek ki tüm dünyada, birçok araştırmacı, tarihçi ve düşünür buna benzer bir kanaate sahip. Dolayısıyla milliyetçilik konusuna biraz da bu algılamanın içinden; yani niçin sağlıksız olarak görüldüğünü anlamak üzere bakmakta yarar var... Eleştirenler açısından milliyetçiliği sağlıksız kılan unsur, bu ideolojiye sahip kişilerin dünyaya kendi kimliklerine atfettikleri değerden hareketle bakmaları...

"Dolayısıyla milliyetçi bakış, kendi milletinizin çıkarı uğruna etik değerlerin kenara atılmasını meşru kılan bir atmosfer oluşturmakta... Öte yandan bu meselenin 'her ideolojinin yanlış yanları olur' cinsinden bir argümanla atlatılması da mümkün değil; çünkü neyin yanlış olduğunu söyleyen de ideolojinin kendisidir... Nihayet milliyetçiliğin insandaki aidiyet ihtiyacının yanıtı olduğu da söylenemez, çünkü nihai aidiyetin 'millet' olduğunu iddia etmek zaten milliyetçi bir beyan. Bu arada küreselleşmecilik gibi 'kötü' ideolojilerin tespit edilmesi de, milliyetçiliği kendiliğinden 'iyi' kılmaz. Hele küreselleşmenin rakibinin milliyetçilik olduğunu

sanmak, kendini özneleştirme ihtiyacının uzantısından başka bir şey değildir.

"Milliyetçiler artık kolaycılığı bırakmalı ve kendileriyle yüzleşmek durumunda olduklarını fark etmeliler. Yoksa onlara dışarıdan bakanlar giderek daha fazla 'hastalık' belirtisi algılayacaklar." (19 Ekim 2003)

Eyüp Can'ın desteğinden yukarıda söz etmiştim. Can'm iki paragrafını daha sunuyorum:

"Geçen hafta salı günü H. M'm Yorum sayfasında çıkan 'Milliyetçilik' başlıklı yazısı, Cola Turka bağlamında başlayan ve benim çok yararlı bulduğum 'pop–milliyetçilik' tartışmasını gerilimli bir polemiğe dönüştürdü. *Zaman*'ın Yorum sayfaları, düzeyli olmak kaydıyla, farklı düşüncelere açık tartışmaların yapıldığı serbest bir platform olduğu için, hem okur mektuplarıyla hem de yazarların katılımıyla bu tartışmaya soğukkanlı bir biçimde ev sahipliği yaptı. Bence çok da yararlı oldu. Fakat bu tartışmada soğukkanlılığını koruyamayan, hatta sağduyusunu yitirip işi hakarete vardıranlar da vardı. M'a 'Rum çocuğu, nesebi belirsiz, Yunan ajanı!' gibi ırkçı sıfatlarla saldıranlar, *Zaman*'a da tipik komplocu suçlamalarda bulundular: 'işbirlikçi–vatan haini'!...

"H. M. milliyetçiliği 19. yüzyıl Avrupa'sında gelişen modern–politik bir ideoloji olarak ele alıyor. Yazısında bunu belirtmemiş olması bir eksiklik. Fakat asıl tartışılması gereken, M.'ın milliyetçiliği kategorik bir yaklaşımla ele almış olması. Yani her türlü milliyetçiliği, kategorik olarak AIDS ve SARS'la eşdeğer bir hastalık olarak nitelemesi. Benim şahsen tanıdığım M., bu ayrımların fazlasıyla farkında olan, hem Türkiye hem de Yunanistan üniversitelerinde karşılaştırmalı milliyetçilik dersleri veren, ne hazindir ki eleştirel yazılarından dolayı Yunanistan"da 'Türk ajanı,' Türkiye'de ise 'Yunan ajanı olmakla' suçlanan çok sağlam bir entelektüeldir. Her ne kadar 'Cenab-ı Hakkın Türk olarak yaratmaya lâyık bulmadığı' bir ben-i

adem olsa da Cenab-ı Hakkı bile ırkçı politikalarına alet eden muhtelif mahlukata gereken cevabı verecektir. Tanrı Türk'ü, böylesi Türklerden korusun!" (30 Temmuz 2003).

"(Amerika'da) hazırlanan bir araştırma siyasi ve ahlaki muhafazakârlığın, korku, saldırganlık, dogmatizm, belirsizliğe tahammülsüzlük gibi bir dizi patolojik etkene bağlı bir nevroz olduğunu iddia ediyor... Muhafazakâr Bush yönetimi anlayışlarının patolojik bir vaka olarak sunulmasına ateş püskürüyor... Bu rapor bana ilk anda geçen haftalarda H.M'ın milliyetçilik yazısıyla başlayan tartışmayı hatırlattı. M.'ın alegorik bir yazıyla milliyetçilik için yaptığını, Amerikan Ulusal Bilim Vakfı milyon dolarlık bir araştırmayla yapmış... Her iki yaklaşım ve sonrasmda yapılan tartışmalar çok benziyor."(20 Ağustos 2003)

Ahmet Turan Alkan *Zaman*'daki "Buğu" başlıklı yazısıyla kesin bir tutum sergilemişti:

"H. M.'ın *Zaman*'da yayınlanan 'Milliyetçilik' başlıklı yazısı, muhtevasından ziyade zihin âlemimizin zaafiyetli bir boyutunu ortaya çıkardığı için önem kazandı; aynı yazı 'sol liberal' tandanslı bir gazetede neşrolunsa tepkiler farklı olacak ve belki hiç tepki uyandırmayacaktı... H. M.'ın yazısı, açık söylemek gerekirse tepki duymamı gerektirecek bir tenkid yoğunluğu taşımıyordu; milliyetçiliğin marazi taraflarını abarttığı, adese altına tuttuğu için bazılarının zihin konforunu sarsmış olabilir. Abartının bu kadarını hoş karşılamalıyız; sanat ve fikir eserlerinde fokuslamanın bir haddi elzemdir bile; ilgiyi o noktaya yoğunlaştırmak için tercih edilmiş bir usul. Milliyetçilik üzerine yazarken bu kavramı çok defa 'toplumların ergenlik sivilcesi' olarak tarif ettiğimi hatırlıyorum. M.'m sivilceyi bulaşıcı hastalığa teşbih etmesini yadırgamadım...

"Aziz dostum Durmuş Hocaoğlu'nun M.'a cevaben kaleme aldığı tenkid yazısını, ihtiva ettiği malumat itibariyle dolgun ve öğretici

ama milliyetçilik fikrini savunurken gösterdiği ısrar noktasında pekâlâ ihmâl edilebilir bulduğumu belirtmek isterim. Hocaoğlu milliyetçiliğin fıtri tabiatına işaret ederken elbette haklı argümanlara dayanıyordu, ama gördüğüm kadarıyla M. abartılı ve edebi ifadeyi tercih etmesi yüzünden o hususu bilerek ihmâl etmiş veya esasen bilindiği gerekçesiyle sükût ile geçmişti. Her iki yazar arasında hakemlik yapmak haddim değildir; kaldı ki öyle bir misyonum olsaydı 'fıtri ve tabii temâyül'lerim ve on seneyi aşkın dostluk hukukum icabı Durmuş Hocaoğlu'na destek vermem gerekirdi; ne var ki ben Sayın Millas'm lâyıkınca anlaşılmadığı kanaatindeyim...

"Türkiye'de milliyetçilik fikri, bir türlü 'fikr-i selim' noktasına erişemedi ve bu yüzden milliyetçilik hakkında konuşup yazmak, 'şekil A'da görüldüğü üzre, fuzuli ve ucuz düşmanlıklar peyda etmek için pek elverişli bir vesile teşkil ediyor. Kendilerini en has milliyetçi sayan bazı kimselerin, bu satırların yazarı hakkında 'kanını tahlil etmek lazım' yolundaki homurtularını ancak böyle izah edebiliyorum... Muhatabımız sisler ardına saklanmış olabilir ama evvela gözlüklerimizin buğulanıp buğulanmadığını kontrol ettikten sonra bu yargıya varmalıyız." (2 Ağustos 2003)

A. T. Alkan daha sonraları da bu konuya yeniden değindi:

"H. M. bir yazı yazdı, başına gelmeyen kalmadı. Benim de başıma gelmeyen kalmadı. Bazı milliyetçi kuruluşlarda hakkımda yazılar çıktı. Adam doğru bir şey söylüyor. Türk milliyetçiliğine dahletmiyor. Milliyetçiliğin o kolay kokuşabilir tarafına dikkatleri çekiyor ve hayırlı bir şey yapıyor. Ama bazı arkadaşlar adamın Türklük ve milliyetçilik düşmanı olduğu yolunda bir görüş çıkardı. Ben bu tartışma esnasında bir yere doğru ayrıldığımı hissettim. Ha, sen milliyetçi misin, değil misin? Milliyetçilik bireysel ve kolektif niteliğimizi ve üretkenliğimizi artırıyorsa, hayata daha pozitif bakmamıza yardımcı oluyorsa, bizi maddi ve manevi planda daha varsıl kılıyorsa böyle milliyetçiliğe varım. Aslımdan da hiç şüphem yoktur, gocun-

madım da. Esasen aslımı neslimi o kadar merak da etmiyorum. Bildiğim kadarıyla bir karışıklık yok ama olsa ne olur ki. Bu İslamın bize telkin ettiği dünya görüşüne ters düşer."
(16 Mayıs 2005, M. Öztürk'le söyleşi)

Şahin Alpay *Zaman*'da şunları yazdı:

"H.M... yayımlanan yazılarıyla 'milliyetçilik' konusunda yararlı bir tartışma başlattı... Köktenci, ırkçı, şoven milliyetçilik açısından millet her şey, birey hiçbir şeydir; tarihin öznesi milletler, esası milletlerin kavgasıdır. Milletler eşit değildir; kimileri yönetmeye, kimileri yönetilmeye mahkûmdur... Üçüncü Dünya'nın pek çok ülkesinde milliyetçilik, siyasi ve iktisadi bağımsızlık idealini ifade eden olumlu bir anlam taşımaktadır. Özgürlük ve demokrasi ideallerine bağlı olanlar, milliyetçiliğin insanlığı 'bizler' ve 'onlar' diye bölerek birbirine düşüren, akıldışı, kabileci, ırkçı ve saldırgan türüyle mücadeleyi ihmal edemez." (7 Ağustos 2003)

Ragıp Zarakoğlu da *Yeniden Özgür Gündem*'de bu konuya şöyle değinmişti:

"H.M.'m geçenlerde *Zaman* gazetesinde yayımlanan bir makalesinde kullandığı 'milliyetçilik hastalıktır' ibaresi ise, bizim 'megalo ideacılarımızm' şimşeklerini üzerine çekti. Bizdeki 'ülkücü' teriminin Batı'daki karşılığı 'ideacı'dır. Onu bile kopya çekmişiz. Zaten Yunanlı bir yazar da şöyle demiyor mu? 'Bu hastalık bize karşı sahillerden bulaştı, bizden de Türklere.' H. M.'a saldıran kalemşorlar, 'sizin milliyetçiliğiniz hastalıklı olabilir, bizimki mis gibi sağlıklı' diyorlar." (12 Kasım 2003)

Lehte e-postalar ve internet yazıları

Yazımın başlattığı tartışma giderek bir 'milliyetçilik-milliyetçilik karşıtı' tartışmaya dönüştü. Bunun bir nedeni, yazımın yanı sıra *Zaman* gazete-

sinin de eleştiriliyor olmasıydı. E-posta ile gelen ve sitelerde okunan yazılar onlarca idi. Sıradan vatandaş saydığım ve yazı alanlarının farklılığı yüzünden kendilerini "daha rahat" ifade eden bu kimselerin yaklaşımı, yukarıda sergilediğim lehte olan gazete yazılarından özde farklıdır. Gazete yazıları, genel olarak çağdaş akademik bir anlayışla kaleme alınmıştı, çağdaş temel ilkelere göndermede bulunuyorlardı. Yazarlar, günümüzde yeni sayılan bir "ulus ve millilik" tanımının paralelinde veya ifade özgürlüğü gibi bir anlayıştan yana veya dengeli ve ölçülü bir milliyetçilikten yanaydılar. Oysa "sıradan vatandaşların" yazılarında dini referanslar daha belirgindi. Bu yazılarda karşıtlık "milliyetçilik-din" gibi bir boyut da edinmişti. Kullanılan dil bile zaman zaman simgesel olarak dini bir boyut içeriyordu. Bana gelen ve sitelerde görülen –eleştirilerin tam karşısında– bazı mektuplardan örnekler aşağıdadır:

- "Sayın H.M. Nereye kadar gidecek bu durum bilmiyorum ama kendilerini 'biz' diye adlandıran hiçbir insan topluluğunun doğallığına ve samimiyetine inancım kalmadı. Yazdığınız yazılar ve gelen cevaplar, yerel de olsa, bir örnek teşkil etmesi bakımından çok önemli. Çünkü tepkiler kadim bir ideoloji olarak takdim edilen milliyetçiliğin nasıl özümsendiğini ortaya koyuyor. Siz bu konuda benden çok tecrübelisiniz ama bu yazıların yayınlanması en azından akademik çevre adına bir kazanç olur düşünüyorum."
- "Sizi *Zaman* gazetesinde görmek *Zaman* okuru olarak bizi sevindiriyor. Sizin *Zaman*'da yazmanız bize güç veriyor. Yozgat'tan Anadolu'ya ve Ege'ye, Yunanistan'a barış dileğiyle..."
- "Milliyetçilik yazınıza hayran kaldım. Oldukça kapsamlı bir konuyu bu dar sütunlar içinde harikulade aktarmanızdan dolayı size müteşekkirim."
- "Yazınız için çok teşekkürler. İnsanlığın baş belası bir hastalığı çok güzel tanımlamış ve mükemmel teşhis koymuşsunuz."
- "Kendince dini vecibelerini ferdi olarak yerine getiren biriyim... Yazılarınız evrensel insani önceliği [öne çıkardığı], sınıfı ve sınırı reddettiği için ilgimi çekiyor. Çok şeyler öğreniyorum. Benzer

şeyler düşünüyorum. Irk konusuyla ilgilenmenize ayrıca önem veriyorum. Ben kendi adıma böylesi kavramları aştım. Çünkü Kur'an ve Hz. Muhammed bütün insanların aynı kökten türediklerini ... söylüyor. Kitab-ı Mukaddes de aynı şeyi söylüyor. O zaman sorun neden? ... Bu yazılarınızın bize ve bizim gibi düşünenlere büyük güç kattığından haberdar olmanızı, çabanızı bu minval üzere şevkle sürdürmenizi tavsiye ederim."

[Internette]

- "Sn. H. M'ın yazısında anlatılan fikirlere aynen katılıyorum. Karşıt fikirler cihanşümul değildir."
- [Milliyetçilere seslenerek] "Milliyetçiliğe her karşı çıkanı komünist zannediyorsan yanılıyorsun. Aklı başında olan, vatanını gerçek anlamda seven, vatanında yaşayan başka milletleri horlamayan, hakir görmeyen, insanları mensup olduğu veya olmadığı ırka göre yargılamayan ve Türkiye'de yaşayan bütün milletleri kucaklayan bir düşünceye sahip herkes milliyetçi akımlara haliyle karşı çıkıyor."
- "H. Bey tespitlerinde haklı. Tüm yazdıklarına katılıyorum. Bu milliyetçilik habis bir hastalıktır. Rabbim ümmeti Muhammed'i bu pislik hastalıktan muhafaza etsin. Amin."
- "M"ı tebrik ediyorum. Nefis bir bakış açısı. Gerçekten ırkçılık vebadan ve AIDS'den daha tehlikelidir."
- [Bir milliyetçiye seslenerek] "Senin milliyetçiliğe veya Kuvayı milliyetçiliğe değil tedaviye ihtiyacın var. En kısa zamanda polikliniğe başvur."
- Yahu arkadaşlar, yazısında hiç Türk kelimesi dahi geçmeyen H. M., kendi üslubunca milliyetçiliğin bir çeşit bulaşıcı hastalık olduğuna dair ortaya bir şablon koydu. Sizler de, maalesef adeta zorla o şablonun içine girmeye çalışıyorsunuz... 'Adam gerçekten doğru yazmış' dedirttiniz... Yani, sadece ülkücüler mi bu vatanın gerçek sahibidir? Böyle yapmakla, Türk olmayanların damarına basarak tahrik ettiğinizin farkında mısınız? ... Risale-i Nur ile Türkiye'yi, Türkleri ve hatta Türkçe'yi samimane seven bir Kürt kardeşiniz."

- "Beyler, dünyada iki ırk var: Ehl-i İslam ve Ehl-i Küfür. Yazıda ırkçılık (Türkçülük değil) yerilirken karşı duranlar yazıya haklılık kazandırıyor vesselam."
- "Bence kendi fikirlerini yazan birisinin milliyetçilik hakkındaki yorumunu ağızlarından köpükler saçıp hakaretler yağdırarak kişi veya kişileri hedef göstererek zaten doğrulamış oluyorsunuz. Böylesine tepkiler ancak kötü ve cahilce milliyetçiliğin hasta yanını açığa vurmaktır. Bu bağlamda H. Beyin haklı olduğuna inanıyorum."
- "Yazara tamamen katılıyorum. Milliyetçilik ve faşizm her zaman dünyanın başına bela olmuştur. Türkiye de kendini milliyetçi zanneden faşistlerden çok çekmiştir. Halen de çekmektedir."
- "Milliyetçi zerzevat, yıllardır titreye titreye Parkinson hastalığına döndü. O yüzden ne Kur'an'dan ne hadisten anlamıyorlar."
- "Kürt-Türk-Arap diye bir ayırım yapılamaz. Hiç kimsenin kimseye bir üstünlüğü yoktur. Bu konuda en güzel rehber Peygamber: 'Arab'ın Acem'e, Acem'in Arab'a üstünlüğü yoktur. Üstünlük takvadır.' İşte slogan bu, yol bu. Gidene ne mutlu."
- "Bu yazının doğruluğunu ona yazılan tepki mesajlarından görebilirsiniz."
- "Ben Türküm. Büyük dedem Çanakkale şehididir. Ben bu ülkeye faydası dokunan bir Kürtü veya Lazı, Çerkezi veya herhangi başka milletten birini, yerinde miskin miskin oturan ve Türkçülüğü ağzından düşürmeyen bir Türke tercih ederim... İstediğin kadar kendinle öğün, lafla peynir gemisi yürümez."
- "Yazarın söylediklerine çoğunlukla katılıyorum. Çevremizdeki insanları 'biz' ve 'ötekiler' olarak görmek çok yaygın bir harekettir ülkücülükte."

Dolaylı destek yazıları

Bu milliyetçilik tartışmasına katılıp da dikkatimden kaçmış başkaları da herhalde vardır. Ama sanıyorum kaçırdıklarım azdır. Ayrıca şu ana kadar sergilenmiş olan yazılar aracılığıyla ileriye sürülen lehte ve aleyhte görüşler konusunda yeterince bir fikir edinmiş bulunuyoruz. Yalnız be-

nim adımı anmadan ve dolaylı olarak bu tartışmaya yine *Zaman*'da katılan iki ismi anmam gerekiyor. Biri Eser Karakaş'tır. Yazısında (6 Ağustos 2003) milli devlet rolünün değiştiğini ve vergilendirme mantığının milli parlamentolar dışına kaydıkça "milliliğin" de zayıfladığını yazdı. Bu gelişmelerin "ulus-devlet düşmanlığıyla hiç ilgisi olmadığının anlaşılması gerekiyor" dedi.

İkinci yazıdan o kadar emin değilim. Yazı, bana "destek" gibi geldi ama karar okurundur. Fethullah Gülen'in *Zaman*'da "olaydan" altı ay sonra (18 Ocak 2004) yayınladığı "Paranoya" adlı yazısındaki bazı cümleleri bana anlamlı geldi. Yazım ile benzerlikler gördüm. Yazı "paranoya" kelimesini "milliyetçilik" olarak değiştirerek okunduğunda iki yazı arasında benzerlikler az değil. Paranoya eğilimli olanlar bu benzerliği nasıl açıklar bilemem, ama bu yazı bana sürpriz oldu. Bazı cümleleri aktarıyorum:

> "Bunları yapanlar ya kendileri de paranoyak veya gâye ve hedeflerine ulaşabilmek için böyle toplumsal bir paranoyaya ihtiyaç hissediyorlar; bazen aldatabildikleri veya robotlaştırdıkları insanlarla şöyle-böyle bir terör estiriyor... Paranoya, her şeyden şüphe etme, şundan-bundan kötülük geleceği endişesi içinde bulunma, kendini güvensiz hissetme ve vehimle oturup kalkma hastalığı. Bazen buna, bencillik, kibir, gurur, yaptıklarını beğenme gibi hususların da inzimam etmesi söz konusu olur ki, artık o zaman böyle biri tam bir psikopat ve bir deli demektir. Hekimler, psikopatlar arasında paranoyak bünye gösterenlerle alâkalı bilhassa şu hususlara dikkat çekerler: Kendine fevkalâde değer verme; kibir, gurur ve çalım... gibi tavırlarla 'ben' hipertrofisi. Nihayet herkesi tutarsız ve güvensiz gördüğünden sosyal uyuşmazlık ve emniyetsizlik bunalımı... Eksik veya tamam, onlara göre paranoya, bazen bu emârelerin hepsiyle, bazen de bir-ikisiyle kendini hissettirir ki her zaman halkla beraber olsa da böyle birinin cinnetinde şüphe yoktur.
>
> "Paranoya, müstaid ruhlarda hafiften başlar, yavaş yavaş gelişir; derken değişik telkin, tesir, evham bombardımanı ve yanlış muhâkeme sebebiyle zamanla tam bir cinnet-i mustatil halini alır ve

kahreden bir evhama dönüşür: Böyle bir maraza yakalanan insan, zulme uğrayacağı vehmiyle oturur-kalkar; herkesin kendisi için kötülük plânladığı endişesiyle kıvranır durur.. ihtimallere hüküm bina ederek pek çok kimseyi potansiyel suçlu görmeye başlar ve böylelerini bertaraf etme stratejileri üretir; 'Onlar bana zulmetmeden ben mutlaka onları ezmeliyim' diyerek masum insanlara karşı savaş ilan eder; kan döker, kan içer ve zamanla âdeta bir kanlı kâbus hâlini alır... Paranoya, bir korku, şüphe ve vehim hastalığı olarak bütün suiniyetlerin, suizanların da kaynağı gibidir. Onun ikliminde şekillenir bütün ayrıştırıcı düşünceler, 'biz' ve 'ötekiler' mülâhazaları.

"Elinden gelse bütün dünyayı hâkimiyeti altına almak ister; bir kere de bunu o mel'un kafasına koymuş ise, gerçekleştirmek için her çareye başvurur, her vesileyi değerlendirir ve gözünü kırpmadan her mesâvîyi rahatlıkla irtikâp edebilir: yalan söyler, âlemi aldatır veya aldatmaya çalışır; verdiği sözlerde durmaz, döner; emanete hıyanet eder, akla hayale gelmedik entrikalar çevirir, cinayet işler; masum, gayri masum demeden herkesin kanına girer; icabında *kendisi gibi düşünenleri bile öldürür; ne yapar yapar,* sun'î düşman cepheleri oluşturur ve bütün bunlar insanları aldatmaya yetmediği takdirde ar, namus, şeref, hukuk, demokrasi, adalet, insan hakları demeden 'Kuvvetin de lâyüs'el bir hakkı var' mülâhazasıyla yürür bir gece kaba kuvvetle hedef kitlenin üzerine...

"Evrensel değerlere sırt çevirme: Paranoyak hiçbir zaman evrensel insanî değerleri görmez ve görmek istemez. O, bu değerleri, hasım ilan ettiği cepheye karşı kullanabildiği takdirde dilden düşürmez; aksine, kendi kirli düşüncelerini gerçekleştirmeye engel gördüğünde de gözünü kırpmadan din, iman, kültür, ahlâk, hukuk her şeyi yerle bir eder, sonra da üzerinde tepinir...

"Paranoyak, aklen de, hissen de malûldür. Bu maraz hâli onda hem bir tabiat, hem de gâye gibidir; bu itibarla da, her zaman bir seciyesizlik örneği sergilemenin yanında, tıpkı bir kısım frengili veya AIDS'liler gibi sürekli virüsünü başkalarına da bulaştırma

hummasıyla yaşar; yaşar ve bir paranoyaklar cephesi oluşturmak için elinden gelen her şeyi yapar: Yerinde kendine karşı mevhum düşmanlar üretir, yerinde hemen herkesin ciddi bir tehdit altında bulunduğu vehmini uyarır; gerekirse kendisi de bizzat, terör türü bir kısım eylemler tertip ederek saf kitleleri böyle bir tehdidin var olduğuna inandırır.

"Paranoyak tam bir delidir; ne var ki, o bunun farkında değildir. Aksine o, kendini akıllı ve bilgili sanır; dolayısıyla da kendinden başka herkesin bir mânâda beyinsiz ve muhâkemesiz olduğuna inanır. Öyle sansa ve öyle inansa da, hiçbir zaman onun mutlu olduğu söylenemez...

"Paranoyaya ihtiyacı olanlar... : Evet, ezenlerin, başkalarına hükmetmek isteyenlerin, gözlerine kestirdikleri değişik coğrafyaları işgal edenlerin toplum/toplumlar çapında böyle bir paranoyaya ihtiyaçları var. Kinin, nefretin, hırsın, din düşmanlığının delirttiği bu insanların, idare etmeyi düşledikleri kimseleri korkutarak, ürküterek, telâşlandırarak, vehim ve hezeyâna sürükleyerek kendilerine benzetmeye çalışmaları bence bu cinnet mantığına göre normaldir. Aslında böylelerinden başka bir şey beklemek de aldanmışlık olur."

Bu "milliyetçilik" karşıtlığında temel oyuncular kimlerdir?

Milliyetçilik, çeşitli görünümleriyle yalnız Türkiye'de değil, günümüzde bütün dünyada egemen paradigmadır. Siyasi yelpazenin bütününde egemendir milliyetçilik veya en azından kendini genelde ağırlıklı olarak duyurur. Yaygın inancın aksine solcular da, liberaller de, başkaları da kendilerine çeşitli isimler yakıştırarak (yurtsever, vatanperver, vb), şöyle veya böyle, "bir tür" milliyetçiliği dile getirirler.[8] Ama aynı zamanda bütün ülkelerde bu ideolojiyi inceleyen ve ona mesafeli duran akademisyenler de vardır. Ayrıca bazı gruplar milliyetçiliğe sınırlı da olsa gerçekten karşı çıkar. Bu kısa yazıda bu konulara girmenin olanağı yok. Biz burada belirli bir "milliyetçilik türü"nü ele aldık. Bu "tür" belirli bir yazıya karşı cepheleşerek bir "birlik" ve bir "kimlik" oluşturdu. "Bu" milliyetçiliğin özellikleri, yani söylemi ve anlayışı da burada oldukça açıkça sergilendi.

Ama daha önemlisi -ve bu yazı bunu vurgulamak için yazılmıştır- Türkiye'deki bu somut milliyetçiliğin fiilen karşısında olan kesimdir. Bu kesim, genel olarak milliyetçiliğe karşı olduğu bilinen, bu konuda çağdaş görüşler ve yeni paradigmalar savunan akademisyenler, liberal veya solcu aydınlar değildir. Hatta onlar, korkarım, bu çatışmadan pek haberdar da değillerdir. "Muhafazakâr" toplumsal kompartıman içinde yer alan bu çatışma milliyetçilik karşıtı aydınların ilgi alanlarının dışında kalmış gibidir. Bunun çeşitli nedenleri vardır. En başta, muhafazakâr alan onların ilgisini çekmemektedir. Toplum dinamiklerini başka yönlerde aramakta, görmektedirler. Bu alan ilgilerini çektiğinde de buzun su yüzünde kalan kısmıdır gördükleri; yani siyasi partileri ve sesleriyle kulaklarını tırmalayan liderleri. Sıradan yurttaşın dünyayı algılama biçimi ve duyarlılığı kale alınmaz.

Sıradan yurttaşın dünya görüşü hakkında bir fikir sahibi olunduğunda da, bu görüş önemli ve anlamlı sayılmaz. Liberal/demokrat/solcu kesim (ve düne kadar ben de!) siyasal sorunları başka alanlarda aradığı için muhafazakâr kompartıman içindeki gelişmelere ilgi duymamıştır. O yöndeki gelişmeleri önemsiz, hatta uzun vadede belirli sonuçlar doğuramayacak hareketler olarak algılamıştır. Bu durum belirli bir dünya görüşünün doğal sonucudur. Toplumsal gelişmeyi, kesintisiz, düz ve yükselen bir çizgi biçimine algılayanlar, geleceği, "geçmişteki referanslar" olarak algıladıkları alanlarda aramazlar. Bu tür alanlardan pek bir şey beklemezler, ummazlar. Muhafazakâr kesim onlarca geçmişi, hatta değişmesi ve yok olması kaçınılmaz olan geçmişi temsil etmektedir. O kesimden beklentileri yoktur.

"İlericiler," bu çizgisel "ilerleme" kavramı yüzünden, milliyetçiliğe, daha doğrusu yukarıda sözünü ettiğimiz "milliyetçilik türüne" karşı bir direnç sergileyen, güç oluşturan ve benim geniş olduğuna inandığım bu "milliyetçilik karşıtı" kesime gereken dikkati vermemiştir. Başka türlü söylersek, muhafazakâr kesimin milliyetçilik karşıtı olmasını açıklamak ve ka-

8 Bu konuda aydınlatıcı bir çalışma okumak için Umut Özkırımlı'nın Tesev Yayınları'ndan çıkan (2007) Milliyetçilik ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri'ne başvurulabilir.

bullenmek, "ilericilerin" paradigmalarına uymaz. Paradigma değiştirmek veya paradigmayı sorgulamak her zaman zor olduğundan, olayın geçiştirilmesi daha kolay bir çözüm olmaktadır. Bu yazı bu duruma dikkati çekmek için kaleme alındı. Toplumsal bir potansiyele işaret etmek için.

Mücadele "milliyetçilik" karşıtı mı olmalı?

Aldığım e-postalardan birini bütün olarak sunarak sözümü noktalayayım. Bu mektubu "trajik" sayıyorum. Tanımların veya isterseniz simgelerin önemini ve kaçınabileceğimiz yanlışları gösteriyor. İnsan davranışları ile insanların kendileri için seçtikleri nitelemeler arasında her zaman aynı ilişkinin olamayacağını çok güzel kanıtlıyor. Kuşkusuz her milliyetçi yukarıda gösterdiğimiz türden bir milliyetçi değildir. Mektubu okuyalım. Bu tartışmadan acı çeken ve olumsuz hiçbir niyeti ve davranışı olmayan zararsız bir insanın mektubudur bu. Bu insanların pek çok olduğuna kuşku yok; ancak çok azı mektup yazıp gürültü koparır. Bu nedenle bir tek mektup olmakla birlikte değeri büyüktür. Mektubu aldığımda sıkıldım, bazı insanları üzdüğüme üzüldüm ve bu okuruma cevap vermeye kalkıştım. Ama derdimi anlatmak için çok uzun bir yazı yazmam gerektiğini anladım. Bu nedenle o zaman cevap yazmadım. Ama şimdi yazdıklarımın o mektuba cevap olabileceğini düşünüyorum. Kısacası, demek istediğim, kendisine "milliyetçi" diyen herkesi aynı kefeye koymaya kalkışmanın haksızlık olduğudur. Ben burada söz konusu ettiğim, hem kendisine "milliyetçi" diyen, hem de belirli bir anlayışın ve söylemin temsilcisi olanlardır, "bu" milliyetçilerdir, söylemleriyle kendilerini belli edenlerdir. Ama önce samimi mektubu sunayım:

> Sayın Herkül Millas
> Ben E. G. Anadolu Üniversitesinde İngilizce öğretmenliği ikinci sınıf öğrencisiyim. Aynı zamanda *Zaman* gazetesine aboneyim. Babam N.G. marangozluk yapıyor ve hizmet adına çalışıyor. Bugün sabah gazetenizi okuduğumda gözlerime ilk çarpan sizin yazınız oldu. Sizin böyle bir yazı yazmış olmanıza çok şaşırdım ve yazıyı babama gösterdim. Haliyle o da şaşırdı. Çünkü biz koyu milliyetçi ol-

mamıza rağmen *Zaman* gazetesinde çıkanları ve diğer yayınlarınızı ilgiyle okuyor ve çok beğeniyorduk.
Sayın Millas milliyetçilik bu değil. Hele hele milliyetçilik yazınızda bahsettiğiniz gibi hastalık hiç değil. Biz milliyetçiler (pardon, "biz" dedim) Fethullah Hocamı ve sevenlerini hiç ama hiç karalamadık ve saygımızı bozmadık. Sayın Millas, siz milliyetçilere karşı saygınızı bozdunuz. Size ve *Zaman* gazetesine yakışmayan cümleler kullandınız. Sizi şiddetle kınıyor ve saygıya davet ediyorum...
Lütfen Sayın Millas'a ve *Zaman* gazetesine yakışır yazılar yazın.
Saygılarımla.
E.G.

Kısacası, kendisini belirlemek için herhangi bir kelimeyi veya etiketi (örneğin "milliyetçilik" gibi) seçenle bir derdimiz olmamalı, bu kelime ne olursa olsun. Derdimiz yukarıda sergilediğim olumsuz davranışlardır, "gösterdiğim" anlayış, söylem ve tutumdur. Dünya görüşüdür. Bundan dolayı tabuya ve fetişe dönüştürülmüş kelimelere karşı tutum da, bağcıyı dövmeye koyulmak gibi, pek yapıcı olmayabilir. Yani akademik alandaki "milliyetçi" karşıtı mücadele ile halk içinde yürütülen mücadele farklı söylemlerle yapılmalı. Bu da benim öğrendiğim bir ders. İslami söylemle yürütülen bir mücadeleyi bir de bu açıdan değerlendirmek gerekir demek istiyorum. Pratik sonuçlarına, referanslarına ve söylemine daha dikkatle bakmak, siyasal işlevini ve siyasal dengelerin içindeki yerini yeniden yorumlamak gerekiyor herhalde.

"Ben Herkül Millas'ı 1986'da tanıdım. Ankara doğumlu bir Rum idi. Atletizmde Türkiye birincisi oldu. TİP'liydi. Robert Kolej'de okumuş bir inşaat mühendisi... Türkiye artık gayrimüslimler için yaşanabilecek yer olmaktan çıktıktan sonra Yunanistan'a göçtü... Yunanistan'a gidince birçok benzerleri gibi Yunan milliyetçisi olabilirdi... Huysuz oldu. Her şeye itiraz eden, her şeye mesafeli kalan, doğuştan muhalif, nihilist. Ama hayrettir, bu nitelikleri süblime etmeyi becerdi. Yani çok olumsuzdan kaçabilmek için çok olumluya attı kendini. Bu da onu Herkül Millas yaptı: 'Varlığını Türk-Yunan varlığına (dostluğuna) armağan eden.' Her türlü milliyetçiliğe, her türlü ırkçılığa, her türlü din ayrımcılığına ve saireye blok biçimde karşı çıkan. Farklılıklar arasında mutlaka bir uzlaşma zemini olduğuna inanan ve onu arayan. Kurbanlarından olduğu ayrımcılığı ortadan kaldırmaya çalışan. Her iki devletin ders kitaplarını röntgene koyup olumsuzlukları teşhir eden. Batı Trakya Türklerine Türkçe ders kitabı yazan. Yunanistan'da yaşayan bir inşaat mühendisinin Mülkiye'de siyaset bilimi doktorası yaparak İslamcı *Zaman* gazetesinde köşe yazarı olması, kültürel olarak parçalanmış Türkiye'de parçalar arası ortak bir dil araması bunun sonuçlarından sadece biri olsa gerek. Ve bu sonucun anlamının üzerinde durmak gerek... *Zaman*'da çıkan yazılardan oluşan bu kitabın ciddi özellikleri var: Hem Türkiye'de hem Yunanistan'da okunacak biçimde yazılmış olması. Hiç taraf tutmadan, her iki tarafın da zülfü yârine dokunması. 'Dokunulmaz' temalara saldırması: Tarihin bizi nasıl köleleştirdiği. 'Öğrenilen' ulusal/dinsel kimliklerin bizi nasıl birbirimizin gözünü oymaya götürdüğü. Bunları AB felsefesi ve ilkeleri bağlamında mutlaka aşmak gerektiği. Son bölüm, yeni Türkiye'yi tahlil açısından daha da ilginç gelebilir: Milliyetçiliği yermek yüzünden Türk ulusalcılarının kendisine ve yazdığı gazeteye yönelttiği saldırılara karşı solcuların değil İslamcıların destek vermesi olayı. Bu husus, daha düne kadar din ile milliyetçiliğin can ciğer kuzu sarması olduğu bir Türkiye'de, İslamcı hareketin ekonomik ve toplumsal gelişmeler sonucu nasıl kendi 'klasik' kalıpları dışına çıkmaya başladığına ilişkin ipuçları verebilir."
Baskın Oran'ın önsözünden.

İNSAN VE TOPLUM DİZİSİ

Kitap YAYINEVİ

ISBN 978-605-105-021-8

25,-TL